

ISSN 0130-528X

UKRAINIAN | УКРАЇНСЬКЕ LITERARY STUDIES | ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ivan Franko.
Articles and Materials

Іван Франко.
Статті й матеріали

Issue 87–88

Випуск 87–88

Scientific journal

Збірник наукових праць

Published 1–2 issues per year

Виходить 1–2 рази на рік

Published since 1966

Видається з 1966 року

Ivan Franko
National University of Lviv

Львівський національний
університет імені Івана Франка

2024

Друкується за ухвалою Вченої ради
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Протокол № 74/11 від 27 листопада 2024 р.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1877 від 30.05.2024.
Ідентифікатор медіа R30-04922

Черговий випуск збірника «Українське літературознавство» присвячено актуальним питанням сучасного франкознавства. У полі наукової уваги дослідників питання біографістики і фамілістики, контактології, рецепції та інтерпретації художнього тексту. На основі архівних, мемуарних, епістолярних джерел з'ясовано нові факти із життєтворчості Івана, Ольги й Анни Франків, висвітлено особливості творчих контактів письменника із Лесею Українкою та О. Колесою, досліджено рецепцію творчості І. Франка в публіцистиці О. Назарука та ін.

У розділі «Публікації» уведено до наукового обігу забуту і малознану мемуарну статтю В. Дорошенка про М. Возняка. Науковий доробок представників львівської франкознавчої школи щедро представлено у розділах «Рецензії» та «Ювілеї». Розділ «Хроніка» документує та знайомить усіх охочих із науковими подіями, які відбувалися у Львівському університеті упродовж 2023 р. і були присвячені постаті І. Франка.

The next issue of the Ukrainian Literary Studies collected papers is devoted to topical questions of present-day Ivan Franko Studies. The area of researchers' attention includes issues of Biography and Family Studies, Contacts, Reception, and Interpretation of the Literary-Artistic Text. Based on archival, memoir, epistolary sources, clarification is made of new facts on the creative life of the Frankos, viz. Ivan, Olha and Anna, specificity of the creative contacts between Ivan Franko and Lesia Ukrayinka, O. Kolessa; well-articulated is the reception of I. Franko's oeuvre in O. Nazaruk's journalistic papers, etc.

The Publications section introduces into scholarly circulation V. Doroshenko's forgotten and little-known memoir article on M. Vozniak. The scholarly output of the Lviv School of Ivan Franko Studies representatives is lavishly presented in the Reviews and Jubilees sections, whereas that of Chronicles documents and familiarizes all those interested with the scholarly events held at L'viv University throughout the year 2023 and dedicated to the figure of Ivan Franko.

Редакційна колегія:

В. Микитюк – д-р пед. наук, канд. філол. наук, доц., *головний редактор* (ЛНУ ім. Івана Франка);
О. Галета – д-р філол. наук, проф. (ЛНУ ім. Івана Франка); *М. Гірняк* – канд. філол. наук, доц. (ЛНУ ім. Івана Франка); *М. Гнатюк* – д-р філол. наук, проф. (ЛНУ ім. Івана Франка);
В. Корнійчук – д-р філол. наук, проф., *заступник головного редактора* (ЛНУ ім. Івана Франка);
Р. Крохмальний – канд. філол. наук, доц. (ЛНУ ім. Івана Франка); *М. Легкий* – д-р філол. наук, с. н. с. (Інститут Івана Франка НАН України; ЛНУ ім. Івана Франка); *І. Набитович* – д-р філол. наук, проф. (Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської (UMCS) у Любліні, Польща; Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка); *Є. Нахлік* – д-р філол. наук, проф., дійсний член НАН України (Інститут Івана Франка НАН України); *Н. Тихолоз* – канд. філол. наук, с. н. с., *відповідальний секретар* (ЛНУ ім. Івана Франка); *Н. Федорак* – канд. філол. наук, доц. (ЛНУ ім. Івана Франка; Український католицький університет); *У. Федорів* – канд. філол. наук, доц. ЛНУ ім. Івана Франка)

Editorial Board:

Doctor *V. Mykytiuk* – Editor-in-Chief; Professor *V. Korniychuk* – Assistant Editor.

Адреса редколегії:

Львівський національний
університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 305,
Львів, Україна, 79000
тел.: (38) (032) 2394398.

Editorial Board Address:

Ivan Franko National
University of Lviv
1 Universytetska Str., room 305,
Lviv, Ukraine, 79000
tel.: (38) (032) 2394398.

<http://www.lnu.edu.ua/faculty/philol/www/pnv.php>

Анотації англійською мовою подано за редакцією *І. Теплою*

Комп'ютерне верстання *С. Сенік*

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ, ВИДАВЦЯ І ВИГОТОВЛЮВАЧА:
Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції. Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 18,4.
Тираж 100 прим. Зам.

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2024

• БІОГРАФІСТИКА • ФАМІЛІСТИКА •

УДК 929:355.1"1879"І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4594>

«ЦЕ, ЗДАЄТЬСЯ МИ, ЄДИНЕ ЩАСТЯ, ЯКЕ МИ В ЖИТТІ БЕЗ ВЛАСНОГО СТАРАННЯ СПАЛО, МОВ СНІГ НА ГОЛОВУ»: ІСТОРІЯ СЛУЖБИ ІВАНА ФРАНКА У ВІЙСЬКУ АВСТРО-УГОРЩИНИ¹

Наталія РАШКЕВИЧ

Стаття присвячена службі Івана Франка у Збройних силах Австро-Угорщини, що мала місце після першого арешту (1877) письменника й поновлення його студій у Львівському університеті. **Мета студії** – на основі архівних, мемуарних, епістолярних свідчень, нових фактів і документів з'ясувати головні обставини та умови перебування І. Франка в армії Австро-Угорщини. Дослідження здійснено з використанням аналітичного, біографічного, культурно-історичного та зіставного **методів**.

Наукова новизна статті полягає в поетапному висвітленні та реконструкції на основі аналізу попередніх досліджень та введення в обіг нових документальних матеріалів (протоколів допиту, оголошення судового вироку з процесу 1877–1878 рр., абшитів про увільнення від служби), які перебували поза увагою біографів І. Франка, умов та обставин військової служби письменника. До статті також додано хронологію подій, пов'язаних із військовою службою І. Франка.

На підставі аналізу численних джерел авторка дійшла **висновків**, що І. Франко сприймав службу у війську як нав'язану повинність, але свій військовий обов'язок як громадянин Австро-Угорщини виконав сповна. Письменник не дочекав закінчення терміну відстрочки і проходив службу одразу по завершенні навчання в університеті. Після трьох з половиною тижнів перебування в казармах ім. Франца Йосифа у Львові (вул. Куркова, 4 – тепер вул. М. Лисенка) І. Франко на підставі першого абшиту був достроково («через непридатність») звільнений від служби у цісарсько-королівському ландвері в листопаді 1879 р. На підставі другого абшиту (1899 р.) І. Франка остаточно звільнили з крайового ополчення у зв'язку з досягненням 42-річного віку.

Ключові слова: Іван Франко, Збройні сили Австро-Угорщини, військова служба, ландвер, регіональна міліція (ландштурм), абшит (Abschied – відставка), листи, казарми ім. Франца Йосифа у Львові.

Постановка наукової проблеми. Іван Франко прожив недовге, але надзвичайно активне життя. Густота біографії українського генія певною мірою пояснює, чому

¹ Основу статті склала доповідь «Військова служба Івана Франка: нові факти до біографії», яку авторка виголосила на Франківському міждисциплінарному науковому семінарі «Перехресні стежки» 25.04.2023 р.

деякі епізоди з життя І. Франка, попри значний і давній науковий інтерес до його діяльності, досі залишаються маловідомими. Служба Івана Франка в Збройних силах Австро-Угорщини, підданим якої він був, у життєписі письменника хронологічно припадає поміж першим (1877) і другим (1880) арештами. Поруч із такою доленосною подією як перше тюремне ув'язнення, внаслідок чого молодий І. Франко щонайменше перериває навчання в університеті та втрачає кохану дівчину – Ольгу Рошкевич, короткотривала військова служба справді може видатися малозначущою миттю. Та чи можливе таке, якщо мова йде про І. Франка – українського Мойсея, Каменяра, вічного революціонера, національного пророка тощо? Можна сприймати чи не погоджуватися з цими метафоричними твердженнями, та всі вони – про Франкову велич.

Коли, де і за яких обставин проходив військову службу І. Франко – такі питання порушено в цій науковій статті. До цієї наукової проблеми звертаємося з переконанням, що цей, хай навіть короткотривалий, період життя письменника повинен бути коректно й документально вичерпно вписаний у його біографію.

Аналіз попередніх досліджень цієї проблеми. У франкознавчій літературі нерідко натрапляємо на принагідні фрагментарні згадки про службу І. Франка у війську, але жодної окремої докладної студії про це наразі немає. Не відстежуємо й якогось значного наукового поступу в цьому питанні.

Уперше про факт військової служби І. Франка згадав академік М. Возняк у статті «Матеріали до життєпису Франка (З додатком двох недрукованих його автобіографій)» (1927). Подана там інформація спирається на єдине джерело з низки можливих первинних документів – абшит (від нім. Abschied – відставка, звільнення від служби), виданий Франкові 16 листопада 1879 р. Важливо, що вже у згаданій статті відомий франкознавець спростовує істотну неточність із названого документа, на яку часто натрапляємо навіть у сучасній просвітницькій періодиці.

«У військовому документі стоїть, – пояснює М. Возняк, – що Франко вислужив вірно й чесно 2 роки 9 місяців і 10 днів як однорічник на кошт держави. Ті два роки 9 місяців і 10 днів треба брати як протяг часу, що минув від дня асентирування Франка по день 7 листопада 1879 р.» [4, с. 169].

Франків епістолярій, як, зрештою, інші документи про життя письменника упродовж цих майже трьох років, не дають ані найменших підстав сумніватися у хибності даних абшиту.

Кілька неточностей про військову службу І. Франка віднаходимо і серед скупих відомостей про цей епізод у наукових працях інших франкознавців. Зокрема, похибки в датах перебування Франка на військовій службі припускається Іван Басс [2, с. 51; 3, с. 93–94]. Він, а рік по тому і франкознавець на еміграції Лука Луців у праці «Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість» (1968), пишуть, що до війська Франка «призвали» [3, с. 93] або ж «покликали» [13, с. 221], відповідно, у жовтні 1879 р. Тоді І. Франко й справді почав службу, однак причини, з яких раніше надана йому до 1880 р. відстрочка дещо скоротилася, зобов'язували науковців до більш точного формулювання. Ось як згодом напише про це ще один Франків біограф Олексій Дей:

«До краю стривожений взаємною долею і сподіваючись, що в нових умовах хоч трохи втамується його болісні переживання (йдеться про розрив стосунків із нареченою О. Рошкевич. – *Н. Р.*), а “також з недостачі утримання” <...>, поет вступає (курсив наш. – *Н. Р.*) з кінцем вересня 1879 року на військову службу як однорічний доброволець піхотного полку. До нього він був приписаний проходити службу, коли йому виповнився 21 рік. Але на початку листопада його вже було увільнено з війська “через безсумнівну нездатність” (йшлося про хворобу очей, а розумілася небажаність його перебування серед солдатів, оскільки в урядових колах він вважався небезпечним соціалістичним агітатором)» [8, с. 76].

Наведений фрагмент із праці О. Дея «Іван Франко. Життя і діяльність» (1981) можна вважати одним із найбільш точних та інформативних.

Очевидно, з легкої руки М. Возняка кожен дослідник (І. Басс, О. Мороз, Л. Луців, О. Дей) та мемуарист (Тарас Франко), які надалі зверталися до теми військової служби І. Франка, аксіоматично наводили одну й ту саму причину його раптового звільнення – недавній соціалістичний процес та політичні погляди Франка. Однак упевнитися в достовірності цього факту за допомогою хоча б одного з первинних джерел не вдається.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням результатів дослідження. Більш-менш повно реконструювати період перебування І. Франка на службі в цісарському війську дає змогу низка документів, надійність яких доволі висока. Передусім це свідчення самого І. Франка – епістолярій (відповідні згадки знаходимо у шести листах, п'ять із яких адресовані Михайлові Павлику, один – Федорові Вовку), протокол допиту та протокол оголошення судового вироку з соціалістичного процесу 1877–1878 рр., складені у Львівському крайовому карному суді; офіційні документи – два абшити про звільнення І. Франка від військової служби (перший із них виписано у Бережанах 16 листопада 1879 р., другий – у Самборі 1 січня 1899 р.); вирок Львівського крайового карного суду про засудження І. Франка за участь у таємному соціалістичному товаристві від 21 січня 1878 р.; нарешті мемуарно-публіцистична стаття Франкового сина Тараса «Іван Франко – поборник миру», що увійшла до його книги спогадів «Про батька» (1956). Внаслідок змістового аналізу названих документів вдається знайти відповіді на кілька питань – тих, що очевидні, і таких, які постали у процесі вивчення згаданих джерел.

Коли Іван Франко служив у війську?

«Якраз у цьому році, – говорив молодий Іван Франко 21 червня 1877 р. на допиті в суді, – призвали мене до ц. к. військової служби як однорічного добровольця, і у 1880 р. я повинен піти на дійсну службу» [17, с. 38].

Звертаючись до цієї теми через багато років, Т. Франко, під впливом чи спогадів про спілкування з батьком, чи знання часу, стверджував, що тоді на допиті І. Франко назвав причиною відстрочки навчання в університеті.

«Такі відстрочки, – зауважує син письменника, – діставали майже всі студенти, хто клопотався про це. Щоправда, не всі студенти просили відстрочення початку служби: дуже вигідно і корисно було йти на екзамени, маючи військову службу за собою, а не перед собою» [29, с. 23].

У зв'язку з арештом І. Франко пропустив зимовий семестр 1877–1878 навчального року, а, поновившись у Львівському університеті, закінчив навчання тут на сьомому семестрі й таки отримав статус «укінченого академіка». Оскільки це сталося влітку 1879-го, то перше, що спадає на думку, – обіцяну Франкові як студентові до 1880 р. відстрочку скоротили на рік внаслідок припинення університетських студій. Розмірковуючи над цим питанням, Т. Франко теж не дав остаточної відповіді, але висловив сумнів щодо єдиної версії, «...чи не внаслідок соціалістичного процесу і карного присуду» це сталося? [29, с. 23].

Відзначимо, що 1879 р. І. Франка до війська не призывали, а насправді на рік раніше за термін відстрочки, у зв'язку з низкою обставин, він зголосився служити сам. Письменник почав замислюватися над цією ідеєю щонайпізніше на початку літа 1879-го, коли в листі до М. Павлика писав:

«Я служити буду в війську цього року, від осені почавши, і то не в Відні, а у Львові, – треба буде все-таки доглядати, щоб що-небудь робилося» [21, с. 185].

Та пріоритетність творчих справ змусила І. Франка вагатися, і вже наприкінці липня 1879 р. до того-таки адресата він написав:

«Вийде, здається, так, що я цього року до війська не піду. Рік не вік, то правда, але мені здається, що й при теперішнім стані діла робота в нас піде в'яло, коли не буде побігайка <...>. Навіть коректу рукописів і друку не було б кому вести. <...> А щодо прожитку, то тре буде штукувати, зебрати абощо. Впрочім, побачимо» [22, с. 202–203].

13 або 14 жовтня 1879 р. І. Франко розпочав службу в Галицькому піхотному полку графа Гондрекера № 55 як однорічний доброволець на державному утриманні. До резерву цього полку письменник належав з кінця січня 1877 р., коли військова комісія асентирувала його, тобто призвала до служби. Про це можна твердити напевно, адже в оголошеному Франкові вироку Львівського крайового карного суду за участь у таємному соціалістичному товаристві підсудного представляли, окрім іншого, і як такого, що «належить до резерву ц. к. полку Гондрекер» [9, с. 73].

Із війська І. Франко продовжував писати листи до М. Павлика, який на той час перебував у Михайла Драгоманова в Женеві. У першому з них він так відгукнувся про службу:

«Я – також з недостачі утримання – вступив до війська і «зицирую» тепер так, що аж за десяту межу встидно» [23, с. 212].

У цьому нещасливому 1879 р. нестатки часто давали про себе знати Франкові: спершу через матеріальну скруту він покинув навчання в університеті, а потім – зголосився до війська. Та якщо брак коштів був єдиною причиною для припинення університетських студій, то служити в цісарській армії письменника спонукало одразу кілька причин. Звісно, службу, цю неминучість, тоді можна було ще на рік відтермінувати. Але І. Франко, виснажений різними проблемами, вирішив інакше. Він зважився відбутися цей рік саме

зараз, коли вчитися в університеті, не отримавши стипендії внаслідок арешту, вже неможливо; коли наречена (Ольга Рошкевич. – *Н. Р.*), хоч і проти своєї волі, з примусу батька, виходить заміж за іншого; коли, врешті, реалізовувати творчі задуми, головню видавати «Нову основу», немає ні достатньо фінансів, ані потрібних людей («Гроші і передплатники збираються, хоть поволі, – але усе розбилося на редакторі. Хоть гинь, не було кого покласти відповідаючим» [23, с. 212]); окрім того, багато товаришів Франка на той час теж були у війську. Найближчому соратникові і другові Павлику (а той був далеко – в Женеві!) І. Франко повідомляв:

«...Б[еле]й скоро з війська – їде на село...» [22, с. 202], «Олеськ[ів] також у війську, Коцовськ[ий] ditto. Білець[кий] вийшов...» [23, с. 212].

Весілля Ольги Рошкевич і Володимира Озаркевича відбулося 14 вересня 1879 р., рівно за місяць до початку Франкової служби. Важко сказати, чи саме особиста драма стала основною причиною такого його рішення. В армії страждання І. Франка трохи стихли; їх дещо притупили нові обставини, але остаточно він таки не перестав думати про Ольгу.

«Вона (справа. – *Н. Р.*) й тепер зовсім ще не прояснилася та не втихомирилась, – писав знову до Михайла Павлика Іван Франко. – Я, з свого боку, стараюсь зовсім не думати нічо о тім, та й, правду кажучи, не до того ми за вічними “Habt acht!”, “In die Ballanz”, “Schultert” та “Doppelreihe rechts um!”. Бувають такі хвили, коли мені здається, що й давня любов щезла ми зовсім з гадки, – і воно би було для мене велика благодать. А часом то щось пече та коле, мов жаль; давніше – гостріше, тепер – менше» [24, с. 220].

Вище цитований фрагмент – з єдиного точно датованого так званого «військового» листа І. Франка від 18 жовтня 1879 р. За цим винятком, усі листи з армії без точного датування, але цей – не містить змістових підказок щодо того, ближче до початку чи завершення неочікувано короткотривалої служби письменника відбуваються описані події. Тому визначити період перебування І. Франка у війську не вдається без використання абшиту. У ньому зазначено:

«...Однорічного добровольця на державному утриманні Івана Франка, згідно з розпорядженням ц. к. генерального командування у Львові № 7356 від 7 листопада 1879 р. звільнено через безсумнівну нездатність далі відбувати військову службу...» [16, с. 82].

Якщо вірити цьому, не позбавленому неточностей, документу, то дату початку військової служби І. Франка – 13 або 14 жовтня 1879 р. – отримуємо, відрахувавши три з половиною тижні від 7 листопада.

«Не писав досі нічо до Вас, – звертається І. Франко у листі до Ф. Вовка, – хоть і мав адреси від д. Сл., бо служив оце в війську. А тепер, вислужившись, не жартую, мене по 3,5 тижнях увільнили «за неспособністю» – пишу з просьбою» [26, с. 221].

Заклопотаний переїздом на нову квартиру, І. Франко опісля спішить поділитися радісною звісткою про свою свободу і з М. Павликом:

«Оце вже більш тижня, як я вийшов з війська, відслуживши цісареві з честю, і вигнаний з нечестю “aus dem Militärverbande”, а ще й досі я не писав Вам нічого» [25, с. 222].

Де проходила військова служба Івана Франка? До війська І. Франко йшов зі славної сумнозвісної водночас квартири на вулиці Кляйнівській, 4, а повернувся у нове помешкання на третій поверх кам'яниці на вулиці Галицькій, 6. (Сьогодні це будинки у Львові на розі вулиць Каменярів і Крушельницької та Галицької і Старосєврейської відповідно). За кілька місяців до служби матеріальна скрута так дошкуляла Франкові, що разом із другом і співмешканцем Остапом Терлецьким вони з третього поверху кам'яниці на Кляйнівській переселяються в якесь із нижніх, була чи не підвальне, приміщення. Дізнаємося про це знову з листа І. Франка до М. Павлика:

«...Ми задля “безгрішя” ще в липцю перепровалилися з 3-го поверха надолину в таку тісеньку цюпку, що стіл, шафа і ліжко займають усе місце і що Т[ерлецький] спав на ліжку, а я на землі...» [23, с. 212].

Цікаво, що у вільні від служби години Франкові вдавалося покидати казарми й навідуватися до своєї «цюпки» на Кляйнівській:

«Цюпка з бібліотекою і речами осталась при нас, – провадить далі письменник, – в ній ночує один з наших християн і платить половину (вся плата 5 р[инських] і 25 кр[ейцерів]). Днями я приходжу й роботаю дещо, веду коректу “Др[ібної] бібліотеки”», переводжу і т. д.» [23, с. 212].

Сталося так, як і планував І. Франко, – задля служби у війську йому не довелося покидати Львова. Казарми, в яких три з половиною тижні в жовтні-листопаді 1879 р. І. Франко виконував свій військовий обов'язок перед Австро-Угорщиною, розташовувалися на вулиці Курковій, 4. Сам митець у листах до єдиного постійного адресата, якому писав з армії, жодного разу не згадує місця свого тодішнього перебування. Мабуть, для М. Павлика, що, і року не минуло, як покинув Львів, це було очевидно. Ми ж дізнаємося про те, що І. Франко відбував військову службу у так званих давніх казармах ім. Франца Йосифа, завдяки його синові Тарасу. У статті «Іван Франко – поборник миру» він перший і чи не єдиний у франкознавчій літературі вказав на цей факт, не називаючи, що правда, джерела. Т. Франко писав:

«...Франко <...> був приділений до піхотної військової школи. Ця частина розквартирована була у Львові в казармах по вулиці Курковій (нині вул. Лисенка)» [29, с. 23].

(Уже тоді, 1956 р., як, зрештою, й досі, будівля колишніх цісарських казарм була розташована на вул. Лисенка, 12). Немає підстав сумніватися у факті, що його навіс син Франка, хоча б тому, що споруда, яка нині стоїть на місці збудованих там у 1850-х роках казарм, ідентична з відображеною на фото тогочасною будівлею [7]. Що більше, на сайті Центру міської історії, де і знаходимо згадану світлину з фондів Львівського історичного музею, в описі локації є одна цікава лаконічна фраза: «В

касарнях у листопаді 1879 р. відбував військову службу як однорічний доброволець Іван Франко (1856–1916)» [5].

Іван Франко, з 21-річного віку резервіст Галицького піхотного полку графа Гондрекура № 55, справді проходив військову службу у Львові, де тоді перебувало командування штабу того полку. Франків абшит, однак, видало резервне командування полку за підписом підполковника Ернста Кодара 16 листопада 1879 р. в Бережанах. Цей документ, в якому, нагадаємо, помилково записано, що І. Франко «...служив вірно і чесно <...> 2 роки, 9 місяців і 10 днів...» [16, с. 82], породив фейк, начебто близько трьох років своєї молодості письменник провів у галицькому містечку Бережани. Журналісти, які з цікавості до цього краю та І. Франка зверталися до відповідної теми, не з'ясували, чи дійсно в Бережанах перебувало резервне командування полку та канцелярія. До речі, піхотний полк № 55 було сформовано 1799 р., тоді він іще не називався Галицьким, а граф Леопольд Гондрекур став його фельдмаршалом 1865 р. Таким чином, Бережани були основним округом поповнення полку, тут вели всю його документацію, але фізично, як бачимо з неспростовних джерел, належні до нього солдати могли виконувати свій військовий обов'язок деінде.

Нема ні найменшого сумніву – коли б І. Франко постав перед вибором місця служби (а вище наведено аргументи, що ймовірність цього дуже велика), він точно вибрав би не Бережани і навіть не Відень, а саме Львів.

Проведені на вулиці Курковій тижні, очевидно, мали певне значення при описі цієї місцевості в повісті І. Франка «Для домашнього огнища» (1892). Події цього художнього твору, до того ж, відбуваються незадовго після військової служби І. Франка – узимку 1880–1881 рр., як зазначає Наталія Тодчук у монографії «Роман Івана Франка “Для домашнього огнища”: простір і час» (2002) [18, с. 185]. Один із найбільш кульмінаційних моментів повісті – дуель капітана Ангаровича у міській стрільниці на Курковій (нині вул. Лисенка, 23а). Перебуваючи під час написання цього твору на доктораті у Відні, І. Франко, мабуть, у пам'яті повертався у свою осінь 1879 р., коли поруч із казармами ім. Франца Йосифа часто міг бачити і стрільницю Куркового братства.

Чому Іван Франко достроково одержав абшит? Чи справді стан здоров'я не дозволяв Франкові продовжувати службу? Чи, як одностайно стверджують франкознавці, офіційна версія – «безсумнівна нездатність» – була вигадана, щоби позбутися небезпечного соціаліста й обмежити його спілкування з солдатами? Чи, може, й те, й інше, як припускав син письменника Т. Франко?

Жодному зі своїх адресатів І. Франко прямо не вказував на причину його на диво короткої служби у війську. Та окремі слова й пафос реплік із Франкових листів, де йдеться про звільнення, надто промовисті, щоби повірити написаному в абшиті. Повідомляючи Павликові вражаючу новину, І. Франко не випадково використовував слова «вигнали», «ізгнаний» – він наголошував на цьому:

«Мене з війська, як кажу, ізгнали силою засуду комісії суперарбітраційної (“Superaritrirungscommission”, як ми написали в відлучці) ідесь незадовго одержу “абшит”» [25, с. 222]; або перед тим: «... я вийшов з війська, відслуживши цісареві з честю, і вигнаний з нечестю “aus dem Militärverbande”...» [25, с. 222].

Лист до Ф. Вовка більш офіційний; тут І. Франко менш відвертий і про причину звільнення говорить, цитуючи, очевидно, «відлучку» – «...мене по 3,5 тижнях увільнили “за неспособністю”...» [26, с. 221]. У Франкових словах відчувається бадьорий тон, місцями навіть іронічний настрій. Очевидно, якби його «непридатність» і справді була пов’язана зі здоров’ям, такий факт невдовзі появився би в біографії письменника і вже тоді був би по-іншому сприйнятий.

Невідомо з яких джерел черпав інформацію Т. Франко, та він описує кілька ймовірних ситуацій, які могли б призвести до раптового звільнення його батька від армії. Доцільно зацитувати:

«...Несподівано безнадійного рекрута було звільнено. З яких причин – про це є тільки здогади. Кажуть, ніби за те, що Франко не віддав честі якомусь офіцерові, ідучи по місту, як звичайно, замислений. Незрозуміло тільки, як Франко міг вирватися в місто, бо рекрутів, як правило, перший місяць не випускали з казарми. Але це не так важливо. А може, Франко справді на подвір’ї казарми не салютував якомусь офіцерові, і військова влада розмірковувала зовсім просто: мовляв, солдат, який не бачить зблизка свого, і то високого рангу офіцера, чи на війні бачитиме він ворога, і то здалека? Ясна річ, буде обстрілювати своїх офіцерів, та, може, й інших кращих стрільців до цього намовлятиме. Такий солдат не тільки не корисний, а, навпаки, шкідливий і кари гідний» [29, с. 25].

Про короткозорість І. Франка як офіційну, але нереальну причину його звільнення від служби пишуть франкознавці Л. Луців та О. Дей, користуючись, очевидно, цитованою вище статтею Т. Франка. Але навряд чи за короткозорість І. Франка би «ізгнали» з війська, та ще й «з нечестю». Якби справді з тієї причини був звільнений письменник, то він точно підібрав би більш відповідні слова в листах до своїх товаришів. Задля повноти картини, щоправда, варто сказати, що вже у більш солідному віці, коли Франкові було за сорок років, він і справді пережив операцію на очі. Про цей факт згадують наймолодші діти І. Франка – Петро та Анна. А поза тим: «До кінця життя, – писав у спогадах син Петро, – Батько заховав добрий зір та не вживав окулярів» [28].

Версія про соціалізм І. Франка як причину його звільнення від служби також не спирається на більш-менш міцну джерельну основу. Вона буде залишатися сумнівною, доки ця наукова гіпотеза, яку франкознавці видають за аксіому, не розіб’ється об достовірний факт із надійного документа чи, навпаки, не знайде в ньому аргументованого підтвердження. Щодо цієї так званої «франкознавчої» причини усунення Франка зі служби наслідком висловити такі міркування. Хоча першим про те, що «соціалізм Франка налякав так військову владу, що вона позбулась його» [4, с. 169], заговорив М. Возняк іще до встановлення радянського режиму на Заході України, зокрема, у Львові, де працював учений, кожна наступна спроба франкознавців порушити це питання здійснювалася в час, як могло здаватися, непорушної міцності Радянського Союзу. Франкознавча наука, на жаль, теж зазнала ідеологічного впливу. Радянській владі було вигідно трактувати письменника як соціаліста, революціонера та захисника пригнобленого люду, адже історія про те, як молодого Франка за соціалістичні

переконання вигнали з цісарського війська, дуже добре вписувалася в рамки радянської ідеології. Прикро, однак, що чи не найбільше до популяризації і поширення цієї версії увільнення І. Франка від служби у війську доклався його син Тарас завдяки своїй емоційній мемуарно-публіцистичній статті «Іван Франко – поборник миру», яка вийшла у книзі спогадів «Про батька» у 1956 р.

«Може, я трохи перебільшую свої припущення, – читаємо у статті Т. Франка, – але гадаю, що маю підстави сказати – якби Іван Франко жив зараз і був здоровий, то він так само, як сотні інших радянських письменників, пішов би в Радянську Армію в роки Великої Вітчизняної війни. <...> А от щодо ненависної йому австрійської цісарської армії, яка була засобом гноблення трудящого люду, – це вже інша справа. В цій армії Іван Франко не хотів бути, бо вона викликала в нього почуття огиди» [29, с. 22].

Щодо війська Австро-Угорщини, під якою український народ зазнав немало бід, боротьбі за права якого І. Франко присвятив своє життя, він і справді не мав романтичних ілюзій. І хоча достовірно не знаємо, з якої причини письменника відпустили, про своє раптове, а для нас усе ще загадкове звільнення від військової служби, він зазначав: «Це, здається ми, єдине щастя, яке ми в житті без власного старання спало, мов сніг на голову» [25, с. 222].

Як Іван Франко сприймав цісарську армію і свою службу у війську? Якби І. Франко справді відбув 2 роки 9 місяців і 10 днів військової служби або якби йому довелося служити хоча би рік, цей досвід неодмінно відобразився б у якомусь цікавому й повчальному оповіданні чи повісті. А сьогодні такий художній матеріал слугував би для певних висновків про військову службу І. Франка. Із певністю можна стверджувати, що тема війська й солдатського життя не була байдужа письменникові. Наприкінці 1878 р. в альманаху «Молот», упорядником якого був І. Франко, виходить невеличка поема «Гриць Турчин». У цьому творі зовсім невідомого автора – Семена Гудзмана, що його розмістив І. Франко на перших сторінках видання, ідеться про тяжке солдатське життя героя. Саме актуальність порушеної теми, а не художня вартість тексту зацікавила письменника. Поема вийшла з такою приміткою упорядника:

«Пісня, котру тут подаю, зложена одним вояком, простим сільським парубком. Я не важився її багато поправляти або перероблювати, бо артистична форма показує мізерною, гидкою прикрасою там, де сам простий, природний голос трапляє нам до серця» [6, с. 1].

Через кілька місяців по службі, 7 квітня 1880 р., І. Франко напише свого «Гриця Турчина». У вірші поет із розумінням, навіть співчуттям ставиться до молодого солдата, звертається до нього «рекруте-небоже», «брате». Але тут І. Франко не стільки описує нелегку солдатську долю, скільки закликає його не здаватися, учитися міцно тримати зброю в руках, щоб у майбутньому бути готовим дати гідну відсіч ворогові.

За неповний місяць перебування на службі І. Франко, очевидно, впевнився в тому, що кожен солдат цісарського війська проходить стражденний шлях Гриця Турчина з

поєми Семена Гудзмана. Інакше чи назвав би поет свого вірша іменем цього героя?! Що більше, самого себе в листі до М. Павлика він іменує другим Грицем:

«...вступив до війська і “зицирую” тепер так, що аж за десяту межу встидно. З мене alter Гриць Турчин і оферма, як се мож було надіятися» [23, с. 212].

Сьогодні цю, сповнену діалектизмів і лексики з так званого першого «Гриця Турчина», фразу треба розуміти так: Франкові, м'яко кажучи, погано вдавалося марширувати й виконувати інші завдання. Мабуть, тому, що з неохотою. Щоправда, своїми військовими невдачами – вони, до речі, анітрохи не засмучують І. Франка – він ділиться з товаришем в перші дні служби. Тут же, як і в кожному наступному листі до М. Павлика, письменник сповнений творчої енергії та видавничих планів – «Дрібна бібліотека», «Нова основа»... В одному із них І. Франко писав:

«Щодо “Правди”, то саме нині – і давніше вже – чув я, що з кінцем сього року вона конає і погрібається. <...> Ось гарна пора для нас – стати наперед з “Новою основою”, – коби тільки була можлива річ її видавати. Я вже сам не знаю, куди вдаватися, до кого калатати, де жебрати, – скільки куди пишу, ніхто й слова. А молодіж хоч дає, що може, та все ж таки сього дуже мало. А тут ще мені се військо зв'язало руки – треба пильнуватися, не швиндатися та не рипатися» [24, с. 218].

Та за першої нагоди І. Франко таки покидає казарми й повертається до своєї «цюпки» чи в інших справах прямує до міста. Як, наприклад, обговорити з редактором Юліаном Романчуком друк рукопису М. Павлика в народовецькій «Батьківщині»:

«Аж нині (в неділю) я звідувався про редакцію, але не застав Романчука дома. Піду другий раз, скоро буде вільний час, – а як знаєте, у війську, особливо тепер, вільного часу небагато, а хоті і пускають, то звичайно в такі часи, коли Ром[анчука] годі застати» [24, с. 217].

Невдовзі по тому, з абшитом, І. Франко здобув щось більше, ніж просто можливість не бути, як писав його син Тарас, «безголою муштрованою істотою» [29, с. 23]. Письменник тепер ставав вільною людиною: більше не належачи до військового резерву, він не повинен звітувати властям про зміну місця свого перебування і, найголовніше, може одержати паспорт та податися на Велику Україну задля перемовин про видання газети. Запрошення від київських товаришів тут же по звільненні від служби чекало на вчорашнього солдата. Залишалося отримати паспорт. А оскільки в цьому міг допомогти Федір Вовк, то саме йому після війська і адресований перший лист Івана Франка.

Звідки в Івана Франка взявся другий абшит? Майже за двадцять років після документа про звільнення І. Франка від військової служби на його ім'я було виписано ще один абшит. В уважного читача, мабуть, виникає логічне запитання: як уже звільненого від військової служби солдата можуть знову від неї звільняти? Знаючи, що перший Франків абшит містить кілька неточностей, можна подумати, що виданий йому 1 січня 1899 р. у Самборі документ є бюрократичною помилкою. Та уважно вчитавшись у його зміст і проаналізувавши викладену там інформацію, розуміємо, що це не так. Насамперед

привертає увагу те, що так званий другий абшит видало Франкові командування округу крайової оборони № 61 у Самборі. У документі зазначено:

«Йоанн Франко, родився року 1856 в Нагуєвичах, повіт Дрогобицький, край Галичини, окінчив законний обов'язок своєї служби в війську і в ландвері, як о тім свідчить військ[ове] посвідчення, присуще в його руках. З поводу нездібності до служби зістав з днем 16 ноября з ц. к. війська віддалений. <...> В потвердження, що він з днем 31 грудня 1898 р. цілком заповнив также обов'язок ополчення, уділяється йому тота грамота» [15, с. 226].

Згадане військово посвідчення, яким на час видання цитованого документа володів Іван Франко, є не що інше, як перший абшит. Ним І. Франка звільняли не від військового обов'язку взагалі, а від дійсної служби у підрозділі, у якому він відбував військовий обов'язок. Досить поверхово ознайомитися зі структурою збройних сил Австро-Угорщини, щоб збагнути, що вона складалася з так званої загальної армії (*Gemeinsame Armee*), військ ландверу (*Landwehr*) та військ ополчення (*Landsturm*). Кожного визнаного військово-лікарською комісією придатним до служби юнака призивали до спільного війська або ландверу і тут же паралельно до досягнення ним 42-річного віку вносили до списку ополчення. Таким чином, І. Франко лише після 27 серпня 1898 р. міг бути виключений зі списку ландштурму, або ж крайового ополчення. Мабуть, це сталося дещо пізніше з тієї причини, що виписані останнім днем року відповідні документи видавали всім чоловікам, які в поточному році досягли 42-х років.

У вже не раз згадуваній статті «Іван Франко – поборник миру» Т. Франко писав, що про звільнення його батька від служби в цісарському війську збереглося три документи. Першим серед них він називає паспорт загального ополчення № 61, про який повідомляє:

«В паспорті загального ополчення № 61 написано, що Франко Іван, народжений в Нагуєвичах, служив при піхотнім полку № 77, в магістраті міста Львова з'явився і прописався 22/X 1895 року і 19/X 1896 року» [29, с. 26].

Підтвердити чи заперечити наведений із паспорта запис, на жаль, не можемо, адже віднайти такий документ не вдалося. Залишається лише спростувати одне помилкове твердження Т. Франка, якого він припустився, очевидно, чи то повіривши паспорту загального ополчення, чи то просто не з'ясувавши, що у Збройних силах Австро-Угорщини існували піхотні полки ландверу і ландштурму. «Іван Франко належав до військової комендатури в Самборі і до полку піхоти № 77, служив, одначе, у Львові при 55-му бережанському полку піхоти» [29, с. 27], – ця фраза чи, точніше, перша її частина не відповідає дійсності. Із Самбором І. Франко військово був пов'язаний не через піхотний полк ландверу № 77, який справді, й уже під час Франкової дійсної служби, там дислокувався, а через округ ландштурму № 61, про що командування крайового ополчення 1 січня 1899 р. видало відповідний документ.

Висновки. Беззаперечним є той факт, що І. Франко сповна виконав перед Австро-Угорщиною законодавчо передбачений йому як громадянину королівства Галичини та Володимирії військовий обов'язок. Сам же він сприймав службу у війську не більше,

ніж ззовні призначену повинність. Бо вже тоді усвідомив своєю місією виховання й просвітництва рідного народу через пресу та літературу, а не служіння цісарю зі зброєю в руках. Тому для проходження служби письменник вибрав найбільш зручний для себе час по завершенні навчання в університеті, не вичікуючи передбаченого відстрочкою. Окрім того, за військовою муштрою він хотів вгамувати болісні переживання, викликані заміжжям коханої, а також забути про нестатки, які заважали займатися головним. Листи І. Франка періоду його служби сповнені творчого ентузіазму адресанта, так ніби він знає чи, щонайменше, відчуває її швидке закінчення.

По трьох з половиною тижнях перебування в казармах ім. Франца Йосифа у Львові, що на тодішній вулиці Курковій, 4, І. Франка достроково звільнили від служби у цісарсько-королівському ландвері. Сталося це в листопаді 1879 р. Версій багато, але справжня причина такого рішення генерального командування штабу Галицького піхотного полку графа Гондрекера № 55, за відсутності достовірних фактів, залишається невідомою. Безсумнівним натомість є те, що ця новина анітрохи не засмутила, а неабияк потішила неохочого до служби І. Франка. Звільнення з ландверу відкривало для нього нові перспективи, і молодий Франко їх чітко бачив.

Мир у Європі похитнувся більш ніж через десятиліття по тому, як із досягненням 42-річного віку І. Франка зняли зі списку крайового ополчення. Саме тоді він виконав перед Австро-Угорщиною законодавчо передбачений йому як громадянину королівства Галичини та Володимирії військовий обов'язок таки сповна.

Хронологія подій, пов'язаних із військовим обов'язком Івана Франка у Збройних силах Австро-Угорщини:

- Кінець січня 1877 р.** – І. Франка призвали до цісарсько-королівської військової служби в австрійському ландвері в Галицькому піхотному полку графа Гондрекера № 55;
- 13 (14) жовтня – 7 листопада 1879 р.** – період перебування І. Франка на службі у війську в казармах ім. Франца Йосифа на вулиці Курковій, 4 у Львові;
- 7 листопада 1879 р.** – розпорядження генерального командування Галицького піхотного полку графа Гондрекера № 55 у Львові про звільнення І. Франка від військової служби «через безсумнівну нездатність далі відбувати військову службу»;
- 16 листопада 1879 р.** – резервне командування Галицького піхотного полку графа Гондрекера № 55 у Бережанах звільнило І. Франка з частини кадрової армії і видало йому абшит (документ про звільнення від військової служби);
- 1880 р.** – закінчення терміну відстрочки, яку І. Франко отримав наприкінці січня 1877 р.;
- 31 грудня 1898 р.** – командування округу крайової оборони (ландштурму) № 61 у Самборі звільнило І. Франка від обов'язку крайового ополчення;
- 1 січня 1899 р.** – І. Франкові виписано абшит про те, що 31 грудня 1898 р. він виконав обов'язок ополчення.

Список використаної літератури

1. *Адаменко Д.* Все, що ви бажали знати про Австро-Угорщину, але соромилися запитати // Історична правда: сайт. Електрон. ст. 2022. 9. 02. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/62037515d8d78/>, вільний (дата звернення: 10. 05. 2023).
2. *Басс І.* Біографія // Іван Франко. Життя і творчість / О. І. Білецький, І. І. Басс, О. І. Кисельов; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. акад. О. І. Білецький. Київ, 1956. С. 16–125.
3. *Басс І.* Іван Франко. Біографія. Київ: Наукова думка, 1966. 256 с.
4. *Возняк М.* Матеріяли до життєпису Франка (з додатком двох недрукованих його автобіографій) // За сто літ. Матеріяли з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття. Кн. перша / Історична секція УВАН; під ред. голови секції акад. М. Грушевського. [Київ]: Державне видавництво України, 1927. С. 166–186.
5. Вул. Лисенка, 12 – Будинок офіцерів ПВК «Захід» [Електронний ресурс] / Ігор Мельник // Центр міської історії: сайт. Електрон. текст. дані. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/lysenka-12/#description>, вільний (дата звернення: 27. 04. 2023).
6. *Гудзман С.* Гриць Турчин // Молот. Галицько-українська збірка. 1878. С. 1–6.
7. Давні казарми ім. Франца-Йосифа // Сайт «Центр міської історії». URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/913>, вільний (дата звернення: 27. 04. 2023).
8. *Дей О.* Іван Франко. Життя і діяльність. Київ: Дніпро, 1981. 355 с.
9. З вироку Львівського крайового карного суду про засудження І. Франка за участь у таємному соціалістичному товаристві від 21 січня 1878 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966. С. 72–77.
10. З протоколу оголошення судового вироку І. Франкові, складеного Львівським крайовим карним судом, від 21–22 січня 1878 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966. С. 77–78.
11. *Корнійчук В.* Іван Франко і Львівський університет // Сайт «Франко:Наживо/Franko:Live» 2021. 13 жовт. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2021/10/13/%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%96-%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82/>, вільний (дата звернення: 27. 04. 2023).
12. *Лукиjanович Д.* Мандрівка Івана Франка по львівських квартирах // Сайт «Збруч». URL: <https://zbruc.eu/node/102323>, вільний (дата звернення: 07. 05. 2023).
13. *Луцiv Л.* Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. Нью Йорк – Джерзі Ситі: Видавництво «Свобода», 1968. 656 с.
14. *Мороз О.* Іван Франко. Семінарій. Київ: Радянська школа, 1966. 368 с.
15. Посвідчення, видане І. Франкові командуванням округу крайової оборони в Самборі про звільнення його від військової служби, від 1 січня 1899 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966. С. 226.
16. Посвідчення, видане І. Франкові резервним командуванням піхотного полку графа Гондрекура № 55 в Бережанах про закінчення ним військової служби, від 16 листопада 1879 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966. С. 82–83.
17. Протокол допиту І. Франка про його зв'язки з М. Драгомановим, складений Львівським крайовим карним судом, від 21 червня 1877 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966. С. 38–42.

18. Тодчук Н. Роман Івана Франка «Для домашнього огнища»: простір і час. Львів: [б. в.], 2002. 204 с.
19. Франко І. Гриць Турчин // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 1. Поезія. С. 48.
20. Франко І. Для домашнього огнища // Франко І. Повісті. Львів: Каменяр, 1990. С. 146–248.
21. Франко І. До М. І. Павлика, між 20 травня і 6 червня 1879 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. Листи (1874–1885). С. 183–186.
22. Франко І. До М. І. Павлика, 30 липня 1879 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. Листи (1874–1885). С. 197–203.
23. Франко І. До М. І. Павлика, близько 10 жовтня 1879 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. Листи (1874–1885). С. 211–217.
24. Франко І. До М. І. Павлика, 18 жовтня 1879 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. Листи (1874–1885). С. 217–220.
25. Франко І. До М. І. Павлика, близько 15 листопада 1879 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. Листи (1874–1885). С. 222–224.
26. Франко І. До Ф. К. Вовка, після 7 листопада 1879 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. Листи (1874–1885). С. 221.
27. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто: Ліга визволення України, 1956. 132 с.
28. Франко П. Іван Франко зблизка. Спомини / публікація і коментарі Н. Тихолоз // Сайт «Франко:Наживо/Franko:Live». 2020. 04. 12. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2020/12/04/%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%B7%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B0-%D1%84%D1%80/>, вільний (дата звернення: 01.05.2023).
29. Франко Т. Іван Франко – поборник миру // Франко Т. Про батька. Статті. Оповідання. Спогади. Вид. третє. Київ: Видавництво художньої літератури, 1966. С. 22–30.
30. Abschied [von Johann Franko], Brzezan, am 16. November 1879.
31. Abschied [von Johann Franko, Sambor], am 1. Januar 1899.
32. Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1877. Wien: Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1876. 991 p. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MilitarAlmanachSchematismus_1877/?pg=0&layout=s.
33. Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1879. Wien: Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1878. 959 p. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MilitarAlmanachSchematismus_1879/?pg=0&layout=s.

References

1. Adamenko, D. (2022). *Vse, shcho vy bazhaly znaty pro Avstro-Uhorshchynu, ale soromylysia zapytaty*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/62037515d8d78/>
2. Bass, I. (1956). Biohrafia. In: Ivan Franko. *Zhyttia i tvorchist*. Kyiv, 16–125.
3. Bass, I. (1966). *Ivan Franko. Biohrafia*. Kyiv, Naukova dumka, 256.
4. Vozniak, M. (1927). Materiialy do zhyttiiepyssy Franka (Z dodatkom dvokh nedrukovanykh yoho avtobiohrafii). In: *Za sto lit: Materiialy z hromadskoho i literaturnoho zhyttia Ukrainy*

- XIX i pochatkiv XX stolittia. Knyha persha.* Kyiv, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 166–186.
5. Vul. Lysenka, 12 – Budynok ofitseriv PVK «Zakhid». Retrieved from <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/lysenka-12/#description>
 6. Hudzman, S. (1878). Hryts Turchyn. In: *Molot: Halytsko-ukrainska zbirka*, 1–6.
 7. *Davni kazarmy im. Frantsa-Yosyfa*. Retrieved from <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/913>
 8. Dei O. (1981). *Ivan Franko. Zhyttia i diialnist*. Kyiv: Dnipro, 355.
 9. Z vyroku Lvivskoho kraiovoho karnoho sudu pro zasudzhennia I. Franka za uchast u taємnomu sotsialistychnomu tovarystvi vid 21 sichnia 1878 r. (1956). In: *Ivan Franko. Dokumenty i materialy 1856–1965*. Kyiv, Naukova dumka, 72–77.
 10. Z protokolu oholoshennia sudovoho vyroku I. Frankovi, skladenoho Lvivskym kraiovym karnym sudom, vid 21–22 sichnia 1878 r. (1956). In: *Ivan Franko. Dokumenty i materialy 1856–1965*. Kyiv, Naukova dumka, 77–78.
 11. Korniiichuk V. (2021). *Ivan Franko i Lvivskiy universytet*. Retrieved from <https://frankolive.wordpress.com/2021/10/13/%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%96-%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82/>
 12. Lukiianovych D. *Mandrivka Ivana Franka po lvivskykh kvartyrakh*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/102323>
 13. Lutsiv L. (1968). *Ivan Franko – borets za natsionalnu i sotsiialnu spravedlyvist*. Niu York–Dzherzi Syti, Vydavnytstvo «Svoboda», 656.
 14. Moroz O. (1966). *Ivan Franko. Seminarii*. Kyiv, Radianska shkola, 1966, 368.
 15. Posvidchennia, vydane I. Frankovi komanduvanniam okruhu kraivoi oborony v Sambori pro zvilnennia yoho vid viiskovoi sluzhby, vid 1 sichnia 1899 r. (1956). In: *Ivan Franko. Dokumenty i materialy 1856–1965*. Kyiv, Naukova dumka, 226.
 16. Posvidchennia, vydane I. Frankovi rezervnym komanduvanniam pikhotnoho polku hrafa Hondrekura № 55 v Berezhnakh pro zakinchennia nym viiskovoi sluzhby, vid 16 lystopada 1879 r. (1956). In: *Ivan Franko. Dokumenty i materialy 1856–1965*. Kyiv, Naukova dumka, 82–83.
 17. Protokol dopytu I. Franka pro yoho zviazky z M. Drahomanovym, skladenyi Lvivskym kraiovym karnym sudom, vid 21 chervnia 1877 r. (1956). In: *Ivan Franko. Dokumenty i materialy 1856–1965*. Kyiv, Naukova dumka, 38–42.
 18. Todchuk N. (2002). *Roman Ivana Franka “Dlia domashnoho ohnyshcha”: prostir i chas*. Lviv, 204.
 19. Franko I. (1976). Hryts Turchyn. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. I Poeziiia*. Kyiv, Naukova dumka, 48.
 20. Franko I. (1990). Dlia domashnoho ohnyshcha. In: Franko I. *Povisti*. Lviv, Kameniar, 1990, 146–248.
 21. Franko I. (1986). Do M. I. Pavlyka, mizh 20 travnia i 6 chervnia 1879 r. In: Ivan Franko. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. 48 Lysty (1874–1885)*. Kyiv, Naukova dumka, 183–186.
 22. Franko I. (1986). Do M. I. Pavlyka, 30 lypnia 1879 r. In: Ivan Franko. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. 48 Lysty (1874–1885)*. Kyiv, Naukova dumka, 197–203.
 23. Franko I. (1986). Do M. I. Pavlyka, blyzko 10 zhovtnia 1879 r. In: Ivan Franko. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. 48 Lysty (1874–1885)*. Kyiv, Naukova dumka, 211–217.

24. Franko I. (1986). Do M. I. Pavlyka, 18 zhovtnia 1879 r. In: Ivan Franko. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. 48 Lysty (1874–1885)*. Kyiv, Naukova dumka, 217–220.
25. Franko I. (1986). Do M. I. Pavlyka, blyzko 15 lystopada 1879 r. In: Ivan Franko. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. 48 Lysty (1874–1885)*. Kyiv, Naukova dumka, 222–224.
26. Franko I. (1986). Do F. K. Vovka, pislia 7 lystopada 1879 r. In: Ivan Franko. *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. T. 48 Lysty (1874–1885)*. Kyiv, Naukova dumka, 221.
27. Franko-Kliuchko A. (1956). *Ivan Franko i yoho rodyna. Spomyny*. Toronto, Liga vyzvolennia Ukrainy, 132.
28. Franko P. (2020). *Ivan Franko zblyzka. Spomyny*. Retrieved from <https://frankolive.wordpress.com/2020/12/04/%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%B7%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B0-%D1%84%D1%80/>
29. Franko T. (1966). Ivan Franko – pobornyk myru. In: Franko T. *Pro batka. Statti. Opovidannia. Spohady*. Kyiv, Vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 22–30.
30. *Abschied [von Johann Franko]*, Brzezan, am 16. November 1879.
31. *Abschied [von Johann Franko]*, Sambor, am 1. Januar 1899.
32. *Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1877*. (1876). Wien, Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 991 p. Retrieved from https://library.hungaricana.hu/hu/view/MilitarAlmanachSchematismus_1877/?pg=0&layout=s
33. *Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1879*. (1878). Wien, Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 959 p. Retrieved from https://library.hungaricana.hu/hu/view/MilitarAlmanachSchematismus_1879/?pg=0&layout=s

Наталія Рашкевич – кандидат наук з соціальних комунікацій, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Nataliya Rashkevych – Cand. Sc. (Social Communications), Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000).

E-mail: dznatalia@ukr.net

**“THIS, IT SEEMS TO ME, IS THE ONLY HAPPINESS HAVING
PRECIPITATED ONTO ME, WITH NO EFFORT OF MINE,
LIKE A BOLT OUT OF THE BLUE SKY”:
THE HISTORY OF IVAN FRANKO’S MILITARY SERVICE
IN THE AUSTRIAN-HUNGARIAN ARMY**

Nataliya RASHKEVYCH

The article is devoted to Ivan Franko’s military service in the Armed Forces of Austria-Hungary having happened following the writer’s first arrest (1877) and the renewal of his studies at Lviv University. The paper **aims at** clarifying major circumstances and conditions of I. Franko’s stay in the Austro-Hungarian Army as based on archival, memoir, epistolary evidence, new facts and documents. The research has been conducted employing analytical, biographical, cultural-historical and comparative **methods**.

The scholarly novelty of the article consists in a step-by-step coverage and reconstruction based on analysing the previous research and introduction into circulation of new documentary material (interrogation protocols, announcement of the court verdict following the 1877 trial, records of dismissal from the military service) – all these having been overlooked by I. Franko’s biographers. The paper also includes a chronology of the events related to I. Franko’s military service.

On the strength of analysing numerous sources, the authoress **has arrived at the conclusion** that I. Franko took military service as enforced obligation, but as Austro-Hungarian citizen had fulfilled his military duty to the full. The writer didn’t wait until his suspension from military service had been over, and underwent his military service right after the completion of his University course. Upon his 3.5-week stay at Franz-Joseph barracks in Lviv (4 Kurkowa (now M. Lysenko) Str.), I. Franko was ahead of schedule, on the basis of the first report (due to unfitness), dismissed from the service in the Imperial-Royal Landwehr (November 1879). Based on the second exemption (1899), I. Franko’s final discharge from the Regional Militia in connection with his reaching a 42-year age limit followed.

Keywords: Ivan Franko, Armed Forces of Austria-Hungary, military service, Landwehr, Regional Militia (Landsturm), exemption (*abshit* in the original, from G. Abschied – retirement), letters, Franz-Joseph barracks in Lviv.

Дата подання: 4 серпня 2023 р.

УДК 821.161.2.09"188"О.Франко:393(477.86/.87)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4595>

«СЕ ЄДИНА НАУКОВА РІЧ, НАПИСАНА УКРАЇНКОЮ»: ОЛЬГА ФРАНКО В «ПЕРШОМУ ВІНКУ»

Ярослава МЕЛЬНИК

У статті зосереджено увагу на участі Ольги Франко в альманасі «Перший вінок» (1887) та проаналізовано її працю «Карпатські бойки і їх родинне жите». **Мета студії** – висвітлити обставини запрошення дружини Івана Франка до публікації в першому альманасі жіночої творчості «Перший вінок» і з'ясувати процес постання єдиної в біографії О. Франко наукової праці. У дослідженні використані засоби біографічного, культурно-історичного, психологічного та культурологічного **методів** аналізу.

Наукова новизна статті полягає у введенні до наукового обігу нових фактів, пов'язаних з обставинами участі О. Франко як однієї з авторок альманаху «Перший вінок», а також докладному аналізі основних положень змісту, головних джерел та реценцій в критиці наукової праці «Карпатські бойки і їх родинне жите». На основі архівних та епістолярних джерел з'ясовано, чому після публікації статті про карпатських бойків і їх родинне життя О. Франко далі не продовжувала наукових пошуків, хоча пробувала себе як фольклористка (на прохання І. Франка записувала фольклорні та етнографічні матеріали в Нагуєвичах, Криворівні). Дослідниця дійшла **висновку**, що І. Франкові було легше і швидше самому опрацьовувати записи дружини, ніж постійно консультувати її, поправляти її тексти і стимулювати до праці в науковій сфері.

Ключові слова: Ольга Франко, альманах, «Перший вінок», фольклор, етнографія, Іван Франко, Наталія Кобринська, Олена Пчілка, карпатські бойки.

Початок осені 1885 р. був вельми багатим на події для 21-річної Ольги Хоружинської, слухачки київських Вищих жіночих курсів, випускниці Харківського інституту шляхетних панн. 4 вересня цього року вона неждано-негадано отримала пропозицію від відомого вже літератора Івана Франка стати його дружиною: «Що сказали б Ви, якби який-небудь галичанин, приміром, я, приступив до Вас з просьбою: будьте моєю дружиною, моєю жінкою?» [23, т. 48, с. 543].

А невдовзі, 1 жовтня 1885 р. – кореспондентку від «предсідательки товариства руських женщин» Наталії Кобринської із запрошенням до співпраці в жіночому альманаху, який, – зазначала галичанка, – «міг би статися задатком нової для нас галичанок ери, якби удалося нам тепер зібрати праці правдивої літературної вартости <...>. Сильно протое рахуємо на Пань українок, котрі давнійше і вправнійше володіют від нас пером, і маємо честь запросити Вас, Вп. Пані, до співуділу в нашій видавництві» [10, с. 200].

Обидва листи, у тім числі останній, неабияк збентежили юну О. Хоружинську.

«...Письмо Г-жи Кобринської сначала меня удивило, а потомъ я чуть не расплакалась над нимъ. Мне ужасно стало досадно на свою неспособность. <...> Я решительно не нахожу въ себе никакого таланта къ литературной деятельности; у меня нетъ ни сведеній необходимыхъ, ни слога, словомъ, ничего того, что требуется в этомъ случае» [27, с. 148], – ділилася вона своїми сумнівами та страхами з майбутнім чоловіком 11 жовтня 1885 р.

Однак, чи не була тут Ольга надто критичною до себе? Адже влітку того-таки 1885 р. чоловік її старшої сестри Антоніни Єлисей Трегубов (тоді викладач і вихователь, згодом директор Колегії Павла Галагана в Києві), у домі якого вона мешкала, так характеризував своячку: «Спеціально ж Ольга – чоловік талановитий, дуже сдатний до роботи...» [26, с. 63]. До речі, Є. Трегубов також писав І. Франку, що лист Н. Кобринської вельми «смутив» Ольгу:

«Оце п. Кобринська заслала до нашої Ольги листа з запросинами до комітету, та так смутила бідну дівчину, що вона аж плаче: раз не розбіре її листа (воно й Ви, добродію, пишите, а то це – у квадраті), а у друге, з неї хіба буде літераторша (такий рос. чин), а тепер ніякісенькій» [26, с. 66].

Довелося Франкові після цих двох епістол заспокоювати стривожену дівчину та зізнаватися, що це він інспірував звернення Н. Кобринської до неї:

«А над листом пані Кобринської не плаче. Вона, заходячись коло свого альманаху, запросила у мене адресів всіх українок, які тільки мені звісні, – мала й їх просити о поміч чи то пером, чи то ширенням думки. Що вона пописала Вам, я не знаю, а на всякий спосіб, коли не можете для неї нічого зробити, то й не мучтеся, а коли можете що-небудь (от хоча б списати деякі важніші статті про жіночу справу) – то зробіть» [23, т. 48, с. 555].

Замисливши видання жіночого альманаху й стаючи відразу, за словами Ірени Книш, «на соборницький шлях» [5, с. 10], Н. Кобринська, справді, попросила І. Франка в середині вересня 1885 р. надіслати їй із цією метою «адреси українок» [7, с. 655]). Через три тижні, 5 жовтня 1885 р., вона «прозвітувала» йому: «...Я вже післала письма до Косачевої, Мельник, Хорожинської, абисте могли і Ви до них написати» [8, с. 680].

На пропозицію Н. Кобринської Ольга, тоді вже Франко (побралися О. Хоружинська та І. Франко 4 травня 1886 р. в Києві), попри невпевненість у своїх здібностях до літературної праці, таки відгукнулася. В альманаху «Перший вінок» (1887) вміщено її статтю «Карпатські бойки і їх родинне жите» [19, с. 217–230]. Прийняла запрошення до співпраці й Косачева (Олена Пчілка), надіславши до альманаху не лише два свої тексти – програмову поезію-маніфест «Перший вінок» і повість «Товаришки», але й стала «іздательською-спільничкою» альманаху. Саме Олена Пчілка, визнавала Н. Кобринська у «Передньому слові» до «Першого вінка», «положила найбільшу заслугу около видання сего «Альманаха», бо коли ми уже гадали, що наші наміри зведуться на нінащо, що то страчена робота серед наших обставин – она подала помічну руку і додала заохоти до дальшої праці» [19, с. 3]. Ще одна наддніпрянка,

на яку покладала надії Н. Кобринська і про яку йдеться в цитованому вище листі упорядниці альманаху до І. Франка – Катерина Мельник, до слова, близька київська знайома О. Хоружинської (археолог, історик, дружина Володимира Антоновича), участі в «Першому вінку» не взяла. Однак задуманий – соборницький – характер жіночого альманаху Н. Кобринській вдалося-таки зреалізувати. Серед сімнадцяти авторок «Першого вінка» – п'ять наддніпрянок, і що цікаво, представниць різних мистецьких поколінь: Олена Пчілка, Леся Українка, Ганна Барвінок, Дніпрова Чайка, Людмила Старицька-Черняхівська.

Тепер більше про студію О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите», вміщену в «Першому вінку». Але спершу варто зауважити, що участь О. Франко в цьому жіночому альманасі не обмежилася лише публікацією цієї розвідки. Тема «Першого вінка» проходить не раз і в її листуванні з Н. Кобринською та Оленою Пчілкою, заходами і коштом яких вийшов альманах, а також у її кореспонденції з Є. Трегубовим, причому як до виходу в світ збірника, так і після його публікації.

У тих епістолярних діалогах постають різні сюжети, у тому числі йдеться про Франкову «лепту» у виданні «Першого вінка» («...Не вдала би була его («Першого вінка». – *Я. М.*) сама видати, то, дійсно, не знаю, як і коли буду могла Вашому чоловікови за тоту велику прислугу віддячитися. Натепер передайте наше руске “Спасибіг!”») [11, с. 195] (лист Н. Кобринської до О. Франко від 1 липня 1887 р.); про певні, сливе неминучі, «тертя» між Оленою Пчілкою й Наталією Кобринською під час підготовки збірника. У листі Є. Трегубова до О. Франко від 28 жовтня 1886 р. читаємо:

«Щодо Альманаху жіночого, то П[етро] А[нтонович] (Косач. – *Я. М.*) каже, що Ол[ьга] П[етрівна] не повинна, коли Кобринська не подає про ці діла відомостей и не розкаже ні про гроші, ні про статі; хай напише, та докладно, то й буде, думаю, відповідь» [26, с. 84].

До слова, реакція Є. Трегубова на вихід у світ «Першого вінка» була теж вельми цікавою: «Була тут Пчілка и показувала Альманах – нічого, багато натрусили дами» [26, с. 102].

Ще одна тема листування – розповсюдження накладу «Першого вінка» в Галичині й на Великій Україні; це питання хвилювало й О. Франко, а особливо двох інших «дам» – Олену Пчілку та Н. Кобринську, заходами й коштом яких вийшов альманах. Для підтвердження цього процитуємо декілька фрагментів із епістолярію Н. Кобринської та Олени Пчілки до О. Франко. У картці Н. Кобринської до О. Франко від 1 липня 1887 р. значиться:

«Я одержала п'ять примірників «Альманаха», за що Вам сердечно дякую <...>. Не знаю, як буде з розпродажею «Альманаха». Гадаю, однак, що може зачекати на мене (Н. Кобринська тоді була в Цюриху. – *Я. М.*), а як поверну, то Ваш чоловік чей схоче мене порадити, що з ним робити, бо сама, відай, не вдам, як не вдала би була его сама видати...» [11, с. 195–196.]; «Ще просила б, коли буде okazія, передати нам два примірники “Першого вінка” [1, с. 340], – зверталася Олена Пчілка до Ольги Франко взимку 1891 р.; «А що з жіночим альманахом “Першим вінком”? Чи він благополучно

лежить, чи хоть по троху йде у Просвіті, або в якій книгарні? Може, би вже, справді, зробити уступки» [1, с. 342], – турбувалася та ж Олена Пчілка наступного (1892) року.

Про перейнятість і невдавану зацікавленість О. Франко розповсюдженням «Першого вінка» промовисто свідчать ось ці рядки її листа до Олени Пчілки від 16 вересня 1891 р., в якому вона, описуючи свою «Франкіаду» (повернення з дітьми з гостини в Косачів у Колодяжному до Львова), зокрема, доволі драматичну пересадку в Бродах, де вона розминулася з Франком, який їх мав там зустріти, зазначає:

«В Бродях я до вийзду навідалася до Народної торгівлі, познайомилася з кастеркою п. Величковська, і вона обіцяла зараз же по отриманню від мене «Першого вінка», пустити його в ход» [1, с. 369].

Цікаво, що Олена Пчілка та О. Франко певний час також активно обговорювали тему видання другого «Вінка». Так, у листі Олени Пчілки до львівської кореспондентки читаємо:

«Гадаю так, що тім, котрі вже були в 1-м Вінку, навіть не можна не подати чого й до другого Вінка: noblesse oblige!.. <...>. Здається, нема чого і вмовляти Вас дуже, бо чогось мені здалось із Вашого листа, що Ви і так горяче прихилиєтесь до думки про видання 2-го «Вінка» [1, с. 338–339].

Про другий «Вінок» як про завершену майже річ О. Франко писала Олені Пчілці навесні 1891 р. (12 квітня): «Коли ж, приміром, Ви гадаєте розпочати друк 2-го «Вінка» чи, може, аж по скінченню Гейнего. А матеріалу можна надіятись буде доволі...» [1, с. 367].

Але пора повернутися до розвідки О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите», зосібна до джерел тексту. Ця стаття – результат спостережень авторки над життям мешканців села Дидьова Турчанського повіту, які вона почерпнула зі свого з чоловіком там побуту влітку 1886 р. (із 17 липня по 20 серпня 1886 р.). «Літом 1886 р. лучилось мені побувати в горах Самбірського округу, в селі Дидьовій Турчанського повіту. Там мала я нагоду придивитись народному життю, а особливо деяким звичаям, на котрі у нас досі звернено дуже мало уваги» [19, с. 217], – писала О. Франко в передмові до своєї розвідки. При написанні статті вона також скористалася «звістками», які «ласкаво», за її словами, «достарчив» парох Дидьови отець Іван Кузів, етнограф і фольклорист, добрий знавець бойківського побуту, автор розвідки «Жите-бутє, звичаї і обичаї гірського народу» [13].

Про те, що студія О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите» «основана почасти на її власних спостереженнях, а почасти на усних і писаних матеріалах, достарчених о. Іваном Кузьовим», підтвержував і Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 року» [23, т. 41, с. 454]. «Писані матеріали», про які згадує тут дослідник, – це розлогий лист до нього священника Івана Кузіва, в якому той дуже докладно і зі знанням справи описав побут і звичаї мешканців села Лікоть, зокрема, форму життя великими нероздільними родинами (по дві або по три сім'ї в одній хаті). «Спільне родинне жите уважають локотські бойки святим заповітом своїх батьків і

дітей», – писала О. Франко в своїй статті, зауважуючи при тому, що «все-таки з часом та давня форма життя родинного розпадається» [19, с. 229].

Згаданий вище лист отця І. Кузіва до І. Франка зберігається зараз в архіві письменника у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України [14] і зацікавлений дослідник легко зможе виявити численні «збіги» розвідки О. Франко з текстом цього листа. До речі, в одній із наступних карток до І. Франка о. І. Кузів поцікавився: «...Чи придалися на що Вам дані з Ліктя. Если в чім була недокладність, то напишіть, а я доповню» [15].

«Дані» з Ліктя вельми придалися й самому І. Франкові (про це трохи згодом), і О. Франко. Власне, друга частина статті О. Франко, присвячена родинному життю мешканців Ліктя (у першій частині йдеться про Дидьову), є, по суті, опрацюванням матеріалів о. І. Кузіва, якого, без сумніву, можна вважати співатором розвідки «Карпатські бойки і їх родинне жите». Із цих матеріалів О. Франко зачерпнула з-поміж іншого інформацію про особливості ведення господарства та розподілу нажитого майна у великих родинах бойків, про становище жінок, причини розпаду великих родин, роль отця і «завідця» в родинах. Коли батько, який «має у всім повну деспотичну власть» [19, с. 224], помирає, то «назначає по собі головою родини чи то брата, чи то найстаршого сина, а такий голова зовеся в сім'ї “завідця”». Місцева етимологія толкує се слово “завітця”» [19, с. 224], – зауважувала авторка статті. Описуючи життя мешканців Дидьови і Ліктя, О. Франко звертає увагу на різні моменти: на характер і зовнішність бойків (чоловіків і жінок), на їхні помешкання, одяг, страви, господарські заняття («перехід від пастирської форми життя до рільничої» [19, с. 219], «економічний стан околиці» [19, с. 222]) та ін.

Форму життя «великими нероздільними сім'ями, що подібне на сербську *задругу* або на московську *смейну* общину» [19, с. 217], О. Франко спостерегла і в Дидьовій – «в меншій половині села». До слова, у тексті статті не раз натрапляємо на такі вислови авторки: «мені лучилось чути», «я бачила», «при мені» і т. ін., як-от:

«При мені пастух зробив ходаш (взуття з товстої волової шкіри. – Я. М.) в кілька минут» [19, с. 221]; «Я бачила, як лікар, що приїхав в село Дидьову щепити дітям віспу, мучився і бідкався з жінками, котрі ніяк не хотіли дати своїх дітей “різати”. “Най скорше воно само умре, ніж його мають різати”, – відповідали вони на всякі лікарські докази» [19, с. 220]; «Мені лучилось чути в Дидьові про оден з доволі рідких случаїв, де жінка в спілці з старшим сином усунула свого чоловіка із старшинства і сама обняла заряд в родині, а чоловіка, котрий був недотепний та недбалий, повернула в підрядне становище» [19, с. 228].

Публікуючи розвідку, О. Франко сподівалася, що її «коротка звістка» про родинне життя карпатських бойків «спонукає других людей до блищих розслідув» [19, с. 229], відкріє нові обрії для студій цього старовинного звичаю, а також допоможе подолати деякі стереотипні уявлення. Ці дослідження, на її думку, «поповнили би значну прогалину в нашій етнографічній роботі, котра досі ще часто доводить до заключень в роді, напр., того, що русько-український народ *по природі своїй* індивідуаліст <...>. А на

послідок: чи не дає той звичай задружного життя якої-небудь підстави до етнографічного зближення наших бойків з сербами і хорватами, котрі, як звісно, вже в досі пізній історичній добі вийшли з карпатських гір до своєї нової вітчизни?» [19, с. 229–230].

Цікаво, що першим, хто звернувся до питання родинної общини, або задруги, після О. Франко був не хто інший, як І. Франко. У травні 1887-го, ще до виходу в світ альманаху «Перший вінок», він опублікував у польському часописі «Głos» статтю «“Тміна” і “задруга” серед русинського населення в Галичині і на Буковині», зазначивши при тім, що знайомить він читачів цього часопису «з тією, дуже, а дуже цікавою і стародавньою формою побуту наших карпатських гуралів» на підставі розвідки О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите» [22].

Тепер декілька зауваг про рецепцію статті О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите» в критиці. Насамперед про оцінку вельми вимогливої Наталії Кобринської.

«Вашої Ш[ановної] жінки розправу я прочитала і прошу заявити мою сердечну подяку – надзвичайно добре припадає до змісту цілої книжки, з чого я надзвичайно також рада – не говорю вже нічого о правдивій стійности», – писала Наталія Кобринська до І. Франка 7 липня 1887 р. [9, с. 64–65].

Схвально відгукнувся про працю О. Франко й М. Павлик, незважаючи на надто складну історію його взаємин із дружиною приятеля [17], у своєму огляді «Першого вінка», оприлюдненому на сторінках часопису «Народ».

«Українка родом, жінка нашого писателя Івана Франка, Ольга Франко, написала дуже цікаво про карпатських бойків та їх родинне жите <...>, розказано за господароване бойків, а далі вказано за те, що межі ними декуди й доси не діляться ґрунтом і не відокремлюються, тільки живуть і працюють разом, не раз навіть по кілька родин у купі, хоть, звісно, на тім не багато виграють молодші члени роду, особливо жінки, бо се ще старосвічка спілка, де верх мають батьки та старші мушчини в роді. Завважаємо, що це єдина наукова річ, написана Українкою» [18], – писав він.

Своєю чергою дослідниця українського жіночого руху І. Книш, пишучи про учасниць жіночого альманаху і про їхні тексти, зауважила про працю О. Франко: «Це одинока друкована стаття дружини Івана Франка – гладко й річево написана» [6, с. 101].

Можемо висловити припущення, що «гладкості» і «річевості» статті О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите» завдячуємо І. Франкові, «позаштатному» редакторові альманаху. За словами І. Книш, «у підготовці першого жіночого альманаху Кобринська зробила найщасливіший крок, віддавши його остаточну редакцію в руки самого І. Франка» [5, с. 44] (про роль І. Франка у виданні «Першого вінка» див. також студії Михайла Возняка [2; 3], а також сучасної дослідниці Алли Швець [28]). Не будемо, проте, редакторські «старання» І. Франка щодо статті своєї дружини надто ставити йому на карб. Адже редагував він так само й тексти інших авторок, що, до слова, далєбі, не всім із них припадало до вподоби. Доволі згадати вельми сердиту реакцію Олени Пчілки на «поводження» І. Франка з її повістю «Товаришки».

«Мене дуже огорчають ті численні скорочення, котрі Ви поробили в моїй повісті (без мого жадання й позволення); може бути, що Ви різали повість, бажаючи зробити як краще, – але все ж мені ці обрізки не милі і навіть досадні. Я думаю, що такого трагікомічного случаю ще й не було в нашій видавничтві: обрізана праця самого видавця (а я-ж бо пропечатана ніби яко іздателька-спільнича альманаху) <...>. “Товаришки” zostались порізані, Вами, навіт не спільничкою панею Кобринською, в такій мірі, як ще ніколи не різала мого писання й російська цензура!» – обурювалась Олена Пчілка, вимагаючи при тім від І. Франка прислати їй “поворотно” рукопис повісти: «Нехай буде вона почеркана, се дарма, – я все-ж можу возстановити її в друку, як би переписала і надруковала у-друге тут» [12, с. 83–84].

Але повернімося до рецепції статті О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите» в українській критиці, зокрема в пізнішій, позаяк у сучасній етнографістиці ця розвідка так само не залишилася непоміченою. Зокрема, у контексті авторів, «що писали про народну культуру й фольклор бойків ще перед Першою світовою війною» Софія Рабій-Карпинська згадала й О. Франко [21, с. 23]; також статтю Франкової дружини передрукували в хрестоматії «Етнокультурні особливості населення Карпат» (2014) [4, с. 70–77].

Стаття «Карпатські бойки і їх родинне жите» не єдине свідчення захоплення О. Франко фольклором та етнографією. У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України зберігається низка, досі неоприлюднених, її фольклорних матеріалів, зокрема, запис пісні «Через сад на поклад» із нотами [24, с. 57] і трьох коротких оповідань: «Довго старі люди жили і сини батьків забивали», «Як батько мав триста літ, то ще добре ціпом бив», «Один тато мав 12 синів – як попідростали, то він ся зажурих» [25]. Цікаво теж, що записами дружини не раз користувався І. Франко у своїх художніх і наукових текстах. Так, свого часу (1888) у Болехові «від служниці дівчини Марти» О. Франко записала переказ «Початок і кінець світа» [20], який став первовзором для центрального епізоду Франкової поезії «На пастівнику»; в Радзивиліві «від робітника при залізниці Смержа» – «інтересну віршу» про Каньовського, яку вчений навів у статті «Нові причинки до історії вірші на Вкраїні» [23, т. 33, с. 441–443]; 1889 р. в Нагуєвичах від кількох людей (Марії Гавриликової, Мартина Лялюка і коваля Сеня Буцяка) – оповідання про упирів і про холеру, які дослідник увів у статтю «Спалення упирів у с. Нагуєвичі в 1831 р.» [т. 46, кн. 1, с. 565–581].

До речі, листування О. та І. Франків улітку – ранньої осені 1889 р. стосовно записів у Нагуєвичах (Ольга того року відпочивала з дітьми у рідному селі письменника) почасти проливає світло, чому ж стаття «Карпатські бойки і їх родинне жите» залишилася єдиною її науковою студією, незважаючи на її подальше зацікавлення фольклором та етнографією, і на постійні прохання-спонукання І. Франка порозпитувати й «посписувати докладно» матеріали на ту чи на ту тему. Згадана кореспонденція містить також цікаві штрихи до силуетки самого І. Франка, зокрема, ілюструє його прекрасну обізнаність у тому, хто з односельців може оповісти про той чи той сюжет із «холерного» 1831 р. чи про вірування в упирів та інші «звичаї», практиковані в Нагуєвичах:

«Про холерний рік (1831) то розпитайсь добре у Мартина і ще де в кого (там є в селі коваль Сень, що добре знає про се оповідати) і посписуй докладно, се річ дуже інтересна. Я давно чув сі оповідання, та не позаписував їх, а про се є дещо й друкованого. Розпитуй у жінок дещо ширше й про опирів, і про всяку відьомщину і все позаписуй. Про холеру можна буде дати гарну статейку до Киевской стар[ины]. Мартин міг би тобі розказати ще дещо цікавого – розпитай його про те, як Гайгель його бив за колеса, про тісні роки і посписуй. Розпитай також про коштутську війну і про москалів, тут і батько зуміє тобі багато дещо розказати» [23, т. 49, с. 214].

У листі до І. Франка від 9 вересня 1889 р. О. Франко, повідомивши чоловіка про свої записи від коваля Сеня Буцяка (в одному з її попередніх листів ішлося і про записи від «стрия» Мартина, який «оповідав про 31 рік, часи холери» [27, с. 170]), просить його допомоги в опрацюванні цих записів:

«Я записала і від коваля Сеня докладніше, але не знаю, в який спосіб обробити той невеличкий матеріал, як би ти мені написав, як то зробити: чи беллетристически, чи яко етюд историческій, або просто зачати з верованія в упирі. <...> Подай план. Мені би так хотілось що-небудь робити, щоби час не пропадав даром, хочу розвиватися, учитися» [27, с. 172–173].

Натомість І. Франко розхолодив дружину, відписавши їй:

«Твої записи про холеру 1831 р. треба буде обробити в статтю історичну, та сього ти сама не зробиш. Для цього треба зібрати матеріал про холеру з “Gazety Lwowskiej”, 1831 і 1832 рр., а також найти в “Слові” 1875 чи 1876, записки монаха Коссака о паленні упирів в Нагуєвичах» [23, т. 49, с. 218].

Відтак нагуєвицькі записи О. Франко, як уже згадувалося вище, дослідник використав у своїй статті «Спалення упирів у Нагуєвичах у 1831 р.», яку опублікував 1890 р. у «Киевской старине» [16].

Можемо припустити, що І. Франкові, за його неймовірної зайнятості й бажання якнайшвидше ознайомити науковий світ із тими чи іншими знахідками (фольклорними чи етнографічними), легше і швидше було самому опрацювати записи дружини, аніж консультувати її. Либонь, це одна з причин, чому розвідка «Карпатські бойки і їх родинне жите» залишилася єдиною науковою працею О. Франко.

Список використаних джерел

1. Вівчар С. Спілкування Олени Пчілки й Ольги Франко (на підставі листів 1886–1895 рр.) // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів: Априорі, 2016. Вип. 20. С. 328–377.
2. Возняк М. Журнальні плани Франка в рр. 1884–1886 // Україна. 1927. Кн. 3. С. 17–88.
3. Возняк М. Як дійшло до першого жіночого альманаха. Львів: Видавець Іван Тиктор, 1937.
4. Етнокультурні особливості населення Карпат. Електронний посібник (хрестоматія) / Упоряд. О. Дрогобицька. Івано-Франківськ, 2014.

5. *Книш І.* Жінка вчора й сьогодні. Вибрані статті. Вінніпег, 1958.
6. *Книш І.* Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська й український жіночий рух / З передм. О. Кисілевської. Вінніпег, 1957.
7. *Кобринська Н.* Лист до Івана Франка від 17 вересня 1885 р. (ІЛ. Ф. 3. № 1603. С. 653–655).
8. *Кобринська Н.* Лист до Івана Франка від 5 жовтня 1885 р. (ІЛ. Ф. 3. № 1603. С. 679–682).
9. *Кобринська Н.* Лист до Івана Франка від 7 липня 1887 р. (ІЛ. Ф. 3. № 1602. С. 63–65).
10. *Кобринська Н.* Лист до Ольги Хоружинської від 1 жовтня 1885 р. (ІЛ. Ф. 3. № 1606. С. 199–201).
11. *Кобринська Н.* Лист до Ольги Франко від 1 липня 1887 р. (ІЛ. Ф. 3. № 1606. С. 195–198).
12. *Косач О.* Лист до Івана Франка (ІЛ. Ф. 3. № 1602. С. 83–86).
13. *Кузів І.* Житє-бутє, звичаї и обычаї гѳрського народу // *Зоря* (Львів). 1899. Ч. XVII. С. 282–287; Ч. XVIII. С. 299–302; Ч. XIX. С. 317–320; Ч. 20. С. 336–337; Ч. 21. С. 351–352.
14. *Кузів І.* Лист до Івана Франка. (ІЛ. Ф. 3. № 1631. С. 403–410).
15. *Кузів І.* Лист до Івана Франка (ІЛ. Ф. 3. № 1602. С. 51–52).
16. *Мельник Я.* «Франко все чисто розказує жінці»: Михайло Павлик і родина Франків. // Сайт «Франко:Наживо». 14.09.2022. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2022/09/14/%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%b2%d1%81%d0%b5-%d1%87%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%be-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%ba%d0%b0%d0%b7%d1%83%d1%94-%d0%b6%d1%96%d0%bd%d1%86%d1%96-%d0%bc%d0%b8%d1%85/>
17. *Мирон [Франко І.]*. Сожжение упырей у Нагуевичах в 1831 г. // *Киевская Старина*. 1890. Т. 29. № 4. С. 101–120.
18. *Павлик М.* Перші ступні руско-українського жіноцтва // *Народ*. 1891. № 4. 15 лист. С. 42–50.
19. Перший вінок. Жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. Львів: З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1887.
20. Початок і кінець світа, легенда. В Болехові від служниці Марти записала в р. 1888 Ольга Франко // *Житє і Слово*. Вістник літератури, історії і фольклору. Видає Ольга Франко. 1894. Т. I. С. 144–146.
21. *Рабій-Карпинська С.* Бойківські говірки. Збірник статей / вступ та редакція – Михайло Лесів. Зібрав до друку і підготував Володимир Пилипович. Перемишль, 2011.
22. *Франко І.* «Гміна» і «задруга» серед русинського населення в Галичині і на Буковині // *Głos*. 1887. Від 2 (14). V, № 19. С. 294–296.
23. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
24. *Франко О.* Запис пісні «Через сад на поклад». Рукопис з нотами. (ІЛ. Ф. 3. № 674).
25. *Франко О.* Запис трьох оповідань. (ІЛ. Ф. 3. № 4203).
26. *Чернищенко Л.* Листи Єлисея Трегубова до родини Франків // *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів: Каменярь, 2004. Вип. 4. С. 55–153.
27. *Чернищенко Л.* Листи Ольги Хоружинської до Івана Франка // *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів: Каменярь, 2001. Вип. 2. С. 145–207.
28. *Швець А.* «Наші погляди, змагання, інтереси так з собою близькі...» (Іван Франко та Наталія Кобринська в епістолярному дискурсі) // *Українське літературознавство*. 2011. Вип. 74. С. 174–189.

References

1. Vivchar, S. (2016). Spilkuvannia Oleny Pchilky y Olhy Franko (na pidstavi lystiv 1886–1895 rr.). *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Vyp. 20. Lviv, Ukraine.
2. Vozniak, M. (1927). Zhurnalni plany Franka v rr. 1884–1886. *Ukraina*. Kn. 3. Ukraine.
3. Vozniak, M. (1937). Yak diishlo do pershoho zhinochoho almanakha. Lviv, Ukraine.
4. Etnokulturni osoblyvosti naselennia Karpat. Elektronnyi posibnyk (khrestomatiia). (2014) / Uporiad. O. Drohobyska. Ivano-Frankivsk, Ukraine.
5. Knysh, I. (1958). Zhinka vchora y sohodni. Vybrani statii. Vinnipeg, Canada
6. Knysh, I. (1957). Smoloskyp u temriavi. Nataliia Kobrynska y ukrainskyi zhinochyi rukh / Z peredm. O. Kysilevskoi. Vinnipeg, Canada.
7. Kobrynska, N. Lyst do Ivana Franka vid 17 veresnia 1885 r. (IL. F. 3. № 1603. S. 653–655). Kyiv, Ukraine.
8. Kobrynska, N. Lyst do Ivana Franka vid 5 zhovtnia 1885 r. (IL. F. 3. № 1603. S. 679–682). Kyiv, Ukraine.
9. Kobrynska, N. Lyst do Ivana Franka vid 7 lypnia 1887 r. (IL. F. 3. № 1602. S. 63–65). Kyiv, Ukraine.
10. Kobrynska, N. Lyst do Olhy Khoruzhynskoi vid 1 zhovtnia 1885 r. (IL. F. 3. № 1606. S. 199–201). Kyiv, Ukraine.
11. Kobrynska, N. Lyst do Olhy Franko vid 1 lypnia 1887 r. (IL. F. 3. № 1606. S. 195–198). Kyiv, Ukraine.
12. Kosach, O. Lyst do Ivana Franka (IL. F. 3. № 1602. S. 83–86). Kyiv, Ukraine.
13. Kuziv, I. (1899). Zhytie-butie, zvychai y obychai hōrskoho narodu. *Zoria*. 1899. Ch. KhVII. S. 282–287; Ch. KhVIII. S. 299–302; Ch. KhIX. S. 317–320; Ch. 20. S. 336–337; Ch. 21. S. 351–352. Lviv, Ukraine.
14. Kuziv, I. Lyst do Ivana Franka. (IL. F. 3. № 1631. S. 403–410). Kyiv, Ukraine.
15. Kuziv, I. Lyst do Ivana Franka (IL. F. 3. № 1602. S. 51–52). Kyiv, Ukraine.
16. Melnyk, Ya. «Franko vse chysto rozkazuie zhintsii»: Mykhailo Pavlyk i rodyna Frankiv. *Sait «Franko:Nazhyvo»*. 14.09.2022. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2022/09/14/%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%b2%d1%81%d0%b5-%d1%87%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%be-%d1%80%d0%be-%d0%b7%d0%ba%d0%b0%d0%b7%d1%83%d1%94-%d0%b6%d1%96%d0%bd%d1%86%d1%96-%d0%bc%d0%b8%d1%85/> Ukraine.
17. Myron [Franko, I.]. (1890). Sozhzhenye upyreï u Nahuevychakh v 1831 h. *Kyevskaia Staryna*. T. 29. № 4. S. 101–120. Kyiv, Ukraine.
18. Pavlyk, M. (1891). Pershi stupni rusko-ukrainskoho zhinotstva. *Narod*. № 4. 15 lyst. S. 42–50. Lviv, Ukraine.
19. Pershyi vinok. Zhinochyi almanakh, vydanyi koshtom i zakhodom Natalii Kobrynskoï i Oleny Pchilky. (1887). Lviv, Ukraine.
20. Pochatok i konets svita, lehenda. V Bolekhovi vid sluzhnytsi Marty zapysala v r. 1888 Olha Franko (1894). *Zhytie i Slovo. Vistnyk literatury, istorii i folkloru*. Vydaie Olha Franko. T. I. S. 144–146. Lviv, Ukraine.
21. Rabii-Karpynska, S. (2011). Boikivski hovirky. Zbirnyk statei / vstup ta redaktsiia – Mykhailo Lesiv. Zibrav do druku i pidhotuvav Volodymyr Pylypovych.
22. Franko, I. (1887). «Gmina» i «zadruha» sered rusynskoho naselennia v Halychyni i na Bukovyni. *Glos*. 1887. Vid 2 (14). V., № 19. S. 294–296.
23. Franko, I. (1976–1986). Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv, Ukraine.

24. Franko, O. Zapys pisni «Cherez sad na poklad». Rukopys z notamy. (IL. F. 3. № 674). Kyiv, Ukraine.
25. Franko, O. Zapys trokh opovidan. (IL. F. 3. № 4203). Kyiv, Ukraine.
26. Chernyshenko, L. (2004). Lysty Yelyseia Trehubova do rodyny Frankiv. *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Vyp. 4. S. 55–153. Lviv, Ukraine.
27. Chernyshenko, L. (2001). Lysty Olhy Khoruzhynskoi do Ivana Franka. *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Vyp. 2. S. 145–207. Lviv, Ukraine.
28. Shvets, A. (2011). «Nashi pohliady, zmahannia, interesy tak z soboiu blyzki...» (Ivan Franko ta Nataliia Kobrynska v epistoliarnomu dyskursi). *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 74. S. 174–189. Lviv, Ukraine.

Ярослава Мельник – доктор філологічних наук, професор кафедри філології гуманітарного факультету Українського католицького університету (вул. Іларіона Свенціцького, 17, м. Львів, 79011, Україна).

Yaroslava Melnyk – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Philology Department, Humanities Faculty, Ukrainian Catholic University (17 Ilarion Svientits'kyi Str., Lviv, 79011, Ukraine).

E-mail: yamelnyk@gmail.com

“THIS IS THE ONLY RESEARCH THING WRITTEN BY A UKRAINIAN LADY”: OL’HA FRANKO IN “THE FIRST GARLAND”

Yaroslava MELNYK

The article focuses on Ol’ha Franko’s participation in “The First Garland” almanach (1887) and analyses her work “The Carpathian Boykos and Their Family Life”. The **aim of the research** lies in elucidating the circumstances of inviting Ivan Franko’s wife to a co-participation in the first female creativity almanach “The First Garland” and clarifying the process of rising the only in O. Franko’s biography scholarly paper. The research employs the means of biographical, cultural-historical, psychological and cultural studies **methods** of analysis.

The scholarly novelty of the article consists in the introduction into scholarly circulation of new facts related to the circumstances of the participation of O. Franko as contributor to “The First Garland” almanach, as well as detailed analysis of the main points concerning the contents, major sources and reception by the critics of the scholarly work “The Carpathian Boykos and Their Family Life”. Archival and epistolary sources have made it possible to clarify why, upon the publication of the article on the Carpathian Boykos and their family life, O. Franko discontinued scholarly search, though she tried her hand at Folklore Studies, recording, on I. Franko’s request, folklore and ethnography materials in Nahuyevychi, Kryvorivnia.

The researcher draws **the conclusion** that it was easier and quicker for I. Franko to elaborate his wife’s records, rather than constantly consult her, correct her texts and stimulate to work in the field of research.

Keywords: Ol’ha Franko, almanach, “The First Garland”, folklore, ethnography, Ivan Franko, Nataliia Kobrynska, Olena Pchilka, Carpathian Boykos.

Дата подання: 7 лютого 2023 р.

УДК 821.161.2.09"19"А.Франко-Ключко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4596>

ФРАНКІАНА АННИ ФРАНКО-КЛЮЧКО: ПРОБЛЕМАТИКА, ЖАНРИ, СТИЛЬ

Наталія ТИХОЛОЗ

Стаття присвячена науково-публіцистичному франкознавчому доробку Анни Франко-Ключко (1892–1988), наймолодшої доньки Івана Франка. **Мета студії** – розкрити творчу індивідуальність А. Франко-Ключко як представниці літературної династії Франків, яка у своїх публічних виступах і публікаціях у пресі продовжувала справу свого батька, популяризувала його ідеї та водночас боролася з викривленням образу письменника у радянській Україні. Розвідка базується на історико-документальних (зокрема, архівних та бібліотечних) розшуках із використанням аналітичного, синтетичного, біографічного, бібліографічного, культурно-історичного, генологічного **методів**.

Наукова новизна дослідження полягає в осмисленні й уведенні до наукового обігу цілої низки текстів А. Франко-Ключко (публічні промови і виступи, ювілейні силуетки, мемуарні нариси, есе, статті, листи), які були розпорошені у діаспорній періодиці або неописані в архівах і довгий час перебували поза увагою дослідників.

На підставі аналізу науково-популярних, публіцистичних, мемуарних та епістолярних текстів А. Франко-Ключко, що охоплюють період від середини 50-х і до початку 70-х років ХХ ст., зроблено **висновки** про особливості франкіани доньки письменника: широкий жанрово-тематичний діапазон текстів, домінування мемуарних фрагментів, високий ступінь автобіографізму, акцентування на культуро- та націєтворчій місії І. Франка, на його релігійному світогляді, творчих взаєминах із жінками, кулінарних смаках і родинних традиціях. Відзначено також і полемічну складову характеру та творчого стилю А. Франко-Ключко, її особливу увагу до «незручних» тем, зокрема, пов'язаних із хворобою І. та О. Франків, розглянуто обставини полеміки А. Ключко з науковцем Олександром Мохом.

Ключові слова: літературна династія Франків, франкіана, публіцистика, літературна полеміка.

До століття від дня народження Івана Франка, яке бурхливо відзначали в УРСР і закордоном, у Торонто появилось видання мемуарів доньки письменника *«Іван Франко і його родина. Спомини»* (1956) [37]. Це була чи не найважливіша праця Анни Франко-Ключко, над якою вона працювала понад 20 років і з якою назавжди увійшла в історію франкознавства. Ці мемуари засвідчили непересічний письменницький талант Франкової доньки і водночас викликали жваву дискусію, пов'язану з неоднозначним сприйняттям постаті Михайла Грушевського у життєвій драмі І. Франка [докладніше див.: 5, 16, 23]. А поза тим, у творчому доробку А. Ключко є чимало інших текстів (статей, нарисів, есеїв, публічних виступів і навіть художніх оповідань), у яких вона не менш жваво й талановито розповідала про свого батька або ж аналізувала й актуалізувала

наболілі питання франкознавства. Про окремі тексти, що складають художню франкіану (оповідання «Фантазія», «Цвіт яблуні», «Різдва́ний подарунок») А. Франко-Ключко, я свого часу писала у розвідці «Фантазія з присмаком ностальгії» [25], тому тут на них зупинятися не буду. Натомість зосереджуся на огляді науково-публіцистичного та частково епістолярного франкознавчого доробку А. Франко-Ключко. Тим паче, що ці статті, нариси, есеї дочки І. Франка до сьогодні залишаються невідомими й розпорошеними в діаспорній пресі, а ціла низка листів і досі неопублікована. Лише кілька з них увійшли свого часу до видання творів А. Франко-Ключко «Для Тебе, Тату» 2010 р., яке підготував Михайло Шалата [32].

Отож про все за порядком.

De rebus publicis: ораторська франкіана

Одними з перших франкознавчих розвідок доньки письменника стали її публічні виступи з нагоди 100-літнього ювілею І. Франка в Канаді, а також з приводу інших святочних нагод, пов'язаних з іменем великого українця. Деякі з них одразу були опубліковані у канадській пресі, а деякі залишалися у машинописах і появилися друком пізніше. Ідеться про численні **публічні промови, виступи і ювілейні силуетки**, а саме: «Він працював для визволення України» [30], «Малий Мирон» [43], «Слово дочки Івана Франка» [13], «Іван Франко» [36], «Виступ Анни Франко перед студентами Львівського університету ім. Івана Франка у липні 1967» [2] та ін.

У публічних виступах А. Ключко неодноразово наголошувала на універсальності таланту свого батька, його величезному творчому доробку, який і досі залишається не виданим, та застерігала від того, щоби його спадщину використовувала якась одна група чи партія у вузьких цілях своєї пропаганди: «Іван Франко належить цілому українському народові» і є «сином висококультурного 40-мільйонного моноліту» [30].

У промові «Малий Мирон», виголошеній 8 липня 1956 р. у Вінніпезі, вона виразно проводила паралелі між життєтворчістю свого батька й Т. Шевченка, відзначаючи подібність їхніх доль та місій у культурному й державотворчому житті українців. Завдяки своїй колосальній працьовитості І. Франко, як відзначала Анна, став у розряд найбільших геніїв світу, а для українського народу був великим Учителем, Мойсеєм і провідником до національної самостійності. У його створених художніх образах віддзеркалюється весь український народ, що «осяяний одним натхненням, одною великою ідеєю» [43, с. 337] – творенням незалежної України. А. Ключко завжди акцентувала на важливій націєтворчій місії свого батька, який застерігав український народ від згубного впливу комуністичних ідей, насаджуваних проросійськими силами.

«Він вже тоді проглянув, що тільки що створене Марксом і Енгельсом комуністичне вчення навіть у теорії є догматичним абсурдом, а насильно прищеплене може віддати в неволю цілі народи шайці проступників і вбивць. Він передбачав, яка страшна небезпека загрожує Україні, якщо ворог – Москва під покришкою того комунізму знову опанує Україну», – говорила 24 листопада 1957 р. Анна у своєму слові з нагоди

висадки дуба в пошану Івана Франка на відпочинковій оселі Спілки Української Молоді «Веселка» неподалік від Онтаріо в Канаді [8].

Попри часом дещо патетичні слова й вирази, які, зрештою, є ознакою жанру промови, ці виступи доньки письменника й сьогодні не втрачають своєї актуальності. Водночас вони є важливим свідченням того, що Анна, перебуваючи в еміграції, мала змогу репрезентувати правдивий образ свого батька, без ідеологічного нальоту радянської пропаганди.

Журналіст, що заховався за криптонімом Б. С. і який 1956 р. брав у А. Ключко інтерв'ю, так окреслив місію Франкової доньки в цей час:

«Пані Анна Ключко єдина з дітей Франка що, як свідок творчого життя свого батька, може свобідно і вірогідно доповнити відтворення великого портрету геніального українця. Виїмково тепер, коли тільки не рідшають, але щораз більше появляються факти фальшування ідей, окремих думок, а навіть висловів з творчости поета» [1, див. також: 24].

Тож не випадково увага до постаті Анни саме як до доньки класика, а також до її слова була дуже пильною з боку суспільства, яке сприймало її як очевидицю життя великого генія і спадкоємицю його роду. В публічній площині вона починає підписуватися як «*Анна (рідше Ганна) Франко-Ключко*», контамінуючи своє прізвище у заміжжі і за паспортом (Ключко) зі своїм родовим дівочим прізвищем (Франко), яке вказувало на її зв'язок із батьком та творчою династією.

Громадський запит на її виступи в часі 100-літнього ювілею Івана Франка став стимулом, який спонукав її все частіше й частіше публікуватися в діаспорній періодиці. Часописи «Рідна школа», «Життя і школа», «Новий шлях», «Овид», «Визвольний шлях», «Гомін України», «Жіночий світ», «Наше життя», «Свобода», «Вільне слово», «Канадійський фермер», «Правда: журнал присвячений українській християнській культурі та розвазі» та ін. радо друкували її *розвідки, мемуарні нариси, есеї, звернення, ювілейні виступи та силуетки*.

«Мої життєві справи мусіла зредувати на мінімум часу, бо цього року приходиться займатися і іншими справами, в першу міру – це переписка з людьми, з котрими прийшлося цього ювілейного року нав'язати зв'язки, а потім нібито *зачала щось писати* (курсив мій. – Н. Т.). Я сама на моє писання дивлюся досить скептично, але люде, що читають мої статті, кажуть, що пишу не зле, а деякі часописи стало просять щось написати...», – розповідала про початок своєї франкознавчої науково-популярної творчості Анна у листі до Володимира Дорошенка від 24 вересня 1956 р. [5, с. 240].

Між ювілеями: жанровий і проблемно-тематичний діапазон франкознавчої аналітики

Високу творчу продуктивність Франкової доньки слід відзначити особливо в період між двома ювілеями письменника від 1956-го до 1966 років (100-літтям і

110-літтям від дня народження Івана Франка). Саме у цей час з-під її пера появляється ціла низка текстів, які доповнюють, увиразнюють та конкретизують ті думки, образи і спостереження, що увійшли до мемуарної книги «Іван Франко і його родина». У 70-х і 80-х роках ХХ ст. таких публікацій Анни уже значно поменшало.

Сьогодні можемо нарахувати понад два десятки (не виключаю, що їх може бути й більше) франкознавчих статей, розвідок, повідомлень А. Франко-Ключко. Серед них публікації, що заторкують: *біографічні* («Д-р Іван Франко і його докторат» [34], «Із збірника про Івана Франка» [40], «Іван Франко у Відні» [39], «Я син селянина» [53]); *релігійні та світоглядні* («Д-р Іван Франко – шанувальник Св. Миколая» [33, див. також: 17], «Ставлення мого батька до селян» [49], «Франко й Ганді» [51]); *текстологічні й джерелознавчі* («Рукописи Івана Франка в Канаді» [47; 48], «Франкові листи» [52], «Поема “Ольга”» [46]); *перекладацькі* («Несподівана новина: переклад Франкового «Мойсея» французькою мовою» [44]); *педагогічні й виховні аспекти* («Як учив і виховував Іван Франко своїх дітей» [54; 55]); *проблеми рецепції творчості І. Франка* («Іван Франко та еспанська література» [38], «Література для дітей в творчості Івана Франка» [42]); *дозвілля й гобі* («Замилування великого поета» [35], «Бібліотека мого батька. Спомин» [29]); *кулінарні смаки* («Іменинний пиріг» [57; див. також: 14; 21], «Городинна новинка» [56]). Дуже цікавими є також розвідки про *взаємини Івана Франка з жінками*: Наталею Кобринською, Уляною Кравченко, Євгенією Бохенською («Три силуети» [50]), Асею Шехович («Історія однієї приязні» [41]), Ольгою Хоружинською, («Ольга Франко в правдивім світлі» [45]), та з *діячами тогочасного культурно-історичного й політичного процесу*: Михайлом Грушевським («В обороні правди» [31; див. також: 16]), Митрофаном Шевченком [4] та ін.

Більшість цих текстів орієнтовані на широку читацьку аудиторію, а тому писані доступно, легко й популярно. У полі уваги А. Франко перебували теми, які висвітлювали малознані для загалу сторінки біографії письменника. Так, у розвідці «Д-р Іван Франко і його докторат» (1959) донька на підставі листування І. Франка з Михайлом Драгомановим і дружиною Ольгою розкривала непрості сімейні обставини, в яких доводилося письменникові здобувати докторат у Відні. Особливу роль донька відводила своїй матері, О. Франко, за наполяганням якої письменник і поїхав до Відня. В іншій статті «Іван Франко у Відні» (1966) авторка розповідала про талант Франка як ученого-медієвіста та знавця слов'янських літератур, його захоплення перекладацькою справою.

Розвідки, базовані на епістолярних джерелах, такі як «Ольга Франко в правдивім світлі» (1960), часто-густо рясніють розлогими цитатами з листування Івана Франка з його дружиною. Але в такий спосіб А. Ключко, вочевидь, прагнула донести правду про взаємини між батьками та максимально задокументувати свої слова, удоступнивши для зацікавлених приватне листування свого батька, адже далеко не всі емігранти в Канаді могли читати двадцятитомник творів поета, виданий у радянській Україні.

Цінною є й розвідка «Рукописи Івана Франка в Канаді» (1957), де вперше опубліковані Франкові автографи з домашнього архіву Анни, а саме: одну недатовану листівку з краєвидами Ліпіка [див.: 22], два листи письменника до доньки (від 3–13 лютого 1915 р.

та від 24 березня 1915 р.), а також поезію «Блаженний муж, що йде на суд неправих...» та частину копії містерії Т. Шевченка «Великий льох». Ці автографи Івана Франка експонували на виставці 11 листопада 1956 р. у Вінніпезі (Канада) з нагоди 100-ліття від уродин письменника. У липні 1967 р. всі ці рукописи Анна передала до фондів Музею Івана Франка у Львові (інв. № 279–282 мем.), про що сама ж інформувала українську громадськість у статті «*Франкові листи*» (1968). Щоправда, поштівку з Ліпіка, яку Анна характеризувала як «малу картку з Ліпіка в Югославії, з видами всередині» вона помилково датувала листопадом 1909 р. [47, с. 86]. Ця листівка дуже цікава й незвична за своєю формою: у великому головному зображенні з видом альтанки на пагорбі Єлени є невеличке віконечко, що відкривається і з якого витягаються і розкладаються наступні 10 менших зображень із краєвидами Ліпіка. Текст цієї листівки, як і чудові зображення курортного містечка початку ХХ ст., важливе джерело для пізнання життєпису Івана Франка та дослідження географії його мандрів. Вважаю, що датувати картку потрібно за поштовим штемпелем, 25 березня 1908 р., а також на підставі згадки про неї в листі І. Франка до дружини Ольги від 31 березня 1908 р., в якому письменник запитував: «Чи Гандзя дістала картку з великим складним видом Ліпіка?» [26, т. 50, с. 353]. Рукописи, які опублікувала, зберегла, а згодом передала Анна до фондів Музею Івана Франка у Львові, поступово ввійшли в науковий обіг та стали важливими документами при дослідженні останніх років життя письменника. Два листи І. Франка до доньки Анни від 3–13 лютого та від 24 березня 1915 р. були згодом републіковані в п'ятдесятитомному виданні творів письменника [див.: 26, т. 50, с. 423–425]. А от картка з Ліпіка, попри те, що її фотокопія є в фонді Івана Франка в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [59, № 4994], до корпусу листів письменника чомусь не ввійшла. Цей прикрий недогляд, гадаю, варто буде виправити при підготовці повного зібрання творів І. Франка, обов'язково відзначивши, що уперше цю картку опублікувала донька письменника у своїй статті «*Рукописи Івана Франка в Канаді*».

Як і Петро Франко, який свого часу дописав завершення повісті І. Франка «Борислав сміється» [див.: 20, с. 124–126], Анна також вирішила спробувати себе в ролі співавторки. У статті «*Поема “Ольга”*» вона зізналася, що взялася закінчити незавершену батькову поему. Відтак поема «Ольга», до назви якої Анна додала «Княгиня Руси-України», в допрацьованому варіанті складалася з чотирьох пісень (І. Франко написав лише першу та початок другої пісні). Свою роботу Франкова донька характеризувала так:

«Для дальших пісень, а саме – до дальших октав другої пісні і до пісень третьої і четвертої, – історичний перебіг подій я взяла з “Історії України-Руси” М. Грушевського, том I. <...> Побудову строф (октава) і ритм затримано по можливості так, як у І. Франка. Мову затримано таку саму, яку вживав І. Франко в своїх літературно виправлених творах. Поміж сухо подані факти з історії Руси-України включено епізоди романтичні, – щоб надати поемі випуклості й життєвого забарвлення, яке відповідало б змістові поетичних творів Ів. Франка» [32, с. 367–368].

Щоправда, не можемо судити про художню вартість закінченої поеми, оскільки невідомо, чи А. Франко-Ключко опублікувала її і де зберігається автограф.

Чимало цікавих спостережень і в дослідженні «*Франко й Ганді*». Авторка вважає, що Франко і Ганді – це постаті, котрі визначають національно-культурне відродження відповідно України та Індії. Їх обох об'єднують подібні етапи біографії (зокрема, ув'язнення) та ідейні переконання: жертвна й самовіддана любов до Батьківщини, вболівання за долю народу, за права рідної мови, просвітницька, культуртрегерська та державотворча місія. І Франка, і Ганді вирізняло їхнє особливе ставлення до соціалізму, неприйняття політики насилля та денаціоналізації. «Він був соціалістом, але соціалістом-українцем...», «Франко був українським патріотом-самостійником», – писала про батька Анна [32, с. 399, 401]. Водночас дослідниця відзначила те, що «Ганді й Франкові довелося працювати серед цілковито відмінних середовищ, і тоді, коли до Ганді горнувся весь нарід, як до пророка, – І. Франкові треба було боротися за кожне слово правди й багато наруги витерпіти навіть від своїх» [32, с. 387], при цьому Франко, на відміну від Ганді, залишив надвелику різножанрову творчу спадщину.

У статті «*Як учив і виховував Іван Франко своїх дітей*» А. Франко-Ключко розповідала про те, як батько коротким питанням, поглядом, жартом умів досягти більшого виховного і начального результату, ніж декотрі вчителі принукою й буком. «Його вихова нас, на перший погляд, могла робити враження, що в ній немає жодної методи, а тим більше жадної дисципліни і системи», – писала донька письменника [54, с. 588]. А поза тим І. Франко виховував і надихав своїх дітей до праці й навчання власним прикладом, цікавими розповідями про довколишній світ, а також, звісно, і своїми текстами, спеціально написаними для дітей.

У розвідці «*Література для дітей у творчості Івана Франка*» (1986) авторка зацентрувала на тому, що твори для дітей – чи не найпопулярніші з усього доробку письменника. Авторка висвітлила Франкові педагогічні погляди, проаналізувала казки на власне українські та запозичені сюжети, відзначила національний колорит батькових переробок, справедливо виділяючи серед казкового доробку тексти дидактичні, сатирично-гумористичні та філософські (прикметно, що така класифікація зберігає свою евристичну цінність і в сучасному франкознавстві [див.: 12; 19]). Важливим у цій статті є й те, що А. Франко-Ключко дала високу оцінку мистецьким ілюстраціям Едварда Козака до поеми-казки «Лис Микита», а також порушила питання мультиплікаційної екранізації цього твору. До слова, мультсеріал «Лис Микита» за мотивами Франкової казки було створено на замовлення Всеукраїнського товариства «Просвіта» на кіностудії «Фрески» впродовж 2005–2007 років (сценарій і постановка В. Кметика, головний художник – Е. Кирич, композитор – М. Скорик).

У модусі спогаду: мемуарні нариси

Часто публіцистичний спосіб викладу у франкознавчих текстах доньки письменника тісно сусидить із розлогими спогадовими та есеїстичними фрагментами. Мемуарна домінанта загалом властива творчості А. Франко-Ключко. Вона додає їм особливої неповторної цінності, бо подає інформацію, яку знала лише донька письменника. Тут, очевидно, давався у знаки і прожитий досвід уже зрілої авторки, яка мала чим

поділитися зі своїми читачами. Водночас присутність цього мемуарного струменя була пов'язана також з об'єктивним браком джерел, з яким зіткнулася Анна, перебуваючи в еміграції, далеко від України. «Я... відчуваю брак матеріалів, і все більш-менш приходиться писати з пам'яті, але пам'ять річ зрадлива і дуже часто фантазія підсуває щось свого, чого в пам'яті не знаходиш», – жалілася у листі від 24 вересня 1956 р. до франкознавця В. Дорошенка [5, с. 245].

Однак треба визнати, що ті статті, в яких превалює мемуарно-есеїстичний спосіб викладу, сьогодні становлять чи не найбільшу цінність у її доробку, бо доповнюють і випрозорюють малознані сторінки біографії письменника унікальними відомостями. Так, у статті «Історія однієї приязні» (1960) Анна розповіла про знайомство свого батька з Асею (Іванною) Шехович (у заміжжі: Левицька), із жінкою, про яку здебільшого не згадували біографи письменника, але її дружба з І. Франком «була дуже небуденна і знайшла свій вияв у присвяті однієї книжки» [41]. Ішлося про добірку публіцистичних та літературно-критичних матеріалів І. Франка під назвою «Молода Україна» (1910), яка містила присвяту А. Шеховичівні. До книги «Молода Україна» увійшли доповіді письменника, які він читав 1901 р. у Перемишлі для молодих людей, серед яких була і юна А. Шехович. Анна підтримувала дружні взаємини з А. Шехович і у своїй публікації «Історія однієї приязні», окрім власних споминів про цю жінку, процитувала також розлогий фрагмент листа Асі, із якого з перших уст довідуємося про історію цього знайомства і приятелювання.

Дуже цікавим є мемуарний нарис А. Франко-Ключко «Три силуети». В його основу ліг текст доповіді, який виголосила донька письменника 18 листопада 1956 р. в Торонто з нагоди 5-річчя діяльності Об'єднання Жінок Ліги Визволення України (ОЖ ЛВУ) і в якому з «літературним хистом змалювала відношення І. Франка до українського жіночого руху» [8]. А. Франко в легкій і доступній формі викладу, властивій її стилю, кількома штрихами змалювала силуети трьох жінок: Н. Кобринської, Уляни Кравченко (Юлії Німентовської) і Є. Бохенської, на формування творчих долі яких мав вплив Іван Франко. Водночас історії цих жінок вона розповіла в контексті їх взаємин не лише з І. Франком, а й із його сім'єю. Так, малюючи портрет Н. Кобринської, авторка відзначала не лише її лідерські здібності в організації жіночого руху, а й особливі приятельські взаємини зі своєю мамою, О. Франко:

«Н. Кобринська з'єднала собі серце і досмертну приязнь моєї мами. При її появі в нашій домі, мама вітала її якнайсердечніше. Поцілункам не було кінця. Це була її Натальця, її сердечна подруга. Уже те, що вона держала до христу першого сина Андрія, говорить про те, що Кобринська вважалась немов членом нашої родини і кожна її поява в нашому домі була для мами чимось святочним і радісним, немов ясне сонце входило [в] її журливе, повне клопотів, життя» [50, с. 11].

Щедра на спогадові фрагменти і розповідь про непросте сімейне життя народної вчительки і красуні поетки Уляни Кравченко, в домі якої Франки гостилися на Великдень шинкою з ведмеда, збирали у лісі фіалки і пристрасно дискутували.

Дуже тепло, ніжно і вдячно А. Ключко змалювала міжособистісні стосунки скромної, лагідної і непомітної Є. Бохенської з письменником і малими Франчатами:

«Приїзд п[ан]і Бохенської в нашу хату був завжди великою радістю, зокрема для нас – дітей. Вона залишалася у нас щонайменше на тиждень. П[ан]і Бохенська заковувала рукави і бралась до роботи. Мама була хоровита й слабосила й тяжко собі давала раду з 4 дітьми. П[ан]і Геня доглядала нас усіх: мила-купала, чесала, прибирала, піклувалася нами з доброю, лагідною усмішкою, навіть з більшою любов'ю як сама мама. Тато, коли приходив додому і заставав її при праці, вітав її, мов спасительку. Він бачив, що її праця не є на показ, що і там – в своєму селі, вона подає без вагання помічну руку всім, хто тільки того потребує» [50, с. 11].

Саме такі мемуарні епізоди, які, крім творчих взаємин, акцентують увагу також і на живому людському спілкуванні, взаємній допомозі та підтримці у скрутних хвилинах, дають змогу сьогодні ближче пізнати класиків нашої літератури. Прикметно також, що для цієї своєї статті (і виступу, який їй передував) Анна обрала саме цих трьох жінок, дуже різних між собою, не схожих одна на одну ні зовні, ні характерами. Однак саме вони, як вона вважала, були для І. Франка «сестрами, істотами духовно близькими» і навіть рідними, які дарували йому радість, «силу будувати любов і пошану до жінки громадянки, до жінки поетки і до жінки тихої незамінної працівниці» [50, с. 12]. Н. Кобринська, Уляна Кравченко, Є. Бохенська стали тими жінками, через яких письменник «осягнув рівновагу духа і охоту до дальшої праці». Натомість жінки, у яких він був закоханий і яким «посвятив свої найгарячіші почування, для яких писав незрівняної краси й глибини поезії», були, на думку А. Ключко, типами «пересічними» [50, с. 12]. Прикметно, що в оцінці цих жіночих постатей проглядає також і ставлення до них не лише самої авторки, а й О. Франко, думка якої була для доньки завжди дуже важливою.

Оповідючи про свого батька, А. Франко-Ключко завжди прагнула, щоби його образ був правдивим і людяним. У час, коли в радянській Україні з усією потугою тогочасного тоталітарного літературознавства витворювався образ Франка-Каменярка як непорушного класика з кам'яним обличчям, Анна у своїх публікаціях малювала зовсім інший, живий, вимір його постаті, заземлюючи великого класика і показуючи його у щоденних буденних життєвих ситуаціях із вудкою чи з кошиком грибів у руках. Так, свій мемуарний нарис «Замилування великого поета» (1958) донька цілковито присвятила двом батьковим гобі – грибництву й рибальству. Із нього довідуємося не лише про знаряддя і способи, якими любив рибалити І. Франко, а й про «ловлення риб у ночі при світлі смолоскипу або ліхтарні» [50, с. 12] та про страви з риби, які любили смакувати у родині. Цінною фактографічно є також розповідь про замилювання Франка до збирання різного роду грибів. Причому у структуру тексту нарису вплетено розповідь-спомин про фантастичний сон про різнокольорові гриби, що оживають, який наснився письменникові і який він розповідав своїм дітям холодного зимового вечора як казку. Очевидно, цей мемуарний нарис народився в А. Франко не лише під впливом споминів про дитинство, а й був навіяний роздумами над перечитуванням художніх текстів батька («Щука», «Малий Мирон», «Ще не пропало» та ін.). Такі розвідки А. Ключко наче повертали І. Франка обличчям до людей.

Смак традицій: кулінарні нариси

Осібнo слід відзначити такий жанр у франкознавчому доробку А. Франко-Ключко як *кулінарні нариси*. Донька письменника зберегла цілу низку родинних переписів, ретельно записуючи їх упродовж усього життя до свого грубого кулінарного зшитка. Деякими зі своїх рецептів вона щедро ділилася з читачками журналу «Наше життя», який видавав Союз українок Америки. У низці своїх кулінарних нарисів «Іменинний пиріг», «Городинна новинка», «Наше харчування», «Медове печиво» А. Франко-Ключко розповідала про свій куховарський досвід, про те, як і звідки прийшли у родинний стравоспис ті чи інші продукти та страви, ділилася власними кулінарними спогадами. Ці тексти сьогодні є важливим джерелом для пізнання родинної атмосфери Франкової сім'ї та вивчення кулінарних традицій наших великих династій. Вони репрезентують зв'язок поколінь і тяглість кулінарного спадку славетного роду Франків.

Так, зі смаковитого кулінарного спогаду «Іменинний пиріг» довідуємося, що в сім'ї Франків на іменини кожному зі своїх дітей мати, тобто О. Франко з Хоружинських, готувала смачнющий «Іменинний пиріг». Це був виріб із дріжджового тіста з м'ясною чи фруктовою начинкою (найбільше смакувало дітям таки з м'ясною!), майстерно прикрашений по краю виплетеними з тіста косичками, трояндами і пташками. Уздовж пирога великими літерами (також із тіста) було викладене ім'я соленізанта. Відтак, залежно від іменинника, на пирозі гордо значилося чи то «Андрій», чи «Тарас», чи «Петро», чи «Гандзя», чи – коли іменини були в І. Франка – «Тато».

«Скільки таких пирогів пекла моя матуся і скільки то імен вона виписувала на них! – оповідала А. Франко-Ключко. – Цей звичай вона перебрала від своєї бабуні, а я навчилась від неї, і мені здається, що іменини без нього не іменини. Щось їм бракувало б... Бо це був не тільки кусник тіста, наповнений начинкою і з написом зверху» [57, с. 5].

У ньому були акумульовані і втілені в тісті материнська любов, родинний затишок, тепло, добробут. Цей пиріг назавжди у свідомості Франчат зберіг запах дому, дитинства і щастя. Він став символом духовної повноти життя, того глибоко захованого скарбу, який кожен із нас виносить із батьківського дому і який теплим спомином, де б ти не був, зігріває душу. Минули роки й десятиліття... Діти давно вилетіли з родинного гнізда... Доля дарувала їм можливості спробувати чимало різних страв і присмаків, можливо, набагато вишуканіших, ніж ті, що куштували вдома, однак навіть через півстоліття кулінарний спогад про «Іменинний пиріг» оживав:

«Але найсмачніший то був наш іменинний пиріг, – констатувала А. Франко-Ключко 1958 р. у своєму есе “Іменинний пиріг”. – І тепер, коли засідаємо цілою родиною при столі святкувати день народження кожного з нас, а посередині стола він пишається, тоді мені здається, немов сама матуся є присутня між нами. Немов вона невидима, але колись сповнена великою любов'ю до нас, дітей, наклоняється над нашими головами і шепче тихо, мов подих:
– Вітаю іменинника...» [57, с. 5].

Із приємним спогадом про пиріг наново оживала і традиція його випікання. Ця традиція ожила й сьогодні. Коли 2016 р. я випадково віднайшла цей нарис А. Франко-Ключко на сторінках журналу «Наше життя» і републікувала його на сайті «Франко: Наживо» [21; див. також: 14], то цей фірмовий смаколик родини Франків захотіли спробувати багато читачів. Його рецепт невдовзі передрукувало чимало газет і журналів [27; 11; 15; 7; 18]. Із 2017 р. випікання «Іменинного пирога» з нагоди Франкових уродин і частування ним усіх присутніх стало одним із обов'язкових атрибутів святкування днів народження великого класика у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка, а згодом – і в Державному історико-культурному заповіднику «Нагуєвичі». 2022 р. таке кулінарне частування з нагоди дня народження І. Франка відбулося і в Музеї-оселі родини Івана Франка у Калуші. Створити цю традицію музейних святкувань, яка істотно оживляє і робить постать культового класика ближчою і зрозумілішою для загалу, вдалося саме завдяки мемуарному кулінарному нарису А. Франко-Ключко «Іменинний пиріг».

Теплими споминами про маму, її рідну сестру Олександру Ігнатович із Хоружинських помережаний і кулінарний нарис *«Городинна новинка»*, який розповідає про родинну традицію споживання баклажанів. У той час, коли деякі галицькі господині недовіриливо поглядали на ці яйцевидної форми темно-сині груші, О. Франко, як свідчить її донька, легко ввела до раціону своєї сім'ї баклажани: «А моя мама нам, дітям, дуже часто смажила ці баклажани на олії, порізавши їх на тонкі кружальця і обсипавши борошном. При смаженні кружальця немов випивали олію, зате ж і смакували знаменито» [56].

Оту традицію смаження баклажанів О. Франко, очевидно, перейняла від своїх старших сестер. Так, зокрема, донька А. Франко згадувала, що в домі її тітки О. Ігнатович (рідної сестри О. Франко) робили надзвичайно смачну «фальшиву ікру» із синіх баклажанів. За приготуванням цієї страви ретельно стежила тітка, яка, хоч і мала служницю-кацапку, «та все ж накинувши на парадну сукню великий фартух, появлялась переконатись чи справді все в порядку» [56]. Отож «спечені у печі і очищені зі шкірки» баклажани дрібно сікли і складали до миски. Додавали дрібно нарізану цибулю. Усю цю суміш заправляли винним оцтом, перцем, сіллю і густо поливали олією. Легко вимішавши дерев'яною ложкою, накладали у салатницю і прикрашали оливками. Цією стравою щедро частували гостей. «Що вона була знаменита, я переконалась за столом, коли гості зчаста собі її накладали на тарілку, як додаток до пирога чи пиріжків попри справжню чорну ікру», – писала А. Франко-Ключко [56].

Кулінарними нарисами «Іменинний пиріг» та «Городинна новинка» А. Франко-Ключко істотно підважила міф про те, що її мати, Ольга з Хоружинських, була поганою господинею і геть нічого не вміла готувати. Натомість ці тексти доньки свідчать і про інше: О. Франко була вихована в іншій кулінарній традиції і вдало застосовувала свої знання в галицькому просторі своєї сім'ї, поєднуючи наддніпрянські кулінарні традиції із західноукраїнськими.

Улюбленим смаколиком А. Франко-Ключко, як довідуємося з нарису *«Наше харчування»*, був дактилевий (тобто фініковий) корж, який вона уперше скуштувала на Великдень у своєї товаришки Зоні Юзичинської, а потім успішно відтворила його

на своїй кухні і ввела у раціон своєї родини. Смачним спогадом дитинства назавжди залишилося і медове печиво...

Кожен кулінарний нарис А. Франко-Ключко супроводять кілька рецептів з її кулінарного зшитка. Такий формат цих публікацій (розповідь-спогад про страву плюс сам рецепт) дозволяє сьогодні провадити активні дослідження на межі літературознавства (бо ж тексти писані з непідробним літературним хистом!) і кулінарії та відроджувати давні традиції родини І. Франка. Либонь, не випадково 2021 р. правнучка письменника Іванка Міліянчук разом зі своїми доньками Мартою Гуменецькою та Наталею Міліянчук (нащадки по лінії сина П. Франка) створили кулінарний блог «Практична кухня. Забуте і нове», де саме в такому форматі розповідають про ретро-страви. Відтворюючи рецепти за куховарською книгою своєї бабусі Ольги Франко з Білевичів «Практична кухня», вони щедро діляться також і своїми спогадами про смачні миті дитинства і про гастрономічні шедеври відомої галицької кулінарної шеф-майстрині.

Епістолярна франкіана: франкознавча проблематика на сторінках приватного листування

Листування з різними людьми, із якими Анна підтримувала контакти, також вказує на цілу низку франкознавчих проблем, які порушувала у той чи інший спосіб донька письменника. Звісно, на сьогодні не маємо виданого повного корпусу епістолярної спадщини А. Франко-Ключко, щоби скласти цілісну картину, але навіть із доступних нині листів можна все ж узагальнити й виокремити кілька тем. Тим паче, що в листах до різних адресатів ці теми раз у раз повторюються і стосуються рецепції постаті Франка в тогочасному суспільстві.

Одна з ключових тем, яку піднімала А. Франко у своїх листах – це проблема викривленого сприйняття батькової творчості в радянській Україні, вилучення його світоглядних націєтворчих текстів із обігу та творення образу І. Франка лише як поборника ідей більшовизму. У цьому ключі вона дуже критично виловлювалася на адресу видань, що побачили світ в УРСР, таких як двадцятитомне зібрання творів письменника та книги спогадів про І. Франка за редакцією Олексія Дея, яку називала «фальшивою» вже в самому зародку. Різко і правдиво ставила питання повного видання творів батька, яке оцінювала в 90 томів.

«Нині деякі люде плачуть, що больш[евики] попеременявали статті політичні Тата. А чому укр[аїнські] нац[іоналісти] не змоглися стільки літ від Татової смерті видати повне зібрання творів Тата? Ви ж там були в той час. Чи треба було аж тих найгірших ворогів наших, щоби відкрити велич Татового генія і видати повну збірку творів (властиво, она не повна, бо має бути повна 90 томів). <...> А ми ж тепер мов “голодні коні на припоні”, а ворог видав міліони творів Тата так, як він хоче, і регочеться, і б’є медалі, і ставить пам’ятники», – терпко писала в листі до В. Дорошенка від 20 серпня 1956 р. [5, с. 242].

«Верхом комуністичної пропаганди» назвала й фільм «Іван Франко» за сценарієм Леоніда Смілянського, який вийшов 1956 р. на Київській кіностудії ім. О. Довженка [5, с. 239].

Попри це визнавала, що двадцятитомне видання станом на 1956 р. було «одиноким доказом титанічної праці батька», а також закидала українцям в еміграції не достатню активність у пошануванні її батька. Вважала, що до святкування 100-літнього ювілею І. Франка у 1956 р. «штовхнули еміграцію українці з Східу» [5, с. 259]. А в 1970 р., пильнуючи за згадками про батька, констатувала в листі до Святослава Гординського: «...Досить давно замічаю, що Франка стараються затерти, не згадувати його, ані не робити концертів, як це було перед кількома роками» [60].

Цілу низку застережень мала і до ювілейного видання Франкових текстів у перекладі англійською Джона Віра, що вийшло в Торонто-Онтаріо 1956 р. [див. 58]. Донька письменника вважала, що та книга зроблена дуже тенденційно, із вирваними з контексту цитатами, зумисним акцентуванням лише на соціальній проблематиці, а портрет письменника роботи Василя Касіяна «зображає бездумне – чуже Франкові обличчя якогось застрашеного селянина, а не поета-революціонера» [1].

У своєму творенні образу Франка-революціонера й соціаліста радянське літературознавство намагалось показати українського письменника в тісних зв'язках із російською літературою як класово вищою, єдино правильною і такою, що сформувала світогляд великого Каменярка. Але такий погляд донька письменника різко заперечувала й відзначала (як і її брат Т. Франко), що найбільше І. Франко любив німецьку літературу. Ба більше, російській літературі вона виносила суворий присуд як такий, що культивує «індивідуальне моральне безґрунтя».

«До російської літератури не було в нього [І. Франка. – Н. Т.] жодного захоплення. <...> Коли вже говорити про його окреме зацікавлення чужою літературою, тоді треба признати, що нею була німецька література. Її впливів можна дошукуватись, але не російської. Російська література, думаю, вражає пригнічуючи, не тільки інші народи, але навіть росіян. Вона морально приготувала їх до большевизму, до індивідуального морального безґрунтя, що відбирає людині всяку силу до особистої контролю над собою. Творчість Івана Франка є запереченням російської літератури», – читаємо в інтерв'ю Анни Ключко для газети «Гомін України» у вересні 1956 р. [1].

Розвінчувала донька письменника і міф про атеїстично-матеріалістичний світогляд свого батька, який особливо підтримувала радянська пропаганда, ігноруючи еволюцію поглядів Івана Франка упродовж усього його життя. На подібні закиди Анна зауважувала:

«Щоб розуміти мого батька, треба розуміти й знати наперед його середовище, його сучасників. Атеїстом і безбожником для фарисеїв був і Христос. <...> Розрив з Драгомановим, Грушевським і Павликом – це один факт; його твори, а зокрема “Мойсей” – другий факт, а третій – його життя, повне згоди з заповідями Божими. Він більше студіював св. Письмо та життя святих, як покликани до того, і наслідував вчинки праведників. Він ненавидів книжників і церковних урядників, що віддавали кесареві навіть те, що було призначене Богові» [1].

У статті «Д-р Іван Франко – шанувальник Св. Миколая» наголошувала на тому, що письменник не лише шанував свята церковного календаря, а й досліджував релігійну

історію та писав за християнськими мотивами власні тексти. У тій-таки публікації вона також наводила Франкові легенди «Два чуда Св. Николая».

Дуже різко реагувала і дратувалася, коли приписували горезвісний текст антирелігійного вірша «Папі в альбом» Франкові. Так, коли Олександр Мох у своїй статті «Дорога до пекла» (1969) лише теоретично припустив, що цей текст може належати Франкові, то це викликало цілу хвилю обурення з боку Анни. У праці О. Моха, зокрема, були такі слова:

«Якщо правдива ця “поема” Івана Франка п. н. “Папі в альбом”, яку Франко ніби “продиктував своєму секретареві М. Колодієві 26 травня 1914 року” (пор. большевицьку протирелігійну книжку п. н. Іван Франко, Проти Ватікану, Київ, 1953), то й вона вказувала б на повний упадок Франкового таланту» [10, с. 103].

І хоча ця думка була висловлена доволі обережно, в умовному способі, лише як припущення, однаково А. Ключко відреагувала на те з блискавичною швидкістю і гнівом. Вона повернула редакції примірник журналу «Правда», в якому була розміщена ця стаття, а в супровідному листі звинуватила О. Моха у наклепі та неповазі до її батька. Редакція журналу в наступному числі (№ 3–4) опублікувала її лист, а також відпис О. Моха під заголовком «Дружня переписка». Ситуація знову, як колись у полеміці про М. Грушевського з В. Дорошенком, переростала у формат публічної дискусії. Прикметно, що першопричина дискусії – поезія «Папі в альбом» – потроху відходила на задній план, бо і для Анни, і для О. Моха було зрозуміло, що поезія «Папі в альбом» навряд чи належить Франкові. Зрештою, О. Мох, який знав Маркіяна Колодія (секретаря Франка, який підтверджував автентичність цього тексту), одразу поставив під сумнів його правдомовність, бо вважав його людиною «хворобливого антиклерикалізму, яка ще й до того міняла часто свої політичні погляди» [6]. Саме О. Мох справедливо зауважував, що І. Франко у своєму творчому житті пройшов складну еволюцію релігійного світогляду від «християнства, відпаду від християнства, агностицизму, атеїзму, монізму, буддизму, захоплення старорелігійним письменством, і врешті повільного повороту до християнства, зрештою дуже далекого від християнської правовірності» [6]. Водночас він перестерігав доньку письменника від надмірного пієтету у ставленні до класиків літератури, бо справедливо вважав, що не може «пієтет до батька» бути критерієм у літературній критиці чи історії літератури.

«...Ні одна ні друга ділянка літературознавства не має на меті описувати автора як святу чи побожну людину. Також не має історія літератури вибілювати, ані теж очорнювати даного автора. Просто: треба писати про авторів так, як це з ними було, об'єктивно писати правду. А писати правду – не значить натягати її так, як це хотілось би людині з пієтетом до даного автора», – твердив О. Мох [6].

Дискусія набирала дивних форм, бо, здавалося, не було і самого предмету дискусії. Ніхто ж не був проти правди... Одначе, як і у випадку з В. Дорошенком, «правду» кожен розумів по-своєму.

Анна часто бачила наклеп на батька там, де його насправді не було, і насторожено ставилась до всіх, хто в той чи інший спосіб згадував про хворобу І. Франка. А О. Мох мав необережність згадати про розлади Франкової психіки останніх років життя, адже додатком до «Дружньої переписки...» в журналі «Правда» стала також публікація його статті «Вірші Франка читаючи...», у якій автор при аналізі текстів письменника періоду «недужого духа» згадав про хворобу письменника [9]. На такі згадки Анна реагувала травматично. І хоч ніде у статті учений не називав діагнозу Франкової хвороби, та все ж донька письменника, вочевидь, одразу запідозрила, що він діагностує її як сифіліс. У листі до С. Гординського від 22 березня 1970 р. А. Ключко писала:

«Порадившись з деякими людьми про можливість подати Моха в суд за наклеп, який шкодить мені і моїй родині, я післала йому запит: про яку хворобу він робить натяк, щоби мати доказ його безпримірної підлості і підставу для правової відповідальності. Він відписав в рафіновано підлій спосіб спираючись на різних прикладах хорих визначних людей, аби цим приліпити цю хворобу мому батькові» [60].

Знову дежавю... Вважала, що такі наклепи «знижують цінність творіння І. Франка» і компрометують його родину в очах суспільства: «Я не можу стерпіти хамського відношення до пам'яті мого Батька, бо хто ображає пам'ять його, тим самим ображає і мене, і наоборот» [60]. Був це голос крові, наслідок галицького добропорядного виховання (яке завжди дуже зважало на те, що люди скажуть), образа за батька, надмірний «пістет» чи страх за долю Франкових нащадків?.. Напевно, усе разом.

Однак цього разу Анна уже нічого не відписувала публічно своєму «кривдникові». Очевидно, прислухалася до думки С. Гординського, який радив їй не вступати в подальшу полеміку з О. Мохом. «Я залишила Моха припадати мохом...», – фіналізувала своє рішення у цій справі в листі від 25 травня 1970 р. до свого радника.

Висновки. Підсумовуючи, можна ствердити, що франкіана А. Франко-Ключко має своє неповторне обличчя. Вона тісно пов'язана з особою самої авторки та її емоційно-пристрасним сприйняттям постаті свого батька. Найціннішими в її франкіані залишаються спогади та статті з великими мемуарними уступами. Бо саме вони подають погляд зсередини Франкової сім'ї. Нерідко у своїх твердженнях А. Франко-Ключко підсвідомо переповідала чи наслідувала думку матері, О.Франко, так що, за влучним спостереженням її брата Тараса, «можна вважати це написаним з слів матері» [28, с. 718]. Але саме в цій ретрансляції поглядів матері також є велика цінність франкіани Анни Франко-Ключко, оскільки вона дає змогу почути жіночі голоси Франкової сім'ї. Тим паче, що своїх споминів про чоловіка О. Франко не написала.

Франкознавство А. Франко-Ключко не мало системного наукового характеру і було пов'язане найперше з благородним порухом душі – зберегти пам'ять про свого батька. Звісно, ця «пам'ять» суб'єктивна (бо ж суб'єктивними є будь-які мемуари), і нерідко Анна бачила й інтерпретувала у своєму світлі конкретні факти чи події і не завжди приймала іншу, альтернативну, думку. Через це в неї виникали конфлікти й полеміки з ученими-франкознавцями. Подеколи її любов до батька заважала бути їй об'єктивною, а її прямий і зовсім не дипломатичний характер штовхав до необдуманих дискусій.

Часом на правах доньки бажала контролювати франкознавчий дискурс, провадячи власну «битву» за батька. Часом втручалася у питання, в яких не була до кінця компетентна, керуючись чи то образою, чи то власним розумінням інтересів родини та «почуттям справедливості» і «правди». Однак без її франкіани образ І. Франка був би неповним, розуміння його родинного середовища, в якому творив, не завжди зрозумілим. Нерідко розвідки А. Франко-Ключко були писані під впливом тих-таки споминів або навіть особистими роздумами над прочитаною лектурою з-під батькового пера. І писані вони були талановито й цікаво, із літературним хистом і чуттям. Саме тому, крім унікального фактажу, який їх вирізняє, вони мають цінність також і сучасній літературі.

Список використаної літератури

1. Б. С. В хаті доньки Івана Франка – Анни Ключко // Гомін України. 1956. № 36. Від 1. IX. С. 11.
2. Виступ Анни Франко перед студентами Львівського університету ім. Івана Франка у липні 1967 р. / Публ. В. Бонь // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів, 2007. Вип. 7. С. 316–317. Передруковано: Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів, 2016. Вип. 19. С. 280–282.
3. Відмічено 5-річчя діяльності ОЖ ЛВУ в Торонто // Гомін України. 1956. № 48. Від 24. XI. С. 6.
4. Вул Й. І. Новий штрих до біографії І. Я. Франка (Неопублікований лист Ганни Франко-Ключко) // Бібліотека – нації: зб. наук. праць / АН УРСР, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; [редкол.: М. В. Лізанець (відп. ред.), М. Г. Вавричин, М. А. Вальо та ін.; ред. В. І. Мазний]. Київ: Наукова думка, 1990. С. 89–92.
5. Гирич І., Тихолоз Н. «Носіться далі з своїм Грушевським...»: листи Анни Ключко до Володимира Дорошенка з архіву УВАН у США // Українська біографістика. 2022. Вип. 23. С. 192–261.
6. Дружня переписка... // Правда. 1969. Осінь-зима. № 3–4. С. 290–292.
7. Інший Франко: кулінарні смаки та традиції родини письменника [Інтерв'ю з Н. Тихолоз. Розмовляла О. Лісна] // URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/intervyu_tvogo_mista_inshyy_franko_kulinarni_smaky_ta_tradytsii_rodyny_pysmennyka_79842.html
8. Кравців-Барабаш М. З життя ОЖ ЛВУ // Гомін України 1957. № 1–2. Від 7. I. С. 12.
9. Мох О. Вірші Франка читаючи... // Правда. 1969. Осінь-зима. № 3–4. С. 293–304.
10. Мох О. Дорога до пекла // Правда. 1969. Весна-літо. № 1–2.
11. Рецепти родини Івана Франка «оживають» у кухні дослідниці зі Львова [Інтерв'ю з Н. Тихолоз про кухню Франків. Підготувала Л. Кічура] // Найкращі жіночі історії. 2016. № 5 (41). С. 4–6.
12. Сабат Г. Казки Івана Франка: особливості поетики: «Коли ще звірі говорили»: монографія. Дрогобич: Коло, 2006. 364 с.
13. Слово дочки Івана Франка // Гомін України. 1957. № 50. Від 7. XII. С. 8.
14. Тихолоз Б., Тихолоз Н. Франко від А до Я / Графічне оформлення: р. Романишин, А. Лесів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016.
15. Тихолоз Н. 6 унікальних рецептів родини Франка, які може приготувати кожен // URL: http://tvoemisto.tv/news/6_unikalnyh_retseptiv_rodyny_franka_shcho_mozhe_prygotuvaty_kozhen_79864.html

16. *Тихолоз Н.* Взаємини Івана Франка та Михайла Грушевського в рецепції Анни Франко-Ключко: pro et contra // Науковий вісник Національного музею Івана Франка. Львів, 2017. Вип. 1 (21). С. 91–148.
17. *Тихолоз Н.* Дарунки любові: Святий Миколай у домі Франків // Сайт «Франко:Наживо». 8.12.2020. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2020/12/18/%d0%b4%d0%b0%d1%80%d1%83%d0%bd%d0%ba%d0%b8-%d0%bb%d1%8e%d0%b1%d0%be%d0%b2%d1%96-%d1%81%d0%b2%d1%8f%d1%82%d0%b8%d0%b9-%d0%bc%d0%b8-%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b0%d0%b9-%d1%83-%d0%b4%d0%be%d0%bc%d1%96-%d1%84/>
18. *Тихолоз Н.* З куховарського зшитка Анни Франко-Ключко // Сайт «Seeds and Roots. Ukrainian Culinary Heritage Project». 8.08.2021. URL: <https://seedsandroots.net/z-kuhovarskogo-zshytka-anny-franko-klyuchko/?fbclid=IwAR3AuWiB0UkYtSbMM2HjFEMoFPwPZCJAqzbMIIHVbcbDMidg-INqjc98tbs>
19. *Тихолоз Н.* Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти). Львів: ЛВІЛШ НАНУ, 2005. 316 с.
20. *Тихолоз Н.* Петро Франко: формула долі (життєпис на тлі доби): монографія. Львів, 2021. 288 с.
21. *Тихолоз Н.* Пиріг для тата // Сайт «Франко:Наживо». 27.08.2016. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2016/08/27/пиріг-для-тата/>
22. *Тихолоз Н.* Привіт із Ліпика: незвичайна листівка Івана Франка до доньки Анни // Науковий вісник Національного музею Івана Франка. Львів, 2021. Вип. 3 (23). С. 167–171.
23. *Тихолоз Н.* У пошуках утраченого раю (любов і туга Анни Франківни) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Франкознавство. 2011. Вип. 55. С. 169–194.
24. *Тихолоз Н.* У хаті доньки Івана Франка: інтерв'ю з Анною Ключко // Сайт «Франко:Наживо». 06.08.2022. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2022/08/06/%d0%b2-%d1%85%d0%b0%d1%82%d1%96-%d0%b4%d0%be%d0%bd%d1%8c%d0%ba%d0%b8-%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b0-%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba-%d0%b0-%d1%96%d0%bd%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b2%d1%8e-%d0%b7/>
25. *Тихолоз Н.* Фантазія з присмаком ностальгії (із секретів художньої творчості Анни Франко-Ключко) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 21: Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича. Львів: [Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України], 2012. С. 752–759.
26. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
27. Франко лежав без пам'яті, без сил. Урятував його від голоду старий служитель готелю [Інтерв'ю про кухню Франків з Б. і Н. Тихолозами. Підготувала Л. Межва] // Країна. 2015. №14 (9 квітня). С. 46–50.
28. *Франко Т.* Іван Франко про себе, діти про батька // *Франко Т.* Вибране: у 2 т. / упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. Івано-Франківськ: Видавець Сеньків М. Я., 2015. Т. 1: І. Наукові та науково-популярні праці. С. 707–723.
29. *Франко-Ключко А.* Бібліотека мого батька: спомин // Життя і школа. 1963. № 7/8. С. 16–21.
30. [Франко-Ключко А.] Він працював для визволення України (Слово п-ні Анни Франко-Ключко на Зустрічі українців Америки і Канади, Торонто, 1 липня 1956) // Гомін України. 1956. № 30-31. Від 21. VII. С. 1.
31. *Франко-Ключко А.* В обороні правди // Гомін України. 1963. № 28–30, 33–34, 36, 40–47.
32. *Франко-Ключко А.* Для Тебе, Тату / упоряд., автор вступ. статті й коментарів М. Шала-та. Київ: Ярославів вал, 2010. 574 с.

33. *Франко-Ключко А.* Д-р Іван Франко – шанувальник Св. Миколая // *Життя і школа*. 1960. Ч. 1 (41). С. 26–30.
34. *Франко-Ключко А.* Д-р Іван Франко і його докторат // *Рідна школа*. 1959. № 7/8. С. 20–24.
35. *Франко-Ключко А.* Замилування великого поета // *Овид*. 1958. Ч. 4 (93). С. 21–24.
36. *Франко-Ключко А.* Іван Франко // *Життя і школа*. 1964. № 7/10. С. 17–18; Передруковано також у вид.: *Життя і школа*. 1994. № 1. С. 38–39.
37. *Франко-Ключко А.* Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто: Ліга визволення України, 1956. 132 с. (Політична бібліотека Ліги визволення України. № 10. Цикл «Мемуаристика»).
38. *Франко-Ключко А.* Іван Франко та еспанська література // *Життя і школа*. 1962. № 10/12. С. 55–56.
39. *Франко-Ключко А.* Іван Франко у Відні (із збірника про І. Франка) // *Гомін України*. 1966. № 52. Від 17. XII. С. 11.
40. *Франко-Ключко А.* Із збірника про І. Франка. // *Гомін України*. 1966. № 51. Від 10. XII. С. 10.
41. *Франко-Ключко А.* Історія однієї приязні // *Наше життя*. 1960. № 1. С. 8.
42. *Франко-Ключко А.* Література для дітей у творчості І. Франка // *Новий шлях*. Торонто, 1986. Від 8, 15, 22. II.; 1, 8, 15, 22, 29. III.
43. *Франко-Ключко А.* Малий Мирон. Промова на Всеканадійському Конгресі українців у Вінніпезі 8 липня 1956 р. // *Франко-Ключко А.* Для Тебе, Тату. Київ: Ярославів вал, 2010. С. 326–337.
44. *Франко-Ключко А.* Несподівана новина: переклад Франкового «Мойсея» французькою мовою // *Вільне слово* (Торонто). 1970. Від 21. II. С. 4.
45. *Франко-Ключко А.* Ольга Франко в правдивім світлі // *Новий шлях*. 1960. Від 27. V. – Від 25. VII.
46. *Франко-Ключко А.* Поема «Ольга» // *Жіночий світ*. 1958. № 5. С. 7–8; передруковано також: *Жіночий світ*. 1976. № 7–12; 1977. № 1–2.
47. *Франко-Ключко А.* Рукописи Івана Франка в Канаді // Іван Франко й Франкія на Заході: статті й матеріяли з приводу століття народин, 1856–1956 / за ред. Яр. Рудницького. Вінніпег: Видано засобами Фундації ім. Шевченка, 1957. С. 85–96.
48. *Франко-Ключко А.* Рукописи Івана Франка в Канаді: (листи із Ліпіка, Югославії, та інше). Вінніпег, Канада, 1957. 16 с.
49. *Франко-Ключко А.* Ставлення мого батька до селян // *Життя і школа*. 1966. № 3–6. С. 2–5, 25. Те ж у вид.: *Життя і школа*. 1990. № 5. С. 32–33.
50. *Франко-Ключко А.* Три силуети // *Гомін України*. 1957. № 1–2. Від 7. I. С. 11–12.
51. *Франко-Ключко А.* Франко й Ганді // *Визвольний шлях*. 1978. № 3. С. 364–377; № 4. С. 488–493; № 6. С. 761–768.
52. *Франко-Ключко А.* Франкові листи // *Жовтень*. 1968. № 5. С. 123–127. Передруковано також у вид.: *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів, 2016. Вип. 19. С. 285–289, 320–324.
53. *Франко-Ключко А.* Я син селянина // *Франкова криниця*. 1993. Від 28. VIII.
54. *Франко-Ключко А.* Як учив і виховував Іван Франко нас, своїх дітей / публ. В. Бонь // *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів, 2007. Вип. 7. С. 317–320. Републіковано також: *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів, 2016. Вип. 19. С. 588–594.

55. Франко-Ключко А. Як учив і виховував Іван Франко своїх дітей // Життя і школа. 1990. № 3. С. 34–38.
56. Франко-Ключко Г. Городинна новинка // Наше життя. 1959. Ч. 10 (листопад). С. 20.
57. Франко-Ключко Г. Іменинний пиріг // Наше життя. 1958. Ч. 5 (травень). С. 5, 8.
58. Franko I. Poems and Stories / transl. by John Wier. Toronto, 1956. 341 p.

Архівні джерела

59. ІЛ. Ф. 3.
60. Архів-музей ім. Д. Антоновича УВАН у США. Ф. Святослава Гординського.

References

1. B. S. (1956). V khati donky Ivana Franka – Anny Kliuchko. *Homin Ukrainy*. №36. Vid 1. IKh. Toronto, Canada.
2. Vystup Anny Franko pered studentamy Lvivskoho universytetu im. Ivana Franka u lypni 1967 roku / Publ. V. Bon (2007). *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Vyp. 7. Lviv, Ukraine.
3. Vidmicheno 5-richchia diialnosti OZh LVU v Toronto (1956). *Homin Ukrainy*. № 48. Vid 24. KhI. Toronto, Canada.
4. Vul, Y. I. (1990). Novyi shtrykh do biohrafii I. Ya. Franka: (Neopublikovanyi lyst Hanny Franko-Kliuchko). *Biblioteka – nautsi : zb. nauk. prats / AN URSR*, Lviv. nauk. b-ka im. V. Stefanyka. Kyiv, Ukraine.
5. Hyrych, I., Tykholoz, N. (2022). «Nositsia dalshe z svoim Hrushevskym...»: lysty Anny Kliuchko do Volodymyra Doroshenka z arkhivu UVAN u SSHA. *Ukrainska biohrafistyka*. Vyp. 23. S. 192–261. Kyiv, Ukraine.
6. Druzhnia perepyska... (1969). *Pravda*. Osin-zyrna. №3–4. Toronto, Canada.
7. Inshyi Franko: kulinarni smaky ta tradytsii rodyny pysmennyka [Interviu z N. Tykholoz. Rozmovliala O. Lisna] (2016). *Mediaportal «Tvoie misto»*. Lviv, Ukraine.
8. Kravtsiv-Barabash, M. (1957). Z zhyttia OZh LVU. *Homin Ukrainy*. №1–2. Vid 7. I. Toronto, Canada.
9. Mokh, O. (1969). Virshi Franka chytaiuchy... *Pravda*. Osin-zyrna. №3–4. Toronto, Canada.
10. Mokh, O. (1969). Doroha do pekla. *Pravda*. Vesna-lito. № 1–2. Toronto, Canada.
11. Retsepty rodyny Ivana Franka «ozhyvaiut» u kukhni doslidnytsi zi Lvova [Interviu z N. Tykholoz pro kukhniu Frankiv. Pidhotuvala L. Kichura] (2016). *Naikrashchi zhinochi istorii*. № 5 (41). Lviv, Ukraine.
12. Sabat, H. (2006). Kazky Ivana Franka: osoblyvosti poetyky. «Koly shche zviri hovoryly». Drohobych, Ukraine.
13. Slovo dochky Ivana Franka (1957). *Homin Ukrainy*. № 50. Vid 7. KhII. Toronto, Canada.
14. Tykholoz, B., Tykholoz, N. (2016). Franko vid A do Ya / Hrafichne oformlennia R. Romanyshyn, A. Lesiv. Lviv, Ukraine.
15. Tykholoz, N. (2016). 6 unikalnykh retseptiv rodyny Franka, yaki mozhe pryhotuvaty kozhen. *Mediaportal «Tvoie misto»*. Lviv, Ukraine.
16. Tykholoz, N. (2017). Vzaiemyny Ivana Franka ta Mykhaila Hrushevskoho v retseptsii Anny Franko-Kliuchko: pro et contra. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu Ivana Franka*. Vyp. 1 (21). Lviv, Ukraine.
17. Tykholoz, N. (2020). Darunky liubovi: Sviatyi Mykolai u domi Frankiv. *Sait «Franko: Nazhyvo»*. 8.12.2020.

18. Tykholoz, N. (2021) Z kukhovarskoho zshytka Anny Franko-Kliuchko. *Sait «Seeds and Roots. Ukrainian Culinary Heritage Project»*. 8.08.2021.
19. Tykholoz, N. (2005). Kazkotvorchist Ivana Franka (henolohichni aspekty). Lviv, Ukraine.
20. Tykholoz, N. (2021). Petro Franko: Formula doli. (Zhyttiepys na tli doby): monohrafiia. Lviv, Ukraine.
21. Tykholoz, N. (2016). Pyrih dlia tata. *Sait «Franko:Nazhyvo»*. 27.08.2016.
22. Tykholoz, N. (2021). Pryvit iz Lipika: nezvychna lystivka Ivana Franka do donky Anny. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu Ivana Franka*. Vyp. 3 (23). Lviv, Ukraine.
23. Tykholoz, N. (2011). U poshukakh utrachenoho raiu (Liubov i tuha Anny Frankivny). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna: Frankoznavstvo*. Vyp. 55. Lviv, Ukraine.
24. Tykholoz, N. (2022). U khati donky Ivana Franka: interviu z Annoiu Kliuchko. *Sait «Franko:Nazhyvo»*. 06.08.2022.
25. Tykholoz, N. (2012) Fantaziia z prysmakom nstalhii (iz sekretiv khudozhnoi tvorchosti Anny Franko-Kliuchko). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 21: Scripta manent. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Bohdana Yakymovycha. Lviv, Ukraine.
26. Franko, I. (1976–1986). Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Kyiv, Ukraine.
27. Franko lezhav bez pamiaty, bez syl. Uriatuvav yoho vid holodu staryi sluzhytel hoteliu [Interviu pro kukhniu Frankiv z B. i N. Tykholozamy. Pidhotuvala L. Mezhva] (2015). *Kraina*. №14 (9 kvitnia). Kyiv, Ukraine.
28. Franko T. (2015). Ivan Franko pro sebe, dity pro batka. *Franko T. Vybrane: U 2 t. / Uporiad. Ye. Baran, N. Tykholoz. T. 1. Ivano-Frankivsk, Ukraine*.
29. Franko-Kliuchko A. (1963). Biblioteka moho batka: Spomyn. *Zhyttia i shkola*. № 7/8. State College, USA.
30. [Franko-Kliuchko, A.] (1956). Vin pratsiuvav dlia vyzzvolennia Ukrainy (Slovo p-ni Anny Franko-Kliuchko na Zustrichi ukraintiv Ameriky i Kanady, Toronto, 1 lypnia 1956). *Homin Ukrainy*. №30-31. Vid 21. VII. Toronto, Canada.
31. Franko-Kliuchko, A. (1963) V oboroni pravdy. *Homin Ukrainy*. № 28–30, 33–34, 36, 40–47. Toronto, Canada.
32. Franko-Kliuchko, A. (2010). Dlia Tebe, Tatu / Uporiad., avtor vstup. staty y komentariv M. Shalata. Kyiv, Ukraine.
33. Franko-Kliuchko, A. (1960). D-r Ivan Franko – shanuvalnyk Sv. Mykolaia. *Zhyttia i shkola*. Chys. 1 (41). State College, USA.
34. Franko-Kliuchko, A. (1959). D-r Ivan Franko i yoho doktorat. *Ridna shkola*. № 7/8. Toronto, Canada.
35. Franko-Kliuchko, A. (1958). Zamylyvannia velykoho poeta. *Ovyd*. Chys. 4 (93). Chicago, USA.
36. Franko-Kliuchko, A. (1964). Ivan Franko. *Zhyttia i shkola*. № 7/10. State College, USA.
37. Franko-Kliuchko, A. (1956). Ivan Franko i yoho rodyna. Spomyny. Toronto, Canada.
38. Franko-Kliuchko, A. (1962). Ivan Franko ta espanska literatura. *Zhyttia i shkola*. №10/12. State College, USA.
39. Franko-Kliuchko, A. (1966). Ivan Franko u Vidni (Iz zbirnyka pro I. Franka). *Homin Ukrainy*. №52. Vid 17. KhII. Toronto, Canada.
40. Franko-Kliuchko, A. (1966). Iz zbirnyka pro I. Franka. *Homin Ukrainy*. № 51. Vid 10. XII. Toronto, Canada.
41. Franko-Kliuchko, A. (1960). Istoriia odniiei pryiazni. *Nashe zhyttia*. № 1. New York, USA.
42. Franko-Kliuchko, A. (1986). Literatura dlia ditei u tvorchosti I. Franka. *Novyi shliakh*. Vid 8, 15, 22. II.; 1, 8, 15, 22, 29. III. Toronto, Canada.

43. Franko-Kliuchko, A. (2010). *Malyi Myron. Promova na Vsekanadiiskomu Kongresi ukrainsiv u Vinnipezi 8 lypnia 1956 roku. Franko-Kliuchko A. Dlia Tebe, Tatu.* Kyiv, Ukraine.
44. Franko-Kliuchko, A. (1970). *Nespodivana novyna: pereklad Frankovoho «Moiseia» frantsuzkoïu movoiu. Vilne slovo.* Vid 21.II. Toronto, Canada.
45. Franko-Kliuchko, A. (1960). *Olha Franko v pravdyvim svitli. Novyi shliakh.* Vid 27. V. – Vid 25. VII. Toronto, Canada.
46. Franko-Kliuchko, A. (1958). *Poema «Olha». Zhinochyi svit.* № 5. Toronto, Canada.
47. Franko-Kliuchko, A. (1957). *Rukopysy Ivana Franka v Kanadi. Ivan Franko y Frankiiana na Zakhodi: Statti y materiialy z pryvodu stolittia narodyn, 1856–1956 / Za red. Yar. Rudnytskoho.* Vinnipeh, Canada.
48. Franko-Kliuchko, A. (1957) *Rukopysy Ivana Franka v Kanadi: (Lysty iz Lipika, Yuhoslavii, ta inshe).* Vinnipeh, Kanada, 1957.
49. Franko-Kliuchko, A. (1966). *Stavlennia moho batka do selian. Zhyttia i shkola.* № 3–6. State College, USA.
50. Franko-Kliuchko, A. (1957). *Try syliueti. Homin Ukrainy.* №1–2. Vid. 7. I. Toronto, Canada.
51. Franko-Kliuchko, A. (1978). *Franko y Gandi. Vyzvolnyi shliakh.* № 3, 4, 6. London, Great Britain.
52. Franko-Kliuchko, A. (1968). *Frankovi lysty. Zhovten.* № 5. Lviv, Ukraine.
53. Franko-Kliuchko, A. (1993). *Ya syn selianyina. Frankova krynytsia.* 1993. Vid 28. VIII. Truskavets, Ukraine.
54. Franko-Kliuchko, A. (2007). *Yak uchyv i vykhovuvav Ivan Franko nas, svoikh ditei / Publ. V. Bon. Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi. Vyp. 7.* Lviv, Ukraine.
55. Franko-Kliuchko, A. (1990). *Yak uchyv i vykhovuvav Ivan Franko svoikh ditei. Zhyttia i shkola.* № 3. State College, USA.
56. Franko-Kliuchko, H. (1959). *Horodynna novynka. Nashe zhyttia.* Chys. 10 (lystopad). New York, USA.
57. Franko-Kliuchko, H. (1958). *Imenynnyi pyrih. Nashe zhyttia.* 1958. Chys. 5 (traven). New York, USA.
58. Franko, I. (1956). *Poems and Stories / Transl. by John Wier.* Toronto, Canada.
59. *Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii.* F. 3.
60. *Arkhiv-muzei im. D. Antonovycha UVAN u SShA. F. Sviatoslava Hordynskoho.*

Тихолоз Наталія – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000).

Nataliya Tykholoz – Cand. Sc. (Philology), Senior Research Associate, Director, Institute of Ivan Franko Studies, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: nataliya.tykholoz@lnu.edu.ua

THE FRANKIANA OF ANNA FRANKO-KLYUCHKO: PROBLEMS, GENRES, STYLE

Nataliya TYKHOLOZ

The article is devoted to the scholarly, journalistic, and partly epistolary work of Anna Franko-Klyuchko (1892–1988), the youngest daughter of Ivan Franko. **The aim** of the study is to reveal the creative personality of Anna Franko-Klyuchko as a representative of the Frankos' literary dynasty who continued her father's work in public lectures and media publications, popularized his ideas, struggling, at the same time, against the distortion of the writer's image in Soviet Ukraine. The survey is based on the study of historical documents (esp. those of archives and libraries), employing analytical, synthetic, biographical, bibliographic, cultural-historical and genetic **methods**.

The scholarly novelty of the study consists in comprehending and introduction into scientific circulation of a series of by Anna Franko-Klyuchko's texts (public speeches and performances, jubilee sketches, memoir sketches, essays, articles, letters) scattered in magazines or magazines in the diaspora, undescribed in the archives and for a long time beyond the focus of research.

On the basis of analysing popular-scientific, journalistic, memoirs and correspondence texts of Anna Franko-Klyuchko covering the mid-1950s-early 1970s period, **conclusions** are drawn about the Frankiana specificity of the author's daughter: a broad genre-thematic range of topics, dominance of memoir fragments, high degree of autobiographism, emphasis on Ivan Franko's cultural and nation-building mission, religious worldview, creative relationships with women, culinary tastes and family traditions. Also, emphasis is made on the polemical element in Anna Franko-Klyuchko's character and writing style, her special attention to «inconvenient» issues, esp. those related to Ivan and Olha Frankos' diseases. Circumstances regarding Anna Klyuchko's dispute with the scholar Oleksandr Mokh are examined too.

Keywords: Anna Franko-Klyuchko, the Frankos' Literary Dynasty, Frankiana, Journalism, literary polemics.

Дата подання: 10 червня 2023 р.

• КОНТАКТИ • РЕЦЕПЦІЇ • ПАРАЛЕЛІ •

УДК 821.161.2-6І.Франко,Л.Українка

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4597>

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ ІВАНА ФРАНКА

Лариса БОНДАР

У статті розглянуто творчі контакти Івана Франка і Лесі Українки. **Мета студії** – на основі епістолярію з'ясувати роль І. Франка в публікації перекладів Лесі Українки (статті Моріса Верна про Євангелія, В. Гюго), а також у становленні її як фольклористки. Дослідження базується на використанні історико-порівняльного (зіставного), культурно-історичного, психобіографічного, аналітико-описового та бібліографічного **методів**.

Наукова новизна статті полягає в новому перепрочитанні й осмисленні листування між Франком і Лесею Українкою; зацентовано увагу на контрверсійності Франкових оцінок творчості Лесі Українки. На основі докладного аналізу фактів, свідчень адресатів в епістолярних діалогах між собою та іншими кореспондентами з'ясовано головні етапи знайомства І. Франка і Лесі Українки, процес укладання й видання поетичних збірок, подано Франкові оцінки окремих поетичних текстів, перекладів, повісті «Жаль», драматичної поеми «Кассандра». Загострено увагу на проблемі оцінок ставлення І. Франка до Лесі в час його хвороби (зокрема в «Нарисі українсько-руської літератури до 1890 р.»).

Авторка статті дійшла **висновку** про скомпліковану природу взаємин двох українських геніїв-сучасників. Дослідниця вважає несправедливими Франкові трактування «дитячих» віршів першої збірки та драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки.

Ключові слова: літературні контакти, видавнича справа, фольклористика, переклад, оцінка, літературна критика.

Насамперед маємо усвідомити, що цей дискурс, за термінологією Дмитра Чижевського, «неповний», позаяк утрачена найважливіша його частина – листи самого Івана Франка до Лесі Українки, і їхня доля, як і доля всього Лесино архіву, либонь, навіки залишиться нерозгаданою таємницею, а нам, гірко зітхнувши, залишається одне – звернутися до Франкових листів до третіх осіб, де фігурує ім'я геніальної сучасниці. І цими особами насамперед є представники славного роду Драгоманових – сам Михайло Петрович і його сестра – «в миру» Ольга Косачева, в літературі – Олена Пчілка. Як відомо, Франкова епістолярна спадщина переважно зібрана в 48, 49 і 50 томах 50-томника. Що цікаво: у 48 томі ім'я Лесі Українки в основному тексті не згадується жодного разу, лише тричі – у примітках. І в цьому нема нічого дивного:

том завершується 1885 р., Франкові – 29, він у процесі активного пошуку нареченої, а тут якась чотирнадцятилітня дівчинка! Проте ця дівчинка вже є авторкою ще торік (1884 р.) надрукованих у «Зорі» віршів, і це, на думку Галини Левченко [2], не могло відбутися без участі Франка, який, знов таки на її думку, був фактичним редактором «Зорі» на той час. Але тут щось не так: якби Франко був причетний до публікації перших витворів Лесиної Музи, він би нагадав про це, позаяк тоді був зацікавлений у протекції «нашот певної одної особи» (Ольги Хоружинської) [4, т. 48, с. 595], і без посередництва Косачів, може, й не відбувся би шлюб славного галичанина з представницею Великої України («шлюб із доктрини»). А от уже через три місяці після тієї щасливої події (шлюбу) суто діловий лист письменника закінчується ось так: «Поздоровляємо Вас обоє з Олею, засилаємо щире поздоровлення пані Лесі. Ваш Іван Франко» [4, т. 49, с. 74]. 15-річна «пані», напевно, справила неабияке враження при особистому знайомстві на пана молодого, відразу заслуживши на такий поважний титул. І такі принагідні свідчення особистих контактів розсіпані по всьому масиву Франкового епістолярію, як-от у листі до М. Драгоманова (від 8 червня 1891 р.): «Ваша сестрінниця Леся їде на днях в Євпаторію лічитися, може, через неї Вам буде вигідніше обмінятися де з ким листами» [4, т. 48, с. 282]. У листі до О. Франко від 10 серпня 1891 р., яка перебувала тоді з дітьми в Колодяжному, І. Франко запитує: «Коли вернеться Леся?» [4, т. 49, с. 287]. Як продовження тієї ж Лесиної «кримської» теми повідомляє М. Драгоманову (від 15 вересня 1891 р.) про наміри його сестри: «Лесю, мабуть, вона привезе таки додому, бо боїться, щоб Ялта не була так само загрожена, як і другі купелеві місця» [4, т. 49, с. 297]. Як бачимо, І. Франко був утаємничений у родинні справи Косачів-Драгоманових майже як член цієї родини. І не майже, а цілком по-родинному Ольга Петрівна опікувалася Франковою сім'єю в Колодяжному, про що свідчить лист до Олени Пчілки від 30 вересня 1891 р.:

«Пишу цей лист ще під свіжим враженням оповідань моєї жінки про ту безконечну, справді материнську доброту і терпеливість, з якою Ви, зайняті своїми власними клопотами і гризотами, піклувалися ще й моєю сім'єю через усе літо» [4, т. 49, с. 298].

І тут же – в парі з удячністю до матері – співчуття до її дочки:

«Дуже жаль, що здоров'я Лариси Петрівни не поправилося в Криму так, як усі ми надіялися» [4, т. 49, с. 299].

І наприкінці листа – тій же Ларисі Петрівні – поклін.

Що стосується Франкових листів до М. Драгоманова, то Лесине ім'я частенько згадується в той час, коли вона перебувала в Болгарії. «Де се Ваша Л. У. поділася, що про неї не чути?» [4, т. 49, с. 505] – запитує в листі від 3 серпня 1894 р. Під час клопоту щодо здобуття місця на кафедрі Львівського університету І. Франко звертається по допомогу до М. Драгоманова і до Лесі:

«Чи не могли б Ви, хоч би при допомозі Лесі... зладити опис тих книжок по історії української літератури, які у Вас є і без яких Ви б змогли обійтися, хоч на час?» [4, т. 49, с. 523].

«Панна Леся» не раз виступає в ролі зв'язкової між своїм дядьком і Франком: «Зорю» можете затримати, аж буде їхати панна Леся, і тоді передасте» [4, т. 49, с. 7]. Закінчення листів рясніють традиційними поздоровленнями сім'ї і «панні Лесі зокрема» [4, т. 49, с. 12]. Це все, що стосується листовних принагідних нотаток про особисті взаємини двох великих людей.

Другий момент цих взаємин – це, так би мовити, видавнича історія. Після дебюту 13-літньої Лесі в «Зорі» (поезії «Конвалія» й «Сафо») в 1887 р. виходить альманах «Перший вінок», у якому надруковано поему «Русалонька» і три вірші: «Любка», «На зеленому горбочку», «Літо краснее минуло». Коли щодо Франкової причетності до Лесиної публікації в «Зорі» можна сумніватися, то твори, поміщені в «Першому вінку», безсумнівно, пройшли через його руки як фактичного упорядника альманаху; тим паче всі вони, за винятком «Любки», увійшли до збірки «На крилах пісень» (1893), для якої Франко був, по суті, хрещеним батьком. Він з ентузіазмом відгукується на пропозицію Олени Пчілки видати Лесину збірку у Львові, про що свідчить лист від 25 листопада 1891 р.:

«Щодо видання віршів Лесі Українки, то я радо готов узятися за нього, зробивши його швидко своїм коштом у «Літературно-науковій бібліотеці», або й осібно в більшому форматі» [4, т. 49, с. 310].

Вибрано було другий варіант – «осібно в більшому форматі». Редактор запропонував відмовитися від уміщення в збірці перекладів:

«Оригінальні вірші могли б рівнобіжно друкуватися осібно, певно, зробили б більше враження, ніж коли б були перемішані з перекладами» [4, т. 49, с. 310].

Цю пораду метра Леся врахувала, гречно подякувавши за неї [5, т. 10, с. 95]. На прикладі Уляни Кравченко та Климентії Попович ми знаємо, яким прискіпливим редактором був І. Франко. Що ж до Лесі, то він дає їй повну свободу:

«На всякий спосіб я прошу панну Лесю присилати якнайшвидше, що у неї є, і разом план її книжки, т. є. порядок, в якому вона бажала би бачити уложені свої вірші» [4, т. 49, с. 310].

І така поблажливість викликає подив на тлі тих закидів, які згодом зробить Франко-критик у хрестоматійній статті «Леся Українка», уцент розбиваючи тут перші спроби поетеси (поему «Русалку» та дитячі вірші). Щодо останніх, то його критика цілком несправедлива: вони дійсно «дитячі», бо ж дітям призначені! І чому б було упорядникові не викинути зі збірки (а «Русалки» ще з альманаху!) нещадно розкритикованих укупі з «Русалкою» «Самсона» й «Місячної легенди»?.. І все ж, попри все, саме І. Франко увів, можна сказати за руку, Лесю в українську літературу. І не тільки в літературу, а ще й у фольклористику...

Пристаючи до видання часопису «Житє і слово», І. Франко звертається до Лесиної матері (чому не до неї самої?) з проханням:

«У панни Лариси Петрівни бачив я інтересну збірку пісень народних. Особливо цікавими видалися мені пісні купальські, і я дуже бажав би мати враз з записом обрядів купальських до першої книжки» [4, т. 49, с. 426].

У листі до М. Драгоманова (від 20 січня 1894 р.) захоплено сповіщає: «А Леся прислала прекрасну і багату збірку купальських пісень (усіх щось 45!)» [4, т. 49, с. 449]. Невдовзі – і то завдяки Франкові – Леся Українка дебютувала на сторінках «Життя і слова» як фольклористка, чим не вгодила своєму прискіпливому дядькові. У листі до І. Франка від 15 березня 1894 р. – категоричний Драгоманів присуд: «Лесині купальські пісні підходять під те, що Ви кажете про польські печатання: перевод паперу» [4, т. 49, с. 480]. Проте І. Франко виявляє принциповість і не погоджується з такою суворою оцінкою:

«Ваш суд про Лесині пісні мені не видається справедливим: все-таки це найбагатша досі збірка купальських пісень, зібраних в одній околиці, і між ними багато є досі не звісних як купальські» [4, т. 49, с. 473–474].

Та фольклорне («купальське») непорозуміння в трикутнику взаємин «Леся Українка – Франко – Драгоманов» – це лишень невелика хмарка на тлі тієї бурі, яку здійняв софійський громовержець із приводу публікації перекладу М. Верна в «Житті і слові», і то цілком неочікуваного. Франко так щиро, якимось навіть по-дитячому тішиться з того, що М. Павлик згоджується відступити (!) статтю М. Верна про Євангелія в перекладі Лесі Українки для «Життя і слова» [4, т. 49 с. 525]. Далі, інформуючи свого старшого друга про хід видруку цього твору, захоплено вигукує: «Переклад прекрасний!» [4, т. 50, с. 8] І тут несподівано на його беззахисну руду голову спадає безжалісний шквал драгоманівських стріл:

«На віщо ви написали в кінці Євангелія: переклала Л. У. У Вас же була напись перекладчика: переклад (курсив) Л. У. Ви на ½ відкрили псевдонім і дали можливість, що жіночу постать Л. У. в Росії будуть питать, чи вона то писала, – признаватись, значить іти просто під кару, та ще в монастир, де монашки будуть, поки схочуть, намовляти до каяття, – або одбріхуватися з ризиком пійматись і все-таки дістати в монастир. І для чого? Для якої кому користи? І навіть не по своїй волі, а по тому, що редакторська рука розмахалась. Ваша рука не раз ліберальничала над працями сотрудников, та хоч досі під монастир нікого не підводила! А тепер і на те пішло!» [3, с. 533].

Це вже справді, як у Миколи Вінграновського: «Прилетіли коні – ударили в скроні. Прилетіли (хоч і не в серпні) – ударили в серце»... Франкові заболіло, він пробує перепросити й виправдатися у листі від 13 березня 1895 р.:

«Лист Ваш діткнув мене дуже болюче, головно для тої незручності, яка вийшла в мене з підписом під Євангелієм. Запевняю Вас, що се зроблено без ніякого наміру, а тільки от з якої причини: Підпис перекладчика (!) там був уміщений на початку. А що в “Житті і Слові” підписи звичайно кладуть в кінці статті, от я й перечеркнув у рукописі підпис, та під першою частиною і забув підложити. Опісля рукопис по

віддрукуванню я знищив і не тямив уже, як саме було підписано, а тямив тільки одно, що перекладач бажає під своєю працею покласти свої ініціали. Ця трагічна евентуальність, про яку ви згадуєте, міні й на думку не прийшла, а тим менше я міг думати, щоб така штучка, як заміна букв “ла” на “д” становить вихід із неї. В усякім разі, я готов зробити все, що Ви признаєте потрібним, щоб діло поправити, і ще раз запевнюю Вас, що ані злої, ані над міру доброї волі у мене сим разом не було» [4, т. 50, с. 30].

На перший погляд, реакція М. Драгоманова може викликати насмішку чи обурення його дріб’язковістю – зняти бучу через якісь дві-три літери. Але ж і сам І. Франко пише про «трагічну евентуальність», отже, визнає свою «провину безневинну» (І. Драч). Драгоманов добре знав, що може чекати його сестрінницю в самодержавній Росії, хоча йому і в страшному сні не могло примаритися, що через кілька десятиліть у модернізованій російській комуністичній імперії розстріляють чоловіка за пропущену літеру в слові «Сталінград». Епізод із М. Верном не єдиний у віртуальному діалозі І. Франка з Лесею Українкою на тему перекладу. Був ще один, хоч і не позначений тінню «трагічної евентуальности», та все ж до певної міри драматичний, позаяк Франкові не вдалося досягнути бажаного результату, і пов’язаний він із творчістю В. Гюго. Даючи згоду на участь у підготовці до друку збірки віршів Лесі Українки, у тому ж листі до Олени Пчілки, І. Франко інформує про свій задум видання «Антології європейських поетів»:

«...При цьому хотілось би набрати вибір з Віктора Гюго, у мене є дещо поперекладувано <...>, а коли б панна Леся згодилася дати своїх “Бідних людей” і перекласти дещо з <...> інших збірок, то ми могли би зложити гарну книжечку» [4, т. 49, с. 310].

Про свій намір долучити до «Антології» Лесю Українку І. Франко повідомляє також Агатангела Кримського [4, т. 49, с. 312]. На жаль, той «томик антології» не вдалося видати. Це один із нескінчених Франкових планів «зі скрученою головою», над яким так гірко побивається Леся в листі з Сан-Ремо від 14 січня 1903 р. Потерпів фіаско й інший Франків проєкт, який стосувався знову ж таки В. Гюго, а саме переклад його «Торквемади». У листах до М. Драгоманова під час перебування в Софії його сестрінниці І. Франко аж тричі згадує про це:

«Чи панна Леся не мала б охоти взяти на себе труд перекласти “Торквемаду” Віктора Гюго? Я дуже бажав би напечатати сю драму по-нашому, праця, здається, була б люба, хоч, звісно, не легка» [4, т. 50, с. 9].

У наступному листі допитується: «Чи Ви згадували їй про мій проєкт?» [4, т. 50, с. 18]. І штурмує далі:

«Я дістав французький текст “Торквемади” і запитую ще раз, чи добродійка Леся схоче взятися до його перекладу. Мені дуже б хотілося подати його на чолі третього річника “Життя і слова”, бо до того часу він, певно, не буде готовий. Звісно, бажалось би мати переклад віршований і по змозі римований, як в оригіналі» [4, т. 50, с. 27].

Але то були... «фантастичні думи, фантастичні мрії»... Леся чемно, зате рішуче відхилила пропозицію:

«Щодо В. Гюго, то я останніми часами ще нічого не перекладала, – багато було роботи іншої, а до того ж з мене й робітниця така, що сьогодні біжить, а завтра лежить» [5, т. 11, с. 188].

Отож Франкові довелося самому втілювати в життя свої ж вказівки, проте задум не був доведений до кінця, були перекладені лише уривки з твору великого французького романтика.

Однак перекладацький аспект Лесиної присутності у Франковому епістолярному дискурсі має своє продовження. Ідеться про чеські переклади Лесі Українки. Редактор журналу «Slovanski pregled» А. Черни звернувся до Франка за порадою, кого б з українських поетів варто видати на сторінках часопису. І. Франко негайно відгукнувся:

«З наших ліриків я поручив би Вам до перекладу Лесю Українку, про котру хочу написати Вам статейку до одної з найближчих книжок» [4, т. 50, с. 121].

У наступному листі він повідомляє про те, що надсилає «статейку», і тут же клопочеться, щоби Лесині вірші, які ілюструватимуть його невеличку розвідку, достойно були представлені чеським читачам:

«Було б добре, якби панна Єсенська переклала зазначений тут вірш “Мрія”, а надто “Слово, чому ти не твердая криця” й “У пустині”» [4, т. 50 с. 143].

Турбує І. Франка і якість перекладів: «Якби могли прислати мені з коректою моєї статейки також відбитку перекладених віршів, було б добре» [4, т. 50, с. 143]. Отже, І. Франко зробив усе, що міг, для популяризації творчості Лесі Українки в Чехії, ширше – у слов'янському світі (часопис із перекладами і Франковою статтею недарма називається «Слов'янський огляд»), уписавши її таким чином у європейський контекст.

І наостанок літературно-критичний (оцінювальний) аспект. Виглядає він цілком екстравагантно. В об'єктив критика потрапило тільки два твори, і отримали вони від нього діаметрально протилежні й водночас несправедливі оцінки, що неабияк подивовують. Перший – це повість «Жаль», якою І. Франко був захоплений понад усяку міру. В листі до Олени Пчілки читаємо:

«Діло, про котре я хотів поговорити з Вами, – се новела Лесі Українки, котра знаходиться у мене. Що Ви думаєте з нею робити? Я чув, що Ви призначили її до другого тому альманаху [“Перший вінок”. – Л. Б.]. Та коли ще той альманах буде друкований. Чи не можна би змінити цю постанову, щоби така гарна річ не лежала в рукописі. Я прочитав цю новелу, і вона мені дуже подобалася, так що коли би була на те Ваша і Лариси Петрівни воля, то я радо опублікував би її в найближчій книжечці своєї “Літературно-наукової бібліотеки”. Я готов розпочати друк, як тільки одержу Ваш дозвіл» [4, т. 49, с. 299].

Сама Леся досить скептично поставилася до Франкового суперлятиву і то при кардинально протилежній думці М. Павлика:

«Біда нашим улітам з критикою, як от моїй тепер,— один зовсім на смерть засудив, а другий не прибере місця, де б посадити. Хто зна, як і судити тепер, хіба треба взяти середину, як завжди в таких випадках» [5, т. 11, с. 148].

Геніальна Леся геніально розставила крапки над «ї».

І нарешті друга (аксіологічна(!) опція (!!)), що стосується — ні багато, ні мало — Лесиної «Кассандри». Драматична поема, що має поважну сценічну історію (довший час не сходила зі сцени наших славних франківців), яка дістала найвищу оцінку поважних авторитетів (О. Білецький, Л. Костенко, О. Забужко і т. д., і т. д.), Франкові, м'яко кажучи, не сподобалася. Це можна пояснити тим, що Леся Українка як драматургиня значно випередила свій час, і сучасникам, навіть позитивно настроєним, важко було її зрозуміти — чого варта, приміром, дефініція твору як п'єси з троянського життя! Виняток — О. Кобилянська, яка зрозуміла: «Ось чудово вона написала, страх сильно, якось так чутливо, що аж чоловікові мороз тілом при читанні ішов»! [1, с. 602] — (яке все-таки щастя, що бодай два листи О. Кобилянської до Лесі збереглися!). Чому ж І. Франко, перекладач Байрона, Гете, автор філософських поем, що з драматичними поемами Лесі Українки очолюють той типологічний ряд, який гідно репрезентує українську літературу на світовому рівні, не зміг досягнути новаторства «Кассандри»? Звернімося до фактів. Доволі дивно починається Франків лист до дружини з Криворівні від 21 серпня 1907 р.:

«Дорога мамо! Зачав був писати лист до Лесі Українки по поводу її “Кассандри”, та якось не йшло, а Грушевський каже вірно: не до Вас прислано, то й пощо Вам писати. І рація. От тим-то я, перечеркнувши початкові слова до Лесі, пишу тобі на тім аркушику, щоб не псувати паперу» [4, т. 50, с. 327].

Сюжет із «Кассандрою» дістав продовження в листі до Н. Кибальчич від 9 березня 1909 р. як відповідь на її лист, що от не хочуть її друкувати в «ЛНВ»:

«Я мав розмову з проф. Грушевським... про прямо скандальні речі, які там друкувалися... Не знаю, які твори Ви посилали йому, але все-таки думаю, що гірших від того, що там друкували Леся Українка (тобто “Кассандру”. — Л. Б.), Хоткевич і оба Грушевські, Ви не могли написати» [4, т. 48, с. 370–371].

От тобі віз і перевіз... Звичайно, можна всю цю історію пояснити тим, що лист писано в Ловрані під час загострення тяжкої Франкової недуги, та почалася вона ще в 1907 р. І тут постає проблема — як нам ставитися до Франкових суджень і оцінок під час хвороби, зокрема, у «Нарисі українсько-руської літератури до 1890 р.», який у нас рекомендують для опрацювання студентам? Одна з багатьох проблем, не розв'язаних досі. Це має стосунок і до проблеми взаємин І. Франка з Лесею Українкою. Очевидно, що має бути продовжена дискусія щодо публіцистичного «контroversу» «між своїми», позаяк є спроби ревізії поглядів Івана Денисюка, Михайла Нечитайлюка, Василя Гориня на цю складну проблему [2]. Вирішальне слово тут має належати Ярославі Мельник, яка в своїй високолетній монографії «І остання часть дороги» вперше привернула увагу до найскладнішого періоду життя і творчості І. Франка, виявивши при цьому не

лише могутній інтелект, а й таке потрібне в цьому випадку величезне відчуття такту. Та й тема «Іван Франко в епістолярному дискурсі Лесі Українки» так само ще не закрита: 23 Лесиних листи – яке широке поле для науковця!.. Та ж там один новорічний лист, писаний 13, 14 січня 1903 р. в Сан-Ремо, вартий монографічного дослідження.

...Ювілей Лесі Українки був достойно завершений виданням Повного зібрання її творів у чотирнадцяти томах. Хотілося би, щоби вся наша класика повноправно ввійшла в наше сьогодення, бо вона того варта. А чи ми її варти?

Список використаної літератури

1. *Кобилянська О.* Твори: в 5 т. Київ, 1963. Т. 5.
2. *Левченко Г.* Приятелі святої поезії: Іван Франко та Леся Українка // Сайт «Франко:На-живо/Franko:Live». 21.02.2019. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2019/02/21/%d0%bf%d1%80%d0%b8%d1%8f%d1%82%d0%b5%d0%bb%d1%96-%d1%81%d0%b2%d1%8f%d1%82%d0%be%d1%97-%d0%bf%d0%be%d0%b5%d0%b7%d1%96%d1%97-%d1%96%d0%b2%d0%b0%d0%bd-%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d1%82%d0%b0/>
3. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. / Редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та ін. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 564 с.
4. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
5. *Українка Леся.* Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк, 2021.

References

1. Kobylianska O. (1963). *Tvory: v 5 t.* T. 5. Kyiv, Ukraine.
2. Levchenko H. *Pryiateli sviatoi poezii: Ivan Franko ta Lesia Ukrainka. Sait «Franko:Nazhyvo/Franko:Live».* 21.02.2019. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2019/02/21/%d0%bf%d1%80%d0%b8%d1%8f%d1%82%d0%b5%d0%bb%d1%96-%d1%81%d0%b2%d1%8f%d1%82%d0%be%d1%97-%d0%bf%d0%be%d0%b5%d0%b7%d1%96%d1%97-%d1%96%d0%b2%d0%b0%d0%bd-%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d1%82%d0%b0/>
3. *Lystuvannia Ivana Franka ta Mykhaila Drahomanova / Redkol.: I. Vakarchuk, Ya. Isaievych (spivholovy) ta in. (2006).* 564 s. Lviv, Ukraine.
4. *Franko I. (1976–1986). Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv, Ukraine.
5. *Ukrainka Lesia. (2021). Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 t.* Lutsk, Ukraine.

Бондар Лариса – кандидат філологічних наук, доцент, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Larysa Bondar – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: bondarlarysa25@ukr.net

LESIA UKRAYINKA IN THE EPISTOLARY DISCOURSE OF IVAN FRANKO

Larysa BONDAR

The article examines Ivan Franko's creative contacts with Lesia Ukrayinka. The aim of the study is to clarify, on the epistolary basis, the role of Ivan Franko in publishing Lesia Ukrayinka's translations (Maurice Verne's articles on the Gospels, V.Hugo) as well as in her development as a folklorist. The research is based on the use of the historical-and-comparative (contrastive), cultural-historical, psychobiographic, analytical-descriptive and bibliographical **methods**.

The **scholarly novelty** of the article lies in a new rereading and comprehension of the I. Franko-Lesia Ukrayinka correspondence; for the first time in Ukrainian Literature Studies, accentuation is made on a controversial character of I. Franko's assessment of Lesia Ukrayinka's writings. Based on a detailed analysis of facts, addressees' testimony in the epistolary dialogues between themselves and among other correspondents, major stages in the acquaintance of I. Franko and Lesia Ukrayinka, the process of compiling and publishing of poetry collections have been clarified, I. Franko's assessments of individual poetic texts, translations, the short novel *Zhal'* [What a Pity], dramatic poem *Cassandra* offered. Attention has been drawn to the problem of assessments concerning Ivan Franko's attitude in the time of his disease (in the "Outline of the History of Ukrainian-Ruthenian Literature to 1890", in particular).

The authoress has arrived at the **conclusion** of a complicated nature of relations between the two Ukrainian persons of genius, contemporaries. The researcher maintains that I. Franko's interpretations of the "children's poems" in the first collection and the *Cassandra* dramatic poem are unfair.

Keywords: literary contacts, publishing business, folklore studies, translation, assessment, literary criticism.

Дата подання: 5 травня 2023 р.

УДК 929(477)»19/20»І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4598>

ІВАН ФРАНКО Й ОЛЕКСАНДР КОЛЕССА «НА СКРИЖАЛЯХ НАШОЇ ІСТОРІЇ І НАШОЇ КУЛЬТУРИ»

Валерій КОРНІЙЧУК

Стаття розкриває історію складних взаємин Івана Франка й Олександра Колесси, починаючи з критичних відгуків про перші наукові праці майбутнього професора Львівського університету й закінчуючи його прощальним словом над могилою найбільшого тогочасного українського письменника. **Мета** цієї студії – ліквідувати одну з «білих плям» сучасного франкознавства, узагальнити з окремих епізодів цілісну картину як ставлення І. Франка до свого колишнього соратника по радикальній партії й конкурента на посаду приват-доцента Львівського університету, так і поведінки О. Колесси під час габілітації, його відгуків про художню й наукову діяльність свого видатного сучасника. У дослідженні використані елементи аналітичного, культурно-історичного, біографічного, зіставного **методів**.

Наукова новизна полягає в актуалізації задекларованої проблеми й у відсутності аналогічних синтетичних праць, що можна пояснити фактичним ігноруванням гуманітарною наукою тоталітарної доби постаті колишнього ректора Українського Вільного університету. Автор дійшов **висновку**, що, незважаючи на прикрі обставини, пов'язані з відомою конкурентною боротьбою за доцентуру, обидва вчені залишалися в рамках професійного, толерантного й здебільшого доброзичливого дискурсів. Пропонована стаття є лише першим кроком до ширшого дослідження особистісних і творчих стосунків І. Франка й О. Колесси, до пошуку й оприлюднення їхнього взаємного епістолярію.

Ключові слова: Іван Франко, Олександр Колесса, наукові контакти, габілітація, кафедра руської словесності, Львівський університет, похорон Івана Франка.

У фантазмагоричному фейлетоні «Як Шевченко шукав роботи» (1912) Осип Маковей доволі гостро й дотепно злорічив на трьох вельми поважних у Галичині діячів національно-визвольного руху: «голову партії, пана посла Л.», «пана професора і посла К.» і «професора Г.», до яких «завітав» Шевченко після концерту в його честь та банкету для промовця й співаків, коли вже «всі пішли спати, повні гарних вражень, пива, вина і т. п.». «Голова партії, пан посол Л.», жонглюючи переконливими, як йому видавалося, «аргументами», не захотів прийняти нічного гостя ні до партії, ні до редакції «Діла», а натомість спровадив поета-привида до посла К., який познаходив у його поезіях вплив Міцкевича й немало на тім зискав, бо вже кільканадцять літ усе однаково величав його по всіх академіях і концертах та й сьогодні назвав Прометеєм.

Тим другим «співрозмовником» Шевченка був не хто інший, як професор Львівського університету й посол австрійського парламенту Олександр Колесса, якому поет запропонував відмовитися на його користь від посольського мандата.

О. Маковей творить ще більш дошкульний діалог між професором і поетом, який знову спіймав облизня:

- Я? Мав би мандат віддати?! Се ж як?
- Ну так, зовсім звичайно: ви зрікаєтеся в мою користь, і я кандидую.
- Ніколи в світі, добродію! Я вас дуже шаную, але – вибачайте – мені здається, що ви не є доволі підготовлені, щоби бути послом. Я ще з гімназії приготувався до того.
- Адже ви мене сьогодні на концерті назвали Прометеем!
- Ну, се інше діло! Але де ж вам послом бути? Та й на що вам се здається? Пишіть вірші, та й годі! Адже ви не знаєте говорити по-німецьки!
- Се правда! Шкода! Ну, а коли б так ви мене зробили своїм доцентом?
- Без докторату! Без іспитів! Без дисертацій! Помилуйте, добродію, се ж у нас таке не буває...
- Ну то хоч дозвольте мені, щоби я один курс читав про свої власні поезії. Ви і так тепер не вчите.
- Але ж, добродію, ви не маєте до сього потрібної кваліфікації! – розсердився вже пан професор.
- Вибачайте, але я гадаю, що вже що як що, а свої власні вірші чей я розумію?
- Ні, добродію, ви їх не розумієте! Говоріть що хочете, – се не таке легке діло, як вам здається. Тут треба глибоких довголітніх студій, тут треба стільки попрацювати, як я, щоб вас зрозуміти і показати, звідки, що і як! Ви читали мою працю про вплив Міцкевича на ваші поезії?
- Читав.
- Ну, і що скажете?
- Справді, треба довголітніх студій, щоби щось таке написати!
- А я ж не казав вам?
- Отже, я не розумію своїх власних поезій?
- Ні! – відповів професор твердо.
- Ну, а коли б я так у вас хотів іспит робити на вчителя гімназії?
- Се можна! Зложите перше іспит зрілості, потім запишетесь на університет на мої виклади і інші, потім я дам вам домашню задачу, далі...
- Се ж чи не задовго потягнеться?
- А так з десять літ.
- А чи не можна б чого-небудь без іспиту дістати?
- Не знаю; розвідайте у проф. Г. [7, с. 259–260].

Проте не знайшов Шевченко щастя й у професора Г., тобто Грушівського, який начебто доводився йому свояком, бо ж не випадково Олександр Кониський саме так прозивав поета. Грушівський, чи то пак Михайло Грушевський, не прийняв Шевченка на роботу в товариство назване в його честь, бундючно заявивши спантеличеному прохачеві, що «Товариство ім. Шевченка – се я, а ви тільки фірма».

Цей драстичний фейлетон О. Маковей, за словами Федора Погребенника, «свого часу досить активно використовувався в прямолінійній боротьбі з тими діячами

нашої культури, що були проголошені ідеологами буржуазного націоналізму» [9, с. 20], а О. Колесса вважався ще й причинцем невдалої спроби І. Франка посісти доцентуру у Львівському університеті. Ректор Українського вільного університету в Празі, професор Карлового університету ніяк не міг зрозуміти «причини неясного відношення Укр. Акад.» до нього та «чому так тяжко добитися відповіді на листи, звернені до поодиноких осіб». Очевидно, історія з Франковою габілітацією, а що важливіше – активна громадська й національно-патріотична діяльність О. Колесси не лише не давала йому жодного шансу на обрання академіком ВУАН, як, наприклад, більш аполітичним Кирилові Студинському, Михайлові Возняку, Філарету Колессі й Василю Щурату, а й залишала вченого на маргінесі наукового й культурного життя в підрадянській Україні. Тому й не дивно, що проблема взаємин І. Франка й О. Колесси надовго опинилася поза увагою дослідників, за винятком хіба що студій Михайла Гнатюка.

Уперше ім'я О. Колесси потрапляє в поле зору І. Франка в рецензії на збірку молодих поетів «Вперед», яку 1888 р. упорядкував і видав у Чернівцях Кирило Трильовський. В одному з віршів, підписаних псевдонімом Олекса К-а*, критик побачив «бажання тихої, наполегливої праці», «багато щирого запалу і бажання добра», що поєднуються з неминучою для молодого віку дозою наївності. Особливо вразила його сама мова, «хоч не позбавлена риторики, але вільна від пустих фраз, якими так часто люблять виблискувати поети ідеалістичної школи» [12, т. 27, с. 222]. Водночас І. Франко вважав зовсім слабкою поему «Смерть гетьмана Павлюка» того ж таки автора.

У липні 1889 р. О. Колесса, очевидно, був присутній на товариському вечорі українських студентів у ресторані Макса Вікся, влаштованого для київських знайомих І. Франка – Сергія Дегена та двох його сестер Наталії і Марії. Після арешту Франка й Дегенів разом з іншими учасниками того підозрілого для поліції комерсу на допит викликали й Колессу, про що свідчив О. Маковей у своєму «Щоденнику»:

«Оскаржених було 16: Сергій В[ікторович] Деген, Наталя Вікторівна і Марія В[ікторівна] Дегенівни, Кистяковський, Маршинський, Франко, Павлик, Скородинський (ті сиділи у в'язниці), потім – Лопатинський, Величко, я, Колесса, о. Кузів, пані Нат[алья] Кобринська з Болехова, і жінка Франка, і Ян Каспрович» [14, с. 60].

У січні-лютому 1890 р. І. Франко опублікував у газеті «Kurjer Lwowski» невелику замітку «Kółko słowiańskie» про три засідання «Слов'янського гуртка», на яких «академік» О. Колесса виголосив три реферати про вплив Адама Міцкевича на творчість Т. Шевченка. Перша доповідь «викликала довгу і надзвичайно жваву дискусію», а професор Антоній Каліна «підкреслив вартість цієї праці, яка, на його думку, є найкращою і найбільш науково виконаною порівняно з тими, що досі були прочитані в гуртку». Другий реферат також отримав «загальне схвалення», а керівник гуртка А. Каліна, як стверджував І. Франко, «відзначив сумлінність і суто науковий метод опрацювання матеріалу, зазначивши цілком об'єктивну, наукову позицію як

необхідну умову при висвітленні таких питань, як національні симпатії чи антипатії». Зрештою, з останньою частиною дослідження О. Колесси «присутні солідаризувалися майже без дискусії, з повагою висловлюючись про його роботу». Після публікації цієї порівняльної студії під назвою «Шевченко і Міцкевич (Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка)» в третьому томі «Записок Наукового товариства імені Шевченка» (1894) І. Франко назвав її автора «молодим і надзвичайно здібним працівником на ниві історії української літератури» [12, т. 28, с. 53–55]. Трохи пізніше він згадав книжку О. Колесси «Шевченко і Міцкевич» у габілітаційній лекції «Розбір “Наймички” Т. Шевченка», коли говорив про різністоронні впливи на українського поета, зауваживши при цьому, що

«...д-р Колесса, котрий в своїй праці не раз доторкався сього питання, не звів своїх заміток про різницю між Шевченком і його літературними взірцями в одну цілість так, щоб ми могли мати ясний погляд на метод, з яким поступав наш поет при творенні, і на те, чи і наскільки той метод був відмінний від методу його польських та російських взірців» [12, т. 29, с. 448].

У просторому огляді «Наше літературне життя в 1892 році» І. Франко вирізняє О. Колессу серед інших дослідників, заявляючи, що той зайняв «видне місце між молодими робітниками на полі історії нашої літератури». Згадавши його студію «Дві малознані поезії Т. Шевченка. Дещо про вірші “До сестри” і “Хустина”», критик схвально відгукнувся про аналіз «Хустини», однак заперечив Шевченкове авторство вірша «До сестри», який «супротив усіх виводів д. Колесси, по внутрішнім признакам і по свідоцтву самої княжни не походить від Шевченка» (насправді авторкою цього твору була Олександра Псьол. – *В. К.*). Натомість І. Франко відзначив обширну статтю «Українські народні пісні в поезіях Богдана Залеського», що демонструє «дальше гарне свідоцтво пильності і працьовитості д. Колесси». Ця скрупульозна порівняльна праця викликала неоднозначну опінію: з одного боку, – «похвали польських критиків», а з іншого – «догани руських». Проте молодий автор «дав цінний причинок до належної оцінки т[ак] зв[аної] української школи в польській літературі». Незважаючи на те, що «аналіза д. Колесси трохи занадто дрібнична, держиться слова і букви, а недобачає ідей», їй бракує «ще глибшого зрозуміння часу і обставин життя поета», але, висновує І. Франко, «багатство подробиць, трафність критичних уваг, простота і ясність викладу і популярність, легкість його в порівнянні, напр., з викладом д. Коцовського управнюють нас до великих надій на будуще» [12, т. 29, с. 21]. У листі до Михайла Драгоманова від 14 січня 1893 р., аналізуючи зміст першого тому «Записок Наукового товариства імені Шевченка», він вирізнив з усіх галицьких авторів лише О. Колессу: «З галичан показав себе один Колесса (студент, радикал) статтею про вплив українських пісень на Залеського» [12, т. 49, с. 376].

1893 р. О. Колесса опублікував резонансну розвідку «Юрій Косован (Осип Домінік Ігор Гординський де Федькович). Проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його життєпису». Цю студію загалом високо оцінив І. Франко, умістивши в першому номері часопису «Житє і слово» (1894) рецензію, в якій зауважив, що біографія

«одного з найкращих світочів нашої літератури» до появи праці О. Колесси «була майже зовсім темна і загадкова». Посилаючись на свідчення самого Ю. Федьковича, недавній абсолювент Львівського університету висловив сміливе припущення про справжнє походження буковинського письменника, вважаючи, що воно «пояснює трохи не всі загадки та суперечності його життя та дає нам ключ до розуміння його творів». І. Франко відзначив, що О. Колесса «зібрав дуже важні і інтересні матеріали, особливо про молодий вік поета аж до 1872 р., т. є. обхопив своїм дослідом весь розцвіт і початки упадку писательського таланту Федьковича». А тому його праця «дуже цінна й може служити взірцем старанності, подекуди аж педантичної». І «взагалі, – продовжував критик, – піднести ще треба тверезий, критичний та при тім і далекий від зарозумілості суд д. Колесси про Федьковича як про чоловіка і писателя» [12, т. 29, с. 177]. Толеруючи перші проби молодого дослідника й «бажаючи йому якнайкращих успіхів далі на сьому полі», І. Франко zarazом делікатно вказував на окремі хиби й неточності цієї розвідки, якій забракло цілісного «образу літературної діяльності Федьковича», хоч «своє тісніше завдання» автор «сповнив совісно і гарно».

Тим часом після закінчення Львівського університету О. Колесса поїхав до Відня, де студіював слов'янську філологію та порівняльну граматику, слухаючи лекції Ватрослава Ягича, Вацлава Вондрака, Франтішка Пастрнека. Під керівництвом В. Ягича він 1894 р. захистив дисертацію й здобув ступінь доктора філософії, а вже наступного року габілітувався на посаду приват-доцента Чернівецького університету. Восени того-таки року несподівано помер О. Огоновський, залишивши осиротілою кафедру руської (української) словесності у Львівському університеті. Найвірогіднішим «суплентом по Огоновським» міг стати І. Франко, який після блискучої габілітації в березні 1895 р. «здобув собі симпатію в факультеті». Пізніше він згадував:

«Визначні польські професори, Тадей Войцеховський і Людвік Цвіклінський, яким я склав візити в їх помешканнях по моїй габілітації, виявили для мене багато прихильності й заохочували мене зробити далішні потрібні кроки для досягнення *venia legendi*» [12, т. 39, с. 45].

Водночас були й інші потенційні претенденти на вакантне місце. Про них І. Франко сповіщав М. Драгоманова ще 1 січня 1895 р.:

«Стоцький, котрий рад би був перейти до Львова, лишиться, мабуть, у Чернівцях не так з власної волі, як більше з волі уряду, котрому він у Чернівцях потрібний як агент “нового курсу”, а у Львові з того погляду був би лишній. З молодших кандидатів ані Колесса, ані Студинський не мають надії, щоб були одобрені факультетом, хоч Колесса подався на доцентуру в Чернівцях» [12, т. 50, с. 10–11].

Незадовго до габілітації І. Франка коло претендентів, вочевидь, окреслилося: «На кафедру по Огоновським, – писав він М. Драгоманову 13 березня 1895 р., – кандидують Колесса, Студинський, Лучаківський і має намір також Коцовський» [12, т. 50, с. 33]. Після блискучої габілітаційної лекції про «Наймичку» Т. Шевченка

студенти проводжали І. Франка додому. «По дорозі, – згадував Денис Лукіянович, – говорив Франко про підготовлюваний ним план курсу української літератури. Хтось накинувся на Олександра Колессу. Франко сказав на це: “Кожному можна старатися про доцентуру, а за обраний спосіб він відповідає своєю честю”, – і звернув розмову на справи, які проходили ще важчу кризу, ніж радикальна партія» [6, с. 454].

Історія з доцентурою явно затягувалася, і Франкові залишалося лише з тривогою спостерігати за успішним просуванням головного конкурента. «Колесса габілітувався також у Чернівцях і вже затверджений, та хоче перенестись до Львова», – повідомляв він Агатангела Кримського 11 травня 1895 р. [12, т. 50, с. 43]. Через тиждень песимістичні очікування лише зросли, бо в листі до М. Драгоманова І. Франко скаржився на закулісні інтриги прибічників О. Колесси:

«З моєю доцентурою діло не витанцювується, та, мабуть, і зовсім не вигорить. І Вахнянин, і Барвінський, і Колесса пускають проти мене всякі способи агітації, звісно, не речевої, а особистої, щоб мені підтяти ноги. Я вже й думати перестав про се і освоївся з думкою, що, як у нас кажуть, обійдеться циганське весілля без марципанів, а університет без мене» [12, т. 50, с. 44].

Цікаво, що й Колесса, якщо вірити Михайлові Павлику, також нарікав на нечесні дії супротивників, бо нібито говорив йому, «що кандидатів на катедру маса – і добиваються вони єї самими свинствами» [8, с. 197]. Сам же М. Павлик намагався допомогти своєму другові студентських літ і соратникові по Русько-українській радикальній партії, а тому просив М. Драгоманова: «Зробіть, будь ласка, що можете, через Шишманова (професора Софійського університету, зятя М. Драгоманова. – В. К.), чи кого у Відні. Франко усе ж таки ліпший від Колесси: більший літературний талант і більше образований літературно і суспільно» [8, с. 219–220]. Невисокої думки про Франкового опонента дотримувався також Д. Лукіянович, який писав:

«Першим небезпечним кар’єристом-контркандидатом був “вчений” без наукового доробку Олександр Колесса. Протегував його впливовий князь Адам Сапєга, підтримував Ол. Барвінський. Колесса написав дисертаційну роботу “Т. Шевченко й А. Міцкевич”, у якій поставив нашого поета у страшно перебільшену залежність від Міцкевича. До цього вельможі віднесли похвально, але ж треба ще було замести сліди за собою і хоч ганчіркою заслонити віконце в минуле. Був же Колесса колись радикалом, написав кілька віршів в оборону покривдженого народу, склав революційний гімн “Шалійте, шалійте, скажені кати” і під час студентських демонстрацій проти розпоряджень міністра освіти Гавча, що скасовували більшість студентських привілеїв, виступав активно проти заходів уряду. Хоч публікував він свої вірші під псевдонімом, однак тепер відмовився від радикалізму і заборонив Павликові друкувати гімн “Шалійте...” в гімн “Народі”. Павлик ламав руки, розказуючи про це» [6, с. 451–452].

У споминку «Історія моєї габілітації» І. Франко розповідав, що він «у своїй амбіції не сягав так високо, аби відразу кандидувати на ту кафедру, але навмисне обмежився на те, що габілітувався тільки для історії руської літератури й бажав досягнути тільки

приватну доцентуру, аби не ставати протикандидатом д. Олександра Колесси», який рівночасно з ним «приготовився до габілітації для руської мови і літератури і для своєї кандидатури мав не тільки неминуче потрібну кваліфікацію як граматик, але також далеко важнішу в Галичині підмогу деяких впливових політичних чинників» [12, т. 29, с. 45–46]. Однак ситуація з доцентурою стрімко змінювалася, і 29 березня 1895 р. І. Франко писав М. Павлику з Відня після аудієнції в міністра віросповідань і освіти Т. Рітнера:

«Коли побачите Колессу, то будьте ласкаві завітати його, що його доцентура вже затверджена, та разом зверніть його увагу на те, що, може б, краще було йому не квапитися на Львівський університет. Говорю се не з агітації, не з конкуренційної боязні, а ось чому. Сьогодні був я у Рітнера. В протязі розмови він сказав мені такі слова: “Ale zdaje mi się, że Kolessa ma lepsze widoki w Czerniowcach”. Я не зрозумів цього і сказав: “Здається, що ні”. Рітнер далі не говорив на сю тему, та Романчук, з котрим я побачився пізніше, не знаючи про мою розмову з Рітнером, сказав мені, що чув, буцімто існує намір покликати Стоцького до міністерства і дати йому якийсь реферат. Аж тоді стали для мене ясні слова Рітнера. Я, звісно, не подаю цього всього за певну річ, та постараюсь через Ягича дійти правди, – в усякім разі зверніть увагу Колесси на сю комбінацію. Що Ягич для нього упосіблений дуже корисно, се він і сам знає, і се я вповні мушу потвердити» [12, т. 50, с. 37].

Проте не так сталося, як гадалося: Степан Смаль-Стоцький залишився керувати кафедрою в Чернівцях, самому ж І. Франкові міністерство через негативний відгук галицького намісництва не затвердило габілітацію, і замість нього восени 1895 р. лекції з української літератури у Львівському університеті почав читати О. Колесса, який через три роки став надзвичайним професором, третім після Якова Головацького й Омеляна Огоновського завідувачем кафедри руської словесності, а з літнього семестру 1901 р. – уже звичайним професором. Його учнями стали майбутні видатні філологи В. Гнатюк, М. Возняк, Філарет Колесса, Іларіон Свенціцький, Зенон Кузеля, та ін., котрі за щасливішого збігу обставин могли б слухати лекції І. Франка. Найрізкіше про появу молодого вченого на викладацькому поприщі в університеті висловився згодом М. Возняк, який писав, що «після Огоновського кафедру зайняв трутень, який дав науці ще менше, ніж його попередник» [2, с. 63]. Теоретично на місці О. Колесси міг опинитися А. Кримський, якого активно старався просунути О. Кониський за схемою М. Грушевського – без обов’язкової габілітації в Австро-Угорщині. Коли ж А. Кримський, зваживши свої шанси, відмовився від спокусливої, але хисткої й непевної можливості «перенестися» до Львова, І. Франко, схваливши його рішення, написав йому 5 лютого 1896 р.:

«Звісно, справа для Вас не була би така легка, як для Грушевського, і Вам прийшлося би проходити всякі митарства, о яких Ви, певно, й виображення не маєте. І певна річ, що прийшлося би йти наразі не на кафедру, а на приватну доцентуру і тут видержувати конкуренцію з Колесою, котрий і так був мов убитий звісткою про Ваше кандидування і котрий є майстер у тім, щоб для своєї цілі порушити всякі

можливі пружини. Значить, хоч і як жаль, що Ви не будете у Львові і не обіймете тої кафедри, то все-таки я з погляду на Вас самих можу Вам тільки погратулювати, коли Ви справді маєте намір не добиватися кафедри. Добиваються тут її, крім Колесси, той же Студинський і Коцовський, як бачите, кандидати дуже небезпечні» [12, т. 50, с. 72].

У Львівському університеті О. Колесса працював до 6 червня 1918 р.. Понад двадцять років він читав для студентів філософського факультету «Історію української літератури XIX в.», «Вибрані питання з історії української літератури XIX ст.», «Руську літературу апокрифічну», «Історію руської драматичної поезії в XVII і XIX в.», «Історію української драматичної літератури», «Історію української фільології», «Історичну граматику українсько-руської мови», «Історію української мови», спеціальні курси «Старинний роман і повість на Руси», «З генези Шевченкової творчості», «Семінар для руської фільології (Читане вибраних творів давнішої і нової руської літератури, оцінюване наукових розправ, наукові реферати)», «Практичні вправи з обсягу українсько-руської мови и літератури» тощо.

У 1907 р. студентами філософського факультету Львівського університету стали Франкові сини – Андрій і Тарас, які записалися на класичну філологію «ради хліба святого». Тарас слухав лекції з «Історії руської літератури XIX в.» та відвідував «Семінар для руської фільології» О. Колесси. За свої студентські роботи в семінарі він двічі отримував грошові премії від сенату: 11 липня 1909 року – 50 крон, а 7 червня 1911 року – 60 крон. Правда, його оцінка наукової діяльності професора була досить таки іронічна. У листі до родини від 17 січня 1910 р. Тарас писав із Відня про поголоски, які ходили навколо К. Студинського, що той хоче «зректися катедри»: «То би було зле, бо україністика тоді би зовсім занепадала, бо Колесса й так мало що робить» [13, с. 414]. Та й сам І. Франко, спостерігаючи за наймолодшою генерацією галицько-руських учених Ярослава Гординського, Михайла Тершаковця та М. Возняка, зауважив, що «на всіх трьох видно головню вплив проф. Студинського, бо проф. Колесса задля браку часу не встиг досі ані сам зазначити себе науковими працями, крім тих, які належать іще до його перед-професорських літ, ані виявити свій духовий вплив на своїх слухачів» [12, т. 38, с. 500]. Як згадував Михайло Рудницький, «О. Колесса вів найчастіше спецкурс про Шевченка, переказуючи лише власну кандидатську дисертацію. До того ж Колесса найчастіше вішав на дверях лекційного залу оголошення, що його лекції не відбудуться. Та й ніхто не перевіряв, що саме читають на лекціях професори або чи взагалі їх лекції відбуваються». Тому не дивно, що гурток студентів філософського факультету попрохав І. Франка, щоб він прочитав їм лекцію про нові напрямки в українському письменстві, оскільки К. Студинський і О. Колесса вважали, що «сучасної української літератури взагалі викладати не можна», бо університет «займається тільки історією літератури, а на історію треба чекати довго, принаймні поки не повмирають усі сучасники» [11, с. 495].

Незважаючи на неприємне для себе суперництво, І. Франко продовжував стежити за науковим поступом О. Колесси. 1901 р. він надрукував коротку рецензію на його студію «*Ukrainśka rytmyka ludowa w poezyach Bohdana Zaleskiego*» (1900). На думку

критика, автор розкрив секрет «мелодійності і солодковзвучності» творів одного з найталановитіших представників «української школи» в польській літературі.

«Цінна праця д-ра Колесси, – писав І. Франко, – повинна би бути невеличким *memento* і для ширшої польської громади, що українська мова і пісня не така-то вже бідна, коли один із найбільших польських поетів не тільки вважав можливим користуватись її скарбами в такій великій мірі, але власне, тим позичкам, а не провідним ідеям своєї поезії, головню завдячує свою чародійну силу» [12, т. 33, с. 101].

А коли Наукове товариство імені Шевченка доручило філологічній секції підготувати повне «видання творів і писань буковинського лірника Юрія Федьковича», то О. Колесса й І. Франко без проблем поділили цю працю між собою. У передмові до першого тому «Писань Осипа Юрія Федьковича», де були вміщені поезії, І. Франко зазначав, що він «обняв редакцію» цього тому, а «проф. Колесса – другого і третього часті першої (оригінальних драматичних творів Федьковича)». Перекладні драми з другої частини третього тому й четвертий том вийдуть за редакцією І. Франка, який повідомляв читачів, що «в часі друкування першого тому проф. Ол. Колесса читав одну коректу кожного аркуша і не раз робив свої уваги; так само і при виданні дальших томів оба редактори вестимуть роботу в ненастанному порозумінні» [12, т. 33, с. 387]. Зрештою, друга, «франківська» частина третього тому з коректою О. Колесси вийшла «окремою книжкою, як самостійний четвертий том “Українсько-руської бібліотеки”» [12, т. 33, с. 389]. Ділився О. Колесса з І. Франком і цінними архівними матеріалами. Зокрема, він відшукав у бібліотеці василіянського монастиря в Унгварі давньоукраїнський рукопис XVIII ст., який використав І. Франко в розвідці «Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв.», за що склав «ширу подяку проф. д-ру О. Колесси» [12, т. 31, с. 101].

Здавалося, що І. Франко не оминав увагою жодного прояву прилюдної активності професора Львівського університету, який, зокрема, опублікував свою промову «В честь Шевченка», виголошену 17 травня 1906 р. на концерті в сорок п'яті роковини смерті поета. У замітці для «Літературно-наукового вісника» І. Франко писав із непідробним пієтетом:

«Отся промова була прийнята публікою дуже ентузіастично. Орловими крильми автор перелітає Європу і вишукує паралелі до нашого поета в славних тінях Шеллі, Томаса Мора та Леопарді; вчений історик літератури міг би де в чому посперечатися щодо такого паралелізування, але проф. Колесса, очевидно, не хотів писати вченого трактату, а лише виголосити ефективну промову і досягнув свою ціль вповні» [12, т. 37, с. 134].

Але побіжно І. Франко з властивою йому енциклопедичністю вказав на деякі політично неприйнятні промахи автора, як-от трактування ідеї національної самостійності в нововіднайденому уривку «Слово о погибели земли руския» або ж у пісні про «Берестецьке поразення Хмельницького». «Слово», на його переконання, «містить перший зарід звеличання пізнішого московського абсолютизму та претензії

до панування над православним світом», а пісня чи радше вірш «писаний зовсім не українцем, а поляком, що був у польським таборі і тішиться з поразення козаків». Однак сама промова закінчується «блискучою перспективою розвою України під подихом новодоконаних у Росії та Австрії реформ». Тут І. Франко не без долі об'єктивного скепсису приєднується до такого райдужного сподівання О. Колесси: «Дай, Боже, щоб та перспектива справдилася на нашій віці хоч наполовину!» [12, т. 37, с. 135].

Неочікувано І. Франко запустив О. Колесі дрібну шпильку в рецензії на розвідку М. Возняка «Маркіян Шашкевич як фольклорист» (1911). Говорячи про наймолодшу генерацію вчених-рутеністів Я. Гординського, М. Тершаковця та М. Возняка, які пройшли університетські студії під проводом професорів О. Колесси та К. Студинського, він зауважив, що на всіх трьох головно вплинув лише К. Студинський, оскільки О. Колеса «зادля браку часу не встиг досі ані сам зазначити себе науковими працями, крім тих, які належать іще до його перед-професорських літ, ані виявити свій вплив на своїх слухачів» [12, т. 38, с. 500]. Воно й не дивно, адже з 1907 р. О. Колеса як посол до Австрійського парламенту частіше перебував у Відні, ніж у Львові, працюючи заступником голови шкільної комісії, головою еміграційного субкомітету господарської комісії, а в українському парламентарному клубі – головою шкільної комісії й референтом університетської справи.

Сам же О. Колеса співпрацював із Франковим часописом «Житє і слово», де в першому номері (1894) опублікував компаративну статтю «Сліди впливу Жуковського в поезіях Б. Залеского» й народну пісню «Лукіян Кобилиця», яку на його прохання записав від старих людей «письменний гуцул Волошинюк». А в третьому номері журналу (1895) з'явилися під спільним заголовком «Панщина на Буковині і Лукіян Кобилиця» три народні оповідання, які вже сам О. Колеса записав від різних респондентів. На ці фольклорні твори й на матеріали розвідки «Юрій Коссован» часто покликувався І. Франко у великій історичній студії «Лук'ян Кобилиця».

В оглядовій статті «Столітє обновленої українсько-руської літератури» (1898), що з'явилася на сторінках «Літературно-наукового вісника» О. Колеса кількома штрихами окреслив головні, на його думку, риси творчої «фізіономії» І. Франка, якого назвав «найвизначнішим репрезентантом», «найзамітнішим сучасним галицько-руським письменником значіня всеукраїнського».

«З боку ріжнородности літературної творчости, – стверджував він, – можна його порівняти хіба з П. Кулішем. Нема галузи нашого письменства, що не носила б на собі слідів Франкового пера. У Франка замічуємо цікаву прояву, дуже рідку в європейських, навіть найвизначніших письменників: холодний науковий скептицизм і наклін публіцистичний не вбив у него белетриста. З творів Франка і повістярських, і поетичних віє свіжість, енергія і сила» [5, с. 182].

О. Колеса вважав, що І. Франко не придержується якогось одного літературного напрямку, однієї школи, а «метод літературний, манера і добір тем залежить від його кождочасного настрою» [5, с. 183]. Підсумовуючи загальну тональність різнорідних творів письменника, учений наголошував:

«Хоч Франко малює найчастіше темні появи людського життя, яркі картини народного горя – він не песиміст. З твердих умов теперішнього соціально-політичного ладу рад би він викресати іскру, що кидала б струю світла в будущину. Поетичний оклик Франка – се енергічне “Vivere memento!”» [5, с. 183].

Ще в одній статті «Наукова діяльність І. Франка», яка була опублікована в ювілейній книжці «Літературно-наукового вісника» (1913), О. Колеса проаналізував творчий шлях письменника крізь призму його наукових здобутків. Він резонно зауважував, що і письменську, і наукову діяльність І. Франка необхідно «прояснювати як цілість»: «Не можна її крвати на куски, не можна відділювати поета від повістяря, беллетриста від ученого, літературного критика і публіциста від історика літератури і фольклориста». У своїх літературно-критичних і наукових студіях І. Франко, на думку О. Колесси, виходить із «власної суспільної ідеології», звертаючи найпильнішу увагу на «суспільний підклад» літературного твору та його зв'язок із життям, але водночас головним критерієм для нього були «артистичний хист автора та літературно-естетичні цінності його твору». Тому І. Франко розглядав «штуку» (мистецтво) як сконцентрований відблиск її (його) соціальної будови та духових стремлінь свого часу. Але ся штука для суспільности мусить бути дійсно штукою, мистецтвом, відповідати всім вимогам новітньої естетики» [4, с. 264]. Франкову літературну критику вчений визначав як «ідейно-естопсихологічну або естетично-ідейну», причому вона корелюється з «науковими дослідями літературно-історичними», тобто «історик літератури дає у нього тверду підпору працям критично публіцистичними, а сучасний критик оживлює його історично-прагматичний виклад» [4, с. 264].

В історико-літературних працях І. Франко, за спостереженням О. Колесси, найближче схиляється до «методу історично-порівнюючого, підкріпленого психологічно-естетичною аналізою». Характерною прикметою його «живого, рухливого, всестороннього інтелекту» є науковий універсалізм, тобто рівночасне дослідження як найдавніших пам'яток нашого письменства, так і найновіших літературних творів. При цьому він «не обмежується догматично в рамках ніякого одного спеціального критичного чи історично-літературного методу, а пристроює метод до предмету досліду так, що його з боку методичного характеризує влучно і в пору примінюваний еклектицизм. І як історикови літератури, і як критикови-естетикови стає Франкові до помочи ще одна велика опанована ним галузь знання – фольклор яким він побіч Драгоманова займався практично і методично, зазнайомлюючися із найновішими здобутками, які дає нам на тім полі європейська наука» [4, с. 266].

О. Колеса справедливо вважав І. Франка одним із «найкращих мистців української мови», який «свідомо старався зблизити літературну мову галицької України до мови України придніпрянської і, користуючися здоровим лексичним матеріалом цілої нашої етнографічної території а задержуючи звукову систему і морфологію південно-українського діалекту, витворити одноцілу всеукраїнську літературну мову», яка під його пером стає «органом і строго наукових дослідів, і найвисших летів людського духа та поетичної уяви в країну ідеалів, і найніжніших

відрухів глибоким чуттем пронизаного людського серця» [4, с. 267]. Свою ювілейну статтю О. Колесса закінчив розгорненою пафосною метафорою унікального творчого чину свого великого сучасника: «В своїй і науковій і публіцистичній і белетристичній діяльності поклав Франко тільки могутніх “гранітових квадрів” в підвалини нашого народнього розвою, дав тільки того буденною муравлиною працею здобутого, як він сам висловився – “труску і обломків”, – влив тільки цементу, щоби споїти розірвані частини народньої будови, реконструувати, відтворити її підвалини, кинув тільки світла, що прояснює нам дорогу до великих ідеалів будущини – що він міг, як його Мойсей, сказати до свого народу:

Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзято;
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печатю! [4, с. 267]

Готуючись гідно відзначити 40-ліття літературної діяльності І. Франка, спеціально створений комітет ще 6 лютого 1912 р. прийняв ухвалу про запросини найвидатніших українських та зарубіжних письменників і вчених до участі в літературно-науковому збірнику. У переліку потенційних авторів був і професор О. Колесса [3, с. 281]. Але Перша світова війна обірвала своєчасну публікацію книжки «Привіт Іванови Франкові в сорокліте його письменської праці 1874–1914», яку ювіляр так і не встиг побачити. Статті О. Колесси в збірнику не було, хоча ще на початку липня 1913 р. в розпал урочистостей учасники II Всеукраїнського студентського з'їзду влаштували святковий вечір на честь І. Франка і професор О. Колесса «отворив сю академію, а опісля одчитав реферат про творчість Франка» [3, с. 302]. З таким же рефератом чеською мовою він виступив згодом у пражському «Клубі модерних філологів».

Над могилою І. Франка після відправи похоронного обряду О. Колесса першим виступив із прощальним словом від імені українських культурних товариств. Вемоційно насажену промову він уклав увесь свій ораторський хист, немов спокутуючи перед покійником власну провину, що колись перейшов йому дорогу до університетської кафедри. Образ вічного Франкового пристанку викликав у нього асоціації з «великою могилою над Дніпром», відділеною огненним кордоном. Осягнувши тривимірний світ «трудів і днів» одного з «найкращих Синів України», промовець, зокрема, відзначав:

«До історичної бувальщини свого народу відносився Покійник критично. Старався її відтворити, освітити промінням науки і своєї крилатої уяви. Сучасність Він творив цілою силою свого духу і своєї невмирущої енергії. А для будущини промовував Він дорогу, зливав її своїм потом і кров'ю свого серця та вірив твердо, що підуть нею щасливіші від нас покоління» [10, с. 100].

У його жалібному виступі привертає увагу влучне метафоричне узагальнення всієї поетичної спадщини І. Франка: «Лежить перед нами розбита золотострунна ліра, з якої дзвеніла й ніжна мелодія любови і свистав бич сатири та плила могутня Тиртеєва пісня» [10, с. 101]. Немає сумніву, що саме в О. Колесси «запозичив» Олександр Білецький

свою відому тріаду про три струни «на поетичній лірі Івана Франка»: «перша – це бойові пісні, подібні до пісень античного Тіртея», «друга – це струна інтимної лірики», «третья – це “бронзова струна” (за висловом В. Гюго) – струна викриття, обурення, іронії, глузування» [1, с. 473]. У світовій літературній історії «і шириною світогляду, і основністю наукових дослідів, і універсалізмом своїх тем та видвигнених у них вселюдських питань» поет, якби лишень не «злиденна доля», міг рівнятися хіба що з Гете, якому незвісна була Франкова «струя індивідуального болю». О. Колесса у своїй промові відтворив образ «цілого, світлого і діяльного чоловіка» зі сформованою «суспільно-громадянською ідеологією», із вродженим «бунтарським свободолобним духом», з «категоричним імперативом громадянською служби і вірою в хосенність своєї невсипущої діяльності». Наукові праці І. Франка, за словами професора, «освітлені бистрим, критичним умом, керовані строго научними методами, окрилені легкою, живою, пластичною формою», здобули визнання і розголос серед найповажніших учених цілого культурного світу, вивели українську науку і літературу на «широкий, європейський шлях». Зрештою, як зазначав О. Колесса, поєднавши наукові дослідження й літературні твори з історією свого народу й сучасним його життям, І. Франко пройшов еволюцію «від суспільницьких змагань до ідеології національної, яка підіймається до найвищого вершка в його поемі “Мойсей”» [10, с. 104]. Смерть застала поета на «границі двох епох», коли «висока хвиля бурливих історичних воєнних подій ще не уляглася», але «він, як гірський великан, бачив відблиски соняшного проміння, якого ще видно з низин нинішнього тяжкого положення нашої нації» [10, с. 107].

Завершуючи своє «скорбне слово у скорботну пору» і прощаючись із «Великим Сином України», О. Колесса пророче проголосив: «На скрижалях нашої історії і нашої культури виписав Франко огненними словами своє Велике Ім'я» [10, с. 107].

Список використаної літератури

1. Білецький О. Поезія Івана Франка // Білецький О. Зібрання праць: у 5 т. Київ: Наукова думка, 1965. Т. 2: Українська література XIX – початку XX століття.
2. Возняк М. Недопущення Івана Франка до доцентури у Львівському університеті // Іван Франко: Статті і матеріали. Видання Львівського державного університету, 1848. 36. 1.
3. Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. Київ: Наукова думка, 1966.
4. Колесса О. Наукова діяльність І. Франка // Літературно-науковий вістник. 1913. Т. 63. Кн. 9.
5. Колесса О. Століте об'явленої українсько-руської літератури // Літературно-науковий вістник. 1898. Т. 4. Кн. 10–12.
6. Лукіянович Д. «Політично неблагодійний» // Спогади про Івана Франка / Упоряд. вступ. ст., прим. М. Гнатюка. Львів: Каменяр, 2011.
7. Маковей О. Твори: В 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2
8. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / Зладив М. Павлик. Чернівці, 1911. Т. 8: (1894–1895).
9. Погребенник Ф. Осип Маковей // Маковей О. Твори: В 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1.
10. Подзвінне Франкові. Відгуки на смерть поета. Дрогобич: Коло, 2023.

11. Рудницький М. Іван Франко // Спогади про Івана Франка / Упоряд. вступ. ст., прим. М. Гнатюка. Львів: Каменяр, 2011.
12. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
13. Франко Т. Вибране: у 2 т. / Упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. Івано-Франківськ: Видавець Сеньків М. Я., 2015. Т. 2.
14. *Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей* / Упоряд., передмова, ком. та поясн. слів Н. Тихолоз. Львів, 2007.

References

1. Bilets'kyi O. (1965). Poeziya Ivana Franka. *Bilets'kyi O. Zibrannya prats': U 5 t.* T. 2. Kyiv, Ukraine.
2. Voznyak M. (1948). Nedopushchennya Ivana Franka do dotsentury u L'vivs'komu universyteti. *Ivan Franko: Statti i materialy.* Zb. 1. Lviv, Ukraine.
3. *Ivan Franko. Dokumenty i materialy. 1856–1965.* (1956). Kyiv, Ukraine.
4. Kolessa O. (1913). Naukova diyal'nist' I. Franka. *Literaturno-naukovyy visnyk.* T. 63. Kn. 9. Kyiv, Ukraine.
5. Kolessa O. (1898). Stolyte obnovenoyi ukrayins'ko-rus'koyi literatury. *Literaturno-naukovyy visnyk.* T. 4. Kn. 10–12. Kyiv, Ukraine.
6. Lukiyanovych D. (2011). «Politychno neblahodiyunny». *Spohady pro Ivana Franka* (Ed. M. Hnatyuk). Lviv, Ukraine.
7. Makovey O. (1990). *Tvory: V 2 t.* T. 2. Kyiv, Ukraine.
8. Perepyska Mykhayla Drahomanova z Mykhaylom Pavlykom (1876–1895). (1911). (Ed. M. Pavlyk) T. 8: (1894–1895). Chernivtsi, Ukraine.
9. Pohrebennyk F. (1990). Osyp Makovey. *Makovey O. Tvory: V 2 t.* T. 1. Kyiv, Ukraine.
10. Podzvinne Frankovi. Vidhuky na smert' poeta. (2023). Drohobych, Ukraine.
11. Rudnyts'kyi M. (2011). Ivan Franko. *Spohady pro Ivana Franka* (Ed. M. Hnatyuk). Lviv, Ukraine.
12. Franko I. (1976–1986). *Zibrannya tvoriv: U 50 t.* Kyiv, Ukraine.
13. Franko T. (2015). *Vybrane: U 2 t.* (Ed. Ye. Baran, N. Tykholoz). T. 2. Ivano-Frankivsk, Ukraine.
14. *Semper magister et semper tiro: Ivan Franko ta Osyp Makovey.* (2007). (Ed. N. Tykholoz). L'viv, Ukraine.

Валерій Корнійчук – доктор філологічних наук, професор, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Valeriy Korniychuk – doctor of philological sciences, professor, leading specialist of the Institute of French Studies of the Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: valerkor@ukr.net

IVAN FRANKO AND OLEXANDER KOLESSA «ON THE TABLETS OF OUR HISTORY AND OUR CULTURE»

Valeriy KORNIYCHUK

The article reveals the history of the complex relationship between Ivan Franko and Oleksandr Kolessa, starting with critical reviews of the first scientific works of the future professor of Lviv University and ending with his farewell speech at the grave of the greatest Ukrainian writer of that time. The purpose of this study is to eliminate one of the «white spots» of modern French studies, to summarize from individual episodes a complete picture of I. Franko's attitude towards his former associate in the radical party and competitor for the position of private associate professor of Lviv University, as well as O. Kolessa's behavior during habilitation, his feedback on the artistic and scientific activity of his outstanding contemporary. Elements of analytical, cultural-historical, biographical, and comparative methods are used in the research.

The scientific novelty consists in the actualization of the declared problem and in the absence of similar synthetic works, which can be explained by the fact that humanitarian science of the totalitarian era ignored the figure of the former rector of the Ukrainian Free University. The author came to the conclusion that, despite the unfortunate circumstances associated with the well-known competitive struggle for the position of private docent, both scientists remained within the framework of professional, tolerant and mostly benevolent discourses. The proposed article is only the first step towards a broader study of the personal and creative relations between I. Franko and O. Kolessa, towards the search and publication of their mutual epistolary.

Keywords: Ivan Franko, Oleksandr Kolessa, scientific contacts, habilitation, Department of Ukrainian Literature, Lviv University, Ivan Franko's funeral.

Дата подання: 24 лютого 2024 р.

УДК 929(477)»19/20»І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4599>

«РАДИКАЛ У ТАКТИЦІ»: ОСИП НАЗРУК ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЙОГО СТАВЛЕННЯ ДО ІВАНА ФРАНКА

Ігор МЕДВІДЬ

У статті охарактеризовано еволюцію ставлення Осипа Назарука до Івана Франка та його творчості – від «велетня духу» та автора «найбільших і найкрасніших творів нашого літературного доробку» до «предтечі большевизму», чия творчість потрібно цензурувати, відбираючи лише деякі нешкідливі твори. **Мета статті** – з'ясувати суб'єктивні та об'єктивні причини таких змін у поглядах. Методологія статті базується на підходах хронологічності, контекстуалізації, багатфакторності з використанням біографічного та історико-генетичного **методів**.

На підставі аналітики науковець дійшов таких **висновків**. До об'єктивних причин зміни рецепції І. Франка з боку О. Назарука належить поразка національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. та трагедія, яку пережило покоління 1880-х – 1890-х рр. у зв'язку з цим. Психологічна травма, що виникла внаслідок поразки, спонукала до пошуку винних, що зумовило звинувачення на адресу «покоління батьків», зокрема І. Франка, чії соціалістичні ідеї завадили здобути державність. Внаслідок пошуку відповіді на питання «як жити далі?» чимало представників молодого покоління здійснило ідеологічний поворот «вправо» – до радикального націоналізму (Дмитро Донцов) або релігійного консерватизму (О. Назарук). Серед суб'єктивних причин виділено особисте знайомство О. Назарука із В'ячеславом Липинським та єпископом Костянтином Богачевським, які зумовили подальшу еволюцію його світогляду до монархізму та католицького інтегралізму. Також безкомпромісність та особиста схильність до радикальних ідей О. Назарука, через які В. Липинський називав його «радикалом у тактиці», зумовили його «чорно-біле» сприйняття постаті та творчості І. Франка. Особливу увагу в статті приділено листуванню між О. Назаруком та В. Липинським, а також критиці Франкової творчості в статтях О. Назарука міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Осип Назарук, Іван Франко, В'ячеслав Липинський, рецепція, світогляд, релігія, консерватизм, радикалізм.

Осип Назарук (1883–1940) – письменник, публіцист та політичний діяч, який увійшов в українську історію як один із найяскравіших представників української католицької консервативної думки. Утім його консерватизм мав виразно радикальний відтінок. Це й не дивно, адже він починав свою політичну діяльність та публіцистичну творчість як радикал-соціаліст. Попри значну ідеологічну трансформацію, внутрішньо О. Назарук завжди залишався радикалом. Спробуємо продемонструвати це на прикладі його ставлення до творчості того, ким він так захоплювався в юності і кого так гаряче критикував у зрілому віці, – Івана Франка.

Дослідженню теми сприйняття постаті І. Франка та його творчості присвячена стаття Зоряни Величко «Іван Франко в рецепції Осипа Назарука» [5]. Частково про цю проблему згадує Лілія Бурачок у праці «Осип Назарук» [4]. У контексті ширшої церковної дискусії щодо культу І. Франка цю проблему також осмислювали: Мар'яна Комариця («Українська католицька критика»: феномен 20–30-х рр. XX ст.» [9], «“Дражлива тема”: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка» [10]), Микола Ільницький («Між ідеологією та естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття в Західній Україні» [8]) та Ярослава Мельник («Церква і культ Франка» [15]). Дві мої статті також присвячені темі рецепції І. Франка в середовищі прихильників різних релігійних та ідеологічних течій: «Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки» [13] і «Ставлення до культу Івана Франка в різних ідеологічних та церковних течіях міжвоєнної Галичини» [14]. У цій статті я маю намір розвинути попередні дослідження, докладно розглянувши еволюцію ставлення О. Назарука до І. Франка та спробувавши відповісти на питання, які події й ідеї визначали цю еволюцію, а також як вона вписується в ширший контекст поколінневого досвіду.

О. Назарук належав до того ж покоління, що й Франкові діти: Андрій, Тарас, Петро й Анна. Він був лише на 4 роки старший від Андрія Франка (1887 р. н.). Це було покоління, що з дитинства виростало на Франкових творах та захоплювалося ними. Культовою казкою для цих дітей був «Лис Микита». Богдан Барвінський (1880 р. н.) згадував:

«Незвичайне враження справив на мене Франків “Лис Микита”, який тоді друкувався у кожному номері “Дзвінка” за 1890 рік з численними ілюстраціями. Ми, діти, не могли дочекатися спокійно виходу кожного нового номера “Дзвінка”, читали “Лиса Микиту” з захопленням, вчили його напам'ять, а як він був виданий книжкою, десятки разів перечитували його як якусь свіжу новину» [3, с. 565].

Ще в юному віці О. Назарук захопився соціалістичними ідеями, беручи участь у діяльності драгоманівських гуртків – юнацьких відділень Української радикальної партії (УРП). Будучи гімназистом, він активно долучався до захисту прав українських учнів. За таку активну позицію його виключили з Бучацької гімназії, і він перевівся до Золочівської, а матуру був змушений здавати у Львові. Потому навчався у Віденському університеті, де в 1904–1905 роках очолював знану українську студентську організацію «Січ». У той же період він став членом УРП [4, с. 194–195].

І. Франко був тоді одним із найбільших авторитетів для студентської молоді, зокрема, і для О. Назарука. Андрій Ніковський згадував, як у 1908 р. з «пієтетом говорено про нього (І. Франка. – *І. М.*) на зборах львівської студентської громади», на яких виступали студентські лідери Степан Баран, О. Назарук і Микола Залізняк [26, 588]. Так, наступного, 1909 р., у кількох номерах часопису радикалів «Громадський Голос» О. Назарук опублікував нарис «Чим є для нас Іван Франко?» [25]. Згодом 1910 р. цей нарис вийшов окремою брошурою під назвою «Про Івана Франка» [21]. Автор написав його з просвітницькою метою – «щоби молоді селяни радикальної партії

знали докладніше про те, хто був Іван Франко» [21, с. 3]. Він дуже схвально оцінив політичну та публіцистичну діяльність письменника:

«Франко виробив програму радикальної партії, в ряді брошур означив її тактику і причинився до піднесення радикальної публіцистики (газетярства) до такої високої міри, що ні одна партія в Галичині не мала так добре редагованих газет, як радикальна партія» [21, с. 3].

Автор нарису всіляко вихваляв літературну творчість І. Франка, відзначаючи, що «найбільші і найкрасніші твори нашого культурного дорібку – то його [Франка. – І. М.] робота» [21, с. 5]. Він називав І. Франка «велетнем духу» й порівнював його з водоспадом Ніагарою, який найкраще слухати на певній віддалі, бо коли людина стоїть близько до нього, то шум занадто сильний, аби вповні оцінити його красу. Так само й сучасники не можуть вповні оцінити велич І. Франка [21, с. 5]. Підкреслюючи загальну популярність Франкових творів, він риторично запитував читачів:

«Хто з вас не знає його книжки “Захар Беркут”, котру як читати, то й найстарші люди слухають цілими ночами? Хто з вас не знає його оповідання “Триць і панич”, його книжки “Лис Микита”, його оповідань “В поті чола”, його “Панських жартів”? Хто з вас не знає вірша “Тей, хто на світі красну долю має”, в котрім він кровавими словами представив жите нашого хлопа?» [21, с. 11].

Утім, найвищої оцінки серед віршів І. Франка, на його думку, заслуговують «Вічний революціонер» і «Не пора» [21, с. 5].

Українські діти, які в 1890-х роках зачитувалися «Лисом Микитою», у середині 1910-х років стали до боротьби за українську державність в рядах УСС та УГА. Михайло Західний, який воював разом із Тарасом Франком, описував, що останнього одного разу помилково сприйняли за німця:

«І щоб на будуче баламутство не ширилося, мій курінний отаман, вступаючи в дім українського інтелігента на квартиру, рекомендував себе:

– Я Франко, син того, що написав “Лиса Микиту” для української дівчоти.

Моє лице паленіло зі стиду за моїх земляків. А раділа душа, коли, бувало, на такі слова курінного отамана питали люди:

– А за кого ж ви нас маєте? Хіба ж ми не знаємо, хто то був Іван Франко?» [7, с. 725].

Долучився до цієї боротьби й О. Назарук, який працював у пресовій квартирі УСС. У 1916 р. вийшла його брошура «Слідами Українських січових стрільців», у якій він, зокрема, згадував, що в українській січовій бібліотеці найбільше було книг Івана Франка – 21 том, зазначаючи: «...з бібліотеки я був вельми вдоволений» [23, с. 8]. Про те, наскільки знаковими для січовиків були Франкові твори, довідуємося зі ще одного уривка цієї брошури:

«У Волівці казали нам сотники понищити всякі записки і навіть книжки, які хто мав при собі, бо се може звернути на нас підозрінне (на випадок як попадемо в полон), що ми Стрільці і спричинити вивішення. Тоді багато товаришів, що мало дневники, попалили їх і подерли книжки, навіть поезії Франка і и.» [23, с. 78].

Прикметно, що саме поезії І. Франка, а не кого-небудь іншого, виокремив О. Назарук у цій згадці про спалення книжок. Вочевидь, це свідчить, що вони користувалися особливою популярністю серед стрільцтва.

Небагато відомо про те, скільки разів та за яких обставин перетиналися життєві шляхи О. Назарука та І. Франка. Зважаючи на те, що О. Назарук на початку XX ст. мало часу проживав чи перебував у Львові, таких зустрічей було, напевно, небагато. Зі спогадів Марії Струтинської довідуємося:

«У 1915 р. Франко перейшов до захисту УСС-ів, де комендантом був д-р. М. Волошин. Були там тоді Степан Чарнецький, Осип Назарук, братанок лікаря Озаркевича, Щуровський, медик 5-го року» [27, с. 792].

Ці спогади підтверджують і спогади Володимира Щуровського:

«Приют був не лише місцем для лікування і відпочинку знеможених воєнними трудами і хворобами стрільців, тут гуртувались майже всі активні елементи тодішнього інтелектуального життя у Львові. Реституція української преси (Назарук, Голубець, Когут), віднова українського театру (Лесь Новіна Розлуцький, Онуфрак, Демчишин) вийшли якраз з рядів приютовців» [28, с. 785].

Зважаючи на пієтет до І. Франка, можна припустити, що О. Назарук не міг опустити цю нагоду порозмовляти з живою легендою.

Через кілька років після цієї зустрічі в притулку для січових стрільців все змінилося кардинально. Січовики та інші українські військові формування так і не вибороли омріяної незалежної України. Частина комбатантів та дипломатів обрали шлях еміграції. Серед них і О. Назарук. У серпні 1922 р. він виїхав до Канади як надзвичайний представник уряду ЗУНР. Власне, під час перебування у Канаді та США його світогляд зазнав значної трансформації. Внаслідок розчарування поразкою українських визвольних змагань та під впливом листування з істориком і головним ідеологом українського консерватизму В'ячеславом Липинським, О. Назарук із радикала та соціаліста перетворювався на консерватора та монархіста.

Поразка визвольних змагань була чималим потрясінням для покоління О. Назарука. Вона змушувала колишніх комбатантів шукати відповіді на питання: «Що ми зробили не так?», «Хто винен?» і найголовніше «Як жити далі?» Для багатьох наслідком пошуків відповідей на численні питання стало переосмислення їхніх молодечих поглядів, ідеалів і кумирів. Чимало з них вчинили «поворот праворуч»: одні, як, наприклад, Д. Донцов – до ультранаціоналізму, інші, як О. Назарук – до монархічного консерватизму та інтегрального католицизму.

Головну причину поразки української революції їхнє покоління вбачало в соціалістичних ідеях, які охопили тогочасних українських політиків. Ці ідеї начебто переорієнтовували акценти на соціальні візії замість державотворчих прагнень. Винуватцем невдачі було обрано покоління їхніх «батьків», які були ідейними натхненниками та пропагандистами цих лівих ідей – М. Грушевського, І. Франка, а найбільше грімів летіло в сторону ідеологічного «діда», одного з перших популяризаторів цих ідей на українських теренах – М. Драгоманова. В одному зі спогадів про своє перебування в довоєнному Києві Назарук писав:

«Мав я тоді, як уся наша тодішня інтелігенція, повну голову хаосу і всяких неможливих “ізмів”. Захоплений анархізмом (драгоманівщиною) й іншими “ізмами” аж до самого дна душі – не розумів я тоді значіння релігії та внутрішньої дисципліни і вартости покори перед нею. Велика війна і страшна руїна України, котру зруйнували до самого ґрунту ті колись дорогі мені “ізми”, – та довге скитальство між чужими народами стоптали буйний хаос в моїй голові та навчили не соромитися покори» [18, с. 13–14].

Зі зміною поглядів трансформувалося і його ставлення до І. Франка. О. Назарук всіляко протиставляв його своєму новому кумирові – В. Липинському, уживаючи при цьому оригінальні метафори:

«Освіта та культура, котру нахапає чоловік моєї верстви, – се річ випадкова, – у Вас се річ натуральна, з рода в род передавана. Так і чути се, коли порівнюю Ваші писання з писаннями Грушевського, Франка, Драгоманова. У Вас як дуб виростає думка з могутніми конарами. У них – якісь порозривальні, кошляві, болем покручені. Чи то нерви, чи мязи, чи чорт зна що – раз у раз інакше викривлювані. Ви – при всій Вашій фізичній кволости – дерз і храбр, вони – якісь дивно боязкі людиці, що все оглядаються на те, що скажуть “західні поступовці” на їх думки. <...> Словом – Ви дуб, вони лози – при всій їх масовості продукції. Розуміється, вони грому не бояться, бо вони лози, а у Вас він бє – та ще як бє. Але з того рішучо не виходить, що Ви звалювали страшну роботу на лози, коли тягар її може видержати тільки дуб. А з лоз можна крутити плетінки і т. п.» [11, с. 194].

У листах до В. Липинського О. Назарук критикував майже всю Франкову поетичну творчість:

«Я якраз читаю Франка – потребую для лекцій про літературу, на які запросили мене до Дітройту. Страшна пустка в тім Франку. Просто дивуюся, чим я замолоду одушевлявся; з виїмком “Мойсея” – нема нічого в його поезіях будуючого. Навіть його поема “І. Вишенський” – се спекулятивне висловлювання натуралістичних мудроців про життя й пантеїстичних про Бога, аскезу і т. д. – з кепсько дочіпленням націоналізмом» [11, с. 260].

Мовби виправдовуючи поразку свого покоління, О. Назарук пробував перекласти провину на інтелектуалів попередніх поколінь, які, на його погляд, нічому цінному молоді не навчили:

«Кожний нарід має щось подавати молодому поколінню, що має читати й на чім учитися – цілий ряд мислителів з різних часів. А у нас? Сміх Котляревського, сервілізм Квітки, ножі Шевченка, анархізм Драгоманова, переважно пустий крик Франка (з виїмком “Мойсея”), страшну наївність Павлика...» [11, с. 267].

Вирішувати питання, на його думку, потрібно радикально. В одному листі він закликав В. Липинського до інтелектуального знищення попередників, бо, тільки зруйнувавши старе, можна збудувати щось нове:

«Основна помилка, чи радше недостача Вашої пропаганди в тім на мою думку (як практика пропаганди в масах), що Ви не почали з убиття попередників, у нас велетнів пропаганди: Драгоманова, Франка, (Грушевського Ви усмертили), Винниченка... і навіть Шевченка як суспільно-державницького пропагатора» [11, с. 195].

На заклик О. Назарука до консервативного хрестового походу проти українських революціонерів, В. Липинський відповів своєму кореспондентові з виваженістю справжнього консерватора:

«Шевченко, Франко, Драгоманов – революціонери. Боротьба з їхніми шкідливими думками при допомозі приниження їх революційного авторитету, думаю, безцільна... І зовсім не біда, що ми маємо революціонерів. Біда, що ми маємо тільки революціонерів. Щоб вилічити оцю смертельну однобокість нації – нам треба консервативів з програмою позитивною, а не тільки з негациєю революціонерів» [12, с. 193].

Однак О. Назарук до слів свого ідейного кумира не дослухався, продовжуючи «хрестовий похід». У 1926 р., переїхавши з Чикаго до Філадельфії, він очолив редакцію католицького часопису «Америка», наближеного до єпископа Костянтина Богачевського – апостольського екзарха для українців у США. У цей період О. Назарук усе більше стає католицьким інтегралістом. У католицтві на протигагу течії модернізму, що проникав у Церкву, виник напрямок, який називали «інтегризм» або «інтегралізм». Його представники пропагували збереження церковної традиції в усій її повноті й чистоті та характеризувалися ідейною безкомпромісністю. У Греко-католицькій церкві інтегралізм тісно пов'язаний із течією латинників, що акцентувала на зближенні релігійних практик ГКЦ до католицьких.

Митрополит Андрей Шептицький негативно оцінював вузьку та нетерпиму поставу латинників, додаючи в ній погорду, що заважає розвитку церкви:

«Послухати їх [латинників. – І. М.], то тільки вони є найвірнішими католиками в цілій країні, а всі, хто не погоджується з ними, є поганими католиками, заповоненими духом єретичної схизми, із котрими потрібно завзято боротися» [6, с. 292].

Ба більше, на його думку, «якщо ця тенденція переможе, то вона допроводить нашу Церкву до руїни» [6, с. 293].

Слід зазначити, що владика К. Богачевський був одним із завзятих противників ушанування пам'яті І. Франка, культ якого набував все більшого поширення. А О. Назарук був одним із тих, хто допомагав йому в боротьбі проти культу І. Франка. Так, О. Назарук писав:

«...Нема тут ніякої бібліотеки: пустиня! Щойно закладаємо: вперше єпископ [Богачевський. – І. М.] на мою просьбу спровадив 28 книжок Франка, бо не було на основі чого й полеміки вести» [11, с. 397].

Спроба єп. К. Богачевського заборонити своїм священникам відправляти заупокійні служби за І. Франком та брати участь в заходах його вшанування наткнулася на чималий спротив серед частини духовенства та мирян. Вони спробували обійти

заборону, апелюючи до прикладу митрополита А. Шептицького, який дозволяв вірним своєї єпархії шанувати І. Франка. Зважаючи на Франків авторитет О. Назарукові довелося відбиватися від нападів:

«У справі полеміки буквально все кинулося тут проти мене, аж до священства включно, щоб не чіпати Франка (а для Церкви се річ засаднича і єпископ (К. Богачевський. – *І. М.*) та й я уважаємо, що “чіпати” конечно, бо інакше Церква зійде на фарсу й атеїстичний розсадник). Головним аргументом всіх було, що у краю (в Галичині. – *І. М.*) всі за культом Франка» [11, с. 400].

Він енергійно взявся до праці й уже в 1926 р. видав брошуру «Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?», у якій виступив проти поширення культу І. Франка, бо його матеріалістичний та атеїстичний світогляд нищить церкву та негативно впливає на український народ. Уривки з брошури були передруковані в Галичині у католицькому віснику «Поступ» в 1926 р. як статті: «Матеріялістичний світогляд Івана Франка» (№ 7/8) [20] та «Культ Івана Франка а молодь» (№ 9/10) [19]. Узагалі саме такі риси О. Назарука, як активність, працездатність та енергійний темперамент, імпонували В. Липинському [12, с. 185]. А ще, за словами того ж таки В. Липинського, О. Назарук був «мабуть, найкращим популярним бесідником нашого покоління» [12, с. 186].

Улітку 1927 р. О. Назарук повернувся з еміграції уже з цілком іншим світоглядом: «...Вернувся до краю зовсім інший чоловік: віруючий в Бога, католик, противник радикалізму і соціалізму, консерватист» [4, с. 212]. Поєднавши гетьманський монархізм та католицький інтегралізм, він остаточно порвав зі своїм інтелектуальним та ідейним минулим. Ці два ідейні світогляди дуже органічно поєдналися, адже гетьманський монархізм – був ідеологією реакції на загрози, що виникали внаслідок революції. Ідеологією, що пропонувала знаходити вихід не в майбутньому, а в минулому – спиратися на свої найкращі традиції. Інтегралізм же протистояв як ліволіберальним ідеологіям, так і християнським спробам модернізувати католицизм. Як і монархізм, він мав антиреформаторське спрямування.

Станіславівський єпископ Григорій Хомишин саме потребував такого енергійного, досвідченого та відданого діяча, який допоміг би утверджувати й поширювати ідеї католицького інтегралізму. О. Назарук з цього погляду був ідеальною кандидатурою – енергійний, талановитий публіцист із фанатичним запалом неофіта. У 1928 р. він став головним редактором газети «Нова Зоря», а через два роки – одним із засновників та провідних діячів новоутвореної Української католицької народної партії (з 1932 р. – Української народної обнови).

У 1932 р. католицький тижневик «Неділя» закликав читачів здавати гроші на надгробний пам'ятник І. Франкові. Це спровокувало дискусію: потрібно чи не потрібно вшановувати греко-католикам цього поета. Осип Назарук був заповзятим противником культу І. Франка. Тому «Нова Зоря», редактором якої, як ми зазначали вище, був О. Назарук, вмістила ряд полемічних публікацій, лейтмотивом яких було: християни не можуть шанувати І. Франка як національного героя, оскільки у його

творчості та світогляді домінували атеїстичні, матеріалістичні та соціалістичні риси. Серед численних антифранківських публікацій були і статті самого О. Назарука: «Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ?» [22]; «Довкруги культу Франка» [16]; «Чи було б добре вціпити у молодь культ Франка?» [24]; «Предтеча большевизму. Іван Франко й українська суспільність на тлі його надгробника» [2]; «Зневага цвинтаря при відкритті надгробника Франка» [1]; «Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в т-ві Письменників і журналістів ім. Івана Франка» [17].

На підтвердження Франкового атеїзму й матеріалізму О. Назарук апелював до його вірша «Душа безсмертна» та поеми «Ex nihilo. Монолог атеїста». На його думку, віруючий український народ не може прийняти Франкового світогляду, який належить до найстрашніших світоглядів, що з'являлися в історії людства [22, с. 2]. Один із аргументів О. Назарука щодо шкідливості культу І. Франка полягав у згубному впливі цього письменника на молоде покоління. О. Назарук зробив короткий аналіз вибраних Франкових поезій, зокрема порівнявши його любовну лірику з романом «Страждання молодого Вертера» Йогана Вольфганга Гете [24, 6]. Цей роман про нещасливе кохання свого часу спричинив хвилю самогубств серед молоді, яка зачитувалася ним. Самогубство, як відомо, є одним із найбільших гріхів у християнській релігії. Тому О. Назарук критикував І. Франка, називаючи його поетом «пристрасти, яка є проявом егоцентризму, незрівноваження і слабости» [24, с. 6]. Також О. Назарук порівнював І. Франка з Фрідріхом Ніцше, відомим своєю гострою критикою церкви і християнства та атеїстичною книгою «Антихрист» [22, с. 3].

Окрім того, О. Назарук навів іще один аргумент проти культу І. Франка, який мав би апелювати до страхів і фобій читача. Один із головних образів ворога у статтях «Нової Зорі» були Радянський Союз та більшовики. Тому проводячи більшу чи меншу паралель між Франком та більшовиками, дописувачі «Нової Зорі» намагалися остаточно дискредитувати всяку можливість творення культу І. Франка.

«Сей світогляд (Франка. – *І. М.*) може бути основою тільки до розвалу, який роблять большевики і їх свідомі або несвідомі поклонники, – наголошував О. Назарук. – Тому большевики послідовно поступають, коли проголошують офіційно світогляд Франка» [22, с. 2].

Він назвав І. Франка «предтечею большевизму»:

«Найважливіший прояв його діяльності – се ширений ним атеїзм. Під тим оглядом Франко був предтечею большевизму, найстрашнішої руїни, яку знає історія людства. А що Франко був письменник впливовий, отже, його погляди заважили на поглядах інтелігенції й народа всієї України, як перед, так і за Збручем. Атеїстичні погляди Франка скріпили свого часу большевизм і причинилися до заливу ним України. Тому Франко є і буде співвідповідальний за моральну й фізичну руїну України» [22, с. 2].

Утім, потрібно сказати, що О. Назарук не вважав усю творчість І. Франка шкідливою:

«Між його творами є й такі, котрі кождий монастир може давати до читання дітям у сиротинцях, кождий священник може поручати молоді нашого народу» [22, с. 1].

Із Франкової любовної лірики О. Назарук схвально оцінив вірші «Як на вулиці зустрінеш» та «Як почуєш вночі» [24, с. 6]. Одночасно О. Назарук уважав доцільним запровадити цензуру щодо деяких творів Франка:

«Та з його творчости можна зробити тільки вибір, а цілоти її ставити як предмет культу не вільно. Значить: цензура? Так, цензура! Бо коли не буде розумної цензури, то потому допустимо буквально всьо, як на схід від нас допустили й полюбили всьо, що йшло “наліво”» [24, с. 7].

Загалом відзначу, що у своїх статтях О. Назарук методично намагався виправити ті тактичні хиби, які, на його думку, не зробив його новий ідейний наставник В. Липинський – він намагався «убити своїх попередників» – «велетнів пропаганди». До їх числа належав і І. Франко. Приспускаю, що такі дії О. Назарука, Д. Донцова та інших осіб, які так радикально змінили свій світогляд – це їхнє підсвідоме бажання зняти з себе провину за поразку українського національного руху й перекинути її на своїх ідейних наставників, мовляв: «То вони винні. Вони нас збаламутили. Ми тоді ще були молоді і не розуміли нічого, тому й піддалися на їхній вплив». Але що характерно для цих людей: заперечуючи попередні радикальні та утопічні розв'язки проблем, вони впадали в іншу крайність – захоплювалися новими, не менш радикальними та утопічними, розв'язками. Попри те, що О. Назарук у переконаннях перейшов на засади консервативного світогляду, внутрішньо він залишався радикалом. Як зазначав Іван Лисяк-Рудницький, «був виходнем з середовища галицької Радикальної партії й ця школа залишила на ньому нестерпний слід. Недаремно Липинський казав йому: “Ви радикал у тактиці”» [12, с. 192]. Складно сказати, що у випадку з радикалізмом О. Назарука було визначальним – формаційний досвід і радикальне виховання чи тяжіння до безкомпромісності та радикальності в самому характері. Це питання потребує глибшого дослідження, однак варто усвідомлювати, що воно належить до «нерозв'язаних суперечок» між тими, хто вважає, що певні наші риси закладені генами, і тими, хто вважає їх наслідком потрапляння особи в певне середовище і є продуктом певного виховання.

У кожному разі О. Назарук, попри ідеалізацію постаті В. Липинського, насправді світоглядно не розділяв ідей цього мислителя. Різницю між ними слушно зауважив І. Лисяк-Рудницький:

«Липинський визнавав закономірність існування в лоні українського суспільства різних ідейно-політичних течій; його метою було об'єднання та збалансування цих антагоністичних течій на базі монархічного правопорядку. Знов же Назарук, з типовим фанатизмом неофіта, хотів в українському політичному житті “зрубати й викорчувати” все, що було незгідне з гетьманською ідеологією» [12, с. 199].

Зважаючи на це, і оди Франкові молодого О. Назарука, і його ж нищівні пасквілі на адресу письменника у міжвоєнний період мають, насамперед, не інтелектуальну,

а ідеологічну основу. Вони відображають ментальні особливості, характерні для людей його покоління, формаційний досвід радикалізму, а також певні особливості характеру самого О. Назарука – схильність до крайнощів і фанатизму, тяжіння до надмірної ідеалізації своїх кумирів та демонізації супротивників.

Список використаної літератури

1. А. Ч. [Осип Назарук]. Зневага цвинтаря при відкритті нагробка І. Франка // Нова зоря. 1933. Від 1.VI. С. 1.
2. А. Ч. [Осип Назарук]. Предтеча большевизму І. Франко і українська суспільність на тлі його нагробника // Нова зоря. 1933. Від 1.VI. С. 2.
3. Барвінський Б. Мої спомини про д-ра Івана Франка (1900–1915) // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб. Львів: Каменяр, 2011. С. 564–573.
4. Бурачок Л. Осип Назарук // ЗУНР 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. С. 193–216.
5. Величко З. Іван Франко в рецепції Осипа Назарука // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. 2013. Вип. 38. С. 11–18.
6. Гентош Л. Митрополит Шептицький. 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.
7. Західний М. Як Іван Франко післав мене до гімназії // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб. Львів: Каменяр, 2011. С. 721–725.
8. Льницький М. Між ідеологією та естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття в Західній Україні // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років XX ст. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. С. 3–24.
9. Комариця М. Українська «католицька критика»: феномен 20–30-х рр. XX ст. Львів, 2007. С. 92–99.
10. Комариця М. «Дражлива тема»: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка // Парадигма. 2008. Вип. 3. С. 92–99.
11. Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського (1921–1930) / упоряд. М. Дядюк. НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2004. 156 с.; ілюстр.
12. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту // Іван Лисяк Рудницький. Історичні есеї: у 2 т. Т. 2. Київ: Основи, 1994. С. 173–247.
13. Медвідь І. Між релігією та нацією: дискусії щодо культу Івана Франка в церковному середовищі Галичини в 1920–30-ті роки // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 40. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 96–101.
14. Медвідь І. Ставлення до культу Івана Франка в різних ідеологічних та церковних течіях міжвоєнної Галичини // Evropský filozofický a historický diskurz. Svazek 1. Vydání 2. 2015. С. 14–27.
15. Мельник Я. Церква і культ Франка // Українське літературознавство. Вип. 60. Львів, 1995. С. 35–49.
16. Назарук О. Довкруги культу Франка // Нова зоря. 1932. Від 19.VI. С. 2–3.
17. Назарук О. Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в Т-ві Письменників і Журналістів ім. І. Франка // Нова зоря. 1937. Від 21. XI. С. 3–4.
18. Назарук О. Київ і Значення традиції. Шікаго, 1926. 32 с.
19. Назарук О. Культ Івана Франка а молодь // Поступ. Ч. 9–10. 1926. С. 136–145.
20. Назарук О. Матеріалістичний світогляд Франка // Поступ. Ч. 7–8. 1926. С. 117.

21. Назарук О. Про Івана Франка. Львів: Б-ка «Громадського Голосу», 1910.
22. Назарук О. Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? // Нова зоря. 1932. Від 19. VI. С. 1–3.
23. Назарук О. Слідами українських січових стрільців. Львів, 1916. 158 с.
24. Назарук О. Чи добре було б у молодь вщипити культ Франка? // Нова зоря. 1932. Від 26. VI. С. 6–7.
25. Назарук О. Чим є для нас Іван Франко? // Громадський Голос. 1909. № 47. Від 17. XI. С. 1–2; № 48. Від 23. XI. С. 3–4.
26. Ніковський А. Франко в Одесі в 1909 р. // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб. Львів: Каменярь, 2011. С. 587–591.
27. Струтинська М. Фрагменти із щоденника праці в літературно-мистецькому музеї Івана Франка // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб. Львів: Каменярь, 2011. С. 791–795.
28. Щуровський В. Іван Франко серед українських січових стрільців // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк; вид 2-ге, доп., перероб. Львів: Каменярь, 2011. С. 784–787.

References

1. A. Ch. [Osyp Nazaruk]. (1933). Znevaha tsyvyntaria pry vidkrytti nahrobka I. Franka. *Nova zoria*. Vid 1. VI. S. 1. Lviv, Ukraine.
2. A. Ch. [Osyp Nazaruk]. (1933). Predtecha bolshevyzmu I. Franko i ukrainska suspilnist na tli yoho nahrobnyka. *Nova zoria*. Vid 1. VI. S. 2. Lviv, Ukraine.
3. Barvinskyi, B. (2011). Moi spomyny pro d-ra Ivana Franka (1900–1915). *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 564–573. Lviv, Ukraine.
4. Burachok, L. (2009). Osyp Nazaruk. *ZUNR 1918–1923. Uriady. Postati*. S. 193–216. Lviv, Ukraine.
5. Velychko, Z. (2013). Ivan Franko v retseptsii Osypa Nazaruka. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Zhurnalistyka*. Vyp. 38. S. 11–18. Lviv, Ukraine.
6. Hentosh, L. (2015). Mytropolyt Sheptytskyi. 1923–1939. *Vyprobuvannia idealiv*. 586 s. Lviv, Ukraine.
7. Zakhidnyi, M. (2011). Yak Ivan Franko pislav mene do himnazii. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 721–725. Lviv, Ukraine.
8. Ilnytskyi, M. (2010). Mizh ideolohiieiu ta estetykoii: frankoznavchi doslidzhennia mizhvoiennoho dvadtsiatylittia v Zakhidnii Ukraini. *Ivan Franko u krytytsi: zakhidnoukrainska retseptsii 20–30-kh rokiv KhKh st.* S. 3–24. Lviv, Ukraine.
9. Komarytsia, M. (2007). *Ukrainska «katolytska krytyka»: fenomen 20–30-kh rr. KhKh st.* S. 92–99. Lviv, Ukraine.
10. Komarytsia, M. (2008). «Drazhlyva tema»: dyskusii u mizhvoienanii Halychyni shchodo kultu Ivana Franka. *Paradyhma*. Vyp. 3. S. 92–99. Lviv, Ukraine.
11. Lysty Osypa Nazaruka do Viacheslava Lypynskoho (1921–1930) / uporiad. M. Diadiuk. NAN Ukrainy, LNB im. V. Stefanyka. (2004). 156 s. Lviv, Ukraine.
12. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). Nazaruk i Lypynskyi: istoriia yikhnoi druzhby ta konfliktu. *Ivan Lysiak Rudnytskyi. Istorychni esei: u 2 t. T. 2.* S. 173–247. Kyiv, Ukraine.
13. Medvid, I. (2014). Mizh relihiieiu ta natsiieiu: dyskusii shchodo kultu Ivana Franka v tserkovnomu seredovyschi Halychyny v 1920–30-ti roky. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 40. S. 96–101. Zaporizhzhia, Ukraine.

14. Medvid, I. (2015). Stavlennia do kultu Ivana Franka v riznykh ideolohichnykh ta tserkovnykh techiiakh mizhvoiennoi Halychyny. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Svazek 1. Vydání 2. S. 14–27.
15. Melnyk, Ya. (1995). Tserkva i kult Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 60. S. 35–49. Lviv, Ukraine.
16. Nazaruk, O. (1932). Dovkruhy kultu Franka. *Nova zoria*. Vid 19.VI. S. 2–3. Lviv, Ukraine.
17. Nazaruk, O. (1937). Znachinnia formy dlia ideologii. Z pryvodu ostannikh podii v T-vi Pysmennykiv i Zhurnalistiv im. I. Franka. *Nova zoria*. Vid 21. KhI. S. 3–4. Lviv, Ukraine.
18. Nazaruk, O. (1926). Kyiv i Znachennie tradytsii. 32 s. Shikago, USA.
19. Nazaruk, O. (1926). Kult Ivana Franka a molod. *Postup*. Ch. 9–10. S. 136–145. Lviv, Ukraine.
20. Nazaruk, O. (1926). Materiialistychnyi svitohliad Franka. *Postup*. Ch. 7–8. S. 117. Lviv, Ukraine.
21. Nazaruk, O. (1910). Pro Ivana Franka. Lviv, Ukraine.
22. Nazaruk, O. (1932). Svitohliad Franka. Chy mozhe nash narid pryniaty yoho kult? *Nova zoria*. Vid 19. VI. S. 1–3. Lviv, Ukraine.
23. Nazaruk, O. (1916). Slidamy ukrainskykh sichovykh striltsiv. 158 s. Lviv, Ukraine.
24. Nazaruk, O. (1932). Chy dobre bulo b u molod vshchipyty kult Franka? *Nova zoria*. Vid 26. VI. S. 6–7. Lviv, Ukraine.
25. Nazaruk, O. (1909). Chym ye dlia nas Ivan Franko? *Hromadskyi Holos*. № 47. Vid 17. KhI. S. 1–2; № 48. Vid 23. KhI. S. 3–4. Lviv, Ukraine.
26. Nikovskyi, A. (2011). Franko v Odesi v 1909 r. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 587–591. Lviv, Ukraine.
27. Strutynska, M. (2011). Frahmenty iz shchodennyka pratsi v literaturno-mystetskomu muzei Ivana Franka. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 791–795. Lviv, Ukraine.
28. Shchurovskyi, V. Ivan Franko sered ukrainskykh sichovykh striltsiv. *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. M. Hnatiuk; vyd 2-he, dop., pererob.* S. 784–787. Lviv, Ukraine.

Ігор Медвідь – кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (вул. Івана Франка, 150–152, м. Львів, 79011, Україна).

Ihor Medvid' – Cand. Sc. (History), Deputy Director for Scientific Work, Ivan Franko National Literary and Memorial Museum of Lviv (150–152 Ivan Franko Str., Lviv, 79011, Ukraine).

E-mail: igorko@ucu.edu.ua

“A RADICAL IN TACTICS”: OSYN NAZARUK AND THE EVOLUTION OF HIS ATTITUDE TOWARDS IVAN FRANKO

Ihor MEDVID'

The article characterizes the evolution of Osyn Nazaruk's attitude to Ivan Franko and his creative oeuvre – from “the giant of spirit” and the author of “the grandest and most artistic works of our literary output” to “the precursor of bolshevism”, whose writings are in need of being censored, selection of some harmless works only to be made. The article **aims at** clarifying subjective and objective reasons for the changes like these in the worldview. The methodology of the paper is based on the chronology principle approaches, contextualization and multifactoriality with the biographical and historical-genetic **methods** employed.

Based on the analytics, the following **conclusions** have been arrived at. The author of the article attributes the defeat of the national liberation struggles of 1917–1923 and the tragedy experienced by the generation of the 1880s–1890s due to this defeat to the objective reasons for the change in the reception of I. Franko by O. Nazaruk. The psychological trauma caused by the defeat caused the search for culprits, which led to accusations against “the parents' generation”, in particular Ivan Franko, whose socialist ideas prevented him from gaining the statehood. Looking for answers to the question “How to live on?”, many representatives of the younger generation made an ideological turn “to the right”, i.e. Radical Nationalism (Dmytro Dontsov) or Religious Conservatism (Osyn Nazaruk).

From among the subjective reasons, O. Nazaruk's personal acquaintance with Vyacheslav Lypyns'kyi and Bishop Kostiantyn Bohachevs'kyi is distinguished, which led to the further evolution of his worldview towards Monarchism and Catholic Integralism. O. Nazaruk's uncompromisingness and personal inclination towards radical ideas, due to which Vyacheslav Lypyns'kyi called him a “radical in tactics”, determined his “black and white” vision of the figure and creative works of I. Franko. In the article, the author focused special attention on the correspondence between O. Nazaruk and V. Lypyns'kyi, as well as criticism of I. Franko's oeuvre in O. Nazaruk's articles of the interwar period.

Keywords: Osyn Nazaruk, Ivan Franko, Vyacheslav Lypyns'kyi, reception, worldview, evolution, national liberation struggle, religion, Conservatism, Nationalism, Radicalism.

Дата подання: 20 червня 2023 р.

УДК 821.131.1-4.09»19»В.Джусті:821.161.2-1»18/19»
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4600>

ІТАЛІЙСЬКЕ ПРОЧИТАННЯ ІВАНА ФРАНКА: ВОЛЬФАНҐО ДЖУСТІ

Ярема КРАВЕЦЬ

Стаття присвячена українознавчим зацікавленням італійського славіста лужицького походження Вольфанґо Джусті (1901–1980), які втілилися у його коротких нарисах про творчість Т. Шевченка, М. Шашкевича, народну пісенність і в перекладі окремих зразків україномовної поезії італійською мовою, що і складає **наукову новизну** в дискурсі сучасної української гуманітаристики. **Мета статті** – проаналізувати публікацію про Івана Франка та переклади трьох його віршів («Каменярі», «Як почуєш вночі...» та «Зелений явір»), які В. Джусті надрукував у виданні «I nostri quaderni» (1926). У дослідженні використаний інструментарій бібліографічного, культурологічного, історико-культурного та перекладознавчого **методів**.

На підставі аналізу нарису італійського славіста про І. Франка та віршових перекладів науковець дійшов **висновків**: у своїй науковій практиці В. Джусті задля популяризації творчості слов'янських письменників писав короткі есеїстичні біографічні довідки про них і перекладав окремі зразки їхньої творчості. У своїх українознавчих есеях італійський науковець окреслював українську «наймелодійнішою і найгарнішою слов'янською мовою» і наголошував, що українська література пройшла тривалу еволюцію в часі й сягнула високого рівня розвитку. А самого І. Франка В. Джусті називав характерною постаттю українського письменства, чие слово є відгомоном «чистої любові, стражденної сумної краси, скорботного оплакування всього того, що минуло і що більше не повернеться».

Ключові слова: І. Франко, В. Джусті, славістика, сорабістика, популяризатор, есеї, переклад, біографія, поезія.

При першому погляді на назву цього наукового повідомлення може видатися якась невідповідність: дехто подумає про певну помилку – «італійське прочитання»? «сораб» Джусті? Насправді, ніякої помилки нема. Ітиметься про італійського науковця, славіста Вольфанґо Джусті (1901–1980), перекладача творів багатьох слов'янських письменників, зокрема й українських, які він супроводжував короткими есеїстичними повідомленнями. Знаємо його як перекладача окремих творів Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича, деяких зразків українського фольклору (науковець згадував українські народні пісні, що багаті своїми багатожанровими зразками), а також декількох творів Івана Франка.

В українському літературознавстві італійський славіст Вольфанґо (Вольф) Джусті раніше був знаний завдяки двом публікаціям: ідеться насамперед про розділ «Українська пісня і дума в Італії» в монографічному дослідженні у двох книгах Григорія Нудьги «Українська дума і пісня в світі» (Львів, 1998). У ньому автор приділив увагу

професорові римського університету В. Джусті, який у 20-х роках минулого століття був одним із найактивніших популяризаторів українського поетичного слова в Італії, друкував на сторінках журналів «I nostri quaderni» («Наш кварталник») та «Rivista di Letterature Slave» («Огляд слов'янських літератур») статті про український фольклор, творчість Тичини, переклади ліричних, історичних пісень та дум» [5, с. 297]. Друга стаття про В. Джусті, авторкою якої є Ксенія Константиненко, побачила світ у другому томі шеститомної «Шевченківської енциклопедії» (Київ, 2012): у ній розповідається про внесок італійського славіста до італійської шевченіани (статті про творчість Кобзаря, переклади його поезій, українських дум і пісень) [4, с. 238].

Цікавими є свідчення літературознавиці Е. Сгамбаті, авторки статті «Джусті Вольфанго (Вольф)» («Giusti Wolfango (Wolf)») у «Біографічному словнику італійської енциклопедії Treccani». Дослідниця зазначала, що майбутній учений-славіст у 20-х роках ХХ ст. стажувався в наукових установах Чехословаччини, Польщі та СРСР, показав себе дослідником широких культурних зацікавлень:

«В. Джусті є красномовним прикладом тієї еклектичної і загальної славістики, яка утвердилася в Італії у міжвоєнний період. Завдяки добрій підготовці і різностороннім зацікавленням він зміг досягти різні сфери досліджень – богемістику, русистику, полоністику» [6].

Науковиця звернула увагу й на українознавчі зацікавлення В. Джусті 20-их рр. ХХ ст., що для вивчення історико-культурної специфіки України та її літератури були неабиякою подією не тільки в Італії, але й загалом у Західній Європі. Е. Сгамбаті відзначала зацікавлення ученого й лужицькою цивілізацією, що засвідчило не лише широту наукових зацікавлень італійського славіста, але і його повернення до своїх національних витоків. Свої лужицькі дослідження, як і українознавчі матеріали, В. Джусті поміщав на сторінках журналів «L'Europa Orientale», «Rivista di Letterature Slave», «I nostri quaderni».

На засіданні літературознавчої комісії НТШ під час роботи XXXII наукової сесії 25 березня 2021 р. вже йшлося про два українські есеї В. Джусті: італійську презентацію творчості Т. Шевченка, ілюстровану перекладом віршів «N. N.» («Сонце заходить, гори чорніють...»), написаного 1847 р. в Орському укріпленні, «Думка» («Нащо мені чорні брови, нащо карі очі...») та «Думи мої, думи мої, ви мої єдині...» (написаного 1847 р. також в Орському укріпленні), а також розповідь про М. Шашкевича, доповнену перекладами творів «Погоня», «Туга за милою» та «Думка» («Нісся місяць ясним небом»). Літературознавчу подачу про двох поетів В. Джусті розпочинав невеликою довідкою «Українська література».

«Завдяки “I nostri quaderni”, – пише він, – я дістав змогу говорити про літературу, абсолютно незнану в Італії і досі вилучену з числа іншомовних літератур, про які мовилося. Саме таким способом зближуємося з народом, якого ми не знали або ж знали мало і погано». А далі додає: «Українська мова – наймелодійніша і найгарніша слов'янська мова; українська література має вже досить довгу історію і досягла високого рівня розвитку» [2, р. 231].

Нагадаємо, що учений переклав і низку зразків українського фольклору, аргументуючи своє зацікавлення творами української духовності гаслом, яке читаємо в його сорабістичному дослідженні 1924 р.: «Народні пісні і література є найкращим засобом для пізнання душі народу» [1, р. 159]. Обидві щойно згадані розвідки італійського славіста про українських поетів були надруковані 1924 р. на сторінках журналу «I nostri quaderni».

1926 р. в цьому ж журналі науковець друкує невелику статтю про І. Франка, супроводжуючи її знову ж таки власними перекладами віршів «Каменярі», «Як почуєш вночі край свого вікна» і «Зелений явір». Повідомлення В. Джусти про І. Франка позначене чіткою інформативністю:

«Іван Франко, народжений 1856 року у Східній Галичині, є однією із найцікавіших і найзначніших постатей сучасної української літератури. Вже закінчуючи навчання в гімназії Дрогобича, звернув на себе увагу спільноти своїм незвичним поетичним даром. 1875 року вступив до Львівського університету і зблизився із москвофільською (тут – “великоруською”) течією. Все політичне та літературне життя України постійно проходило через москвофільську течію (особливо сильну в Україні під Австро-Угорською імперією, де чекали на визволення лише завдяки Росії); і автономісти, які базувалися на тому факті, що українець нарешті має власну мову разом із власною літературою та власними особливостями, хотіли чіткого відокремлення українського життя від великоросійського, дійшли до остаточної вимоги повної політичної незалежності від Росії. Ще перед закінченням своїх студій Іван Франко увійшов в українські кола: більше того, повинен був досягнути кафедри української літератури Львівського університету; однак в останню хвилину австрійський правитель Галичини, підозрюючи інтенсивну літературну та національну (літературні можливості якого ще не були підтверджені) активність молодого Франка, енергійно заперечив проти такого приємного успіху і такого призначення. Не занепадаючи духом, Іван Франко продовжує свою літературну, національну та культурну діяльність. Однією з великих заслуг Івана Франка перед своїм народом стало перекладання багатьох головних шедеврів європейської літератури і значне розширення літературних горизонтів власної нації. Іван Франко написав також багато віршів польською мовою з подібною елегантністю, з якою писав рідною мовою. Відносно молодий поет помер у Львові 1916 року під час російської окупації. На його похороні, незважаючи на надзвичайні воєнні обставини, було засвідчено урочисте вшанування всього українського народу Галичини» [3, р. 2].

Завершуючи розповідь про І. Франка, італійський славіст подав перші чотири рядки твору «Гімн. Замість прологу» («L'eterno revolutionario lo spirito che trasrivo il corpo alla pegna alla pegna por la gloria e par la libertà esso vive esso non e encore morte»), прокоментувавши їх такими словами:

«Таким чином, маємо кант, у якому з ентузіазмом виражена вся його політична та людська думка, мрія про свободу України і нову, більш гармонійну суспільну справедливість. Слово Поета не лише втілює душу українського народу, але є відгомонам його чистої любові, стражденної сумної краси, скорботного оплакування

всього того, що минуло і що більше не повернеться. Я хотів скористатися з нагоди повернутися до трохи ширшої розповіді про характерну постать Івана Франка. Хотів, між іншим, цими короткими перекладацькими пробами по-дружньому передати італійському читачеві постать великого і глибокоукраїнського письменника» [3, р. 2].

Далі, як було зазначено, В. Джусті подав свої переклади Франкових віршів: «Каменярі», «Як почуєш вночі край свого вікна» та «Зелений явір».

Незначна за обсягом публікація В. Джусті була одним із важливих етапів популяризації життя і творчості І. Франка в Італії, адже вона є промовистим свідченням поступового входження постаті українського генія в європейський і світовий контекст.

Список використаної літератури

1. *Giusti W. Letteratura popolare ucraina // I nostri quaderni. 1924. P. 158–159.*
2. *Giusti W. Letteratura ucraina // I nostri quaderni. 1924. P. 231–237.*
3. *Giusti W. Letteratura ucraina // I nostri quaderni. 1926 (III). P. 2–3.*
4. *Константиненко К. Джусті Вольфанго // Шевченківська енциклопедія: у 6 т. Т. 2. Київ, 2012. С. 238.*
5. *Нудьга Г. Українська пісня і дума в Італії // Нудьга Г. Українська пісня і дума в світі: у 2 кн. Кн. 2. Львів, 1998. С. 265–304.*
6. *Sgambati E. Giusti Wolfgang // Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. 57. 2002 [Електронний ресурс]. URL : [http://www.treccani.it/encyclopedia /wolfango-giusti \(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/encyclopedia /wolfango-giusti (Dizionario-Biografico)).*

References

1. Giusti, W. (1924). Letteratura popolare ucraina. *I nostri quaderni*. P. 158–159. (In Italian).
2. Giusti, W. (1924). Letteratura ucraina. *I nostri quaderni*. P. 231–237. (In Italian).
3. Giusti, W. (1926). Letteratura ucraina. *I nostri quaderni*. (III). P. 2–3. (In Italian).
4. Konstantynenko, K. (2012). Dzhusti Volfango. *Shevchenkivska entsyklopediia: u 6 t. T. 2*. S. 238. Kyiv, Ukraine.
5. Nud'ha, H. (1998). Ukrainiska pisnia i дума v Italii. *Nudha H. Ukrainiska pisnia i дума v sviti: u 2 kn. Kn. 2*. S. 265–304. Lviv, Ukraine
6. Sgambati, E. (2002). Giusti Wolfgang. *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 57. 2002 [Elektronnyi resurs]. URL : [http://www.treccani.it/encyclopedia /wolfango-giusti \(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/encyclopedia /wolfango-giusti (Dizionario-Biografico)).

Ярема Кравець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000).

Yarema Kravets' – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Department of World Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000).

E-mail: yaremakravets@gmail.com

AN ITALIAN READING INTO IVAN FRANKO: WOLFANGO GIUSTI

Yarema KRAVETS*

The article is devoted to the Ukrainian Studies interest of Wolfango Giusti (1901–1980), the Italian Slavacist of Lusatian descent. The interest manifested itself in his short essays on the works by T. Shevchenko, M. Shashkevych, folk songs, and in translating some of the samples of Ukrainian-language poetry into Italian. The latter fact constitutes the **scholarly novelty** within the discourse of present-day Ukrainian Humanities. The paper **aims at** analysing the publication on Ivan Franko and the translation of his three poems (“Pavers of the Way”, “When you Hear at Night...”, “Green is the Sycamore”) published in the “I nostri quaderni” [Our Notebooks] edition (1926). The research employs a set of instruments, including the bibliographic, cultural studies, historico-cultural and translation studies **methods**.

On the strength of analysing the Italian Slavacist’s essay on I. Franko and poetry translations, the researcher arrived at the following **conclusions**: in his scholarly practice V. Giusti wrote, for the sake of promoting Slavonic writers’ works, short essayistic biography notes about them and translated individual samples of their works. In his Ukrainian Studies essays, the Italian researcher described Ukrainian as “the most melodious and most beautiful Slavonic language” stressing that Ukrainian literature had experienced a durable evolution in time and reached a high level of development. As to I. Franko, V. Giusti termed him as a characteristic figure among Ukrainian literati whose word reverberates “pure love, excruciating sorrowful beauty, mournful bewailing of all that has passed and will never return”.

Keywords: I. Franko, V. Giusti, Slavistics, Sorbian Studies, promoter, essays, translation, biography, poetry.

Дата подання: 4 липня 2023 р.

• ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАНКОВОГО ТЕКСТУ •

УДК 821.161.2-2.09І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4601>

ДИДАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ДРАМАТУРГІЇ ІВАНА ФРАНКА

Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ

У статті автор зацентрував увагу на тому, що Іван Франко цілеспрямовано використовував драматургію як засіб виховання в українців почуття національної самосвідомості. **Мета студії** – осмислити драми І. Франка як художні проєкти, через які митець намагався донести свої ідеї вдосконалення людської особистості та упорядкування діяльності громади. Саме з цією метою у драматичні твори письменник різними способами намагався вмонтувати дидактичний компонент. У студії використані прийоми описового, культурно-історичного, психобіографічного, герменевтичного та зіставного **методів**. **Наукова новизна** статті полягає у трактуванні Франкової драматургії як засобу перевиховання українського суспільства в національно-патріотичному дусі. На підставі численних спостережень над змістом драматичних творів І. Франка дослідник зробив такі **висновки**. І. Франко сподівався на поступ в українському суспільстві, тому у більшості своїх драм акцентував увагу на повчальних моментах у стосунках між дійовими особами, усіма можливими засобами прагнувши просектувати перспективу розвитку національного самоусвідомлення українців. Активно використовуючи дидактичний компонент у драматургії, І. Франко хотів, щоб його образи-характери пробуджували в українців національну свідомість і спонукали їх до вирішення насущних проблем. Видаючи бажане за дійсне, письменник часто порушував логічний розвиток сюжетних подій.

Ключові слова: драматургія, образи-характери, конфліктна ситуація, етична проблематика, дидактизм, суспільність, національне самоусвідомлення, місія просвітителя, поступ.

Іван Франко був великим учителем українського народу. Улас Самчук, який зараховував письменника до великої літератури, підкреслював, що він намагався збудувати не тільки національно-соціальну громаду.

«Він, – наголошував есеїст, – передусім жорстоко скальпував наше духовне єство та вимірював ступінь температури нашої душі. Він боявся за саму суть нас, нас як одиниць людських, як Божих творів вищого порядку, яким наказано вершити і завершувати все створене на землі. Іван Франко, як ніхто з наших послів у світ вічного, намагався зробити з нас людей. Людей у повному значенні слова, людей великої душі, людей широкої і глибокої натури. <...> Він бере нашу людину за руку і веде її до широких обріїв, він дає їй велику книжку, велике мистецтво...» [4, с. 51].

Тобто, на переконання У. Самчука, І. Франко цілеспрямовано використовував художні твори як засіб для національного самоусвідомлення українців. Великі надії покладав письменник на драматургію, яка є мікромакетом суспільства і здатна охопити найважливіші людські проблеми. Драми І. Франка – це своєрідні художні проекти. Саме через драматичні тексти письменник намагався донести до українців свої ідеї вдосконалення особистості та упорядкування суспільної громади. Він був переконаний, що добрим, палким словом можна достукатися до людей і спрямувати їх у потрібне русло.

У драматичні твори митець намагався різним способом умонтувати дидактичний компонент. Для посилення виховного ефекту драматург використовує ідеалізовані, еталонні образи-характери як своєрідні взірці для наслідування. Так, ув історичній драмі «Три князі на один престол» такою дійовою особою є князь Всеволод, який тимчасово зник з поля зору і повертається в той момент, коли розгоряється боротьба за престол між його спадкоємцями. Своєю появою він зупиняє жорстоку розправу Ростислава над Ратибором.

Прикметно, що фінальна сцена драми завершується промовистим звертанням князя Всеволода до українського народу:

«Народе мій, що се значиться? Що за фурія страшна запустила свій меч пагубний в твою грудь? Де єдність, де згода, котров недавно пишалися сини твої, де цвіт молодезі твоєї, де найзнаменитші з дітей твоїх? Судьба на хвилю скрила мя перед твоїми очима, а вже сам против себе підняв ти меч вражди, підняв ти залізо убійства, а вже кров дітей твоїх поїть поля і лани твої, звірі кості їх розтягають, а круків стада співають зловіщую пісню смерті і заглади! Народе мій, що з тобою сталося?.. О боже, боже предків наших, за що зіслав ти таку кару на сей край?» [5, т. 23, с. 47].

Палкі та пристрасні слова, вкладені в уста князя Всеволода, виражають стан душі освіченого й мудрого князя Київської Русі, який намагався не допустити до розвалу могутньої держави. У цих закликах також закумульовані патріотичні поривання самого І. Франка, який глибоко проймався болями рідного народу і шукав нагоди об'єднати його заради під гаслом національного поступу.

Відзначимо, що такий оптимістичний фінал не зовсім відповідає історичній правді княжої доби, наповненої чварами, розбратом та непорозумінням. Тут І. Франко видав бажане за дійсне, намагаючись надати текстові повчально-виховного змісту – таке завершення твору утверджувало ідею єдності українських земель.

Еталонний образ-характер створив І. Франко і в особі князя Святослава у драмі-казці «Сон князя Святослава». Дотримуючись історичної достовірності відтворених подій, драматург намагався витворити ідеал князя – видатного політика, державного діяча, відважного воїна і улюбленця народу. Адже князь у Київській Русі уособлював найкращі риси правителя – у його руках була зосереджена державна влада і справедливий суд, а його діяльність мала бути прикладом високих моральних принципів для суспільства.

Князь Святослав є втіленням мудрого правителя, який зміцнює єдність Київської Русі, турбується про лад у державі, дбає про свій народ, шукає різні способи,

щоби покращити його долю, захистити від жадібних воєвод і бояр. Люди вірять у справедливість свого правителя і всіма зусиллями підтримують його політику. Навіть Овлур, несправедливо скривджений, не відступив від князя.

«Овлур не випадково є найближчим другом Святослава, – зазначав Михайло Пархоменко. – Він, як і князь, справжній лицар благородства. І у вигнанні він залишається вірним тому, кому присягав. З усього князівського оточення він найповніше розуміє державні наміри князя, його піклування про цілість держави, про єдність руських земель. Високо свідомий патріотизм, чесність і вірність дружбі – ось в чому пафос цього образу мужнього громадянина і воїна. Як Святослав – образ ідеального керівника держави, так Овлур є образом ідеального громадянина» [3, с. 121].

Драматична поема «Сон князя Святослав» має щасливо оптимістичний, казковий фінал. Змову Гостомисла і Запави, які хотіли знищити князя Святослава, викрили, ворогів покарали – справедливість було відновлено. Таким фінальним акордом І. Франко намагався вселити в серця українців віру у свої сили, впевненість у непереможне утвердження добра над злом.

І. Франко вважав, що всі біди українців від того, що темний та неосвічений народ не здатний осмислити свій пригноблений стан і мобілізуватися на боротьбу за свої права. Йому здавалося, що таке становище можна легко виправити освітою, культурою та просвітництвом. Великі надії покладав письменник на шкільного вчителя, який повинен відкрити не тільки дітям, а й дорослим перспективне, новочасне бачення світу й життя в ньому. Образ інтелігента, покликаного жертвовно служити своєму народові, І. Франко створив у драмі «Учитель». У центрі твору драматург поставив сільського вчителя – поборника української національної школи.

«Знаючи побут, умови праці і прагнення передової частини учительства, Франко вперше в українській літературі змалював благородну працю народного вчителя, тяжке життя сільського інтелігента в Австро-Угорській імперії», – підкреслює Я. Білоштан [1, с. 206].

У ремарках драми автор зазначає, що дія відбувається в «глухім гірським селі в наших часах» [5, т. 24, с. 65], і так характеризує головного героя Омеляна Ткача: «...учитель, літ 35, високий, худий, покашлює, з чорною бородою і окулярами» [5, т. 24, с. 65]. Цими портретними деталями І. Франко малює загальні риси типового галицького інтелігента, який обрав складний шлях національного просвітництва.

На думку О. Борщаговського, «“Учитель” – видатний художній пам’ятник тій частині української інтелігенції, яка віддала все своє життя справі народної освіти, в якій ні репресії, ні злидні, ні темнота затурканих убогих селян не змогли вбити віру в своє просвітницьке покликання, в моральну чистоту, й силу народу, в його світле майбутнє» [2, с. 73].

І. Франко розумів, що місію національного просвітителя може здійснювати лише самовіддана, жертвна особистість. У рефераті «Наші народні школи і їх потреби», який був виголошений на вічі у Снятині, письменник наголошував:

«Учителем школа стоїть... Та й сього не досить: доброго учителя треба також поставити в такі умови, щоби він міг щось добре зробити. Як його буде десять різних властей і невластей надzorувати: і війт, і священник, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і орендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба, і ціла громада, то хоч би він був найспосібніший і найширший, то до ладу не дійде і буде мусив плюнути на таку роботу» [5, т. 46, с. 113].

Тобто І. Франко був переконаний, що вчителів в умовах Австро-Угорської імперії потрібна неабияка мужність і завзятість, щоби стати на прю з тими, кому було вигідно тримати український народ у темноті й покорі. Саме цю ідею непримиренної боротьби за просвітництво української нації спробував проартикулювати І. Франко в п'єсі «Учитель».

Поставивши в центрі драматичної дії сільського вчителя, І. Франко загострює проблему в національно-політичному плані. Він показує, через які величезні випробування змушені були пройти національно свідомі учителі, які прагнули світлом науки просвітити свій народ. Їм дуже часто доводилося не тільки розвіювати темноту й безпросвітність, обстоювати свою честь та гідність, а й навіть боротися за своє право на життя.

Під впливом вчителя Омеляна Ткача селянам відкрилися очі на злочинні діяння лихваря Вовка. Вони спіймали його і віддали в руки жандарма. Таким способом І. Франко спробував переконливо змалювати, як селяни поступово перероджуються, позбуваються страху перед нахабними злочинцями і самі залучаються до процесу налагодження нормальних взаємин в українському селі. Звичайно, письменник видав бажане за дійсне. Він дуже добре знав вайлуватих, пасивних та байдужих до громадських справ українських селян, які воліли не втручатися в гострі суперечки. Та велика віра в людину, у її гуманізм та добropорядність спонукали І. Франка саме так моделювати розвиток сюжетних подій у творі.

Драматург намагався показати, що національно свідомий і відданий своїй справі учитель може дуже багато зробити: не тільки навчити дітей розуму, а й розворушити селян, показати їм шлях до світла. Самовідданою працею учитель Омелян Ткач повернув село на шлях науки і просвіти. Переборовши зло, він уселив у їхні душі віру в добро та справедливість. Звичайно, це були більше бажання самого І. Франка, невтомного шукача правди, ніж реальні факти дійсності. Але письменник вірив у свій народ, і ця віра постійно пробивалася у драматичних творах, в яких особа автора відходить на задній план, бо вся увага сконцентрована на національних характерах дійових осіб, їхній здатності досягати мети в ім'я власного народу. Драматург акцентує увагу на тому, що під впливом самовідданої праці педагога у свідомості сільського люду відбуваються різкі зміни. Селяни зовсім по-іншому почали ставитися до вчителя, належно оцінивши його працю.

У драмі «Учитель» І. Франко відтворив складні процеси національного пробудження в українському селі. Змодельовавши еталонні образи-характери Омеляна, Юлії, Хоростіля, драматург показав, які величезні труднощі повинні долати націо-

нально свідомі особистості, щоб вирятувати свій народ від темряви та безпросвітництва. Утверджуючи ідею непереможності українського національного духу в образі-характері Омеляна Ткача, драматург надав п'єсі важливої суспільної ваги, наповнив твір вірою в добро та справедливість.

«Внутрішнє благородство вчителя Ткача, його любов до народу – все те, що Юлія, сестра його, називає незлічимим “ідеалізмом”, розкрито і в словах – одночасно простих, скромних та натхнених – і в ділах. Від першого й до останнього виходу Омелян Ткач – в центрі уваги, дедалі більш завойовує він симпатії та співчуття до себе. Слабий фізично, він виростає, однак, під кінець комедії в монолітну фігуру справжнього героя...» [3, с. 62].

Національно-патріотична спрямованість драми «Учитель», самобутність образів-характерів, їхня чітка індивідуалізація, гострий національно-політичний конфлікт, актуальність порушеної проблеми, патріотичний пафос, сатиричне викриття сільських бюрократів, які гальмували розвиток шкільництва й позбавляли самовідданих учителів реалізувати свої можливості на ниві освіти, засвідчують, що І. Франко велику надію покладав на національну енергетику та дійову силу драматичного слова, за допомогою якого хотів привернути увагу до насущних проблем українського народу.

Але не тільки на школу покладав надію І. Франко. На його думку, поступ мав відбутися в суспільстві, яке повинно прагнути до позитивних змін. Відтворюючи складні обставини життя українців у кінці XIX століття в драмі «Рябина», яку можна назвати драмою перевиховання, митець робить спробу через призму свого естетичного ідеалу спроєкувати перспективу розвитку національного самоусвідомлення селян. Такий підхід до зображення дійсності впливав з творчої концепції драматурга, який намагався будь-які паростки прогресивного поступу свого народу зафіксувати й показати їх у розвитку. Хоча І. Франко дуже добре знав село, його складні взаємовідносини, які склалися під чужим гнітом і були дуже далекі від ідеалу. За складних умов Австро-Угорської імперії в українських селах поряд із панами та чиновниками появилися свої п'явки, які, вислужуючись перед владою, немилосердно висмоктували кров з власного народу, нещадно грабували й обдирали його. Селяни ж при цьому покійно зносили гніт чужих і своїх, виявляючи пасивність, інертність і безпорадність. Це особливо непокоїло письменника-гуманіста, який постійно турбувався про поступ української суспільності.

У драмі «Рябина» драматург вибудував складні колізії, використавши конфлікт сільських урядовців із селянами. Намагаючись показати роль і впливову силу громади, він гіперболізує образи-характери, надає їм символічного узагальнюючого значення. Війт Рябина і писар Перун уособлюють знахабнілих представників влади, які, скориставшись своїм становищем, грабують людей і знущаються над ними. Жертвою свавілля став Клим Казидорога, в якого Рябина без жодних підстав відібрав поле, а потім прислужники старости привели покривдженого до корчми, побили його, а писар Перун розпik на вогні громадську печатку і прибив її на голе тіло, що аж м'ясо зашкварчало.

Драматург акцентує увагу на тому, що в умовах сваволі, постійного п'янства Рябина морально деградує – він втрачає не тільки авторитет серед селян, а й позбувається людської сутності, знущаючись над Казидорогою та його родиною. На цьому зверхньому ставленні до простих людей, яке запозичили сільські урядовці чи то від панів, чи то від чиновників, І. Франко особливо загострював увагу. Йому дуже боліло те, що українець зневажає українця, знущається над ним не менше, ніж чужинець. І от ця риса характеру особливо турбувала письменника-гуманіста, який завжди намагався дошукатися першопричин такої поведінки. Тому він не тільки відображає процеси, які відбуваються в селі, а й намагається показати механізм дії образу-характеру в складних випробувальних обставинах. І поряд з магістральним конфліктом між селянами та урядовцями І. Франко використовує конфліктні ситуації, які дають змогу розкрити ту чи іншу рису характеру дійової особи.

Викликавши Рябину на суд людський, етичний, Казидорога, прив'язавши себе путом до рябини, прагне привернути увагу громади до свого безправного становища. Драматург наділив Казидорогу, який знає про всі махінації, крадіжки та завищені податки сільських шахраїв, загостреним відчуттям справедливості:

«Отже, слухайте, панове громадо! Коли ваша воля своє домашнє діло дома розсудити, то я би так радив, щоби ціла громада наперла на то, щоб Рябина вїтївства сам добровільно зрікся, отсього писаря нагнав і всякі пошкоди вернув, а потому ще й перепросив тих, кого за свого вїтївства зневажив» [5, т. 23, с. 88].

А поки він цього не зробить, Казидорога пропонує не спілкуватися ні з ним, ні з його родиною. У такий спосіб він пропонує вирішити проблему сільської влади – позбутися шахраїв, здирників і п'яниць.

Звичайно, І. Франко явно перебільшив можливості Казидороги, якому відвів роль провідника сільської громади. Але письменник уявляв собі саме такий спосіб вирішення суперечок у громаді. Тому в уста персонажа він вкладає свої міркування щодо розвитку демократичних процесів на селі. Головний герой стає рупором авторських ідей – своєрідним «вартовим» суспільної моралі.

Звичайно, задумавши твір як комедію, головне завдання якої полягає у висміюванні людських вад в образах-характерах, І. Франко спрямував свій талант проти недоліків в українському суспільстві, але надавши відтвореним подіям серйозної національно-політичної значущості, порушив жанрові канони комедії, загубив сміх і не зумів досягти ефекту анекдоту. Намагаючись створити сприятливі можливості для переродження головної дійової особи, драматург свідомо використав у творі дидактичний елемент, і, безперечно, видав бажане за дійсне. Йому хотілося, щоби добро та справедливість запанували в здоровому національному організмі, щоби люди могли мирно, злагоджено й цивілізовано вирішувати будь-які проблеми. І це мало стати правилом, а не винятком у повсякденному житті. Хоча І. Франко розумів, що для пробудження свідомості української нації ще треба «пройти довгу та тяжку школу втрат, пустих сварів, сумнівів та недбалості, треба було аж через гіркі помилки доходити до розуму, сягати глибше в народ, фундувати будинок народного життя не

на піску урядової ані панської ласки, а на скалі власного свідомого, освіченого та зорганізованого народу» [5, т. 47, с. 122]. Тому й так нещадно висміював він вїйта Рябину, який відступив від етичних принципів гуманності й опустився до грабунку, шахрайства, знущання над людьми.

Письменник постійно думав над тим, як розворушити українську суспільність, хоча добре розумів, що селяни залякані, роз'єднані та інертні. Тому велику надію він покладав на сім'ю, яка цементувала основи української нації і в якій збереглися звичаї, традиції та високі етичні критерії оцінки особистості. Через трансформацію сімейних стосунків у громаді митець сподівався відродити моральну атмосферу суспільного життя українців. І з цією метою важливу роль у вирішенні соціального конфлікту драматург відвів Матроні, дружині Рябини. Вона не тільки відстоює честь свого роду, а й активно долучається до боротьби за правду і справедливість.

Матрона виступає в ролі етичного «вартового» своєї сім'ї і тому вимагає від громади скинути її чоловіка з вїйтівства. Активність її дій цілком зрозуміла. Вона бачить, що вїйтівство її безграмотного та безвольного чоловіка веде до значних матеріальних затрат і ганьби для її родини. Високі моральні принципи, які з давніх-давен утвердилися в українській сім'ї, не дозволяють їй змиритися з такою поведінкою чоловіка, і тому вона обурюється його вчинками:

«Чоловіче, та як то правда, що ти так збиткувався над таким старим чоловіком, та ще й кумом, то я тобі не то печатю, а й очі повипікаю! Я не хочу, щоби мене і моїх дітей люди публічно виволували та проклинали!» [5, т. 23, с. 83].

Звичайно, І. Франко також дещо ідеалізував образ дружини Рябини, порушуючи проблему українського роду, для якого чесна праця та подружнє вірність були одними з основних принципів життєдіяльності. Саме Матрона стає на захист високих етичних засад життя у сільській громаді. Спочатку вона просить чоловіка не вплутуватися в різні афери, а потім активно стає на бік громади, намагаючись повернути його на гуманний шлях.

І. Франко показує, що вїйт Рябина пройшов довгий шлях сумнівів і переосмислень своїх діянь, поки наважився відмовитися від посади. Моральна деградація не так легко піддається виправленню. Зло запанувало в його душі, і викоренити його було не так просто. Та принципові дії громади, турбота дружини зробили своє – Рябина ступив на шлях людяності, відмовившись від посади вїйта.

Позбувшись посади, Рябина повернувся у свій природний стан – позбувся агресивності та зверхнього ставлення до людей. Такі метаморфози головної дійової особи не зовсім вмотивовані. Реалістично зобразивши події в українському селі, драматург, сподіваючись на національне відродження, пробудження в селян почуття власної гідності, високої свідомості, прагнучи спонукати їх до активності та згуртованості при вирішенні громадських справ, запропонував радше літературний, ніж життєво вірогідний фінал. Рябина зрозумів свої помилки і готовий спокутувати провини перед людьми, відшкодувати їм втрачене добро. Драматург дав можливість Рябині випростатися, прийти до себе й переосмислити свої діяння. Такий підхід

до відтворення образу-характеру впливав з великої віри І. Франка в людину, в її можливості духовного очищення та морального переродження. Громада прощає Рябині його негуманну поведінку, уважаючи його жертвою обставин, а писаря Перуна як головного затійника шахрайських махінацій та здирництва селяни віддають до арешту. Звичайно, таким оптимістичним фіналом автор намагався показати дієву силу згуртованої сільської громади як «великого чоловіка». І. Франко прагнув залишити надію селянам на справедливе вирішення їхніх проблем, але відверта тенденційність митця не могла на позначитися на естетичній вартості образу-характеру головного персонажа.

На думку М. Пархоменка, «переродження Рябини, що відбувається за лаштунками,десь в часі поміж кінцем другої початком третьої дії, веде до відхилення від правди характерів, до психологічно не вмотивованого порушення логіки розвитку основного характеру комедії» [3, с. 47].

І науковець мав рацію, бо І. Франко, видаючи бажане за дійсне, порушив логічний розвиток сюжетних подій, але в такий спосіб він сподівався пробудити потужну енергетику, здатну очищати від скверни український національний організм, уселити в людей віру в їхні потенційні можливості при вирішенні важливих громадських справ.

Ідеальний зразок художнього образу І. Франко намагався втілити й у драмі «Суд Святого Николая» (1895), написаній за правилами поетики давньоукраїнської шкільної драми. У ній автор поєднав елементи шкільної та вертепної драми. Про це свідчить, зокрема, перелік дійових осіб: Святий Николай, Ангели, Чорт, Дід Вакула і діти. На думку О. Борщаговського, це була «своєрідна спроба відродження шкільного або вертепного театру, з їх наївною символікою і традиційними постатями святих» [2, с. 13].

Шкільна драма «Суд Святого Николая» – серйозний, святковий і урочистий твір. І. Франко оживив цей жанр, наповнив його теплотою та ліризмом, показавши велику любов Святого Николая до українських дітей. Оцей незначний елемент національного колориту надав сухій і схоластичній драмі живої плоти та вагомого естетично-емоційного ефекту.

Святий Николай визначає основні християнські принципи, яких мають дотримуватися українські діти. І найголовніші серед них – самовіддано працювати, бути чесними і любити людей. Тому Святий Николай звертається до дітей:

Ось нині власне рік минув,
Як на землі я тутка був,
Як дітям дари я давав,
До праці всіх я загірав,
Наказував їм чесно жити,
Від зла тікати, людей любити [5, т. 24, с. 346].

Тобто спочатку, як у шкільній драмі, І. Франко утверджує загальні засади гуманізму. І такий підхід до зображення зумовлений національним менталітетом,

моральними ідеалами українців, які тісно пов'язані з християнськими принципами взаємовідносин у суспільстві. Святий Миколай є уособленням добра, справедливості й любові. І. Франко возвеличує образ Святого Миколая і водночас змальовує його згідно з християнським уявленням про нього. Святого Миколая найбільше цікавить, як проростає добро в дитячих душах, адже сам він творить тільки добрі справи. У свідомості українця Святий Миколай – це той, хто може рятувати людей на морі, під час пожежі, визволяти з неволі. Він добрий, щедрий, але справедливий, і нагороджує тих, хто цього заслуговує. Саме отаке світле уявлення про Святого Миколая – доброго, благородного та справедливого – І. Франко вирішив використати в драматичному творі, призначеному для дітей та юнацтва.

У драмі «Суд Святого Миколая» І. Франко створює такі конфліктні ситуації, в яких проявляється благородство дитячої душі. Під впливом обставин вона стає кращою, гіднішою, добрішою. Важливо підкреслити, що драматург не намагається створити одновимірні, схематичні, еталонні образи дітей. Хоча шкільна драма має свої жанрові обмеження – у ній не можна показати героїв у дії, а тільки схарактеризувати їх за допомогою інших персонажів, митець змалював дітей колоритними, виразними посталями, схильними як до пустощів, так і до добрих справ. І такий підхід до змалювання дійових осіб продиктований основним принципом творчої концепції письменника – утверджувати в художніх творах добро та справедливість, але не примітивізувати героїв, не зводити їх до рупорів авторської ідеї.

Письменник показує, що діти не тільки самі роблять добро, а й намагаються залучити до добрих справ батьків. Драматург акцентує увагу на тому, що коло для доброчинства розширюється, благородство все більше й більше проникає в людські душі. Такий підхід до відтворення подій зумовлений прагненням митця спрямувати свої зусилля на оздоровлення національного організму українського суспільства.

У драмі «Суд Святого Миколая» І. Франко створив колоритні образи Святого Миколая, Ангелів, дітей Марисі, Михася, Гриця, Олюні. Головна ідея драми – утвердження добра та справедливості всупереч будь-яким намаганням Чортика чинити зло, ображати та принижувати людську гідність дітей. Органічно поєднавши елементи шкільної драми з формою вертепної драми, І. Франко устами Святого Миколая оцінює вчинки дітей, вказує їм правильний шлях, яким вони мають прямувати в житті, творячи добро. І такий дидактичний елемент, наявний у драмі, цілком відповідає її жанровій природі, загальному настроєві твору.

Складні етичні проблеми українського села порушив І. Франко в трагедії «Украдене щастя». Дидактичний компонент драматург закрив в основній ідеї твору, яка полягала в тому, що поза сімейним колом українець не може знайти свого щастя. А головна дійова особа Анна, ігноруючи свого чоловіка та не зважаючи на статус заміжньої жінки, відкрито приймає в себе колишнього свого коханого Михайла. Вона проігнорувала суворі норми моралі, які традиційно склалися в українському суспільстві, й пішла за покликом свого серця, наражаючись на осуд селян.

Трагедія через великі потрясіння стимулює людину до катарсису – очищення її душі від скверни, і в такий спосіб утверджує високі моральні принципи в суспільстві. В «Украденому щасті» І. Франко етичну проблему вирішує в особливий спосіб – віддає право виносити присуд Анні селянам, які свято бережуть традиції та звичаї, пов'язані зі сімейним укладом. Заміжня жінка не мала права появлятися в людних місцях з чужим чоловіком, навіть коли вона його палко кохала, а тим більше – жити з полюбовником. І після того, як Миколу, чоловіка Анни, забрали до криміналу, а жандарм почав два рази на тиждень ночувати в Анни, село збурилося й запротестувало:

«Н а с т я (під вікном до другої жінки, киваючи головою). Я то знала, що до того воно дійде. Бійтеся Бога, тота жінка ані стиду не має, ані серця.

П е р ш а ж і н к а. Ой та певно. Мій старий казав, що буде в раді о тім говорити, аби її при всій громаді різками висічи, най не дає злого прикладу.

Н а с т я. Певно, що варто би. Адже й нині в церкві. Бійтеся Бога! Таж такого ще світ не бачив. З чужим парубком аж до самої церкви прийшла, а потому як сама стала, то щоби вам до образів, до віктаря святого лицем обернулася! Де там! До нього обернулася, до нього, окаянна, молитви шепче. Жінки довкола неї повідступалися, таке вам колесо зробили, мов від зараженої тиснуться, а вона нічого, мов і не бачить. Так усю хвалу Божу й вистояла. Та не всю, бо скоро “Достойно” проспівали, мій шандар із церкви, моргнув на неї, та й вона за ним вийшла» [5, т. 24, с. 55].

Сільські жінки обзивають Анну «огидницею», «поганим зіллям». «Без серця вона! І відразу се було видно. Адже як його брали, то аби вам слово сказала, аби одну сльозу проронила, як чесній жінці годиться! Де там!» [5, т. 24, с. 38] – розповідає Настя сільським жінкам.

За звичаєвим сільським правом Анна переступила моральні закони і заплямувала свою честь, утратила гідність та авторитет порядної жінки. Сільська молодь вважає нижче своєї гідності забавлятися на танцях з такою жінкою. «Суспільство встає на захист прав “шлюбного чоловіка” і засуджує Анну за її любов до Михайла, розглядаючи її поведінку як розпусту, гріх» [3, с. 79].

Сільські парубки дають зрозуміти Михайлові, що поведінка Анни не вкладається в елементарні рамки порядності. «Танцювати з такою жінкою. ...Чоловіка вішати мають, а вона тут буде танцювати. То так порядна господиня робить?» [5, т. 24, с. 42–44] – обурюються вони.

Для розкриття психічного стану героїні І. Франко використовує внутрішній конфлікт. Глибока сердечна чутливість української жінки і суворі правила сімейного життя часто зумовлювали внутрішній конфлікт, коли любов була адресована не шлюбному чоловікові, а комусь іншому. І коли в українській етноментальності сім'я стояла значно вище палкої і пристрасної любові, розрубати цей гордіїв вузол було неможливо.

Трагедія «Украдене щастя» завершується смертю Михайла. Микола, який відчув себе господарем і захисником власного дому, зарубав сокирою свого кривдника. Смерть Михайла більше символічна, ніж реальна, і впливає з природи українського національного

характеру, із розуміння того, що сім'я для українця – це святая святих, скріплена Божим благословенням, і ніхто не сміє втручатися в її володіння. А хто посягне на цю святиню, той неминуче зазнає Божої кари як великий грішник. І саме таким грішником був Михайло Гурман, який вліз у чужу хату, вважаючи, що підступно вкрадена в нього любов дає йому на це право. Але для українця сім'я, її честь, порядність і вірність подружжя стоять вище кохання, яке б воно сильне і глибоке не було. Обов'язок, клятва перед Богом, сором перед людьми були тими атрибутами, на які опиралася українська родина. І смерть Михайла Гурмана ми сприймаємо не як життєве нещастя, а як апофеоз завершеного дійства, як відповідний катарсис, так необхідний трагедійному жанру.

Отже, у драматургії І. Франко часто використовував дидактичний компонент. Він надіявся, що колоритні образи-характери можуть стати взірцем для українців, пробудити їхню енергетику та спонукати до вирішення різних насущних проблем. Великий Каменярь вірив у національне воскресіння українців і тому докладав чимало зусиль, щоби й засобами художнього впливу розбудити їхню національну свідомість і вивести на шлях відродження.

Список використаної літератури

1. Білоштан Я. Драматургія Івана Франка. Київ, 1956. 253 с.
2. Борщаговський О. Драматичні твори Івана Франка. Київ, 1946. 126 с.
3. Пархоменко М. Драматургія Івана Франка. Львів, 1956. 128 с.
4. Самчук У. Велика література. Доповідь на I з'їзді МУРу // МУР [Мистецький український рух]. Зб. 1. Мюнхен-Карлсфельд, 1946. С. 38–52.
5. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.

References

1. Biloshtan, Ya. (1956). *Dramaturhiia Ivana Franka*. 253 s. Kyiv, Ukraine.
2. Borshchahovskiy, O. (1946). *Dramatychni tvory Ivana Franka*. 126 s. Kyiv, Ukraine.
3. Parkhomenko, M. (1956). *Dramaturhiia Ivana Franka*. 128 s. Lviv, Ukraine.
4. Samchuk, U. (1946). *Velyka literatura. Dopovid na I zizdi MURu. MUR [Mystetskyi ukrainskyi rukh]*. Zb. 1. S. 38–52. Miunkhen-Karlsfeld, Germany.
5. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv, Ukraine.

Володимир Працьовитий – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Volodymyr Pratsiovytyi – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Acad. M. Vozniak Ukrainian Literature Department, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: volodymyr.pratsovytyi@lnu.edu.ua

THE DIDACTIC COMPONENT IN IVAN FRANKO'S DRAMATURGY

Volodymyr PRATSIOVYTYI

The article focuses on Ivan Franko's purposefully employing dramaturgy as a means of fostering in the Ukrainians the sentiment of national self-consciousness.

The study **aims at** comprehending I. Franko's dramas as artistic projects via which the writer attempted at conveying his ideas of perfecting the human personality and streamlining the community's activities. It is for this purpose that the writer made an effort of variously incorporating a didactic component into his dramas. The study employs the descriptive, cultural-historical, psychobiographic, hermeneutic and contrastive **methods**.

The scholarly novelty of the article lies in treating I. Franko's dramaturgy as a means of reeducating the Ukrainian society in the national-patriotic spirit.

On the basis of numerous observations of the contents of I. Franko's dramas the researcher has made the following **conclusions**: I. Franko was hopeful of progress in the Ukrainian society, which is why in most of his dramas he focused the attention on instructive moments in the relationships among the dramatis personae, striving by all available means to project the perspective of the Ukrainians' national self-awareness. By actively employing the didactic component in dramaturgy, I. Franko wished his character-sketches to awaken national consciousness in the Ukrainians and encourage them to solve burning problems. Resorting to wishful thinking, the author often violated the logic of the events developing in the plot.

Keywords: dramaturgy, character-sketches, conflict situation, ethical problems, didacticism, society, national self-awareness, enlightener's mission, progress.

Дата подання: 7 червня 2023 р.

• ПУБЛІКАЦІЇ •

УДК 821.161.2-94.09"1881/1954"М.Возняк
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4602>

СПОГАДИ ВОЛОДИМИРА ДОРОШЕНКА ПРО МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Тетяна ГОЛЯК

Метою студії є актуалізація вагомості спогадів Володимира Дорошенка про академіка Михайла Возняка. **Наукова новизна** полягає в уведенні до наукового обігу спогадового нарису, що тривалий час залишався невідомим для широкого кола дослідників і зацікавлених читачів.

Методи дослідження: джерелознавчий, текстологічний, описовий, історико-літературний.

Внаслідок докладного аналізу мемуарної статті В. Дорошенка науковиця дійшла наступних **висновків**. Перу М. Возняка належить більше 500 наукових праць з різних галузей літературознавства. Завдяки аналізу публікацій, які з'явилися друком на пошану академіка по його смерті, з'ясовано, що в радянській пресі надрукували лише кілька скромних некрологів. За життя вченого не було укладено жодної бібліографії його праць і не написано жодної наукової біографії. Період забуття для вченого, за винятком статей М. Нечиталюка, тривав до початку 1980-х років. Лаконічні, без емоційно-оцінних суджень спогади В. Дорошенка могли частково заповнити наявну лакуну, однак були опубліковані за кордоном. Ім'я їхнього автора, знаного бібліографа, літературознавця, громадського й політичного діяча, було проскрибоване в повосенній радянській Україні, а його праці вилучені з наукового обігу. Мемуарний нарис присвячений життю, науковій і громадській діяльності М. Возняка в шести часових проміжках. Останній період життя академіка окреслено в загальних рисах, позаяк 1944 р. В. Дорошенко виїхав на еміграцію. За браком джерел він звернув увагу передусім на найважливіші здобутки вченого, однак окремі позиції потребують верифікації. Статті В. Дорошенка про академіка М. Возняка свого часу за кордоном отримали схвальні відгуки.

Ключові слова: М. Возняк, франкознавство, громадська і наукова діяльність, В. Дорошенко, спогади, пам'ять, творчий доробок, спогадовий нарис.

У ніч з 19 на 20 листопада 1954 р. українське літературознавство зазнало непоправної втрати: перестало битися серце велетня української науки, будівничого франкознавства, академіка ВУАН, шанованого і невтомного дослідника – Михайла Возняка. Некролог від Президії Академії наук УРСР, Президії Львівського філіалу Академії наук УРСР, ректорату Львівського державного університету імені Івана Франка, правління Львівського відділення Спілки радянських письменників України і три повідомлення від осередків партійної роботи при Академії наук, її Львівської філії

та Інституту суспільних наук Академії наук УРСР опублікували на шпальтах «Вільної України» 21 листопада 1954 р. [2]. За два дні, 23 листопада 1954 р., на шпальтах цієї ж газети надрукували редакційну статтю «Похорон М. Возняка» [7]. Обидва ці тексти у перекладі російською мовою вміщені у газеті «Львовская правда» [4; 25]. Сповістили сумну звістку і в «Радянській Україні» 21 листопада 1954 р. [5]. Посмертну статтю із супровідною світлиною М. Возняка опублікували 1955 р. у № 4 наукового збірника Львівського університету ім. Івана Франка «Іван Франко: статті і матеріали» [3]. Це й були, по суті, всі посмертні згадки, які з'явилися друком на пошану «академіка з легенди» (І. Денисюк).

І лише в пам'яті колег, аспірантів, студентів залишився незгасний образ ученого, історика літератури, автора численних праць, невтомного дослідника архівних скарбів світочів української культури. Як би це не виглядало дивним, однак за життя жодної бібліографії його досліджень не уклали, як, зрештою, не було написано і його наукової біографії. М. Нечиталюк підтвердив, що задумуючи біографічний нарис про життя й діяльність академіка, зіштовхнувся з браком відомостей. Усі статті у пресі про М. Возняка мали агітаційний характер, жодною мірою не розкриваючи ні масштабів його діяльності, ні його особистого життя. Тож не дивно, що некролог М. Нечиталюк написав на основі автобіографії покійного:

«Відштовхнувшись від цієї “Автобіографії”, тоді нікому не відомої (окрім начальника відділу кадрів), я написав доручений мені начальством некролог у дусі тогочасних газетних традицій» [24, с. 14].

Його стаття на пошану вчителя з'явилася на шпальтах «Вільної України» 29 липня 1954 р., яку, доопрацювавши, під назвою «Невтомний трудівник науки» пізніше надрукував 1959 р. у журналі «Жовтень» [22; 23]. Відтоді для постаті М. Возняка настав період забуття, тому переважна більшість досліджень про нього почала з'являтися лише на початку 1980-х років.

М. Нечиталюк у своїй книзі опублікував і спогади «колишнього товариша з молодечих років» М. Возняка В. Дорошенка «Академік Михайло Возняк» [24, с. 365–383], які відкривають розділ «Час спогадів настав». Ця згадка В. Дорошенка була надрукована 1957 р. на сторінках «Української літературної газети» [12] У вступному слові своє рішення М. Нечиталюк обґрунтував так:

«Серед мемуарних доповнень особливо виділялись об'єктивно й досить цікаво написані два нариси колишнього товариша Михайла Возняка, відомого діяча національно-визвольного руху, вченого, критика і журналіста Володимира Дорошенка, – “Михайло Возняк – учений” та “Академік Михайло Возняк”, що друкувались протягом 1955–1957 рр. у закордонних українських виданнях “Свобода” та “Українська літературна газета”. Аніскільки не применшуючи науково-пізнавальне значення першої публікації ученого, я, однак, надав перевагу і включив до книги спогадів другий нарис, де йдеться про Возняка як людину особливого характеру й драматичної долі. Що ж до наукового нарису В. Дорошенка, то я сподіваюсь побачити його на сторінках річника кафедри української літератури Львівського університету

ім. Івана Франка “Українське літературознавство”, засновником якого був Михайло Возняк» [24, с. 5].

Однак до пропозиції М. Нечиталюка не дослухалися, і спогад тоді не був передрукований. Не знаходимо поклику на нього ні в переліку досліджень про вченого на сторінках збірника «Академік М. Возняк і розвиток української національної культури» [1], ні на сторінках монографічного дослідження Л. Клебан [16]. Довгий час він так і залишався невідомим, як і все інше, що виходило друком за кордоном. Крім того, В. Дорошенка, бібліографа, книгознавця, літературознавця, джерелознавця, громадського й політичного діяча, який упродовж 35 років обіймав посаду бібліотекаря, а потім директора бібліотеки НТШ, згадували в повоєнній радянській Україні як буржуазного націоналіста і ворога народу, а його численні праці не перебували в науковому обігу. Показова у цьому ракурсі нищівна рецензія І. Басса на книгу В. Дорошенка «Великий Каменяр (Життя й заслуги Івана Франка)» (Вінніпег, 1956) [6].

Спогад В. Дорошенка «Академік Михайло Возняк (Його життя і діяльність)» – перший ґрунтовний посмертний спогад про вченого, який з’явився на шпальтах газети «Свобода» 1955 р. [11]. Із боєм фіксує «товариш з молодечих літ» (М. Нечиталюк), що на сторінках і української вільної преси, і радянської М. Возняку присвятили лише кілька рядків на останніх сторінках. Тож праця В. Дорошенка могла суттєво заповнити наявну лакуну і внести свою лепту в розуміння феномену його постаті, однак була опублікована за кордоном.

Це не перша проба пера знаного бібліографа, присвячена М. Возняку: 1940 р. під назвою «Скромний вчений» у «Вільній Україні» із супровідною світлиною опублікована невелика замітка з приводу кандидування останнього у депутати Верховної Ради УРСР [15]. Свою підтримку тоді у цій же газеті висловили вченому К. Студинський («Мужність людини»), В. Сімович («Гідний довір’я виборців»), М. Рудницький («Видатний вчений»). Увагу вченому В. Дорошенку приділив і на сторінках книги «Огнище української науки» (1951) [13].

Життя і працю М. Возняка автор нариску намагався окреслити у шести часових проміжках: «1. До першої світової війни 1914 року; 2. За першої світової війни у Відні в роках 1914–1918; 3. За Польщі, 1918–1939 рр.; 4. За першої большевицької окупації Галичини в рр. 1939–1941; 5. За німецької окупації 1941–1944; 6. За другої большевицької окупації, 1944–1954 рр.» [11а]. Такий підхід до структурування матеріалу мемуарист пояснив тим, що ці часові проміжки «... мали не однаковий вплив і на матеріальні його обставини й на письменницьку діяльність» [11а]. Проте фактично спогади були доведені до 1941 р., адже в 1944 р. В. Дорошенко виїхав на еміграцію. Вони не претендують на вичерпну повноту й точність, хоча й написані на основі власного досвіду, – деякі події змальовані побіжно або стерлися, не витримавши випробування часом. Однак варто віддати належне пам’яті автора, адже саме вона стала основою роботи. Феноменальність і «знаменитість» пам’яті В. Дорошенка свого часу відзначили сучасники:

В. Радзикевич («Допомогла авторові його знаменита пам'ять, якої докази дав в останніх часах у ряді спогадів, розсипаних (шкода, що вони розсипаються) по часописах...» [20, с. 32]); І. Німчук («Подивляю Вашу пам'ять, у якій зберегли стільки подробиць про Покійного...» [20, с. 32]); В. Левицький [20, с. 30]. Ю. Шевельов свого часу підсумував: «Пам'ять його (В. Дорошенка. – Т. Г.) взагалі була виняткова, і його спогади, які він час від часу публікував, зберегли багато колоритних деталей людей і подій, яких ми б не знали» [30, с. 393].

Автор скористався всіма доступними йому джерелами і представив читачам у хронологічному порядку величезний список праць М. Возняка, однак окремих довідників, часописів, видань таки бракувало, а до книг, виданих у радянській Україні, майже не було доступу. Так, із однією з останніх праць академіка («Нариси про світогляд Івана Франка») познайомився майже через рік після її виходу у світ завдяки Анні Франко, про що свідчить її лист від 10 серпня 1956 р:

«Посилаю Вам перші три томи творів мого Батька і частину мого спомину, що відноситься до М[итрополита] Шептицького, і “Нариси про світогляд Івана Франка” Возняка. Цю послідню книжку я позичила на короткий час і тому прошу її в першу чергу переглянути і мені зараз же відіслати, бо я ще сама її не читала, рівно ж і частину спомину» [10, с. 234].

За таких обставин і умов праці автор спогадового нарису сфокусував свій погляд лише на найважливіших здобутках ученого, позаяк «Бібліографія наукових праць академіка М. Возняка», яку уклав М. Мороз [21], фіксує 417 позицій і не охоплює відомостей про дослідження академіка про І. Франка. Бібліографію франкознавчих праць М. Возняка згодом уклали Т. Пачовський і Я. Шуст [26]. Зауважимо, що В. Дорошенко згадав розвідки М. Возняка, які у бібліографії М. Мороза не зазначені, очевидно, з ідеологічних міркувань. Ідеться про статті «Коли народився Мазепа?», «Ще про дату народження Мазепи», «Як то було з похоронами Мазепи?», які побачили світ на сторінках «Життя і знання» 1931–1932 рр.; «Бендерська комісія по смерті Мазепи» (1938), «І хто ж автор Історії Русів? (Деякі уваги з приводу псевдо-Лобисевича)» (1944); збірку «Українські перекази» (1944) тощо.

Майже не розкрито особливостей характеру М. Возняка, його людських якостей: за винятком окремих моментів, автор залишається безпристрасним, об'єктивним, його мета – віддати належну, пронесену крізь роки, шану «академікові з легенди» (І. Денисюк), вченому, засновникові франкознавства, близькому товаришеві. Як непересічній особистості пізніше В. Дорошенко присвятить йому ще одну «силуетку» на сторінках «Української літературної газети» [12].

У нарисі відтворено чимало незначних моментів і подробиць, які демонструють, у яких складних і часом невідрадних умовах творилася наша історія. Так, він подав подробиці праці М. Возняка у Союзі Визволення України, побіжно згадав про роботу у часописі «Відродження», результатом якої стала книга нарисів «Українська державність» (1918); підкреслив академікову принциповість і відповідальність у виконанні запланованих завдань:

«Працівник із нього був першорядний. Майже весь день віддавав він своїй редакторській праці, просиджуючи в канцелярії Союзу з ранку до пізнього вечора, з короткою тільки перервою на обід» [116].

Така віддана робота принесла свої плоди:

«У “Вістник” вложив Покійний силу-силенну праці – і письменницької й коректорської, і завдяки йому цей орган СВУ став у тому часі найкращим українським часописом» [116].

Цінними є і згадки про підготовку видання творів І. Франка у 25 томах. Подробицям цього проєкту свого часу присвятив свої публікації й О. Луцький [18; 19]. В. Дорошенко згадує, що видання було розраховане на 36 томів. Щодо кількості томів він помилився, однак цьому є пояснення: рішення про друк 25 томів прийняли не одразу, а подробиці з плином часу стерлися. В архіві М. Возняка зберігається план ювілейного видання творів Івана Франка у 15 томах, до складу якого мали увійти художні твори і, гіпотетично, це міг бути попередній план [8, с. 42–46]. Розробили і проспект літературно-критичних праць І. Франка: зберігся машинописний план праць із літературознавства і фольклористики, розрахований на 15 томів [8, с. 56–66]. Він теж міг слугувати відправною точкою для подальшого обговорення. Чергове розширене засідання редколегії майбутнього видання відбулося 27 квітня 1940 р. Із листа Д. Копиці до О. Білецького від 3 травня 1940 р. [28, с. 2–3] відомо, що засідання відбулося у ЦК у [Й.] Лисенка. Інформували М. Возняк і Ю. Кобилицький. Під час обговорення затвердили проспект з приміткою, що його М. Возняк ще доопрацює. Пропозицію видавати окремо літературознавчі й наукові праці відхилили, уточнюючи, що ця редколегія сконцентрує свої зусилля на підготовці ювілейного видання творів І. Франка, а не повного. Тому пропонувалося включити до видання лише 4–5 томів вибраних літературознавчих і наукових праць письменника. Академік Колесса переконував, що необхідно відвести один том на праці митця з фольклористики, хоча М. Возняк виступав проти [28, с. 2–3]. За тиждень, 8 травня 1940 р., Д. Копиця листовно повідомив О. Білецького, що загальний обсяг видання змінився і складатиме 25 томів: 15 представлять читачам художні твори І. Франка, решта – вибрані літературно-критичні праці [28, с. 6].

В. Дорошенко свідчив, що «...для прискіпшення друку Франкових творів уряд УРСР наказав складати їх по друкарнях не лише Києва чи Львова, але й Харкова, Катеринослава та Одеси» [11д], «...праця над Франком ішла шпарко, як на конвеєрі, том ішов за томом» і «якби не вибух німецько-радянської війни, то мабуть хоч не на визначений урядом термін, але все ж у доволі скорому часі появилися б всі 36 томів» [11д].

Ці рядки є ще одним джерелом на підтвердження того, що колектив науковців виконав неймовірний обсяг роботи з упорядкування томів багатотомника. Крім того, автор спогадів зауважив, що і він працював над одним із томів: «...На додаток мусів зайнятися складенням 36-го тому, що мав містити повний список друкованих

творів Франка й літератури про них» [11д]. Те, що він виконував цю ділянку роботи переконує лист Марії Деркач до Юрія Меженка від 20 квітня 1958 р.:

«...Знайшлася картотека В. Вікторовича і один наш співробітник на її основі зробив бібліографію І. Франка. Бібліографію його рецензій дав в «Українське літературознавство» і мабуть скоро вийде – а бібліографію праць про Франка вийде книжкою разом з працею Олексія Никифоровича Мороза про 40 літ франкознавства» [27, 34–35 зв.].

Автор спомену подає лише побіжні відомості про життя М. Возняка під час Другої світової війни і в післявоєнний період, обґрунтовуючи це браком необхідних відомостей:

«На жаль, через відомі обставини мало що можна сказати про Його працю в цьому останньому десятилітті його життя. З-поза залізної заслони ледве продираються якісь відомості, а ще рідше приходять українські видання, з яких можна було б довідатися про працю Небіжчика» [11е].

В. Дорошенку боліло, що «праця світил науки опинялась за залізною завісою. А ярлик “буржуазного націоналізму” не оминали нагоди повісити» [14, с. 29]. Тому на сторінках спогадів немає докладних відомостей про планомірну кампанію нищення львівського осередку наукового життя і ліквідацію Інституту літератури у 1946 р., гоніння відомого науковця і звинувачення останнього в буржуазному націоналізмі, у відсутності наукового аналізу, методологічній неспроможності «...висвітлювати з погляду марксистсько-ленінської теорії літературні процеси, які відбувались в Галичині у недалекому минулому» [24, с. 58]. Тому він зазначив лише, що за останню працю отримав критичні зауваження:

«До нас дійшла вістка про його більшу працю над останнім (І. Франком. – Т. Г.), яка викликала сильні закиди комуністичної критики, що нападала на нього за недотримання марксістської ідеології» [11е].

Не міг засвідчити, як боліло вченому ігнорування й замовчування його заслуг, що стало наслідком його непоступливості. В. Лесик згадував про М. Возняка:

«Він не терпів будь-яких перекручень та спотворень документів, цитат, викреслень, пропусків, замовчувань та всякого препарування текстів, для того, щоб ствердити задалегідь встановлені догматичні тези і висновки» [17, с. 16].

Свою непохитну позицію академік висловив ще під час підготовки міжвоєнного видання творів І. Франка 1940–1941 рр. Між М. Возняком, ініціатором і натхненником 25-томника, і редколегією постійно виникали непорозуміння, що переростали в конфліктні ситуації – такий висновок випливає з листів і телеграм [9]. Непрості стосунки склались у М. Возняка з Д. Копицею, – останній постійно писав про це О. Білецькому [28, с. 6–7 та 10]. Це підтвердив і М. Нечиталюк на сторінках своєї книги [24, с. 20]. Принциповість ученого щодо нового повоєнного видання творів І. Франка зафіксована і в листі-заяві М. Возняка від 31 серпня 1946 р.:

«Прошу суму, вислану мені за редакцію писань Франка відрахувати з розрахунку за книжку про Квітку-Основ'яненка. В редакції писань Франка не беру найменшої участі, бо не погоджуюсь з таким способом видавання писань Франка для ширшого читача» [29, с. 2].

Після ліквідації львівських відділів Академії йому і іншим науковцям пропонували переїхати до Києва для роботи в Інститутах Академії наук УРСР. Однак, попри прохання наказового змісту, безкомпромісний учений залишився у Львові і відмовився виступати із будь-якою самовикривальною заявою. Такої непокори партійні ідеологи дослідникові не забули. Саме тому його відсторонили від видавничого проєкту видання творів І. Франка у 20-ти томах; він зазнав необґрунтованого тиску, і, зрештою, ігнорування, що проявилось у зволіканні з друком його досліджень і у безпідставних вимогах редакцій переробляти тексти. Однак про це не міг свідчити В. Дорошенко.

Як відомо, за кордоном ці спогади отримали схвальні відгуки, а В. Дорошенко – подяки, зафіксовані на сторінках бібліографічного покажчика С. Микитка [с. 20].

Так, І. Німчук написав одразу по виходу статті у квітні 1955 р.: «Знаменито Ви написали про пок. М. Возняка. Краще схарактеризувати його як людину й науковця годі...» [20, с. 32]. Схвально оцінив її і Марко Антонович: «Дуже цінна Ваша стаття в «Свободі» про М. Возняка. (9. V. 1955)» [20, с. 27]. Позитивні відгуки отримав і від Андрія Яковліва: «Набрався оце сили, щоб вам написати з приводу Вашої дуже цікавої статті про бл. п. Академіка Михайла Возняка... (30. III. 1955)» [20, с. 34]; О. Оглоблина: «Щиро дякую Вам за статтю-спогади про Покійного М. С. Возняка. Стаття прекрасна... (15. V. 1955)» [20, с. 32].

Список використаної літератури

1. Академік М. Возняк і розвиток української національної культури. Тези. Наукові читання. Львів, 20 березня 1990 р. 105 с.
2. [Б. а.]. М. С. Возняк [некролог] // Вільна Україна. 1954. Від 21. XI.
3. [Б. а.]. М. С. Возняк [некролог] // Іван Франко. Статті і матеріали. 1955. № 4. С. 226–227.
4. [Б. а.]. М. С. Возняк [некролог] // Львовская правда. 1954. Від 21. XI. С. 4.
5. [Б. а.]. М. С. Возняк [некролог] // Радянська Україна. 1954. Від 21. XI.
6. Басс І. Новоявлені фальсифікатори спадщини Івана Франка // Радянське літературознавство. 1959. № 3. С. 28–47.
7. [Від редакції]. Похорон М. С. Возняка // Вільна Україна. 1954. Від 23. XI. С. 4.
8. ЛННБ. Ф. 29. Оп. 1. Од. зб. 671 (Матеріали до ювілейного збірника творів Івана Франка). Арк. 42–46, 56–66.
9. ЛННБ. Ф. 55. Од. зб. 259/п. XII (Телеграми та копії телеграм відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (1940–1941 рр.)). 41 арк.
10. Гирич І., Тихолоз Н. «Носіться далі з своїм Грушевським...»: листи Анни Франко до Володимира Дорошенка з архіву УВАН у США // Українська біографістика. 2022. Вип. 23. С. 192–261
11. Дорошенко В. Академік Михайло Возняк (Його життя і діяльність) // Свобода. 1955.

- № 56. Від 24. III. С. 2; № 57. Від 28. III. С. 2; № 58. 26. III. С. 2; № 59. 29. III. С. 2; № 60. 30. III. С. 2; № 61. 31. III. С. 2.
12. *Дорошенко В.* Академік Михайло Возняк // Українська літературна газета. 1957. Ч. 1 (19). Січень. С. 2, 10; Ч. 2 (20). Лютий. С. 8.
13. *Дорошенко В.* Огнище української науки. Наукове Товариство імені Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. Нью-Йорк-Філадельфія, 1951. 118 с.
14. *Дорошенко В.* Радянське франкознавство // Українська літературна газета. Збірник 1956. Мюнхен, 1957. С. 29–47.
15. *Дорошенко В.* Скромний вчений // Вільна Україна. 1940. Від 29. II. С. 4.
16. *Клебан Л.* Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954). Львів, 2010. 190 с.
17. *Лесик В.* Наукова школа академіка Возняка // Академік М. Возняк і розвиток української національної культури. Тези. Наукові читання. Львів, 20 березня 1990. С. 12–16.
18. *Луцький О.* Двадцятип'ятитомне видання творів Івана Франка: львівський внесок // Новітня доба. 2020. Вип. 8. С. 88–122.
19. *Луцький О.* Двадцятип'ятитомне видання творів Івана Франка: нереалізований проект? // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. 2006. Вип. 14. С. 433–454.
20. *Микитка С.* Володимир Дорошенко. З нагоди 75-річчя визначного вченого й громадянина. З передмовою О. Оглоблина. Філадельфія. 1955. 36 с.
21. *Мороз М.* Бібліографія наукових праць академіка М. Возняка // Українське літературознавство. Львів, 1968. Вип. 4. С. 173–202.
22. *Нечиталюк М.* Невтомний трудівник науки // Вільна Україна. 1954. Від 29. VII.
23. *Нечиталюк М.* Невтомний трудівник науки // Жовтень. 1959. № 11. С. 148–152.
24. *Нечиталюк М.* «Честь праці!» Академік Михайло Возняк у спогадах і публікаціях. Львів: ЛНУ, 2000. 424 с.
25. [От редакции]. Похорони М. С. Возняка // Львовская правда. 1954. Від 23. XI. С. 4.
26. *Пачовський Т., Шуст Я.* Праці М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка. Бібліографічний покажчик // Іван Франко. Статті і матеріали. Львів, 1956. Вип. 5. С. 407–422.
27. ЦДАМЛМ. Ф. 365 (Ю. Меженко). Оп. 1. Спр. 403 (Листи М. Деркач). 56 арк.
28. ЦДАМЛМ. Ф. 379 (Д. Копиця). Оп. 1. Спр. 171 (Листи Д. Копиці О. Білецькому). 13 арк.
29. ЦДАМЛМ. Ф. 379. Оп. 1. Спр. 272 (Держвидав України, відділу художньої літератури та мистецтва ЦК КП(б)У з повідомленнями про передачу на розгляд Управління пропаганди та агітації ЦК КП(б)У, Комітету в справах мистецтв УРСР, які очолював Д. Копиця, листів академіка М. Возняка та артиста Львівського театру опери і балету О. М. Сталінського). 6 арк.
30. *Шевельов Ю.* Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади. Ч. 1. В Україні. Харків – Нью-Йорк, 2001. 428 с.

References

1. Akademik M. Vozniak i rozvytok ukrainskoi natsionalnoi kultury (1990, 20 bereznia). Tezy naukovoho chytannia. Lviv, Ukraine.
2. [B. a.] (1954, 21 lystopada) M. S. Vozniak [nekroloh]. *Vilna Ukraina*. Lviv, Ukraine.
3. [B. a.] (1955). M. S. Vozniak [nekroloh]. *Ivan Franko. Statti i materialy*. 4, 226–227. Lviv, Ukraine.
4. [B. a.] (1954, 21 noiabria). M. S. Vozniak [nekroloh]. *Lvovskaia pravda*, 4. Lviv, Ukraine.

5. [B. a.] (1954, 21 lystopada). M. S. Vozniak [nekroloh]. *Radianska Ukraina*. Lviv, Ukraine.
6. Bass, I. (1959). Novoiavleni falsyfikatory spadshchyny Ivana Franka. *Radianske literaturoznavstvo*. 3, 28–47. Kyiv, Ukraine.
7. [Vid redaktsii]. (1954, 23 lystopada). Pokhoron M. S. Vozniaka. *Vilna Ukraina*, 4. Lviv, Ukraine.
8. Viddil rukopysiv LNNBU im. V. Stefanyka. F. 29. Op. 1. Od. zb. 671 (Materialy do yuvileinoho zbirnyka tvoriv Ivana Franka). Ark. 42–46, 56–66. Lviv, Ukraine.
9. Viddil rukopysiv LNNBU im. V. Stefanyka. F. 55. Od. zb. 259/p. XII (Telehramy ta kopii telehram viddilu Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka (1940–1941 rr.). 41 ark. Lviv, Ukraine.
10. Hyrych, I., Tykholoz, N. (2022). «Nositsia dalshe z svoim Hrushevskym...»: lysty Anny Franko do Volodymyra Doroshenka z arkhivu UVAN u SSHA. *Ukrainska biohrafistyka*. 23, 192–261. Kyiv, Ukraine.
11. Doroshenko, V. (1955, 24 bereznia, 26 bereznia, 28 bereznia, 29 bereznia, 30 bereznia, 31 bereznia). Akademik Mykhailo Vozniak (Ioho zhyttia i diialnist). *Svoboda*. a) 56, 2; b) 57, 2; v) 58, 2; h) 59, 2; d) 60, 2; e) 61, 2. USA.
12. Doroshenko, V. (1957, Sichen, Liutyi). Akademik Mykhailo Vozniak. *Ukrainska literaturna hazeta*. Ch. 1(19), 2, 10; Ch. 2(20), 8. Germany.
13. Doroshenko, V. (1951). *Ohnyshche ukrainskoi nauky*. Naukove Товариство імені Т. Шевченка. Z nahody 75-richchia yoho zasnuvannia. Niu-York-Filadelfiia. USA.
14. Doroshenko, V. (1957). Radianske frankoznavstvo. *Zbirnyk «Ukrainskoi literaturnoi hazety»*. 1956. Miunkhen. 29–47. Germany.
15. Doroshenko, V. (1940, 29 liutoho). Skromnyi vchenyi. *Vilna Ukraina*, 4. Lviv, Ukraine.
16. Kleban, L. (2010). *Naukova ta hromadska diialnist Mykhaila Vozniaka (1881–1954)*. Lviv, Ukraine.
17. Lesyk, V. (1990, 20 bereznia). Naukova shkola akademika Vozniaka. *Akademik M. Vozniak i rozvytok ukrainskoi natsionalnoi kultury*. Tezy naukovoho chytannia. Lviv, 12–16. Lviv, Ukraine.
18. Lutsnyi, O. (2020). Dvadsiatypiatytomne vydannia tvoriv Ivana Franka: Ivivskiy vnesok. *Novitnia doba*. 8, 88–122. Lviv, Ukraine.
19. Lutsnyi, O. (2006). Dvadsiatypiatytomne vydannia tvoriv Ivana Franka: nerealizovanyi proekt? *Zapysky Lvivskoi naukovoї biblioteki im. V. Stefanyka*. 14, 433–454. USA.
20. Mykytka, S. (1955). *Volodymyr Doroshenko*. Z nahody 75-richchia vyznachnoho vchenoho y hromadianyna. Z peredmovoio O. Ohloblyna. Filadelfiia. USA.
21. Moroz, M. (1968). Bibliohrafiia naukovykh prats akademika M. Vozniaka. *Ukrainske literaturoznavstvo*, 4, 173–202. Lviv, Ukraine.
22. Nechytaliuk, M. (1954, 29 lypnia). Nevtomnyi trudivnyk nauky. *Vilna Ukraina*. Lviv, Ukraine.
23. Nechytaliuk, M. (1959). Nevtomnyi trudivnyk nauky. *Zhovten*. 11, 148–152. Lviv, Ukraine.
24. Nechytaliuk, M. (2000). «Chest pratsi!» Akademik Mykhailo Vozniak u spohadakh i publikatsiiakh. Lviv, Ukraine.
25. [Ot redaktsyy] (1954, 23 noiabria). Pokhorony M. S. Vozniaka. *Lvovskaia Pravda*, 4. Lviv, Ukraine.
26. Pachovskyi, T., Shust, Ya. (1956). Pratsi M. S. Vozniaka pro zhyttia i tvorchist I. Franka. Bibliohrafichnyi pokazhchyk. *Ivan Franko. Statti i materialy*. 5, 407–422. Lviv, Ukraine.
27. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. F. 365 (Iu. Mezhenko). Op. 1. Spr. 403 (Lysty M. Derkach). 56 ark. Kyiv, Ukraine.

28. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. F. 379 (Kopytsia D.). Op. 1. Spr. 171 (Lysty D. Kopytsi O. Biletskomu). 13 ark. Kyiv, Ukraine.
29. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. F. 379. Op. 1. Spr. 272 (Derzhvydav Ukrainy, viddilu khudozhnoi literatury ta mystetstva TsK KP(b)U z povidomlenniamy pro peredachu na rozghliad Upravlinnia propahandy ta ahitatsii TsK KP(b)U, Komitetu v spravakh mystetstv URSR, yaki ocholiuvav D. Kopytsia, lystiv akademika M. Vozniaka ta artysta Lvivskoho teatru opery i baletu O. M. Stalinskoho). 6 ark. Kyiv, Ukraine.
30. Shevelov, Yu. (2001). *Ya – mene – meni... (i dovkruhy). Spohady. Ch. 1. V Ukraini*. Kharkiv-Niu-York, USA.

Тетяна Голяк – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна).

Tetiana Holiak – Cand. Sc. (Philology), Junior Research Associate, Department of Manuscript Holdings and Textology, Taras Shevchenko Institute of Literature, National Academy of Sciences of Ukraine (4 Hrushevs'kyi Str., Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: tetiana.holiak@gmail.com

ДОДАТОК

Спогад В. Дорошенка републікуємо мовою оригіналу зі збереженням мовно-стилістичних особливостей. Дрібні помилки виправлено без застережень. В окремих випадках роки виходу у світ тієї чи іншої праці у тексті спогаду наведено помилково, однак не виключено, що це могли бути і друкарські хиби. Бібліографічні відомості про праці М. Возняка переважно уточнено за працею: *Мороз М.* Бібліографія наукових праць М. С. Возняка. Надиханий творчістю Каменяра // Українське літературознавство. 36. 4. Львів, 1968. С. 173–202.

ДОРОШЕНКО В.

АКАДЕМІК МИХАЙЛО ВОЗНЯК (його життя і діяльність)

Вночі з 19 на 20 листопада 1954 року помер у Львові відомий учений – історик літератури й літературознавець, дійсний член Української Академії Наук у Києві, Михайло Возняк. Покійний усе своє життя провів у безнастанній науковій праці й велика частина її зв'язана з Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові, де почав він свою наукову кар'єру.

На жаль, вільна українська преса озвалася досі на смерть невсипущого наукового працівника тільки кількома рядками сухих посмертних згадок, коли не рахувати трохи ширшого некрологу Покійного, що його написав приятель його, д-р Іван Німчук в едмонтонських «Українських Вістях» (ч. 50 з 20 грудня м. р. та статейки в брюссельських «Вістях» (ч. 1 з 1955 р.).

Такими самими кількарядковими згадками спом'янула акад. М. Возняк й преса підсоветської України, і то зміщеними десь на останніх сторінках¹. Ось, наприклад, яку оповістку з приводу його смерті подибуємо в «Радянській Україні»: «Президія та бюро Відділу Суспільних Наук Української РСР з глибоким сумом сповіщають про смерть дійсного члена Академії Наук Української РСР Михайла Степановича Возняка, що сталася 20 листопада 1954 р. у Львові»².

Кілька рядків дрібного друку – і все! Ні портрета, ні ширшого некрологу, ні статті, що оцінювала б працю Покійного. І сповіщає навіть не вся Академія, а тільки Президія одного її відділу. Так шанують комуністи заслуженого працівника на ниві української науки. А рівночасно Вишинському та сама «Радянська Україна»³ не поскупилась цілих шпальт аж у трьох числах.

Отож я, як довголітній приятель Покійного, життя й діяльність якого проходили близько 40 років на моїх очах, вважаю за свій обов'язок присвятити йому оцей нарис у признання його заслуг для рідної науки й культури.

Життя і праця М. С. Возняка укладаються в оці рямці: 1. До першої світової війни 1914 року; 2. За першої світової війни у Відні в роках 1914–1918; 3. За Польщі, 1918–1939 рр.; 4. За першої большевицької окупації Галичини в рр. 1939–1941; 5. За німецької окупації 1941–1944 і 6. За другої большевицької окупації, 1944–1954 рр.

¹ Некролог від Президії Академії наук УРСР, Президії Львівського філіалу Академії НАУК УРСР, ректорату Львівського державного університету ім. Івана Франка, правління Львівського відділення Спілки радянських письменників України і три повідомлення від осередків партійної роботи при Академії наук, її Львівської філії та Інституту суспільних наук Академії наук УРСР опублікували на шпальтах «Вільної України» 21 листопада 1954 р. Його дослівно подано на сторінках книги М. Нечиталюка (Див.: *Нечиталюк М. «Честь праці!» Академік Михайло Возняк у спогадах і публікаціях*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. С. 15–16). За два дні, 23 листопада 1954 р., на шпальтах цієї ж газети опублікували статтю «Похорон М. Возняка». Обидва ці тексти у перекладі російською мовою вміщено на шпальтах газети «Львовская правда» (Див: [Б. а.] М. С. Возняк [некролог] // *Львовская правда*. 1954. Від 21. XI. С. 4.; Похорони М. С. Возняка [от редакции] // *Львовская правда*. 1954. Від 23. XI. С. 4). Посмертна стаття із супровідною світлиною М. Возняка опублікована 1955 р. у науковому виданні Львівського університету «Іван Франко: статті і матеріали. 36. 4» (Див.: [Б. а.] М. С. Возняк [некролог] // *Іван Франко*. Статті і матеріали. Львів, 1955. 36. 4. С. 226–227).

² Некролог надруковано 21 листопада 1954 р у газеті «Радянська Україна».

³ Ідеться про некрологи, співчуття, повідомлення від комісії з організації похорону, тексти промов над труною А. Я. Вишинського, опубліковані 24–27 листопада 1954 р. у «Радянській Україні».

І хоч життя Покійного вченого не відзначалося драматичністю й було більш-менш однакове в усіх накреслених мною періодах, проте вони мали не однаковий вплив і на матеріальні його обставини, й на письменницьку діяльність. Тому то я й оглядатиму його біографію саме за цими періодами.

I.

Народився Михайло Возняк у 1881 році в с. Вільки Мазовецькі, Рава-Руського повіту, в незаможній селянській сім'ї.

Початкову освіту здобув у рідному селі, а середню й високу у Львові, в академічній гімназії й університеті, на філософічному факультеті. Вже в гімназії сам мусів заробляти на своє удержання лекціями, як інструктор відсталих учнів. За це мав приміщення й харч у бурсі св. о. Николая, яку провадив Покійний Кость Паньківський у своїм будинку на Театинській вулиці. Бувши в університеті, теж заробляв як домашній учитель («репетитор», сказавши прийнятим на Наддніпрянщині терміном).

Скінчивши університет, Покійний дістав посаду молодшого вчителя («суплента») в тій самій академічній гімназії, в якій не так давно сам учився. Але по році кинув посаду й від того часу жив виключно з тих марних гонорарів, що їх одержував за свої наукові чи популярно-наукові праці. При цьому допомагав ще своєму молодшому братові здобути високу освіту.

Свою письменницьку працю розпочав М. Возняк уже на університетській лавці під проводом проф. К. Студинського, як його улюблений учень. По скінченні університету віддався науковим студіям, досліджуючи головню культурне життя Галицької України XIX віку. Про ніяку кар'єру й думати не хотів, тому не складав і докторату, а навіть, як я вже згадав, покинув і суплентуру в гімназії.

Він пильно переглядав архівні збірки бібліотеки «Народного Дому», зокрема багатий і цінний архів о. Антона Петрушевича та збірки Закладу Осолінських, де було багато знадібків до історії Української Галичини.

З цих архівів вибирав Покійний матеріали до життя й діяльності визначних діячів галицько-українського відродження – Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича, Миколи Устияновича та інших, які містив у «Записках» НТШ в численних «Причинках». Йому, між іншим, належить і перше повне видання творів М. Шашкевича, що вийшло в XIV томі «Збірника» Філологічної Секції НТШ під наголовком «Писання М. Шашкевича» (Львів 1911 року)¹.

В «Записках» НТШ опублікував М. Возняк і цілий ряд граматик української мови старих галицько-українських учених священників – о. Івана Жуківського², о. Івана

¹ Писання Маркіяна Шашкевича. Видав М. Возняк. У Львові. Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1912. XXIV. 294 с. (Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Том XIV).

² Проект правопису Івана Жуківського на з'їзді «русских ученых» // Записки НТШ. Т. 82. 1908. Кн. 2. С. 53–86. Окремий відбиток: Львів, 1908. 34 с.

Могильницького¹, о. Івана Лаврівського² та ін., з своїми студіями про них. Ця праця у відбитці з «Записок» дала великий том.

Архівні розшуки в зв'язку з студіями про галицько-українські культурні відносини наштотували дослідника й на пам'ятки драматичної творчості галицько-українських діячів, якими займалися й його попередники, як, напр., Іван Франко, і він присвятив їм чимало уваги. А від драматичних вистав у Галичині в XIX віці³ (про них писав у «Записках» НТШ, томи 89–95) перейшов Покійний і до старої української драматичної літератури та віршової творчості XVII–XVIII віків (пор. його «Різдвяні й великодні вірші й орації» в 96-му томі «Записок» НТШ 1910 року⁴) і нарешті до стародавніх дум, раз-по-раз оголошуючи чимало невідомих текстів, що їх повишукував по різних архівах.

Тут не місце вичисляти всі ці праці неструдженого дослідника. Я згадую тільки головні його речі, щоб відмітити, чим саме в даному часі він цікавився. Крім вичислених вище його студій, принотую ще його сумлінний огляд «Стара українська драма й новіші досліди над нею»⁵ («Записки» НТШ, т. 112, 1912 р.), «Матеріали до історії української пісні і вірші» – тексти й замітки, – що вийшли в IX, X і XI томах «Українського Архіву» НТШ в рр. 1913, 1914 та 1925 і разом становлять 589 сторінок⁶.

В «Україні» М. Грушевського друкує він перед війною свою працю про «Початки української комедії» (1914, кн. 1–2). Цій темі пізніше присвятив він окрему книжку⁷.

Досліди М. Возняка над галицько-українськими культурними відносинами XIX в. наштотували його й на тогочасні взаємини галичан і наддніпрянців. В результаті постала дуже цікава його розвідка «Епізоди культурних зносин галицької й російської України в першій половині XIX в.», яка появилася в XII і XIV томах «Записок Українського Наукового Товариства в Києві» (1915–1916 рр.)⁸. Разом із матеріалами,

¹ Філологічні праці Івана Могильницького. Видав Михайло Возняк. Львів, 1910. VIII. 240 с. (Українсько-руський архів. Видає Історично-філософічна секція Наукового Товариства ім. Шевченка. Том V).

² Уривок граматики Ів. Лаврівського // Записки НТШ. Т. 98. 1910. Кн. 6. С. 155–162.

³ Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття (Замітки й матеріали) // Записки НТШ. Т. 87. 1909. Кн. 1. С. 70–91; Т. 88. 1909. Кн. 2. С. 51–93. Окремий відбиток: Львів, 1909. 64 с.

⁴ Різдвяні й великодні вірші–орації зі збірника кін. XVII–поч. XVIII в. // Записки НТШ. Т. 96. 1910. Кн. 4. С. 119–146.

⁵ Стара українська драма і новіші досліди над нею // Записки НТШ. Т. 112. 1912. Кн. 6. С. 139–191.

⁶ Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки. Видає Михайло Возняк. [Ч.] I–III. Львів, 1913–1925 (Українсько-руський архів. Видає Історично-філологічна секція Наукового товариства імені Шевченка). [Ч.] I. У Львові, 1913. 240 с. (Українсько-руський архів. Том IX). [Ч.] II. У Львові, 1914. С. 241–480 (Українсько-руський архів. Том X). [Ч.] III. У Львові, 1925. С. 481–591 (Українсько-руський архів. Том XI).

⁷ Початки української комедії (1619–1819). Львів, 1919. 252 с.

⁸ Епізоди культурних зносин галицької й російської України в першій половині XIX віку // Записки Українського наукового товариства в Києві. Кн. 13. 1914. С. 54–142; Кн. 14. 1915. С. 56–100 (Філологічний збірник пам'яті К. Михальчука).

що їх опублікував яких 10 років перед тим д-р Іларіон Святицький (Свенціцький) у «Науковому Збірнику» Галицько-руської Матиці¹, ця розвідка давала яскраву картину цих зносин, яка свідчить про живучість української соборницької думки навіть у роках найбільшої реакції в обох займанщинах – російській і австрійській.

Крім наукових праць, що їх М. Возняк містив у виданнях львівського і київського наукових товариств, брав він діяльну участь і в загальній пресі, передусім у «Ділі»², де його перу належить низка різних статей. В журналі «Украинская Жизнь», що його редагував у Москві С. В. Петлюра, покійний надрукував, між іншим, розвідку «Шевченко в Галичині»³ – про твори й культ великого Кобзаря на Західній Україні. «Просвіта» видала в 1911 р. його популярну книжечку про Івана Франка⁴, а в «Письмі з Просвіти» (Львів, 1912) друкувалися його гарні і змістовні нариси про «Просвітні

¹ *Свенцицкий И. С.* Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. С.-Петербургъ, 1906. 109 с.

² Упродовж 1908–1912 рр. на шпальтах газети «Діло» надруковано статті М. Возняка:

- Передмова Головацького до викладів української філології (В шістдесятиліття креовання кафедри української мови на Львівському університеті) // Діло. 1908. № 294. 31 грудня. С. 1–2.
- Українське Наукове тов[ариств]о в Києві // Діло. 1909. № 103. 14 травня. С. 1–2.
- Великодна вірша // Діло. 1910. № 95. 30 квітня. С. 1–2; № 96. 4 травня. С. 2–3; № 97. 5 травня. С. 2–3; Виправлення, помилки. № 107. 17 травня. С. 5.
- «Тренос» М. Смотрицького (З нагоди тристатічного ювілею) // Діло. 1910. № 134. 18 червня. С. 1–2; № 135. 21 червня. С. 1–2; № 136. 22 червня. С. 1–2; № 137. 23 червня. С. 1–2; № 138. 24 червня. С. 1–2; № 139. 25 червня. С. 1–2.
- Великі привіти пиворізів // Діло. 1911. № 90. 26 квітня. С. 1–2; № 91. 27 квітня. С. 3–4.
- Шевченків «Кобзар» 1860 року в світлі критики Совінського // Діло. 1911. № 54. 10 березня. С. 4–5.
- Григорій Цеглинський. Посмертна згадка // Діло. 1912. № 240. 24 жовтня. С. 2.
- З нагоди 1772–1812 // Діло. 1912. № 250. 5 листопада. С. 1–2.
- З приводу статті д-ра Щурата «З нашої наукової літератури» // Діло. 1912. № 265. 25 листопада. С. 6.
- З приводу українців латинників // Діло. 1912. № 171. 31 липня. С. 3–4.
- З приводу університетської справи // Діло. 1912. № 220. 1 жовтня. С. 3.
- Заходи коло колонізації нашої країни. З нагоди загальних зборів товариства “Szkół ludowej” // Діло. 1912. № 229. 11 жовтня. С. 4–5.
- Найцінніше видання тов. «Просвіта» // Діло. 1912. № 6. 6 січня. С. 4.

³ Шевченко в галицкой Украине // Украинская жизнь. 1914. № 3. С. 45–52.

⁴ Згідно з матеріалами до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (Мороз О., Мороз М. Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875–1938) // Іван Франко. Статті і матеріали. 36. 9. Львів, 1962. С. 191–319) «Письмо з “Просвіти”» опублікували: Іван Франко. «Письмо з Просвіти». 1908. Ч. 9. Від 10. V. С. 65; Іван Франко. «Письмо з Просвіти». 1909. Ч. 9. С. 65. Дослідження М. Возняка опубліковані 1913 р.: *Возняк М.* Жите і значінє Івана Франка. У Львові, 1913. 40 с.; *Возняк М.* Іван Франко. З нагоди ювілею сороклітньої літературної праці // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на 1913 рік. Львів, 1913. С. 49–67.

змагання галицьких українців 19 віку». Ці нариси вийшли й окремою відбиткою¹. Того ж таки 1912 р. «Просвіта» видала його популярну брошуру про Маркіяна Шашкевича².

Отже вже перед першою світовою війною придбав собі Покійний репутацію багатонадійного молодого вченого.

II.

Війна перервала наукову працю акад. Возняка. Виїхавши перед вибухом війни на провінцію, чого перед тим ні разу не робив, лишаючися у Львові під час літніх ферій і не припиняючи й на хвилину своєї праці, Покійний не міг уже вернутися до Львова, до своєї улюбленої книгозбірні, яку почав збирати ще в гімназії, і разом з місцевими інтелігентами подався від москалів на Захід.

Опинився в Каринтії, де тяжко бідував. Довідавшись про це від д-ра Ст. Томашівського, я запросив його на працю до Союзу Визволення України, порозумівшись з своїми товаришами з Президії Союзу. М. Возняк негайно приїхав і став у нас за технічного редактора «Вістника» та інших українських видань Союзу.

Працівник із нього був першорядний. Майже весь день віддавав він своїй редакторській праці, просиджуючи в канцелярії Союзу з ранку до пізнього вечора, з короткою тільки перервою на обід. Поза тим Покійний нікуди не ходив, ні до театру, ні до кіна, на жадні забави. Тільки раз удалося мені витягнути його на прогулянку в сусідні Альпи, але після того зарікся він покидати своє бюро в Союзі.

До обов'язків М. Возняка належало не тільки скласти число «Вістника», чи підготувати якусь брошуру до друку, але й перевести всі коректи включно з ревізією. Його амбіцією було, щоб «Вістник» вийшов на час і щоб у ньому, як і в інших виданнях, не було жадної друкарської помилки. Додбавши в останній хвилині вже перед друком, після «ревізії», якусь дрібну помилку, він страшенно нервувався й, не можучи вже особисто бути в друкарні, телефонував туди, домагаючися негайного справлення.

Очевидно цим обурював проти себе складачів, дуже скрупулятих німців, і директора друкарні. На домагання останнього до Союзу, Возняк мусів припинити ці телефонічні коректи.

У «Вістник» вложив Покійний силу-силенну праці – і письменницької й коректорської, і завдяки йому цей орган СВУ став у тому часі найкращим українським часописом. Крім цікавих і актуальних статей, містив він багатющу хроніку українського життя, і тому є важливим, першорядним джерелом для історії українського руху часу першої світової війни (1914–1918 рр.). А цю хроніку складав Покійний дуже пильно й уважно, користуючись російськими газетами, що їх добував Союз різними шляхами.

¹ Нариси з історії просвітнього руху в Галицькій Україні в 19 в. // «Письмо з “Просвіти”», 1912. № 5. С. 139–144; № 6. С. 163–169; № 7. С. 200–205; № 8. С. 239–246; № 9. С. 268–274; № 10. С. 289–295; № 11. С. 323–330; № 12. С. 354–362. Окр. відбиток: Просвітні змагання галицьких українців в 19 віці (до 1850 р.). Нариси. У Львові: Накладом товариства «Просвіта», 1912. 54 с.

² Очевидно, ідеться про статтю: *Возняк М.* Як найкраще пошанувати пам'ять Мар[кіяна] Шашкевича // «Письмо з “Просвіти”», 1911. № 6–8. С. 164–166.

Але що небіжчик був, як каже в його некролозі д-р Іван Німчук «взагалі під політичним оглядом великою дитиною й кермувався завжди більше почуваннями, як холодним розумом», то його власні статті на біжучі політичні теми мусів я сам або на спілку з іншими керманичами Союзу – А. Жуком або М. Меленевським – уважно цензурувати й не раз радикально переробляти, часом у зовсім протилежному напрямі. Ніякого протесту проти цього з його боку не було, та й не могло бути, бо ж за напрям «Вістника» відповідав не його технічний редактор, а Союз. А втім, таких статей М. Возняк ніколи не підписував своїм ім'ям, і вони йшли або без підпису або під псевдо чи криптонімом.

Більші його речі, друковані у «Вістнику», вийшли й окремими відбитками, як от його опис життя, діяльності й похорону Івана Франка «Пам'яті Івана Франка» (Відень, 1916)¹. Видав Союз кількома накладами і його дуже гарну та корисну популярну брошуру «Наша рідна мова»², що оповідала про походження української мови й становище її супроти інших слов'янських мов, зокрема супроти московської, та накликала не стидатися, а дорожити нею й її плекати. Цю книжечку опісля не раз передруковано на Наддніпрянщині в часі визвольних змагань.

У 1918 р. співробітничав Покійний також у популярній газеті «Відродження»³ (згодом перезваний на «Відродження України»), яку видавано для полонених українців, вояків російської армії, і яка виходила за редакцією д-ра Івана Німчука. Тут вмістив М. Возняк низку популярних нарисів з історії Гетьманщини й новішого українського руху, угрунтовуючи необхідність української державности й потребу боротьби з зажерливою Москвою. Вийшли ці нариси й окремою брошурою в гарній обкладинці з золотим тризубом на синьому тлі, під наголовком «Українська Державність», Відень 1918, ст. 152⁴.

Ця високопатріотична самостійницька й антимосковська книжка не була знана в Україні – на Західній через польську цензуру, яка не допускала її, а на Східній через большевицьку навалу. На жаль «Українська Державність» і досі не діждалась перевидання, хоч скільки різного барахла появилось у нас від того часу, як вона вийшла в світ. А вона й досі не втратила своєї ваги і заслуговує на передрук.

¹ Пам'яті Івана Франка (Опис життя, діяльності й похорону). Зладив М. Возняк. Накладом «Союза Визволення України». Відень, 1916. 94 с.

² *Возняк М.* Наша рідна мова. Друге видання. 3 18 портретами найбільших діячів українського слова. Відень: Накладом Союзу Визволення України, 1916. 16 с. Перше видання: Наша рідна мова // Календар «Свободи» на 1914 рік. Львів, 1914. С. 153–159. Передрук: Наш рідний язык. Ужгород. 1923. 29 с. (Книжка «Русина». Ч. 15).

³ Ідеться про часопис «Відродження», що видавався у Відні 1918 р. На шпальтах видання друкували статті про міжнародні відносини, державне будівництво, історію та культуру України (Дет. див.: *Костик Ю.* Часопис «Відродження» як джерело дослідження внутрішньої і зовнішньої політики Української Народної Республіки 1918 р. Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. 2012. Вип. 2. С. 171–182. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2012_2_15).

⁴ *Возняк М.* Українська державність. Відень: 3 друкарні Адольфа Гольцгавзена, 1918. 152 с.

Очевидно, в очах московських шовіністів білої чи червоної барви є це твір «націоналістичний», отже й «шкідливий», бо ж виступає проти єдиної і неділимої російської тюрми народів. Нема що й казати, що за більшовицької інвазії цю брошуру вилучено з бібліотек, а авторові доводилося потерпати за неї й виправдовуватися перед червоними інквізиторами.

III.

В 1919 році, вже за Польщі, вертається М. Возняк до Львова і береться розшукувати свої книжкові скарби, які був полишив у своїм мешканні. Не одна річ, очевидно, пропала, але назагал бібліотека вціліла. А вона ж була для нього не тільки варстатом праці, але й єдиною втіхою в його самотньому житті. До школи він вертатися не хотів і пішов шляхом Івана Франка, що теж жив із своєї письменницької праці. Цілих 20 років працював М. Возняк під польською окупацією, ненавидячи окупантів до глибини своєї душі. Палкий патріот, він мріяв про визволення рідного краю з-під польської кормиги, і оця його ненависть до Польщі кинула його згодом в обійми радянофілства. Покійний став завзятим прихильником орієнтації на Советську Україну, і вся його діяльність у роках 1919–1939 стоїть у безпосередньому зв'язку з тими чи іншими взаєминами його з Харковом або Києвом. З огляду на ці взаємини діяльність його в згаданому 20-річчі можна поділити на три доби: перша – до 1925 року, друга – до 1930 й третя – від 1931 до осені 1939 року.

Повернувшись з Відня, М. Возняк з головою впірнув у науково-дослідницьку працю, якою не міг займатися в наддунайській столиці. Тепер він пересиджує буквально з ранку до вечора в бібліотеці НТШ, де я приділив йому для праці окреме бюро. Тут ховав він рукописи й книжки, потрібні йому для біжучої праці. Поза іншими темами велику увагу тепер звертає Покійний на досліджування життя і праці великого галицького Каменяря. Пильно нишпорить у рукописному відділі бібліотеки НТШ, переглядаючи архіви «Зорі», «Літературно-Наукового Вістника» тощо, а зокрема бібліотеку й архів самого Франка, які, згідно з Франковим заповітом, зберігалися в бібліотеці НТШ¹. Звідси М. Возняк раз-по-раз виносив різні скарби у вигляді головню недрукованих Франкових творів, його нотаток та листування його з М. Драгомановим чи іншими діячами, що зберігалося у його архіві в окремих опрацьованих томках. Усе це Покійний оголошував у різних журналах.

В роках 1919–1924, поки не повернувся на Советську Україну М. Грушевський, М. Возняк тримається супроти радянщини зичливої, але нейтральної позиції і співробітничав в різних галицько-українських, «буржуазних» видавництвах – не тільки в Науковому Товаристві ім. Шевченка чи «Просвіті», але і в «Ділі», «Новому Часі», а навіть у «Літературно-Науковому Вістнику» д-ра Дм. Донцова.

¹ Заповіт І. Франка опубліковано у виданні: Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965 / упор. Л. І. Бутич та ін. Київ: Наук. думка, 1966. С. 312.

Особливо багато працює він тепер у «Просвіті». Завдяки прихильності до нього тодішнього голови «Просвіти», радника Івана Кивелюка¹, дістає Покійний змогу написати великий курс «Історії української літератури», що в роках 1921–1924 вийшов накладом «Просвіти» в трьох томах з великою бібліографією предмету². Це була перша одноціла наукова історія нашого письменства, що полишала за собою всі попередні спроби. На жаль, ця широка цінна праця доведена тільки до 19-го століття. На дальші томи у «Просвіті» не стало фондів. Пізніше, вже в 30-их роках, Ол. Гн. Лотоцький, директор Українського Наукового Інституту у Варшаві, пропонував М. Вознякові написати дальшу частину, до Шевченка. Від Шевченка мав би писати хтось інший, либонь чи не Павло Зайцев. Але Покійний на це не пристає. Він вимагав для себе цілого 19 століття, а крім того чималої щомісячної суми для збирання матеріалу для праці й її написання. Лотоцький на це не згодився, і справа впала.

Крім «Історії української літератури», «Просвіта» видала його брошуру про «Кирило-Мефодіївське Братство», як 2-ий випуск видань Фонду «Учітеся, брати мої» (Львів, 1921 р.)³.

Доповненням до «Історії укр. літератури» була його хрестоматія «Старе українське письменство», що її видало Товариство «Рідна Школа» (Львів, 1929 р.)⁴. Це був вибір із творів давнього нашого письменства, що виповнив велику прогалину в шкільних підручниках, заступивши перестарілі й давно вичерпані хрестоматії Якова Головацького, Омеляна Огоновського та Михайла Пачовського. Доповнювали ці його праці «Початки української комедії», чимала книжка, що вийшла ще в 1919 р. у «Всесвітній бібліотеці» Івана Калиновича⁵, та пізніша «Грамматика церковно-слов'янської мови»⁶, теж перший у нас того роду підручник, якщо не згадувати ширшого курсу проф. Василя Сімовича⁷, що вийшов у серії підручників Високого

¹ Кивелюк Іван – правник, громадський і політичний діяч, голова товариства «Просвіта». (Див.: Гуцал П. З. Кивелюк Іван // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка–Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2007. 528 с. [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kyvelyuk_I).

² Возняк М. Історія української літератури. Томи I–III. Львів, Накладом тов-ва «Просвіта». 1920–1924.

³ Кирило-Мефодіївське братство. Написав М. Возняк. Львів: Накладом фонду «Учітеся, брати мої». Ч. 3. 1921. 240 с.

⁴ Ідеться про видання: Возняк М. Старе українське письменство. Вибір для середніх шкіл. Львів: Накладом Українського педагогічного товариства, 1922. 512 с. Помилково зазначена дата видання і на сторінках «Енциклопедії українознавства» (Див.: Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. I. Гол. ред.: проф. В. Кубійович. Наукове Товариство імені Шевченка. Париж – Нью-Йорк: Молоде життя. С. 301).

⁵ Возняк М. Початки української комедії (1619 – 1819). Львів: Видання «Всесвітньої бібліотеки» № 19. Під редакцією І. Калиновича. 1919. 252 с.

⁶ Возняк М. Коротка граматика давньої церковно-славянської мови в порівнянні з українською. Для ужитку середніх шкіл. Львів, 1925. 64 с.

⁷ «Практична граматика української мови» В. Сімовича мала два видання: Сімович В. Грамматика української мови. Раштат: Видання товариства «Український Рух», 1918. 367 с.; Сімо-

Педагогічного Інституту в Празі. Цю церковно-слов'янську граматику постигла сумна доля. Большевики, прийшовши до Львова, забрали з книгарні НТШ увесь нерозпроданий наклад її, подерли на очах її автора – діялося бо це на подвір'ї бібліотеки НТШ – і вивезли на фабрику паперу. Вся небезпека цього підручника для Советського Союзу полягала в її назві – «церковно-слов'янська». А коли Львівський Облліт знищив цю книжку, з Києва прийшов наказ доставити її для вжитку студентів університету, бо на Наддніпрянщині большевики давно вже понищили всі такого роду підручники.

Крім цих праць, слід згадати й за дві популярні брошури Покійного з того таки часу: «Як пробудилося українське народне життя в Галичині»¹, друге переглянене й доповнене видання передвоєнної брошури про «Просвітні змагання галицьких українців», що вийшло в 1924 р. накладом Ів. Тиктора в його «Бібліотеці Нового Часу», та «Шевченко й княжна Репніна»², в якій автор використав матеріали, опубліковані М. Гершензоном у відомому московському видавництві «Литературное наследство».

В роках 1925–1930 М. Возняк публікує свої праці майже виключно в советських українських виданнях. У львівських українських виданнях він друкує свої праці тільки в «Записках» та Збірнику Філологічної Секції НТШ (про П. Куліша, Ів. Нечуя-Левицького тощо) та в просоветському журналі Івана Рудика «Культура»³ (перезваному по забороні польською адміністрацією на «Нова Культура»). «Культура» був досить пристойний журнал, що своїм тоном і змістом корисно відрізнявся від таких підлабузницьких органів, як «Нові Шляхи»

вич В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Київ; Ляйпціг: Укр. накладня, 1921. 584 с.

¹ Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів: «Діло», 1924. 180 с. (Бібліотека «Нового часу», ч. 1).

² Шевченко й княжна Репніна (Епізод із першої подорожі на Україну). Львів: Накладом вид. спілки «Діло». 1925. 118 с.

³ Упродовж зазначеного періоду праці М. Возняка надруковані на сторінках таких видань: «Записки НТШ», «Україна», «Культура», «Записки чина св. Василя Великого», «Учитель», «Діло», «Літературно-науковий вістник», «Науковий збірник за рік 1926. Записки Історичної секції Всеукраїнської академії наук», «Первісне громадянство», «Бібліологічні вісті», «Науковий збірник за рік 1927. Записки Історичної секції Всеукраїнської академії наук», «Життя і революція», «Науковий збірник за рік 1928. Записки Історичної секції Всеукраїнської академії наук», «Збірник Історично-філологічного відділу (Всеукраїнська Академія наук)», «За сто літ», «Матеріали до української етнології й антропології», «Червоний шлях», «Первісне громадянство», «Збірник заходознавства», «Літературний архів», «Річник українського театального музею».

А. Крушельницького¹, або журнальчика Сказинського² чи Тудора-Олексіюка³. В них Возняк не співробітничав. М. Грушевський, вернувшись до Києва, притягнув до праці в виданнях Історичної Секції ВУАН, яку він очолював, галицько-українських учених, що колись співпрацювали з ним у НТШ та Київському Укр. Наук. Т-ві: Василя Герасимчука, Філарета Колессу, Мирона Кордубу, Івана Крип'якевича, Михайла Мочульського, Кирила Студинського й інших, а між ними, розуміється, й М. Возняка, якого дуже цінив за його роботязість.

Співробітництво Покійного у виданнях ВУАН відкрило йому дорогу й до інших советських журналів, і від того часу часто бачимо його праці чи то в «Червоному Шляху», чи в «Житті й Революції». Були це головню Frankiana.

Участь у советських видавництвах робила, з одного боку, праці М. Возняка доступними широким колам читачів, що він особливо цінив, а, з другого, забезпечувала йому деяку можливість віддатись науковій праці.

В цих то роках Академія Наук УССР вибирає своїми дійсними членами кількох визначніших галицьких учених: Ф. Колессу, К. Студинського, В. Щурата й М. Возняка⁴. Це ще більше підсилило його матеріальний стан, а zarazом примушувало дбати за лояльність до УССР. Та більша частина наукової продукції Покійного зосереджена відтепер аж до катастрофи 1929–1930 років у виданнях М. Грушевського – в «Україні», «За сто літ» та «Первісному Громадянстві». В них повно-повнісінько його розвідок і різних матеріалів, повишукуваних у львівських архівах: старих українських пісень і дум, знадібків до життя й діяльності, невиданих творів, та листування не лише місцевих діячів, але й наддніпрянців – М. Драгоманова, Ол. Кониського, П. Куліша та інших. Тут нема змоги та й потреби вичисляти всі ці речі, що їх опублікував Покійний у згаданих виданнях. Кожний хто цікавиться ними, може довідатися про них із докладних друканих каталогів видань ВУАН.

¹ Ідеться про літературно-мистецький, науковий і громадський журнал «Нові шляхи», редактором якого був А. Крушельницький. Видавали протягом 1929–1932 рр. у Львові. Видання припинило своє існування у зв'язку з переїздом родини Крушельницьких до УРСР 1933 р. Трагедія родини Крушельницьких виразно описана у книзі Л. Крушельницької «Рубали ліс», яка має кілька перевидань (Див.: *Крушельницька Л. Рубали ліс*. Спогади галичанки. 4-е, доопрац. вид. Львів: Астролябія, 2018. 576 с.).

² Сказинський Роман Федорович упродовж 1930–1932 рр. був видавцем і редактором львівського тижневика «Сила» (див.: *Гришков'ян Я. Українські католицькі письменники міжвоєнного двадцятиліття: група «Логос» // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том ССХХІХ. Праці Філологічної секції*. Львів, 1995. С. 170–178). Згідно з постановою Президії ЦВК від 1 грудня 1934 р. і ст. 54-8, 54-11 УК УСРР р. Сказинського розстріляли разом з братами Іваном і Тарасом Крушельницькими ([Електронний ресурс]. URL: <https://avt.org.ua/viewDoc/30432>).

³ Ідеться про щомісячний громадсько-політичний і літературно-художній журнал «Вікна» (Львів, 1927–1931), редактором якого був Степан Тудор (справжнє прізвище Олексюк).

⁴ М. Возняк, Ф. Колесса, В. Щурат – члени ВУАН з 1929 р., К. Студинський – з 1924 р.

Згадаю тут тільки великий том листування між Іваном Франком і М. Драгомановим, що його опублікував М. Возняк у серії «Матеріалів» Історичної Секції¹. В «Ювілейному Збірнику» на пошану акад. М. Грушевського з нагоди його 60-ліття надруковано «Думу про козака Нетягу в записці кінця XVII віку»², яку вишукав в одному з тогочасних рукописних збірників М. Возняк.

Але вся ця бурхлива праця в советських видавництвах різко перервалася з припиненням українізаційного курсу, ліквідацією видань УВАН та Історичної Секції, очолюваної М. Грушевським, і депортацією останнього до Москви. Разом із тим припиняється й заливання большевиків до західних українців. Советський консул Лапчинський зникає зі Львова й опиняється на засланні³. Настав об'єднавчий курс з явним винищуванням «старшого брата», як опори режиму. Зі знищення українського характеру Київської Академії Наук і чисткою її від «ворожих» елементів, прийшла черга й на її львівських членів. М. Возняка і всіх його колег Академія усунула зі своїх рядів нібито за їх «контрреволюційну діяльність»⁴, хоч ні один з них нічим не провинився супроти УССР чи й цілого ССРСР. Навпаки, коли західно-українське громадянство, обурене походом Москви на українську культуру, а особливо викликаним нею штучним голодом 1933 р., заапелювало – на сторінках «Діла» – до львівських академіків, щоб вони, на знак протесту, зрезигнували з членства в Академії, то вони цього заклику не послухали⁵. Та Академія поспішила сама анулювати їх членство.

¹ Ідеться про видання: Матеріали для культурної і громадської історії Західної України. Вид-ва комісія Західної України Всеукраїнської Академії наук. Том І. Листування І. Франка і М. Драгоманова. Київ: У Друкарні Всеукраїнської Академії Наук, 1928. 502 с.

² Дума про козака Нетягу в записі кінця XVII в. // Збірник Історично-філологічного відділу (Всеукраїнська Академія наук), № 765 (Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського). Т. II. Київ, 1928. С. 26–33.

³ Лапчинський Юрій Федорович – політичний і державний діяч, обіймав посаду генерального консула СРСР у Львові упродовж 1928–1930 рр., потім працював на різних посадах у Харкові, Києві, Алматі. Заарештований у 1935 р. за приналежність до націоналістичної «Української військової організації» і в 1929 р. Свою провину не визнав. Звинуватили у незаконному зберіганні зброї; вирок – заслання до Магадана, в бухту Нагаєво, копальня Нереча. 8 вересня 1937 р. Судовою трійкою при НКВС Далекосхідного краю засуджений до страти; 16 жовтня 1937 р. вирок було виконано. (Див.: Лапчинський Георгій Федорович // Реабілітовані історією. Полтавська область. Науково-документальна серія книг. Кн. 5 / упорядник О. А. Білоусько. Київ – Полтава: Оріяна, 2007. С. 247–256).

⁴ 4 жовтня 1933 р. на засіданні Президія ВУАН ухвалила позбавити звання академіків М. Возняка, Ф. Колессу, К. Студинського і В. Щурата (див.: Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки XX ст. Київ: Наукова думка, 1994. С. 169–170).

⁵ Докладний перебіг подій на Західній Україні у час посилення впливу тоталітарного режиму на всі сфери суспільно-політичного й культурного життя країни, набирання обертів репресій і штучного голоду 1932–1933 рр. висвітлено на сторінках книги О. Рубльова, Ю. Черченка (див.: Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки XX ст. С. 143–184).

Про позбавлення західноукраїнських науковців звання академіка інформували на сторінках газети «Діло». 7 серпня 1933 р. надрукували повідомлення такого змісту: «У зв'язку з само-

Отож тепер нічого було Покійному сторонитися немилих большевицьким

губством Миколи Стронського по Львові розійшлась поголоска, що наші академіки, саме К. Студинський, Ф. Колесса, В. Щурат і М. Возняк переслали на руки консуля заяву, що зрікаються почесей академіків» (див.: [Б. а.] У зв'язку із самогубством...[повідомлення] // Діло. 1933. Ч. 205. 7 серпня. С. 5). Про виключення останніх з Академії сповістили у жовтні 1933 р.: «Довідуємось з цілком певного джерела, що на останніх зборах Всеукраїнської Академії Наук у Києві, які відбулися перед кількома днями, виключили з Академії та позбавили титулу академіка чотирьох галицьких учених: Михайла Возняка, Філарета Колессу, Кирила Студинського і Василя Щурата. У мотивах даної резолюції сказано м. і., що виключені академіки галичани “не перейнялися комуністичною ідеологією”, зате “просякли духом польського фашизму”» (див.: [Б. а.] Галицькі вчені виключені з Академії Наук! [повідомлення] // Діло. 1933. Ч. 271. 15 жовтня. С. 1).

В оборону вчених редакція виступила 16 жовтня 1933 р.: «Вістка, що галицьких учених, виключили з української Академії Наук, не здивувала мабуть нікого, хто придивлявся політичним подіям на Радянській Україні за останні роки. Ці події йшли щораз виразніше по лінії верховодства русотяпського крила комуністичної партії більшовиків України. Можна би хіба дивуватися, що остання резолюція У. А. Н. приходить аж так пізно. Чейже же мусимо прийняти за факт, що більшість членів Академії і комісаріят освіти, що панує над нею всевладно, знали добре, хто такі вибрані у свій час на становище академиків галицькі дослідники літератури.

Цей вибір мав тільки маніфестаційне значіння; ним хотіли київські вчені зазначити злуку з культурним життям Галичини, залишаючи на боці чисто політичні моменти. Важко уявити собі, щоби ані перед вибором наших учених, ані після їхнього вибору, коли вони друкували свої праці у виданнях київської Академії, ніхто їхніх праць не читав. Присуд, на підставі якого нині їх виключають із цієї установи, подає мотив, що може викликати тільки веселу усмішку. Так само наївно було колись сподіватися, що згадані галицькі вчені можуть за признану їм почесу “проїнятися комуністичною ідеологією” у своїх працях “духа польського фашизму”! Резолюція У. А. Н. не тільки осмішує саму цю установу, що від кількох літ зійшла до ролі пропагандивної ячeyки для боєвих деклярацій; вона навіть формально перериває останню нитку культурних зв'язків з Галичиною, що й так стали неможливі наслідком всевладної контролю ГПУ над усім духовним життям Великої України. Якби У. А. Н. хотіла була вибирати зпоміж галичан академиків “перейнятих комуністичною ідео[логією]” [...] (далі по тексті рядок вилучено. – Т. Г.). Це домагання тим смішніше, що вчений у Радянському Союзі, коли маніфестує свою революційність, у дійсності стає тільки льояльним громадянином і за це дістає всілякі привілеї та користи, яких не мають інші. Чи можемо уявити собі галицьких дослідників літератури і то здебільша з доби, коли соціальні проблеми у нас не виринали, в ролі пропагаторів комуністичної ідеології?

Мимохіть насувається думка, що може таки краще було би, якби галицькі академики випередили були резолюцію, що позбавляє їх дотеперішньої почеси і зріклися її з приводу смерті М. Скрипника, якому фактично це становище завдячували. Така резигнація могла була заступити слова кондоленційної телеграми і заощадити їм нинішньої неприємності...» (див.: [Б. а.] Виключили... З приводу останнього подвигу Комісаріятy освіти УСРР // Діло. 1933. Ч. 272. 16 жовтня. С. 1).

Докладний текст резолюції про виключення академиків надрукували 28 жовтня 1933 р.: «Постанова президії ВУАН про виключення галицьких академиків, про що ми перші принесли звістку, виглядає в буквальному тексті ось так:

Академіки ВУАН: Возняк, Колесса, Студинський і Щурат, які не раз деклярували свою охоту брати участь у культурному будівництві Радянської України, були вибрані на тій підставі

ватажкам галицьких видавництв і ім'я його знову появляється на шпальтах «Діла» й «Нового Часу», не кажучи вже про «Життя і Знання» товариства «Просвіта». З праць, що їх опублікував М. Возняк у цьому останньому журналі варті нашої уваги три його цікаві статейки з 1932 р., присвячені гетьманові Іванові Мазепі: «Коли народився Мазепа?» (ч. 4), «Ще про дату народження Мазепи» і «Як то було з похороном Мазепи» (ч. 13)¹. За дату народження гетьмана вважав Pokійний рік 1632, спираючися на даних Тимка Падури. Натомість інші історики, як от проф. Ол. Оглоблин, датують народження Мазепи роком 1639, основуючися на вказівці Пилипа Орлика.

В IX–X томі «Праць» Українського Наукового Богословського Товариства у Львові друкує Pokійний свою працю «У століття “Зорі” М. Шашкевича»² (Львів, 1935–36). Крім того, бере участь і в виданнях Українського Наукового Інституту у Варшаві, друкуючи в 46-му томі праць Інституту, присвяченому Мазепі, дуже цінні матеріали до історії мазепинської еміграції. Це дуже цінна джерельна публікація про «Бендерську Комісію по смерті Мазепи», що вийшла в 1938 році³.

З розвідок, друкованих Pokійним у «Записках» НТШ, варта нашої уваги студія, присвячена виясненню авторства «Літопису Самовидця»: «Хто ж автор т. зв. Літопису

до ВУАН. В дійсності названі тісно звязалися зі сферами пануючих клас у Польщі, які у відношенні до Радянського Союзу провадять політику інтервенції. Возняк, Колесса, Студинський і Щурат запродалися польським обшарникам, які хочуть наново поневолити працюючих України і відбудувати на Україні поміщицький лад. Узявши все це під увагу президія ВУАН постановляє: академиків Возняка, Колессу, Студинського і Щурата виключити зі складу Академії і позбавити титулу академиків, як ворогів працюючих мас України» (див.: [Б. а.] Запродались польським обшарникам!.. Текст постанови про виключення галицьких учених з Академії Наук // Діло. 1933. Ч. 284. 28 жовтня. С. 3)

¹ Ідеться про такі статті М. Возняка:

- Коли народився Мазепа // Життя і знання. Львів. Вид. т-ва «Просвіта». Рік V. 1931–1932. Ч. 4(52). С. 105. У цьому номері надрукована ще одна його стаття: Коляда з Польської рукописної кантички XVII в. // Життя і знання. Львів. Вид. т-ва «Просвіта». Ч. 4 (52). С. 98–99.
- Ще про дату народження Мазепи // Життя і знання. Львів. Вид. т-ва «Просвіта». Рік V. 1931–1932. Ч. 13 (61). С. 375.
- Як то було з похороном Мазепи // Життя і знання. Львів. Вид. т-ва «Просвіта». Рік V. 1931–1932. Ч. 13 (61). С. 375–377.

Бібліографічні відомості уточнено за виданням: Товариство «Просвіта» у Львові: покажчик видань. 1868–1939: [каталог] / Уклад.: О. Бербека, Л. Головата. НАН України, Льв. наук. бібл. ім. В. Стефаника. Львів, 1996. С. 415–421. Бібліографія праць М. Возняка, яку уклад М. Мороз, цих статей не фіксує.

² У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Львів, 1935–1936.

³ Ідеться про статтю: *Возняк М. Бендерська комісія по смерті Мазепи* // Праці Українського наукового Інституту. Том XLVI. Серія історична. Книга 5. Мазепа. Збірник. Том I. Варшава, 1938. С. 106–133. [Електронний ресурс]. URL : https://kpbc.umk.pl/Content/260485/EOD_OPEN_040_05.pdf. Бібліографічні відомості зазначено у виданні: Каталог видань Українського наукового Інституту у Варшаві 1930–1939. Варшава, MCMXXXIX. С. 32.

Самовидця?»¹ («Записки» НТШ, т. 153, вип. 1, 1933 року). А в 3-му томі «Праць» заснованої урядом УНР з ініціативи д-ра Романа Смаль-Стоцького Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук, що мала репрезентувати перед світом вільну українську науку в протигагу до позбавленої українського характеру Київської Академії Наук, друкує М. Возняк другу подібного роду студію про авторство «Історії Русів» під наголовком «Псевдо-Кониський і псевдо-Полетика» («Історія Русів у літературі й науці»)². В цій монографії, що вийшла в 1930 році, саме напередодні большевицької окупації Галичини, намагався Покійний довести, що ні один, ні другий не були авторами цього знаменитого антимосковського твору, а написав його О. Безбородько. Обидві ці праці є результатом мозольних студій М. Возняка і свідчать про його велику ерудицію.

І хоч інші наші історики – А. Яковлів і Ол. Оглоблин – не поділяють поглядів Покійного дослідника, все ж ці його монографії становлять поважний і цінний вклад у літературу предмету.

Та вся ця, вичислена вище дослідницька праця, ведена Покі́йним у 30-их роках, не забезпечувала його прожитку. Проте й утративши гонорари, що їх платили йому советські видавництва, Покійний не захотів іти в жадні найми, бути залежним службовцем і покинути свою професію вільного науковця. Навіть не захотів прийняти посади в бібліотеці НТШ, яку йому пропоновано й яка властиво була б синекурою, що влегшувала б йому наукову працю. М. Возняк відмовився від цієї пропозиції, хоч і без того просиджував мало не цілий день у бібліотеці НТШ. Та, доцінюючи наукову працю Покійного й її поважні результати, Управа НТШ знайшла інший спосіб допомогти вченому. На заклик Президії НТШ, українські господарські й фінансові установи у Львові зобов'язалися складати на допомогу Покійному певні суми і передавати їх щомісяця Товариству, як стипендію для нього. Допомагав М. Вознякові й митрополит А. Шептицький. Це була допомога, про яку не знали й найближчі приятелі покійного Академіка.

IV.

Несподіване «визволення» Західньої України червоною армією радикально змінило матеріальне становище М. Возняка.

Большевики, щоб здобути для себе симпатії західньо-українського громадянства, проголосили, що вони прийшли визволити трудящий люд з пансько-польської неволі, що дбатимуть про піднесення матеріального й культурного стану країни. Вони намагалися прихилити до себе передусім «безпартійну» інтелігенцію, зокрема наукові кола.

І от, за наказом згори, Київська Академія переглядає колишнє своє рішення про виключення М. Возняка та його колег із рядів дійсних членів. Мовляв, сталася помилка. Всіх їх, по переслуханні, відновлено в правах і приділено їм відповідні посади.

¹ Хто ж автор т. зв. Літопису Самовидця? // Записки НТШ. Т. 153. 1935. С. 1–81. Окр. відб. Львів, 1933. 81 с.

² Псевдо-Кониський і Псевдо-Полетика («История Русов» у літературі й науці). Львів–Київ. 1939. 159 с.

М. Возняк стає, поруч К. Студинського, *persona grata* нової влади. Його роблять депутатом Верховного Совету УССР, настановляють професором української літератури в зукраїнізованому Львівському університеті, що дістав ім'я Івана Франка, а з перетворенням НТШ на ряд філій відповідних українознавчих інститутів Академії Наук УССР, іменують його директором філії інституту української літератури¹. А головним, «ударним» завданням цієї філії «уряд і партія» поставили повне видання творів Івана Франка, якого проголосили вірним учнем і послідовником «великих російських письменників революціонерів-демократів» із В. Бєлінським та М. Добролюбовим на чолі.

Видання було розраховане на 36 томів і мало бути здійснене в прискішеному темпі, щоб було готове в серпні 1941 року, коли проєктувалося провести величаві святкування 25-ліття з дня смерті Франка по всьому ССРСР, а головню в Галичині².

До праці над цим виданням притягнуто ряд спеціалістів, а головним редактором призначено саме М. Возняка. Вибір був, очевидно, дуже влучний, бо ж Возняк був відомий здавна як пильний дослідник життя і творчості Ів. Франка. І коли й давніше

¹ Рішенням № 7 Президії АН УРСР від 25 лютого 1940 р. М. Возняка разом із В. Щуратом, К. Студинським уведено до складу Вченої Ради Інституту української літератури ім. Т. Шевченка. У цьому ж році його обрано депутатом Верховної Ради УРСР першого скликання від Рава-Руської виборчої округи № 331 Львівської області (Див.: *Клебан Л.* Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954). Львів, 2010. С. 118–119.)

² Згідно з тематичним планом відділу (ЛННБ. Ф. 55. Од. зб. 255/1. Арк. 5), 1940 р. у рамках загальної теми («Наукове видання спадщини класиків української літератури») роботу планували за двома напрямками: підготовка до друку і видання художніх творів І. Франка та підготовка до видання науково-критичних праць письменника у 10 томах. В архіві М. Возняка зберігається план ювілейного видання творів Івана Франка у 15 томах, до складу якого мали увійти художні твори (ЛННБ. Ф. 29. Оп. 1. Од. зб. 671. Арк. 42–46). Розробили і проспект літературно-критичних праць І. Франка. В архіві М. Возняка зберігається машинописний план праць із літературознавства і фольклористики, розрахований на 15 томів (ЛННБ. Ф. 29. Оп. 1. Од. зб. 671. Арк. 56–66). Гіпотетично, ці робочі плани могли послужити відправною точкою для подальших обговорень. На засіданні редколегії 27 квітня 1940 р. затвердили інструкцію (*Пишеничний Є., Трегуб М.* Від 25-ти до 100-томовика Івана Франка (Текстологічні причинки) // *Франкознавчі студії*. Зб. наук. пр. Дрогобич: Коло, 2007. Вип. 4. С. 494–495), яка в 11 пунктах розкривала основні текстологічні засади майбутнього ювілейного видання. А з листа Д. Копиці до О. Білецького від 3 травня 1940 р. (ЦДАМЛМ. Ф. 379. Оп. 1. Спр. 171. Арк. 2–3) відомо, що пропозицію видавати окремо літературознавчі і наукові праці відхилили, уточнюючи, що ця редколегія сконцентрує свої зусилля на підготовці ювілейного видання творів І. Франка, а не повного. Тому пропонувалось включити до видання лише 4–5 томів вибраних літературознавчих і наукових праць письменника. Академік Колесса переконував, що необхідно відвести один том на праці митця з фольклористики, хоча М. Возняк виступав проти цієї пропозиції (ЦДАМЛМ. Ф. 379. Оп. 1. Спр. 171. Арк. 2–3). За тиждень, 8 травня 1940 р. Д. Копиця листовно повідомив О. Білецького, що загальний обсяг видання змінився і складатиме 25 томів: 15 представлять читачам художні твори І. Франка, решта – вибрані літературно-критичні праці (ЦДАМЛМ. Ф. 379. Оп. 1. Спр. 171. Арк. 6).

просиджував він увесь час у бібліотеці НТШ, порпаючись в її архівах, то тепер і поготів. А що я був і за большевиків керманичем бібліотеки НТШ, тепер оберненою на відділ української мови й літератури львівської філії бібліотеки Академії Наук УССР, а на додаток мусів зайнятися складенням 36-го тому, що мав містити повний список друкованих творів Франка й літератури про них, то ми з Возняком просиджували за працею в бібліотеці до пізньої ночі.

Поза редакторською працею над Франковими творами, до обов'язку М. Возняка, як головного редактора, входило також скласти докладний нарис життя й діяльності Івана Франка, який мав очолити видання, як 1-й том. Це була дуже відповідальна робота, над якою Покійний багато напружувався.

Крім наукової праці й викладів в університеті, мусів Покійний, як особа експонована, писати й різні статті до совєтської преси, а також виконувати всякого роду громадські й політичні чинності, зв'язані з становищем депутата. Одним словом, М. Возняк став тепер особою важною і впливовою. Очевидно, відповідно піднеслося й його матеріальне становище, і він у тих скрутних часах міг дозволити собі добре харчуватися, не рахуючись з грошми. Покійний через лихе харчування хворував на шлунок.

Для прискінення друку Франкових творів уряд УССР наказав складати їх по друкарнях не лише Києва чи Львова, але й Харкова, Катеринослава та Одеси. Праця над Франком ішла шпарко, як на конвеєрі, том ішов за томом і, якби не вибух німецько-совєтської війни, то мабуть хоч не на визначений урядом термін, але все ж у доволі скорому часі появилися б всі 36 томів. А так друкарні встигли видрукувати кілька томів, либонь 2, 3 і 4¹, але й вони не всі дійшли до Львова. Розуміється, війна припинила видання, а вискладані чи віддані до друкарень до складу томи погинули в знищених війною друкарнях².

¹ Встигли вийти друком лише II і XII томи.

² Питання збереження матеріалів у часи воєнного лихоліття простежується завдяки архівним документам. У своєму щоденнику 8 жовтня 1942 р. М. Деркач занотувала: «Іздила до п. Дригиничів по архів Інституту літератури. Привезла матеріали до IX тому І. Франка, дві коректи кінцеві і коректа перші, матеріали до XVII тому, переклад Нібелюнгів, Шекспіра Купець венецький, Мої знайомі жида, Фавст і ін.» (ЛННБ. Ф. 259. Оп.1. Кор. III. 72 (Фонд у стадії опрацювання)). У фонді М. Возняка (ЛННБУ. Ф. 29. Од. зб. 778/п. 180. Арк. 1–17) зберігається рукописний план з переліком змісту томів наукового видання. На титульному аркуші занотовано, що його отримано від Укрдержлітвидаву і збережено зусиллями рукописного відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. У фонді зберігся лише план, хоча з нотатки на папці випливає, що його складено згідно з отриманими матеріалами. Записи свідчать, що матеріали томів I–X, XII і XXI були підготовлені у вигляді машинопису і гранок, інші – у вигляді машинопису. До тому XXII є примітка, що підготовлено чотири папки матеріалів, проте з відсутністю багатьох сторінок. Те, що томи врятували, свідчить чернетка недатованого протоколу № 1 засідання редакційної колегії двадцятип'ятитомного зібрання творів І. Франка. Питання академічних видань творів Т. Шевченка та І. Франка винесли на розгляд Бюро Ради народних комісарів УРСР уже на третій квартал 1945 р. (ЦДАВО. Матеріали Академії наук УРСР. Ф. Р-2. Оп. 7. Том III. Од. зб. 2739. Арк. 6), тож не викликає сумнівів, що цей документ датується 1945 р. Згідно з записами, на засіданні

Проте, Покійному вдалося вже за німецької окупації дістати завдяки п. Ів. Костюкові, що був за німців на Наддніпрянщині перекладачем, ті томи, що їх він міг знайти в зруйнованих друкарнях¹.

Крім праці над Франком, М. Возняк зраджував був за першої большевицької окупації й випуск «Наукового Збірника» Львівського Державного Університету ім. Івана Франка. В цьому випуску надруковані розвідки ректора університету Мих. Марченка, советського етнографа Ф. Лаврова, Ф. Колесси та невідомі твори Франка, що їх вишукав М. Возняк².

V.

З вибухом у червні 1941 року війни з німцями большевики заміряли вивезти зі Львова цілий ряд визначніших наших науковців, нібито в цілі охоронити їх перед гітлерівцями, в тім числі й акад. М. Возняка, але через страшну паніку, яка їх

Ю. Кобилецький прозвітував, що ним було вивезено з м. Києва та м. Харкова 20 томів творів І. Франка і передано АН УРСР на збереження. Крім томів, вивезли і передали на збереження також всі портрети до творів І. Франка. Готовність 20 томів і їх задовільний стан підтвердив і Є. Кирилюк (ЦДАМЛМ. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 1). Про збереження матеріалів заговорили і у владних кабінетах. Звернення до Президії АН УРСР дійсного члена АН УРСР М. Птухи датовано 4 липня 1945 р. (*Луцький О.* Двадцятип'ятитомне видання творів Івана Франка: львівський внесок // Новітня доба. Львів, 2020. Вип. 8. С. 118). Він підтвердив, що значна частина двадцятип'ятитомного наукового видання творів І. Франка, була цілком підготовлена, відредагована і здана Держвидаву для друку. На той час у гранках і рукописах в ІЛ зберігались томи I, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV; решта роботи загинула у Львівській та Харківській друкарнях.

¹ Очевидно, ідеться про військового перекладача Івана Костюка, про якого згадував у своїх спогадах Ю. Шевельов (Див.: *Шевельов Ю. (Юрій Шерех).* Я-мене-мені... (і довкруги). Спогади. Т. 1. В Україні. Видання часопису «Березіль». Видавництво М. П. Коць. Харків-Нью-Йорк, 2001. С. 332). Біографічну довідку про нього подала Н. Баштова (див.: *Баштова Н.* Юрій Шевельов і Григорій Костюк: «...На старості літ починаємо листуватися...» // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. Т. 5. Київ: ВД «Стилос», 2010. С. 465–466). Чи дійсно він брав участь у порятунку матеріалів 25-томника творів Івана Франка не відомо.

² Ідеться про перший том «Записок історичного та філологічного факультетів» Львівського державного університету ім. І. Франка (1940 р.). Зміст тому: 1. Акад. Возняк М. С. Превалювання та знаменна культурна подія. С. 3–4; 2. Брагінець А. С. Перша теоретична і практична програма наукового комунізму. С. 5–23; 3. Марченко М. І. До питання розвитку феодалних відносин на Україні в рр. 1650–1660. С. 25–39; 4. Акад. Колесса Ф. М. Хмельниччина в українських народних піснях і думах. С. 41–58; 5. Оглоблін О. П. Боротьба старшинських угруповань на Гетьманщині в кінці XVII ст. і виступ Петрика. С. 59–72; 6. Полонська-Василенко Н. Д. До історіографії Запоріжжя XVIII ст. (Леклерк та Болтін). С. 73–87; 7. Лавров П. А. Українське селянство й польське повстання 1830–1831 рр. на Правобережній Україні. С. 89–110; 8. Возняк М. С. Літературна атмосфера «Івана Підкови» Т. Г. Шевченка. С. 111–127; 9. Сімович В. І. «Недосвіт» у Шевченка. С. 129–138; 10. Крип'якевич І. П. З минулого Шевченкової батьківщини. С. 139–147; 11. Возняк М. С. До зв'язків М. М. Коцюбинського з Галичиною. С. 149–202; 12. Возняк М. С. Франків «Рябина». С. 203–254 (Див.: *Записки історичного та філологічного факультетів.* Т. I. Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1940. 254 с.).

охопила, встигли вивезти тільки К. Студинського й Петра Франка, яких енкаведисти пильнували в їхніх домівках уже з вибухом війни. М. Возняк і д-р М. Панчишин, яких вони шукали, встигли сховатися¹. Покійний нізащо не хотів покидати Львова, головню через свою прегарну бібліотеку, з якою ніяк не хотів розлучатися, хоч і побоювався гестапівців, бо ж від них не могло укритися його експоноване становище за большевицького володіння. І Гестапо дійсно мало храп на нього, але впливовим чинникам, з Українського Допомогового Комітету, що репрезентував українців перед німецькою владою, вдалося реабілітувати М. Возняка, як передусім ученого, а ніякого політичного діяча.

І знову виринула перед Покійним проблема заробітку. Правда, він багато заробляв за большевиків писанням по советських часописах, але ці гонорари склалися на його conto в Державному Банку, звідки він діставав тільки визначені, невисокі квоти.

За німців міг Покійний дещо заробити статтями в тодішній українській пресі – «Львівських» або «Краківських Вістях», чи в журналі «Наші Дні», але ж був це надто мізерний заробіток, на який годі було вижити.

Допомагало Покійному в його скрутному становищі львівське Українське Видавництво, яке спеціально опікувалося літератами й науковцями, а від Українського Допомогового Комітету одержував він, як і інші науковці, зовсім порядний приділ.

З праць М. Возняка за німецької окупації годиться згадати статтю «І хто ж автор Історії Русів», вміщену в січневому числі «Наших Днів» 1944 р.², в якій він

¹ Подробиці арешту П. Франка і К. Студинського детально розкрила Н. Тихолоз. Дослідниця підтвердила, що до «примусової евакуації» наказано було готуватись і професорові медицини М. Панчишину, але він встиг сховатись у підвалах медінституту (див.: *Тихолоз Н.* Петро Франко. Формула долі (Життєпис на тлі доби). Львів: Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2021. С. 234).

² Ідеться про дискусію на сторінках літературно-мистецького щомісячника «Наші дні». О. Оглоблин 1943 р. виступив зі статтею «Хто був автором “Історії Русов”?» (див.: *Оглоблин О.* Хто був автором «Історії Русов»? // *Наші дні*. Львів. 1943. Листопад. Ч. 11. С. 6–7). У січневому номері свою версію цього питання виклав М. Возняк (див.: *Возняк М.* І хто ж автор Історії Русів? (Деякі уваги з приводу псевдо-Лобисевича) // *Наші дні*. Львів. 1944. Січень. Ч. 1. С. 4–5). Йому дав відповідь О. Оглоблин (див.: *Оглоблин О.* Псевдо-Безбородько проти Лобисевича (З приводу статті М. Возняка «І хто ж автор Історії Русов» // *Наші дні*. 1944. Січень. С. 4–5) // *Наші дні*. Львів. 1944. Лютий. Ч. II. С. 12–13). У цьому ж номері надрукована і стаття В. Дорошенка (*Дорошенко В. О.* Роман Лукань // *Наші дні*. Львів. 1944. Лютий. Ч. II. С. 12–13). Пізніше, цій дискусії В. Дорошенко присвятив кілька рядків і на шпальтах «Української літературної газети»: «Він страшенно обурювався на проф. Оглоблина, що той оспорує його думку, що автором “Історії Русів” був Ол. Безбородько, а обстоює авторство Лобисевича. А коли проф. Оглоблин у відповідь на його статтю в січневому числі львівського журналу “Наші дні” 1944 року “І хто ж автор “Історії Русів”?”, в якій Возняк виступав проти приписування авторства Лобисевичу, в лютовому числі цього журналу відповів статтею “Псевдо-Безбородько проти Лобисевича”, то покійний був так вражений цією відповіддю, що нахвалювався “побити” Оглоблина. На цьому місці я мушу спростувати свої слова в одному з попередніх своїх фейлетонів про життя й діяльність М. Возняка у ч. 29 “Свободи” 1956 р., що нібито проти його думки, що автором “Історії Русів” був Безбородько, виступали

збирає гіпотезу проф. Ол. Оглоблина про авторство Опанаса Лобисевича (в його статті в листопадовому числі «Наших Днів» 1943 р.) та «Українські перекази й легенди» – вибір із Києво-Печерського Патерика, що їх видало окремою збіркою Українське Видавництво у Львові. Частину цієї збірки видано недавно в Нью-Йорку під криптонімом М. В.¹

VI.

Не маючи причини боятися більшовиків і не бажаючи розлучатися з бібліотекою, М. Возняк свідомо лишився у Львові по відході німців, тим більше, що страшно ненавидів нацистських катів.

За нового приходу большевиків М. Возняк знову став професором університету й працівником Академії Наук, але, здається, вже не мав тих гонорарів і впливів, що перше. На жаль, через відомі обставини мало що можна сказати про його працю в цьому останньому десятилітті його життя. З-поза залізної заслони ледве продираються якісь відомості, а ще рідше приходять українські видання, з яких можна було б довідатися про працю Небіжчика. Нема, очевидно, жадного сумніву щодо того, що він і далі заповідливо працював на науковому полі, зокрема над Франком. До нас дійшла вістка про його більшу працю над останнім, яка викликала сильні закиди комуністичної критики, що нападала на нього за недотримання марксівської методології². Либонь чи не була це та праця, що мала ввійти в 1-й том збірного видання Франкових творів, розпочатого в 1940 році. Були чутки, що большевики відновили це видання, але вже в зменшеному вигляді³.

В 1946 році вийшла монографія М. Возняка про Квітку⁴, яка викликала подібні ж заваги, що й праця його про Франка. З видань, що дійшли до нас, можу зазначити збірники Львівського Державного Університету ім. Ів. Франка, присвячені

проф. Ол. Оглоблин і проф. А. Яковлів. В дійсності виступав тільки Оглоблин, а Яковлів, навпаки, був тієї ж самої думки, що й Возняк. Він висловив її в розвідці “До питання про автора Історії Русів”, написаній у 1933 році, опублікованій у 1937 році в 154 томі “Записок” НТШ. Тепер уже й проф. Оглоблин відмовився від своєї гіпотези щодо авторства Лобисевича під час обговорення на одному з засідань УВАН нової праці проф. А. Яковлева, в якій той звів до купи свої попередні й Вознякові аргументи щодо авторства Ол. Безбородька, додавши багато нових. Ця праця проф. Яковлева опублікована по-англійськи в “Annals” УВАН. т. III, ч. 2 (8) (див.: *Дорошенко В.* Академік М. Возняк // Українська літературна газета. Ч. 2(20). Лютий. 1957. С. 8).

¹ Ідеться про видання: Українські перекази / Зібрав М. Возняк. Львів–Краків: Українське видавництво, 1944. 111 с. Бібліографічний опис нью-йоркського видання: Українські перекази / Зібрав М. В. Нью-Йорк: Видання Шкільної Ради УККА. Накладом АРКА.

² Ідеться про видання: *Возняк М.* Титан праці. Життя і творчість І. Франка. Львів: Вільна Україна, 1946. 93 с. Негативна рецензія на книгу: Білецький М. Нездійснений задум // Вільна Україна. 1947. 19 лютого. С. 4.

³ Ідеться про видання творів І. Франка у 20 томах, здійснене упродовж 1950–1956 рр.

⁴ *Возняк М.* Григорій Квітка-Основ'яненко. Життя і творчість. Київ: Держлітвидав, 1946. 94 с.

патронові університету: збірник 1-й, Львів 1948 р.¹ і збірник 2-й, 1949 р.² В цих збірниках знаходимо статті Покійного про Франка та вишукану ним невідому річ останнього («Гуцульський король»)³. Франкові твори подає Возняк і в своїх статтях: «До фольклорних занять Івана Франка», «Недопущення Ів. Франка до доцентури у Львівському університеті», «Виборче беззаконня проти Івана Франка» – у 1-му томі і «Франкова перерібка драми Кальдерона»⁴ та «До історії видань творів Франка» – в 2-му томі.

Оце, на жаль, усе, що я можу подати про працю М. Возняка в останньому періоді його трудящого життя.

VII.

М. Возняк жив і вмер самотнім, як «старий кавалер». Його молодший брат – жвавий і життєрадісний юнак, – яким він опікувався, помер передчасно на сухоти. Покійний, хоч теж не відзначався особливим здоров'ям, пережив свого брата. Єдиною відрадою в його самотньому житті була його велика й цінна бібліотека, яку він заповідливо комплектував. Була б велика шкода, якби вона змарнувалася після його смерті. М. Возняк, правда, не раз мріяв про одруження, але до того ніколи не дійшло.

В особі Покійного академіка українська наука зазнала великої втрати. Був бо він невсипущим працівником та заслуженим дослідником і неструдженим вишукувачем і видавцем прерізних рукописних матеріалів, між якими було чимало речей незвичайно цінних для нашої науки. Цим розшукам віддавався М. Возняк з пристрасстю закоханого.

Крім цих сирих матеріалів, полишив Покійний цілу бібліотеку більших і менших студій, які значно посували вивчення заторкнутих у них тем. Був М. Возняк, сказавши коротко, справжнім «гелертером» на німецький лад, у кращому значенні цього слова. Він не визначався тим *esprit*, яке характеризує творчість Ів. Франка, Василя Щурата чи Мих. Грушевського. Його синтетичні праці, зокрема «Історія української літератури», мають еkleктичний характер. Але хоч вони й не визначаються оригінальною методою, як це зазначив М. Глобенко в 2-му випуску «Енциклопедії Українознавства» (пор. ст. 728)⁵, а ще раніше акад. С. Єфремов у 1-му томі своєї «Історії української

¹ Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 1. Львів, 1948. 199 с.

² Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 2. Львів, 1949. 230 с.

³ Ідеться про такі статті *М. Возняка*: Франко І. Гуцульський король // Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 1. Львів, 1948. С. 5–14; До фольклорних занять Івана Франка // Там само. С. 15–39; Недопущення Івана Франка до доцентури у Львівському університеті // Там само. С. 43–63; Виборче беззаконня проти Івана Франка // Там само. С. 65–87.

⁴ У другому збірнику опубліковано статті М. Возняка: Франкова перерібка драми Кальдерона // Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 2. Львів: ЛДУ, 1948. С. 149–206; До історії видань творів Івана Франка // Там само. С. 223–226.

⁵ Ідеться про видання: Енциклопедія українознавства: в двох томах. Гол. ред.: проф. В. Куби-йович, З. Кузеля. Мюнхен – Нью-Йорк, 1949–1952. (див. [Електронний ресурс]: <http://litopys.org.ua/encycl/eui.htm>).

літератури» (Ляйпціг 1924, ст. 47–50)¹, проте мають свою вагу, як сумлінне й об'єктивне представлення історично-літературних фактів. Його розмінювання наукової праці на дрібні причинки пояснюється й матеріальними умовами: щоб написати більшу річ, треба мати матеріальну до того змогу, а тут, щоб жити, треба мати гроші, хоч марні, але негайно.

Але поза силою-силенною різних дрібних знадібків полишив нам Покійний і ряд капітальних речей, як наукових монографій, так і популярних нарисів, які не втратили своєї ваги й досі.

І за всю цю мозольну працю, ведену часто-густо в невідрадных матеріальних умовах, українська наука і громадянство низько хилить свої голови перед пам'яттю заслуженого вченого.

Підготовка тексту і коментарі Тетяни Голяк.

VOLODYMYR DOROSHENKO'S MEMOIRS ON MYKHAYLO VOZNIAK

Tetiana HOLIAK

The article is devoted to the analysis of Volodymyr Doroshenko's memoir articles on Mykhaylo Vozniak. The **scholarly novelty** consists in the introduction into scholarly circulation of the memoir essay, the latter having for a long time remained unknown to a wide range of researchers and interested readers. **Methods of research:** source studies, textological, historical-literary. As a result of analysing in a detailed way of V. Doroshenko's memoir article, the researcher has arrived at the following **conclusions**. M. Vozniak has authored more than 500 scholarly papers in various fields of Literary Studies. Owing to the analysis of the publications having appeared in print in honour of the Academician following his death, it has been established that the Soviet press carried just a few humble obituaries. The scholar's life-time hadn't seen a single bibliography index of his works, nor had any academic biography been written. The scholar's oblivion period, excepting M. Nechytaliuk's articles, had continued up till the early 1980s. Laconic, devoid of emotional-evaluative judgements, V. Doroshenko's memoirs could only partially bridge the existing gap, but they had been published abroad. The name of their author, a well-known bibliographer, literary scholar, public and political figure, came to be proscribed in the postwar soviet Ukraine, his works being withdrawn from scholarly circulation.

The memoir essay is devoted to the life, scholarly and public activities of M. Vozniak in six time periods. The latter period of the Academician's life is outlined in general terms as the year 1944 witnessed V. Doroshenko emigration. For lack of sources, he paid attention to the scholar's most important achievements, yet some of the points are in need of verification. In their time, V. Doroshenko's articles on Academician M. Vozniak received a favourable acclaim abroad.

Key words: M. Vozniak, Ivan Franko Studies, scholarly and public activities, V. Doroshenko, memoirs, memory, creative output, memoir essay.

Дата подання: 19 червня 2023 р.

¹ Ідеться про видання: *Єфремов С.* Історія українського письменства. Том I. Київ – Ляйпціг, 1924. 448 с.

• РЕЦЕНЗІЇ • ОГЛЯДИ •

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4603>

ТЕРАПІЯ ВІД ЗНЕВІРИ

*(Рецензія на видання: Франкові «Чуда» святого Миколая / Упоряд.
Ярослави Мельник; передм.: Ярослави Мельник і Наталі Тихолоз.
Львів: Папуга, 2022. 80 с.)*

Ольга ПЕТРЕНКО-ЦЕУНОВА

У часи великих випробувань ми як індивіди і як нація по-особливому потребуємо розради. Такою розрадою може слугувати якісна пожива для розуму, наприклад, довершена за задумом та виконанням книжка «Франкові “Чуда” святого Миколая», що побачила світ у Львові наприкінці 2022 р.

Книжку, доповнену дбайливо підібраними ілюстраціями зі стародруків, упорядкувала Ярослава Мельник. Дві літературознавчі передмови – Ярослави Мельник та Наталі Тихолоз – знайомлять читача з контекстом написання чотирьох текстів Івана Франка, присвячених постаті святого Миколая, а саме: «Чудо з ковром», «Чудо з утопленим хлопцем», «Оповідання про половчина» та «Суд святого Миколая».

Я. Мельник у передмові висвітлює студії І. Франка в галузі української літератури Середньовіччя та розкриває його заходи з популяризації цього культурного масиву. Великий знавець і відданий поціновувач середньовічної та барокової спадщини, І. Франко зауважував у вступі до збірки «Давнє й нове» (1910), що мав «метою популяризацію багатого скарбу поезії та життєдайної мудрості, що міститься в нашій старій письменстві».

І. Франко та його покоління свідомо й послідовно вибудовували тяглість модерного українського наративу від часів Русі. Одним із заходів у цьому напрямку став збірник «Староруські оповідання» (1900), в якому вміщено прозовий текст про святого Миколая та полоненого половця. У передслові І. Франко акцентує на тягlostі «уявленої спільноти»: «Годиться нам знати й те, що ми не вчорашні, що наше слово було колись у честі і повазі і служило до виявлювання високих думок, мудрих законів і щирого, глибокого чуття».

Митець бездержавного на той час народу в час національного пробудження нерідко мусив обирати між громадсько-політичними та просвітницькими заходами «для загального добра» і втіленням власних творчих та дослідницьких ідей. До «ненароджених дітей», про яких Франко листувався з Лесею Українкою, належить

і нереалізований задум зробити ширшу розвідку про святого Миколая, подібно до студії про святого Климента, яку Франко-медієвіст устиг написати.

Від початку християнізації на Русі активно вшановували саме святого Климента, проте згодом його заступив культ святого Миколая, який став в Україні справді національним святим. Прикметно, що апокрифи про Миколая прийшли в середньовічне руське середовище раніше за переклад канонічного життя.

Назвавши свою передмову «Влада традиції над поетом», Я. Мельник водночас зауважує низку новацій, які здійснив І. Франко в інтерпретації давніх сюжетів. Зокрема, ідеться про їхнє перекодування сучасною його читачеві мовою – без топосів скромності, формульних звертань, моралізаційних роздумів і прихованих біблійних цитат. У двох поетичних «чудах» на самому початку наголошена пригодницька складова. Фіксуючи творчу ощадливість поета в художніх засобах під час найдраматичнішого епізоду «Чуда з утопленим хлопцем» – ляменту батька дитини, сама дослідниця висловлюється доволі метафорично: «Перш аніж перейти до споглядання згаданого епізоду на обидвох полотнах (на картині-оригіналі й на Франковій репродукції), варто, либонь, на підході до цього сюжету бодай побіжно згадати морську парість легендарію святого Миколая».

Я. Мельник дошукується причин певної сухості тону поетичних «чудес», простоти рим, порівнює з іншими текстами Франка – синхронними й ранішими, знаними й маловідомими. Цікава думка завершує цю передмову: модернізм, хоч як прагнув вхопити сучасний дух епохи, ніколи не поривав із традицією, черпав із неї сили й вибудовував нові спільності.

У своїй передмові Н. Тихолоз розкриває біографічні передумови Франкових зацікавлень постаттю святого Миколая. Цей інтерес сягає корінням раннього дитинства, позаяк у селі Нагуєвичі, де народився І. Франко, церква була висвячена на честь мирлікійського святого. До слова, добрий усміхнений лик, що прикрашає обкладинку книжки, походить із тієї-таки церкви в Нагуєвичах.

Дослідниця описує традиції відзначення дня святого Миколая на межі XIX і XX ст. у Галичині, зокрема звичай театралізованих інсценізацій для дітей. Головними дійовими особами таких спектаклів були Миколай, ангели, чортик, більш і менш чемні дітки. Ця традиція, успадкована з часів барокової шкільної драми, зумовила появу драматичного образка «Суд святого Миколая». Подібні сценки на тематику міраклів були не лише даниною ранньомодерній спадщині, а й конкретним життєвим фактом галицької дійсності.

Як зазначає Н. Тихолоз, «Суд святого Миколая» побудований за фольклорною моделлю нанизання епізодів-історій численних дітей, що стають на звіт перед святим. Виклад побудований не на розвитку дії, а на зміні емоційного стану героїв, тож не має пригодницької складової. Показовою є безконфліктність ситуації: замість боротьби добра зі злом глядач стежить за «безнастанною градацією добра». Проте саме ці аксіологічні пошуки найвищого прояву любові й добра створюють певний «саспенс» у тексті. Н. Тихолоз вбачає в ціннісній настанові тексту новозавітну

заповідь любові до ближнього, розкрити у фіналі. Дослідниця зіставляє «Суд святого Миколая» зі збіркою «Коли ще звірі говорили», де, навпаки, переважають мотиви боротьби за існування в жорстоких умовах повсякдення.

Перші два віршовані тексти – «Чудо з ковром» і «Чудо з утопленим хлопцем» – становлять диптих, що вписує руські землі в сакральну географію: дія першого відбувається в Царгороді, другого – в Києві. Цей мотив трансляції святості був по-своєму важливим як для середньовічних книжників, так і для українців ХІХ ст. Наступний прозовий текст – художній переказ руського оповідання про половчина – розширює хронотоп, окрім християнського світу, і на половецький степ, що виявляється досяжним і підвладним для могутнього святого. Зрештою у драматичному образку «Суд святого Миколая» дія відбувається у двох часопросторових вимірах – реальному, де діти роблять добрі вчинки, й алегоричному, де вони постають перед судом святого Миколая.

Промовистими є притаманні народному християнству елементи обоження святого та христологічні мотиви: він ходить по воді й не тоне, звершує суд і зважає людські діяння. Однак в «Оповіданні про половчина» навмисне акцентовано вустами звільненого з полону чужинця: «...Се не руський бог! Я ж вам говорив виразно, що се святий Миколай, намальований на образі».

Текст «Суд святого Миколая», попри позірну простоту та зорієнтованість на молодших школярів, також має потенціал до ширшої інтерпретації. Зокрема, І. Франко широко послуговується гастрономічною поетикою, обіграє євхаристійну семантику поділу хліба. Поет наслідує властиву низовому бароко школярську гумористику мандрованих дяків, застосовує елементи травестування шанованих християнських святих жінок, що, можливо, відсилає до віршованої травестії «Вірша на Великдень» («Кажуть, будто молодиці...»), яку свого часу опублікував М. Драгоманов у кількох версіях і, вочевидь, була відома І. Франку.

**«Кажуть, будто
молодиці...»:**

Сара кинула і ложку,
Піднімала гарно ножку,
А за нею і Рахіль,
Лія кинула й костиль,
Протирала хусткой очі,
І Ревекка вийшла з мочі –
Ударил гопака;
Тут Сусанна із садка
На Данила погляділа
І у танець полетіла;
А пригожая Есфір
Красну вийняла псалтир,
Пред Давидом розгорнула
Да й іграєть його натхнула
Аж до олтаревих рог:
Засміявся сам і бог!

«Суд святого Миколая»:

Ну, медяник ми принесли:
Препишно в нас його спекли.
Свята Софія розчинила,
Свята Надія замісила,
Свята Гафія в піч саджала,
Свята Палага украшала,
Свята Варвара Великая
Його мигдалем обтикала.
Свята Марія Єгипетська
Його виймала із припічка,
Сама ж пречиста божа мати
Благословила його взяти.

Сам задум визначити найчемнішого з-поміж дітей проблематизує тему знецінення й визнання. Хтось робить добро з покори, хтось – зі співчуття, хтось – із волі випадку, і все це буцімто недостатні прояви добродійства. Якщо розглядати цей сюжет крізь призму притчі про робітників у винограднику (Мт. 20:1–16) та її тлумачення митрополита Іларіона у «Слові про закон і благодать» – кожен чинить за своєю змогою, а отримує на рівних з іншими. Урешті фінал знімає суперечності – у дилемі між «законом» і «благодаттю» бере гору остання, і медяник, відданий за присудом святого Миколая найбільшій добродійці, поділено порівну між усіма.

Отож завдяки Франковому генію навіть простенька дитяча сценка спонукає до глибшого прочитання. Подібно й інші тексти містять у собі згорнуті інтенції, котрі, за р. Інгарденом, по-різному промовляють до читача залежно від його естетичного – та й життєвого – досвіду.

Давні сюжети, уписані в сьогодинішній контекст, не просто не полишають нікого байдужим – вони дають читачеві базову впевненість у тому, що в світі запанує лад, сотні разів підважений у цій жорстокій війні, але не знищений. У часи віроломства, порушення обітниць і нехтування мораллю ці історії парадоксальним чином повертають віру у справедливість, допомагають лишатися людяними до близьких, і навіть коли випадає воювати з нелюдьми, не обарвлюватися їхньою сутністю й вірити, що правда переможе, а «діла злих загинуть». Недарма Франкові тексти закінчуються закликом свідчити правдиву, добру звістку.

Ольга Петренко-Цеунова – старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства, аспірант кафедри літературознавства ім. В. Моренця Національного університету «Києво-Могилянська академія» (вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04070, Україна).

Olha Petrenko-Tseunova – Senior Lecturer, Department of General and Slavonic Linguistics, Postgraduate Student, V. Morenets' Department of Literary Studies, National University "Kyiv-Mohyla Academy" (2 Hryhoriya Skovorody Str., Kyiv, 04070, Ukraine).

E-mail: ol.petrenko@ukma.edu.ua

Дата подання: 15 липня 2023 р.

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ РОМАН «РУКИ І СЛЬОЗИ» СТЕПАНА ПРОЦЮКА: ДУМКИ НА БЕРЕГАХ

(Рецензія на видання: Процюк С. Руки і сльози. Роман про Івана Франка.
Київ: Видавництво Холодкевича «ТунДрайв», 2022. 384 с.)

Наталія ТИХОЛОЗ

Писати про Івана Франка – це завжди виклик. Виклик перед собою і виклик перед суспільством. Це непросто. Бо непростим був і сам І. Франко. Він постійно еволюціонував, змінювався сам і змінював суспільність довкола себе, плив проти течії, часом був правдомовно різким і відвертим. До того ж огром літератури про І. Франка такий великий, що нерідко навіть найсміливіші пасують... І це цілком зрозуміло. До того ж слід враховувати, що коли робимо І. Франка літературним персонажем і розказуємо історію його життя як пригоду, то з не меншою ретельністю маємо говорити і про його інтелектуальну канву. І сюжет цього інтелектуального трилера не менш цікавий, ніж любовна чи політична лінія в такій біографії. Попри це біографія І. Франка таки заслуговує на широкоформатний роман. Бо вона захоплива та інтригуюча, насичена багатьма подіями, пристрастями, емоціями, великою динамікою самої постаті письменника-класика. Ба більше, думаю, на часі сьогодні говорити про потребу доброго байопіка про І. Франка.

Постать І. Франка в художній літературі – це тема окремого дослідження. Однак навіть короткий перелік художньої прозової франкіани дозволяє говорити про різноаспектність у зображенні однієї й тієї ж людини. Незакінчена повість про І. Франка його сина Петра (1941), п'єса «Мужицький посол» (1956) Леоніда Смілянського, повість «Терен на шляху» (1959) Петра Колесника... і аж до текстів «Шрами на скалі» (1986) Романа Іваничука, роману-есе «Тричі мені являлася любов» (1987) Романа Горака, трилогії есеїстичних романів-містерій «Самотність Пророка, або Добрий Ангел Івана Франка» (2007), «Поет і владика» (2008), «Доктор і Професор» (2011) Левка Різника, роману «Се мого серця драма» (2011) Зіновія Легкого – усі ці твори засвідчують суспільну запитаність на образ І. Франка в кожного нового покоління письменників та подиктовані бажанням зрозуміти феномен класика. Образ І. Франка в художній літературі кожної епохи завжди стає дзеркалом самої епохи.

Роман «Руки і сльози» Степана Процюка вкотре актуалізує Франкову постать для сучасності. І робить це на широкому панорамному тлі тогочасних міжособистісних та міжкультурних взаємин письменника, враховуючи психотип його творчого темпераменту та складність взаємин із жінками, друзями, спільнотою. Особливу

увагу присвячено непростим сімейним взаєминам, у яких автор часом завдяки художньому вимислу заглядає в таємні закутки Франкового дому і вирозуміло співпереживає зі своїм героєм драму його матримоніального вибору. Життя І. Франка з твору С. Процюка постає в усій складності життєвого шляху від часу народження і аж до відходу у вічність. Автор нічого не прикрашає, не додумує і не дофантазовує. За кожною фразою роману стоїть добре знання фактажу, документальної бази, мемуарних та епістолярних корпусів, найсучасніших франкознавчих досліджень. Дуже відчувається, що, перш ніж писати свій роман, автор завдав собі труду досягнути, зрозуміти, сугестіювати те, що прожив І. Франко. Така опертість тексту на великій джерельній базі часом позначається на «художності» самого жанрового визначення «роману». Але тут, очевидно, авторові йшлося про максимальну правдивість у зображенні «персонажа». Тому міра художньої вигадки дуже невелика, а там, де вона є, то доволі коректна в польоті фантазії.

1879 р. І. Франко в листі до М. Павлика писав, що «головне завдання писателя – порушити, зацікавити, вткнути в руки книжку, збудити в голові думку». І книга С. Процюка чи не найкраще відповідає цій його настанові. Вона спонукає замислитися над життєписом великого українця, який, за окресленням автора, полягав у «втечі від себе і до себе» і зробив одного з найбільших українських письменників духовидцем і пророком своєї нації. Для всіх, хто хоче пізнати І. Франка ближче, роман С. Процюка неодмінно стане добрим початком у зрозумінні величі і трагедії нашого класика.

Тихолоз Наталія – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, директор Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000).

Nataliya Tykholoz – Cand. Sc. (Philology), Senior Research Associate, Director, Institute of Ivan Franko Studies, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: nataliya.tykholoz@lnu.edu.ua

Дата подання: 2 квітня 2023 р.

«Я РІС І РОСТУ НА ФРАНКОВІ...»

(Рецензія на видання: *Льницький М. Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації. Львів: Apriori, 2023. 264 с.*)

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

Свого часу я не один раз задумувався над тим, що майже завжди найскладніше чомусь писати про близьких тобі людей, зокрема і про їхні інтелектуальні та творчі здобутки. Ото моє спостереження підтвердилося й тепер, бо переконався, як нелегко було розпочати роздум про чергову дослідницьку книгу й подиву гідну, як для українця, полііпостасну продуктивність Миколи Ільницького, одного з найінтенсивніших голосів української словесності другої половини XX – XXI ст. Але цього разу перемогло інше відчуття: отой первісний застережливий відрух душі незагаймо примовк, щойно я розгорнув нову – франкознавчу – книгу визнаного майстра українського критичного, наукового, художнього й перекладного слова: заворожливий поваб пістету ще більше заповонив мене. Як і попередні десятки книг М. Ільницького, новинка про Івана Франка відразу припала до душі фактурною опатністю і якоюсь непоясненою органічною природністю. Ще більше зрадив, коли моє першовраження від книги не видалося хибним навіть після того, як узявся за її докладне перечитування (хоча з багатьма публікаціями мав нагоду ознайомитися раніше).

Ще до читання поставив собі запитання: чи випадково ця книга вийшла в серії «Споконвічна мудрість» й у видавництві мого давнього (зі студентських літ) приятеля Юрка Николишина – «Апріорі»? Й *apriori* виснував, що в тому все-таки нема жодної випадковості. Бо автор книги, дійсно, безсумнівний любомудр філології, майстер художнього й осмислювального слова. Кинутий набік примружено-усміхнений, злегка іронічний погляд автора на фото, яке поміщене на початку книги, наче запрошує до неспішної, статечної інтелектуальної розмови.

Одночасно неможливо не зауважити скрупульозної продуманості, концептуальної виваженості змістового наповнення й архітектоніки видання. Уже в анотації автор сигналізує нам, що книга «Іван Франко: антиномія природи і духу» не є традиційним монографічним дослідженням, а зібранням різноаспектних студій – «розвідок» та «інтерпретацій», написаних упродовж не одного десятиліття. Прикметно, що головні акорди її проблематики не завжди локалізовані в рамках окремої статті чи розділі, а дуже часто наче «мігрують» поза грані чітко накреслених кордонів тріадної структури книги – «паралелей», «інтерпретацій» і «відлунь». Перечитуючи окремі студії розділів, ловиш себе на думці, ніби автор подовкруг себе порозставляв численні дзеркала й завзято виловлює «сіттю» слів, гіпотез, аргументованих доказів різноманітні

змістові й формально-поетикальні домінанти, аспекти й нюанси неокрайого космосу Франкового життя і творчості. Тому не важко спостерегти, що глибинні «мелодії» кожної студії пульсують поміж альтернативами зацентованої в підзаголовку книги проблеми «природи й духу», а своєрідним фокусом більшості наукових «сюжетів», «сюжетних відгалужень», побіжних чи принагідних аспектів слугує праця, яку автор вивів поза рамці змістової тріади розділів і начебто свідомо наділив її функцією преамбули, своєрідного концептуального заспіву до всього жмутку проблематики своєї франкознавчої евристики. Саме тут, у найбільшій за обсягом статті «Все, що мав у житті...»: повість «Перехресні стежки» і лірична драма «Зів'яле листя» в світлі авторської особистості» дослідник наче законтурив ще в 1980-х роках тематико-проблемні домінанти Франкової творчості та пріоритетні вектори своїх майбутніх франкознавчих пошуків. Уже в зачині студії М. Ільницький наголосив, що в кожного великого письменника є твори, в яких із особливою повнотою відбивається його особистість: такими у спадщині І. Франка, на його переконання, і були «Перехресні стежки» та збірка «Зів'яле листя». Ота дивна міграція численних наукових «сюжетів» і проблем від тексту до тексту, які злитовуює в монолітну систему авторитетний голос автора, справді творить своєрідну естетичну матрицю осмислення Франкових творчих шукань. Цікаво, інтерпретуючи художній світ І. Франка, науковець без зайвих мудрувань, сам постулює свій науково-теоретичний маніфест – концепт лейтмотивно-фокусної стратегії розпросторення дослідницької думки: «Шлях від конкретного факту до художнього образу переважно складний, проходить багатьма каналами опосередкувань, але ланки зв'язку дають себе виявити, іноді прориваються майже цитатно. <...> Без урахування елементів особистого досвіду І. Франка не можлива об'єктивна оцінка повісті «Перехресні стежки» з погляду проблематики твору, трактування персонажів – виразників різних суспільних прошарків тощо...» [2, с. 23]. Науковець послідовно саме в цій статті через аналіз текстових перегуків роману та збірки інтимної лірики систематизував колообіг тем і проблем, які в різних проєкціях і в різножанрових текстах апробував письменник, і передусім те, що автор сам «переживав і беріг у закутку душі» [2, с. 27]. Такий, начебто спрощений, автобіографічно-ментальний, психологічний принцип потрактування художньої творчості та світоглядних орієнтирів дав дослідникові численні естетичні й інтелектуальні ключі, за допомогою яких, наче рентгеном, він просвітлює й осягає значний корпус текстів, майстерно дешифруючи їхню змістову та естетичну специфіку.

Словом, перша стаття насправді виконує функцію своєрідного заспіву-камертону до всієї «симфонії» підсумкової книги франкознавчих розвідок М. Ільницького; науковець – із подиву гідною інтелектуальною пластичністю – витлумачує «силові поля» текстів, образів, світоглядно-біографічних і естетичних феноменів, декодує їхні «антиномії», які, за його ж філософським узагальненням, «з однаковою мірою переконливості доводять протилежні твердження» [2, с. 55]. Отож-бо і в *естетичних діалогах-«паралелях» між мистецькими світами* (Й. В. Гете та І. Франка – драма зболеного серця, фаустівський мотив, «лисячий» епос; А. Міцкевича та І. Франка – проблема валенродизму, апостазії, ренегатства та споріднений, на переконання науковця, мотив – «наймів у сусідів»;

Ф. Достоевського та І. Франка – поєдинок із собою, двійництво як засада розбудови тексту; І. Франка та Г. Хоткевича – кризь призму ментальної специфіки бойка й гуцула), *і в інтерпретаційних студіях* (міфологічна основа Білого й Чорного велетнів в оповіданні «Як Юра Шикманюк брів Черемош»; зміїна символіка в творах І. Франка та В. Щурата; відчитування теоретичних аспектів «Майових елегій»; концептуальне моделювання образу М. Пашкевича у Франковій ліриці; варіанти фольклорної балади про перевізника та їхні змістові конотації), *і в численних* – з огляду на викладову специфіку – «*відлуннях*» (про провідні акорди праць західноукраїнських франкознавців міжвоєнного двадцятиліття – історіографічно-культурологічна передмова до антологічного збірника «Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20-30-х років ХХ ст.», який вийшов друком у видавництві Львівського університету 2010 р. в упорядкуванні професора М. Ільницького); про соціокультурний феномен «в наймах у сусідів» та франкознавчі «експерименти» Якіма Яреми; про монографію Б. Тихолоза «Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії» – в аспекті неможливості остаточного збагнення «моторошних видив осінніх ночей» із Франкового диптиху «Із дневника»; про краснавчу пішу мандрівку («слідами Івана Франка на Бойківщині») по Турківщині, зокрема в села Дидьова й Лімна на річці Сян; про голосні перипетії з фальсифікатом під І. Франка «Папі в альбом», які «доінтерпретував» в останніх акордах завершальної мемуарно-аналітичної силуетки про Тараса Франка, та про подібне й відмінне в натурах сина й батька) – франкознавчі пошуки М. Ільницького вражають неповторною технологією літературознавчого письма. Свої літературно-критичні та літературознавчі розмисли він пише дуже доступно, легко сприйнятною мовою, проте саме такою дискурсивною манерою досягає стереоскопічної вичерпності осмислення розмаїтої проблематики. Тексти М. Ільницького, як ми вже зауважували, оповиває дуже особлива аура – під час читання складається враження, наче перебуваєш в атмосфері зичливої, безпосередньої інтелектуальної бесіди.

Ось як, скажімо, учений розпросторює теоретичні засновки проблеми на початку статті «В наймах у сусідів» як соціокультурний феномен»:

«...Найми у сусідів можуть вирости до рівня національної драми. Принаймні сьогодні в таких наймах перебуває приблизно сім мільйонів українців. І найми ці бувають різними: від інтелекту науковця чи таланту митця до сексуального рабства жінок. Поняття наймів, з іншого боку, можна назвати метафорою нашого часу – епохи суцільної глобалізації та міграційних процесів, коли стираються грані географічних кордонів, соціальних систем, відбувається перебудова культурних парадигм. Мої міркування, звісно, не охоплюватимуть такого широкого спектру проблем, вони стосуватимуться тільки окремих аспектів українсько-польських культурних аспектів, які все-таки виводять на ширший простір, що містить у собі внутрішню контрверсійність, у психологічному плані породжують певну, іноді й доволі помітну психологічну реакцію» [2, с. 209].

Кажучи популярним словом часу І. Франка, маємо виразний приклад органічної легкості гармонійного поєднання складного понятійного апарату з глибокою логічністю та прозорістю висвітлення непростої філософської проблеми з виходом на сучасний ідеоконтекст.

До речі, саме таку призму рецепції збірника статей у ґрунтовному синтетичному вступному слові «Франкознавчі студії Миколи Ільницького» запропонувала знакова франкознавиця сучасності професорка Ярослава Мельник. Науковиця також звернула увагу на проникливості й вишуканій естетичності «прецікавих знадобів і причинків» М. Ільницького, а також на всюдисущій Франковій присутності, «густій помаркованості <...> ледь чи не кожної більшої студії» вченого, який, мовляв, «завжди *semper tūo* в майстерні Франкового критичного слова» [2, с. 9–10]. Урешті, про свою вдячність І. Франкові автор книги зізнається в численних інтерв'ю (І. Денисюкові, В. Брюховецькому, онукові Данилу) та в автобіографічних імпресіях «Замість “*curriculum vitae*”», де стверджує, що поряд із «першою естетичною школою» – народною (материною) піснею, найбільше вчився в І. Франка. Своєю черговою книгою М. Ільницький, член-кореспондент НАН України, заслужений професор Львівського університету, укотре підтвердив репутацію «абсолютного майстра форми», який, за влучною характеристикою славної пам'яті професора І. Денисюка, глибоко обізнаний із різними методами й методиками літературознавчого дослідження, «усе вивчив, про все подумав і має власний погляд на можливості й межі кожного з них» і без крикливої псевдонауковості, із її «туманністю стилю й ускладненістю термінології» [1, с. 223–224] заповзятливо та, що важливо, успішно відкриває таємниці Франкового художнього й інтелектуального всесвіту.

Отже, цей підсумковий збірник франкознавчих розмислів М. Ільницького, результат глибокощирого захоплення особистістю І. Франка, упродовж тривалого часу слугуватиме за приклад наукової сумлінності, за еталонний зразок для виховання нових поколінь знавців літератури, адже читання таких книг сприяє випрацюванню й відточуванню індивідуального почерку, заохочує до віднайдення оригінальних «сюжетів» у власних естетико-літературознавчих шуканнях.

Список використаної літератури

1. Денисюк І.О. Індивідуальність критика // Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 1. Літературознавчі дослідження. Кн. 1. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С. 217–225.
2. Ільницький М. Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації. Львів: Априорі, 2023.

Юрій Горблянський – кандидат філологічних наук, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Yuriy Horblyans'kyi – Cand. Sc. (Philology), Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: yuriy.horblyanskyi@lnu.edu.ua

Дата подання: 20 січня 2024 р.

ПРАЦЯ, НА ЯКУ ЧЕКАЛИ: РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД ІВАНА ФРАНКА В ОПТИЦІ ІГОРЯ МЕДВЕДЯ

*(Рецензія на видання: Медвідь І. Пророк чи єретик? Релігійний світогляд
Івана Франка та його взаємини з греко-католицьким духовенством. Львів: Вид-во
Українського католицького університету, 2023. 423, [1] с. + 16 іл.)*

Ярослава МЕЛЬНИК

Монографія Ігоря Медведя «Пророк чи єретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з греко-католицьким духовенством» дуже вартісне і дуже очікуване дослідження такої складної й контрверсійної проблеми, як ставлення Франка до Української греко-католицької церкви, його взаємини з духовенством цієї Церкви, а також питання персональної релігійності митця (останнє вельми непросте для осмислення назагал, а з огляду на складність і еволюційність поглядів Франка то й поготів). Що ж до очікуваності такої праці у франкознавстві, то ще в далекі 90-ті роки минулого століття професор Іван Денисюк, окреслюючи обрії та перспективи франкознавчих студій, наголошував на необхідності з-поміж іншого вивчення такого питання, як Франко і священники.

Як бачимо, на монографічне, зусібичне, науково незаангажоване й фахове, а також, варто підкреслити, толерантне осмислення цієї теми з того часу довелося чекати ні мало, ні багато – майже три десятиліття. Тішить, одначе, що чекання було не марним. Автор своєю студією не лише виправдав обрії очікування такої знакової постаті в українській гуманітаристиці, як І. Денисюк, а також широкого інтердисциплінарно зорієнтованого кола вчених-франкознавців і великої когорти зацікавлених читачів (із огляду на місце й роль Івана Франка в новочасній інтелектуальній історії, і не лишень українській, останнє – річ аксіоматична), але й включив висвітлення ключових сюжетів свого дослідження у значно ширший релігійний, суспільно-політичний і національний контекст, аніж це передбачав авторитетний дослідник.

На багатому фактографічному джерельному матеріалі, значну частину якого Ігор Медвідь уперше осмислює і вводить у науковий обіг, а також на основі пропущених через густе критичне «решето» цілого корпусу праць попередників (міждисциплінарного спрямування в тому числі), прекрасно «озброєний» фаховим інструментарієм дослідник просторо, аргументовано й зазвичай вельми цікаво розгортає такі сюжети: вільнодумство та релігійність як чинники українського національного проєкту другої пол. XIX – поч. XX ст.; Українська греко-католицька церква в умовах викликів модерності та пошуку власної ідентичності; І. Франко та

греко-католицьке духовенство (для докладного вивчення тут слушно виокремлено такі теми: радикали і попи, І. Франко і С. Сембратович, І. Франко та митрополит Андрей Шептицький, а також взаємини Франка з тими священниками, із якими його єднали особисті й наукові зв'язки); дискусії щодо «культу» І. Франка в Галичині міжвоєнного періоду ХХ ст.

Важко сказати, який із сюжетів цього дослідження опрацьовано найкраще, яка партія звучить найвиразніше, які гіпотези найцікавіші та які висновки й концепції автора найпереконливіші. Усі розділи однаково вартісні й рівноцінні, усі відзначаються евристичним підходом і науковою новизною, за винятком, можливо, розділу «Релігійний світогляд Івана Франка», реконструйованого значною мірою на основі вже «написаного і сказаного», за винятком останнього п'ятого сюжету, де вперше в науковий обіг уведено щоденник о. Платоніда Філяса. Одначе, з другого боку, включення цього розділу в монографію Ігоря Медведя виглядає доволі доречно: і не лишень для повноти охоплення теми, але й з огляду на очікуване (а, без сумніву, так воно й буде) вельми широке коло потенційних читачів монографії, нефахівців у царині франкознавства, у тому числі, які не мусять аж так досконало знати увесь ogromний масив франкознавчих студій. І гарно осмислене й синтезоване подання «вже написаного» лише збагатить читача новими знаннями й переживаннями.

Якщо я вже зачепила сюжет про релігійний світогляд І. Франка, то трохи про ще деякі дискусійні моменти книги. Так, на відміну від автора, я вбачаю прояви релігійності й містицизму письменника і в третьому етапі його творчості. А ще мені іноді складно погодитися з прочитанням тих чи тих художніх текстів поета (не «кидаю» тут каменем у бік молодого автора: погодьмося, герменевтика Франкового художнього тексту, «виведення» з неї релігійних поглядів автора зокрема – надто складна матерія, ба більше: для нашого збагнення, як мені видається, це подекуди «поза межами можливого»). Мені бракує також, попри згаданий уже високий підмурівок праці І. Медведя, ряду дослідників, чії ідеї я вважаю вельми прогностичними і продуктивними для розгортання окремих сюжетів цієї монографії. Дослідження І. Медведя тільки би виграло, якби автор, для прикладу, пишучи про релігійний світогляд Т. Шевченка, покликався не лишень на деяких сучасних українських дослідників, а й на Дмитра Чижевського, а пишучи про вплив Михайла Драгоманова на І. Франка згадав найновіше дослідження Леоніда Ушкалова. Утім про доцільність/недоцільність «вписання» тих чи тих «попередніх текстів» у дослідження ми з автором мали окрему розмову і, можливо, згадувати про це зараз уже марно.

А я, завершуючи свій короткий відгук, із приємністю відзначу, що інтердисциплінарна, широко закроєна, ґрунтовна студія І. Медведя «Пророк чи єретик? Релігійний світогляд І. Франка та його взаємини з греко-католицьким духовенством» заповнила ще одну присутню прогалину франкознавства. І радію, що це глибоке, актуальне, суспільно та наукове вартісне дослідження вийшло у світ у книжковому «одязі».

Ярослава Мельник – доктор філологічних наук, професор кафедри філології гуманітарного факультету Українського католицького університету (вул. Іларіона Свенціцького, 17, м. Львів, 79011, Україна).

Yaroslava Melnyk – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Philology Department, Humanities Faculty, Ukrainian Catholic University (17 Ilarion Svientsits'kyi Str., Lviv, 79011, Ukraine).

E-mail: yamelnyk@gmail.com

Дата подання: 18 вересня 2023 р.

НОВЕ ПРОЧИТАННЯ ФРАНКОВОЇ ПРОЗИ

(Рецензія на видання: Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці / ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 608 с.)

Михайло ГНАТЮК

150-річна історія дослідження творчості Івана Франка нараховує понад тисячу студій, присвячених саме його художній спадщині. Сьогодні важко сказати, що постать письменника була обділена нашою гуманітарною наукою. Франкознавство як комплекс дисциплін, що вивчають різні сторони Франкової творчості й діяльності, в останні роки поповнилося посутніми здобутками у дослідженні наукової, художньої, філософської спадщини видатного мислителя й митця.

Вагомі успіхи сучасної франкознавчої науки пов'язуємо передусім із виданням матеріалів міжнародних симпозіумів до 130-, 140-, 150-, 160-річних та інших ювілеїв від народження І. Франка. Іноді, правда, у згаданих ювілейних збірниках трапляються статті тих, хто тільки на певний (конференційний) час стає франкознавцем, зрозуміло, що такі студії мало дають для вивчення творчості мислителя і письменника.

Серед учених молодшого покоління, які успішно працюють у франкознавстві, вагоме місце належить Миколі Легкому – глибокому дослідникові спадщини І. Франка. На посаді завідувача відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України М. Легкий веде значну роботу з координації франкознавчих досліджень в Україні. Вчений підготував ґрунтовний розділ «Проза Івана Франка» для академічної «Історії української літератури» у 12 томах. У низці наукових праць, які належать перу М. Легкого, маємо вдалу спробу дослідження прози І. Франка на основі саме сучасних методів прочитання текстів. Монографія М. Легкого «Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці», над якою вчений працював більше десяти років, є успішною спробою автора дати «траєкторію розвитку прози І. Франка від її початків до завершення, звертаючи при цьому увагу на сюжетно-композиційні особливості, жанрову природу, образно-персонажну функціональність, форми викладу, походження й історії публікування творів, сюжетні перегуки з іншими мистецькими явищами, відтак – еволюцію індивідуального стилю письменника, його методів і підходів до моделювання художнього світу, нарешті, на рецепцію його кращих творів чи їхньої сукупності у прижиттєвій критиці...» [2, с. 20–21]. Маємо справу з комплексним дослідженням прози письменника, на яку дослідник пропонує глянути з аксонометричної перспективи, що її відкриває кожен твір автора. Зауважмо також,

що монографію М. Легкого удостоєно Премії Міжнародного фонду Івана Франка 2023 р.

Звернімо увагу на різноманітність репрезентованих у монографії сучасних підходів до літературознавчого аналізу: біографічний, психологічний, структурний, семіотичний, герменевтичний, рецептивно-естетичний, які дають можливість по-новому розглянути поетику жанру, образності, нарації, композиції, стилю, що є істотним внеском у сучасну теорію прочитання творів класичної літератури. Зазначені методи дослідження зумовлюють і нетрадиційні критерії класифікації прозових текстів І. Франка: проблемно-тематичний, генологічний, стильовий. Окрім того, автор монографії звертається також до номенологічного, імагологічного і топологічного принципів прочитання прози. Такі критерії увиразнюють саме сучасні підходи до класифікації широко відомих, а часто й цілком невідомих, творів письменника. Загальнотеоретичні принципи літературознавчого аналізу М. Легкий пов'язує із впливом європейських філософських ідей доби І. Франка.

Як відомо, в українському літературознавстві напрацьовані різні підходи до періодизації творчості І. Франка, його філософських поглядів, поезії, прози, драматургії, літературознавства, критики. М. Легкий в аналізі прози письменника виділяє три періоди: а) період «молодечого романтизму» та початки позитивізму (1871–1876 рр.); б) «науковий та ідеальний реалізм» (1877–1900 рр.); в) «назустріч модернізму» (1901–1913). Така періодизація, поза сумнівом, дає дослідникові можливість показати хронологію росту мистецького обдарування Франка-прозаїка. Скажімо, вплив європейського позитивізму, на думку автора дослідження, став передумовою появи в українській літературі покоління 70–80-х рр. XIX ст. (Михайло Павлик, І. Франко, Остап Терлецький). Із цим явищем М. Легкий пов'язує прояв «молодечого романтизму» у творах, зокрема прозових, І. Франка. Можна дискутувати з автором щодо хронологічних рамок періоду 1877–1900 рр., іменованого в монографії «науковий та ідеальний реалізм» у творах письменника. Адже не є таємницею, що вже в ці роки маємо «скоки» митця в модерністичну естетику. Про це стверджує сам дослідник, звертаючи увагу на появу жанру химерного оповідання, феномену колізії двійництва, які виявилися в прозі І. Франка того часу. Зрештою, це ще раз підтверджує, що художня творча практика митця, та ще й такого, як І. Франко, значно ширша від будь-яких теоретичних літературознавчих постулатів. Це ж стосується й аналізу творів у розділі «Назустріч модернізму» (1901–1913). Риси модерного письма, як уже зазначалося, проявилися в текстах письменника ще в 90-х рр. XIX ст., а після життєвої катастрофи митця у 1907–1908 рр. вони вже не мали широкого резонансу.

Автор монографії переконливо демонструє, що і в поезії, і в прозі (додамо, й у наукових літературознавчих трактатах) І. Франка перехід від одного періоду до іншого не був різким, а поступовим. Зміна парадигми творчого мислення митця, на думку дослідника, вписувалася у логіку загальнолітературних законів, яку письменник оприявнив у численних літературознавчих працях межі XIX–XX ст.

Заслугує на увагу спостереження М. Легкого над готичною структурою

роману «Петрії і Добощуки», яка відкривала перспективи для близьких до цієї форми творів: «Вугляр», «Лесишина челядь», «Два приятелі», «Лель і Полель». Цю жанрову специфіку автор дослідження показує, враховуючи відкриту змістову й формальну (ейдологічну) систему, яка своєю темою, проблемою й іншими структурними показниками поєднана з типологічно схожими явищами.

У рецензованій праці М. Легкий наочно демонструє зв'язок сфери поетики й семіотики зі сферою естетики, хронологічно виокремлюючи зміни авторської настанови щодо моделювання художнього світу.

Рецептивні підходи до аналізу Франкових прозових текстів дають авторові можливість залучити відгуки, рецензії, історико-літературні праці, цензурні документи, які ще рельєфніше оприявнили власні авторські підходи до вивчення прози митця. Це дає добру нагоду зрозуміти місце прозових творів письменника в розвитку української й, ширше, загальноєвропейської оповідної традиції.

Іноді дослідник, простежуючи ідеї попередників, накладає свою сучасну матрицю на періодизацію митця. Водночас деякі дискусії з ними не завжди доречні. Скажімо, Агатангел Кримський, як відомо, написав ювілейну статтю про І. Франка у 1898 р. до 25-річчя творчої діяльності письменника. Зрозуміло, що автор статті не міг тоді дати повної картини прози митця, адже його найталановитіші твори з'явилися тільки у 1898–1908 рр.

М. Легкий у своїй монографії не міг оминати давно дискутовану в нашій науці про літературу тему «Іван Франко і модернізм». Останніми роками знову лунають голоси про те, що письменник не зрозумів модерних шукань у літературі. Автор дослідження на прикладі аналізу прозової спадщини доводить, що І. Франко добре розумів і підтримував нові ідеї, які з'являлися у творах модерністів. За влучним спостереженням М. Легкого, «Франкова творчість не могла залишитися осторонь процесів оновлення української літератури (зокрема, й прози). Слухаючи доповіді Міріама (З. Пшесмицького), полемізуючи з “Молодою Музою”, читаючи твори молодших письменників (В. Винниченка, В. Стефаника, Марка Черемшини, Л. Мартовича та ін.) і захоплюючись ними, Франко у своєму творчому естві відчуває напругу між старим і новим у літературі (його “Хлопська комісія” стара у порівнянні зі “Злодієм” В. Стефаника!), прагне “йти за віком”, встигати за молодшими, “модернішими” письменниками, тому шукає нових способів “оброблювання” тем і сюжетів, прагне заглянути в “сутінки” людської душі, в оту “нижню свідомість”, яка, виявляється, є значно глибшою, багатшою на збережені враження, ніж свідомість “верхня” (власне свідомість)» [2, с. 403]. Як відомо, І. Франко іноді їх гостро критикував, зокрема, «молодомузівців», але не через те, що вони модерністи, а передусім через слабкість реалізації їхніх модерних творчих принципів.

У монографії також йде мова про вплив лекцій польського професора Міріама (Зенона Пшесмицького), прочитаних у Львові в лютому 1894 р., на модерністичний дискурс І. Франка, ставлення якого до модернізму цілком суголосне з європейською літературознавчою думкою. Еволюція естетичної програми модернізму І. Франка

відбувалася від заперечення декадансу (відома полеміка з Василем Щуратом) до глибокого розуміння модерного мистецтва у перше десятиліття XX ст.

М. Легкий доречно зазначає, що І. Франко, незважаючи на виступи в літературознавчих статтях проти слабких сторін українського модерну («Маніфест “Молодої Музи”», «Привезено зілля з трьох гір на весілля»), часто сам використовував такі декадентські топоси, як божевілья, двійництво, демонічна жінка, зів’яле листя, самогубство. Схильність письменника до модерністичних засобів письма виявлялася й у використанні форми «потoku свідомості». Автор монографії веде мову про такі течії модернізму, як декаданс (його елементи виразні в оповіданні «*Odi profanum vulgus*», у романах «Лель і Полель», «Перехресні стежки» та в деяких інших творах), символізм («Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош»), експресіонізм (дослідники добачають його риси у творах «На роботі», «Навернений грішник», «Панталаха», «Перехресні стежки», «Великий шум» та ін.), сюрреалізм («Неначе сон», «Син Остапа»). Є й декілька імпресіоністичних оповідань і новел (їх цикл започаткований ще «давньою» «Лесишиною челяддю», доповнений «Полуйкою», «Під оборогом», «Дріадою») [2, с. 403].

М. Легкий проаналізував, як деякі контрoверсійні думки І. Франка стосовно модернізму чітко корелюють із його вболіванням за долю української літератури того часу. У творчій еволюції І. Франка-прозаїка полеміка зі своїми сучасниками часто генерувала нові ідеї художнього письма. Як стверджує дослідник, «творчі методи не змінювали один одного згідно зі свідомими, наперед визначеними авторськими прагненнями. Тут, очевидно, відігравали свою роль такі творчі імпульси, як час і місце написання конкретного твору, побачене і почуте. (Франко той письменник, що тримав руку на пульсі подій, відгукувався на них своїми творами)» [2, с. 49]. Заслугує схвалення теза М. Легкого про те, що у випадку І. Франка, попри логіку запропонованого ним бачення історико-літературного процесу, свою роль у художній творчості відігравала й логіка особистої екзистенції письменника.

Учень львівської школи франкознавців, передусім Івана Денисюка, М. Легкий окремо звертає увагу й на стильові особливості прозової спадщини митця. Дослідник робить акцент не тільки на параболізації художньої структури прози письменника, але й на сміливому застосуванні таких модерних стильових прийомів, як художня умовність, фантастика, засоби ірреального, ліризація та драматизація епічного тексту, «розкріпачення» жанрів, взаємопроникнення і накладання одних форм на інші, що зумовило появу алегоричної мініатюри зі структурою притчі. Для цього жанру характерними є конкретно-чуттєві образи-символи: сонце, зорі, хмари, зима, весна; дуб, кипарис, терен, рожі; серце, руки, очі тощо. Така алегорична мініатюра, як стверджує дослідник, ріднить І. Франка з такими майстрами малої прози, як Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Марко Черемшина.

Творчість І. Франка засвідчує, що письменник вдавався до запозичень зображально-виражальних засобів зі сфер суміжних видів мистецтв: живопису, скульптури, музики (теоретичне обґрунтування цей процес отримав у трактаті «Із

секретів поетичної творчості»). До слова, теоретичні напрацювання І. Франка щодо синтезу мистецтв і сьогодні є серйозною базою для аналізу цього явища в художній літературі.

Модерністичні прозові пошуки письменника, як уже зазначалося, часто пов'язані з використанням техніки «потoku свідомості». У творах 1900–1913 рр. І. Франко безпосередньо й опосередковано звертався до внутрішнього монологу та всезнавчого опису, що просвітлюють психічні процеси персонажа на різних рівнях свідомого контролю. На основі аналізу творів «Із записок недужого», «*Odi profanum vulgus*», «Перехресні стежки» М. Легкий доводить, що І. Франкові належить пальма першості у використанні цих прийомів модерністичної поетики. Цим літературознавець заперечує загальноприйнятту тезу про те, що в застосуванні принципів «потoku свідомості» першість належить Едуардові Дюжардену в романі «Лаври зірвано» (1888). Слушним є і твердження М. Легкого, що «стара» Франкова програма «наукового реалізму», із її увагою до вивчення глибинних психічних процесів, також могла стати підґрунтям для написання цілком модерних творів.

У рецензованій праці автор ретельно проаналізував односторонній діалог у Франковій прозі – наративну форму, у якій центром розповіді є *відавторський* оповідач, а для викладу характерна адресна спрямованість на *мовчазного* читача. Скрупульозний аналіз дає дослідникові можливість зробити концептуальний висновок про наративну стратегію І. Франка на межі ХІХ–ХХ ст., скеровану «на завдання показу (show), а не розповіді (tell), як це було раніше» [2, с. 526]. Доречною є теза автора про те, що письменник використовує експресивні деталі, невластиві драматичного діалогу. Такі риси нараційної стратегії І. Франка ріднять його з творами експресіоністичної та імпресіоністичної манери молодшого покоління українських авторів (Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Михайла Яцкова, Богдана Лепкого та ін.). Простежуючи наративні принципи Франкової художньої прози, М. Легкий аналізує роль сновидінь крізь призму сюжетно-композиційної, характеротвірної, часопросторової та семіотичної організації творів письменника. Нам здається, що в контексті аналізованої проблеми автор мав би не оминати Франкового розуміння ролі сновидінь та їхнього психоаналітичного трактування, що його запропонував австрійський психоаналітик Зигмунд Фройд. Тим більше, що сучасні дослідники (зокрема Ігор Михайлин) намагалися знайти спільні ідеї в І. Франка та З. Фрейда, адже розуміння ролі підсвідомого сформувалося в одночасі. Проте в І. Франка спостерігаємо цілком інший підхід до підсвідомого, ніж у З. Фрейда. Має рацію сучасна румунська дослідниця Магдаліна Ласло-Куцюк, яка стверджує, що Франкове трактування ролі сновидінь не можна розглядати на тлі фрейдизму. «Забагато у ній (у праці “Із секретів поетичної творчості”. – М. Г.) елементів, які Фройдом і його послідовниками були відсунуті на другий план. Франко не міг знати праці молодого ще тоді віденського лікаря, який почав свої дослідження, вивчаючи прояви істерії, які явно мають зв'язок з регуляцією сексуальних бажань. У Франка таких бажань взагалі нема» [1, с. 6].

У сучасних полеміках М. Легкий зайняв позицію об'єктивного дослідника, його висновки цілком вивірені. Це стосується й вивчення феномена сновидінь особистості та його втілення в художніх творах І. Франка («На роботі», «Ріпник», «На дні», «Місія», «Захар Беркут», «Перехресні стежки», «Основи суспільності»).

Простежуючи танатологічні мотиви Франкової прози, дослідник акцентує увагу на тому, що інтерес до проблеми смерті був у письменника значно більший, ніж до тем еросу чи народження людини. На думку автора монографії, І. Франко демонструє різні види смерті, подає різні її причини, різнотипні передсмертні стани, часто спонукаючи читача побачити реакцію оточення на смерть персонажа. Смерть належить до дуже вагомих, скомплікованих і константних образів у прозі письменника (додамо – і в поезії, й у драматургії). Саме прозові жанри дають можливість якнайширше представити цей образ. Аналізуючи танатологічні мотиви, дослідник вирізняє фізіологічні (клінічні), психологічні, філософські та соціальні вияви феномена смерті, що дає йому підстави вважати прозові твори І. Франка зразками високого мистецького гатунку, що ріднять українського митця з європейськими майстрами прози.

Насичена значним фактичним матеріалом, монографія М. Легкого наочно демонструє риси новаторства прози І. Франка, внесок письменника у розвиток повісті, роману, фрагментарних жанрів, а також його роль в освоєнні нових тем (бориславської, тюремної, шкільної). Дослідник урахував напрацювання попередників у цій сфері. Відомо, що деякі критики ще за життя І. Франка закидали йому тенденційність окремих творів, схематичність у творенні деяких образів, сюжетно-композиційні огріхи (твори «Петрії і Добошуки», «Захар Беркут», «Маніпулянтка» та ін.); дорікали за надмірне захоплення творчістю Емілі Золя, надужиття кривавими і потворними сценами та ін. Автор монографії часто вдало полемізує зі своїми попередниками, акцентуючи увагу на вмінні Франка-прозаїка зацікавити читача, на тривкому впливові письменника на психіку реципієнта, на пошуках стильової манери та цікавих типажах Галичини останніх десятиліть XIX – початку XX ст.

Найбільшою заслугою дослідника є його вміння показати, що проза І. Франка була тією логосферою, яка ферментувала подальший розвиток українського літературного процесу, стимулювала його до пошуку нових художньо-естетичних рішень.

Монографія М. Легкого – синтетична літературознавча праця, у якій репрезентовано саме сучасний погляд на прозу І. Франка, що є складовою величезного океану, що зветься художня творчість письменника. Можемо порадіти, що у новітньому франкознавстві маємо серйозні дослідження, виконані на високому фаховому рівні. Такі напрацювання дають поштовх до дальшого розвитку нашої гуманітаристики.

Список використаної літератури

1. Ласло-Куцюк М. Текст і інтертекст в художній творчості Івана Франка: до 150-річчя з дня народження Івана Франка. Бухарест: Мустанг, 2005. 257 с.

2. Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці / ДУ «Інститут

Івана Франка НАН України»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 608 с.

Михайло Гнатюк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Mykhaylo Hnatiuk – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Head Department of the Theory of Literature and Comparative Literature, L'viv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: mykhaylo.hnatiuk@lnu.edu.ua

«Я БАЧИВ ДИВНИЙ СОН»

(Рецензія на видання: Ворок Х. *Поетика сновидінь у прозі Івана Франка*.
Київ: Наукова думка, 2018. 256 с.)

Валерій КОРНІЙЧУК

О сон! з тобою забуваєм
Все горе і свою напасть;
Чрез тебе сили набираєм,
Без тебе ж мусили б пропасть.
Ти ослабівших укріпляєш,
В тюрмі невинних утішаєш,
Злодіїв сницями страшиш;
Влюблених ти до купи зводиш,
Злі помисли к добру приводиш,
Пропав – од кого ти біжиш [2, с. 135].

Із цієї оди сну розпочинається триумфальна інкрустація таємничого позасвідомого стану *homo sapiens* у художній оніричний простір нової української літератури. Лише в самій «Енеїді» Івана Котляревського нараховуємо аж сім сновізієвих епізодів, три з яких (два сні Енея і один Турна) кардинально впливають на сюжетні колізії твору. Має цілковиту рацію авторка рецензованої монографії Христина Ворок, коли стверджує, що «у світовій літературі, мабуть, не існує широковідомого письменника, який залишив значну творчу спадщину і в ній не звернувся б до проблем внутрішнього життя людини, в тому числі й до снів своїх героїв» [1, с. 26]. Свого часу радянське літературознавство, обмежившись ідеологічним інструментарієм і зосередившись на «планіметричних» горизонтах художніх текстів, на їхніх ідейно-тематичних зрізах і часто спекулятивній проблематиці, залишило наступним поколінням цілі лакуни нерозкритих «секретів» письменницької творчості, а отже, й позбавивши насолоди від їх «стереометричного» прочитання. Тому з великим зачудованням усе частіше стаємо свідками проЯвлення нових граней мистецького макрокосму, табуйованих колись тоталітарним режимом. Так і Франкова проза відкривається сьогодні в усій красі свого художнього онейросу, про який здогадно начебто й знали, але не уявляли його справжніх психоаналітичних вимірів.

Монографія Х. Ворок про поетику сновидінь у прозі І. Франка, що «виросла» з кандидатської дисертації, блискуче спростовує один із міфів про соціологічну

заангажованість і недосконалість художньої форми автора десяти повістей і романів та понад сотні оповідань, новел, нарисів, образків, казок, ескізів, етюдів тощо. Письменник постає справжнім новатором не лише в національній, а й у європейській літературі, випереджаючи в мистецькій інтерпретації складних психічних процесів і свій час, і пізніші модерністські дискурси. Актуальність цього дослідження не викликає жодних сумнівів, адже в ньому переосмислено прозовий доробок Франка крізь призму поетики художнього онейросу, з'ясовано особливості відтворення сновізій, марень, галюцинацій у численних текстах, визначено своєрідність еволюції, видозміни творчої манери, проаналізовано функціонування окремих мотивів, образів, символів, деталей у багатьох онейричних сюжетах – як вигаданих, так і тих, які пережив сам автор.

Рецензовану книгу з проєкту НАН України «Молоді вчені» відкриває аналітична передмова Миколи Легкого «Крізь призму художнього онейросу». Науковий керівник дисертації Х. Ворок високо оцінює оригінальну працю дослідниці, яка, за його словами, «впевнено веде читача стежками сновізійного світу Франкової прози, прагнучи водночас показати суто франківську специфіку моделювання цього світу, іманентну творчим засадам та пошукам Майстра слова впродовж другої половини XIX – першого десятиліття XX ст.» [3, с. 6].

Прикметно, що авторка монографії не спочивала на кандидатських лаврах, а істотно доопрацювала первісний текст: модифікувала його номеносферу, доповнила новими уступами й значно розширила вступну частину ґрунтовним аналізом найпомітніших студій із художньої онейрології та побіжними бібліографічними згадками про десятки статей, коротших за обсягом, та не менш знакових в осмисленні сновізійного простору Франкової прози. Вигідно вирізняють палімпсести Х. Ворок і вдало підібрані епіграфи, що прикрашають окремі розділи й акумулюють у собі їхню змістову енергію.

У першому розділі «“Який же сон важкий”: онейричні сюжети у літературних текстах», що виконує роль «пригравки» до всієї роботи, Х. Ворок аналізує функціонування онейричних сюжетів од «Іліади» (сон Агамемнона) й «Одіссеї» (сон Пенелопи) та «Метаморфоз» Овідія й Апулея аж до модерністських інтерпретацій початку XX ст. Окрасою цього діахронного екскурсу є аналіз міфологічних онейричних архетипів та характерних прикладів з українського фольклору й літератури, що засвідчують неабияку популярність снів і сновидінь і в усній, і в писемній національній традиції. Розглядаючи онейрологію в літературознавчому дискурсі, авторка простежує історію психоаналітичних концепцій позасвідомого та звертає особливу увагу на студії з поетики сновізій в українській науковій парадигмі. При цьому вона наголошує на спорадичності й асистемності праць, присвячених власне інтерпретації художніх видінь у творах І. Франка. Пропонуючи дефініції головних теоретичних понять, дослідниця розмежовує терміни «сновидіння», «галюцинації» та «марення» й наголошує що, «сновидіння є одним із найпоширеніших засобів зображення позасвідомого у Франковій прозі, що дає можливість авторові досягти

максимальної психологічної достовірності та виразності у відтворенні внутрішнього світу своїх героїв» [1, с. 51].

У другому розділі «Людське життя – це сон: сновидіння як об’єкт дослідження Івана Франка. Теорія і художня рефлексія» Х. Ворок аналізує сновидіння в науковому, епістолярному та перекладацькому дискурсах письменника. Осмислюючи його літературно-критичну спадщину в першому підрозділі, вона справедливо зауважує, що «найповніше і найгрунтовніше питання позасвідомого, роль несвідомих психічних актів художньої творчості та особливості її функціонування у людському житті, важливість сновидінь, починаючи від доби античності, загалом опрацьовано у трактаті “Із секретів поетичної творчості”» [1, с. 57], який став «своєрідною точкою відліку психоаналітичних студій в українському літературознавстві» [1, с. 60]. Тож не дивно, що саме ця Франкова праця займає чільне місце в наукових роздумах авторки монографії. На її думку, український учений раніше від Зигмунда Фрейда «встановив подібність творчої фантазії і сновидіння», випередивши таким чином на два роки концепцію засновника класичного психоаналізу. Правда, його теорія не має такого цілісного характеру, як в австрійського психолога.

У другому підрозділі «“Сон мара, Бог віра”: сновидіння в доробку Франка-фольклориста» дослідниця нараховує понад дві сотні Франкових інтерпретацій розуміння стану сну та тлумачень різних сновидінь в українській народній паремії і класифікує їх за певними ознаками, посилаючись при цьому на збірку «Галицько-руські народні приповідки». Свої знання народних уявлень про позасвідоме письменник часто переносив у власні твори.

Вельми цікавим видається аналіз у третьому й четвертому підрозділах особливостей епістолярного та мемуарного онейризму, зокрема сновізієно-галюцинаторної домінанти психічного життя І. Франка на схилі віку. Тут матеріалом для дослідження послужили листи, автобіографічні нотатки, щоденникові записи важкохворого письменника, а також відомі розвідки Михайла Мочульського «Одно видіння Івана Франка», «З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916)» та його ж рецензії на збірку “Semper tiro” (1906). Не оминає авторка й поезії воєнного лихоліття 1914–1916 рр., навіяні тривожними сновізіями й галюцинаціями: «Три сестри милосердя» з характерним підзаголовком («З моїх несонних візій»), «Чи віщий сон?» та два видіння циклу «З великої війни». Тут можна було би ще згадати нічне видіння «Не алегорія» та віршоване оповідання «Під сей воєнний час (сон прапорщика Щербініна)». Варто відзначити, що аналізом мілітарних поезій Х. Ворок розширює горизонти колишнього дисертаційного тексту, ба більше, додає новий підрозділ «В тім сні, в тім соннім отупінні: сон у художньому дискурсі Івана Франка», де розкриває творчу лабораторію письменника крізь призму еволюції описів сновидінь, занурення в духовно-психологічне життя персонажів, починаючи від «Петріїв і Добощуків» і закінчуючи «Великим шумом». За її спостереженням, «у Івана Франка немає якоїсь однієї сталої схеми, за якою би будувались онейричні сюжети. Він постійно вдосконалював свою майстерність, освоював нові сюжетні моделі, поглиблюючи й урізноманітнюючи проблематику, змінюючи і драматизуючи мотиви» [1, с. 103].

Із третього розділу «Сновидіння – засіб психологізму» розпочинається «практична» частина монографії. Після звичної вже «інтродукції» Х. Ворок трактує сновидіння Франкових героїв крізь призму художньої психологізації й водночас виявляє можливі подразники, що зумовлюють народження тієї чи іншої сновидної картини. Такими чинниками, що впливають на появу конкретних сновидінь кожного окремого індивіда, вона вважає страх, передчуття, роздум, спогади та враження від пережитого. Її ґрунтовна класифікація сновидінь у Франкових сюжетах, скромно названа «спробою», становить осердя всього дослідження. В основі її систематизації лежать характер та ступінь впливу сновидінь на поведінку, вибір життєвого рішення персонажа. До першої, найчисельнішої групи снів-потрясінь із різними негативними емоційними переживаннями авторка зараховує: сні-прозріння («На роботі», «Навернений грішник», «Без праці»); сні-каяття («*Voia constrictor*», «Ріпник», «В тюремнім шпиталі»); сні-відгомони гнітючих денних вражень («Для домашнього огнища», «Перехресні стежки», «Панталаха», «Оловець»); пророчі (профетичні) сні («Петрії і Добошуки», «Лель і Полель», «На дні»). Другу групу складають сні-заспокоєння з позитивною семантикою, що, за словами дослідниці, «викликають душевну гармонію, мир, спокій, «захищають» психіку, містять елемент психологічної компенсації» [1, с. 114]. Такими є передусім сні-мрії Мирослави з повісті «Захар Беркут», маленької Гандзі з новели «Мавка», Бориса Граба з роману «Не спитавши броду», отця Данила з «Оповідання про каменяра Евлогія».

Проте для більшості сновізії характерна все-таки негативна семантика, що позначає відчуття жаху, страху, тривоги, переляку, невдоволення, розпачу, туги, злості, розгубленості, сумніву, відрази тощо. Тому Х. Ворок робить слушний висновок, що «як поезія, проза, драматургія, так і літературно-критичні праці Франка сповнені описом та аналізом саме неспокійних онейричних видінь людини» [1, с. 118]. Такі сновізії негативно впливають на психічний та фізичний стани головних героїв, котрі виявляють надзвичайну схвилюваність, зумовлену побаченням уві сні. Тут дослідниця виділяє декілька груп сновидь, що породжують страх, переляк, тривогу, боязнь. Це, зокрема: «сні, які постійно являються героєві після вчиненого злочину й виступають як докори сумління» («Борислав сміється», «Ріпник», «В тюремнім шпиталі», «Оловець»); «сон як наслідок пережитого стресу або ж нових вражень, які зароджують сумніви, численні запитання і навіть спогади» («Для домашнього огнища», «Основи суспільності», «Перехресні стежки»); «сні, які бачать персонажі у важких кризових життєвих ситуаціях» («Навернений грішник», «До світла!», «Панталаха»); «сон як трансцендентний засіб або ж як інтуїтивна спонuka до кардинальної зміни життєвої ситуації» («На роботі», «Терен у нозі», «Петрії і Добошуки»). Правда, формулювання цих сновидь доволі громіздкі і, мабуть, вимагають лаконічніших номінацій.

Х. Ворок звертає увагу на композиційну роль сновізіїх відчуттів у розвитку сюжетної лінії. Так, страх, що виникає в зародку сновидіння, визначає наступний розвиток подій і передбачає неминучу трагічну розв'язку, як-от: «непокоячі сні» Олеси Батланівни в «Петріях і Добошуках» виявляються пророчими в першій редакції роману

або ж у новелі-притчі «Терен у нозі» містичне видіння Миколи Кучеранюка нагадує керманичеві про його гріховне життя й віщує близьку смерть. Аналізуючи роман «Основи суспільності», дослідниця зауважує, що «сон служить засобом плавного переходу від однієї життєвої картини до іншої» й таким чином «звільняє автора від необхідності робити довгі екскурси в минуле, вмотивовувати вчинки, описувати всі подробиці життя, а зупиняється лише на найяскравіших відрізках із життя героїні» [1, с. 131]. Вона ретельно розшифровує візії-сновидіння негативних персонажів (Бовдура, Германа Гольдкремера), відзначає їхню концептуальність і сюжетотворчі функції. Символічним і пророчим виявився сон Владка Калиновича з роману «Лель і Полель». «Тут, – за спостереженням авторки монографії, – через сонну візію одного з близнюків герой відкривається, пізнає себе у найтрагічнішій хвилі життя». Так само ґрунтовно прочитує Х. Ворок сонні візії Ангаровича, що кардинально впливають на зміну настрою капітана й стають своєрідним відліком сімейних негараздів. У Франковій прозі вона виокремлює ще й дитячі сновиддя, наголошуючи при цьому, що рефлексії маленьких героїв, відтворені в снах і мареннях, найбільш достовірно характеризують їхній психологічний світ, демонструють почування в кризових ситуаціях.

Дослідниця переконливо пояснює також психічну природу марень та галюцинацій в оповіданнях «На роботі», «Навернений грішник», «Панталаха», «Під оборогом», у повісті «Великий шум», у романах «Основи суспільності», «Перехресні стежки» та ін. Описи таких позасвідомих станів як продуктів хворобливих фантазій вона називає «своєрідними клінічними документами», що дають письменникові можливість точніше показати вплив підсвідомого на думки, вчинки, поведінку персонажів, яскравіше відобразити їхні внутрішні страждання, переживання, душевні муки, вагання, домисли тощо. На численних прикладах із Франкової прози Х. Ворок доводить, що «нічні видива його героїв пронизані аналітизмом», адже «умови виникнення та характер протікання цих снів» письменник відтворював із «науковою докладністю й образною детальністю» [1, с. 163].

Завершальний четвертий розділ роботи присвячений дослідженню функціонально-естетичної природи сновидінь, власне – онтології онейричних сюжетів у прозі І. Франка. Насамперед авторка з'ясовує роль снів і сновидінь у сюжетно-композиційній структурі художнього тексту. Вона переконана, що у творах письменника немає випадкових сновидінь, оскільки «усі вони мають сюжетно-композиційну мотивацію, супроводжують кульмінаційні, «межові» моменти життя персонажів», формують психологічний клімат і є «важливими тематично-змістовими, психоемоційними, смисловими поняттями та художньо-конструктивними засобами моделювання фікційного світу» [1, с. 164]. На думку дослідниці, сновидіння за місцем розташування у Франкових творах бувають: експозиційними («Основи суспільності», «Для домашнього огнища»), кульмінаційними («Петрії і Добощуки», «На роботі», «Перехресні стежки», «Терен у нозі») та постпозиційними («Boa constrictor», «На дні», «Лель і Полель»). Зокрема, ретроспективна сновізія Олімпії Торської на початку роману є тим елементом сюжету, який допомагає коротко змалювати і якнайкраще

схарактеризувати все те, що зумовлює і впливає на наступні події. Пророчий сон Ангаровича стає зрозумілим лише після низки драматичних епізодів. Власне, із нього починається фабула твору. Кульмінаційним моментом повісті “*Boa constrictor*” є сновидіння Германа Гольдкремера. А онейрична візія головного героя оповідання “На роботі” пов’язує в одно ціле його теперішнє життя, минуле й майбутнє. Синтезом подій десятирічної давності й учорашнього дня разом із пророчими елементами є сновидіння Євгена Рафаловича, що стає центральним у розвитку любовної сюжетної лінії роману.

Ще одним доповненням дисертаційного пратексту є підрозділ «Функціональність сновісій у прозі Франка», де запропоновано класифікацію онейричних видінь за їхньою роллю в художньому творі, а саме: «профетичний сон, або ж сон-провідник до ще невідомого майбутнього» («На роботі», «На дні», «Захар Беркут», «Лель і Полель», «Для домашнього огнища», «Перехресні стежки» та ін.); «сон-біографія, або ж спогад» («Петрії і Добошуки», «Основи суспільності», «Мій злочин»); «психотерапевтична функція снів» («Оловець», «Ріпник», «Великий шум»); «хворобливі сни» («Навернений грішник», «Основи суспільності») та найбільш заплутані, хаотичні, абсурдні «сни психологічного конфлікту», що складаються зі: «сновидінь-мрій» (“*Boa constrictor*”); «снів-сугестій, що інспірують катарсис» («Навернений грішник», «Ріпник», «Терен у нозі»); «снів-переживань» («Для домашнього огнища», «Місія», “*Boa constrictor*”); «снів-рефлексій» («На роботі», «Петрії і Добошуки»). Такі сни, уважає авторка, «становлять один з найголовніших прийомів психологічної характеристики героїв і пов’язані з кризовими станами їхньої свідомості» [1, с. 176].

Найбільш поетикальним у структурі монографії видається підрозділ «Онейричний часопростір у художній літературі», що своєю чергою складається з шести частин. Христина Ворок справедливо виходить із тієї засади, що «онейричний час і простір мають свої специфічні особливості, які не підпорядковуються законам логіки» [1, с. 178]. Сновидіння Франкових героїв відображають їхній життєвий шлях немовби у трьох вимірах: ретроспективному, коли подається передісторія тих чи інших реальних подій; реальному, що може продовжувати денні події або ж показувати вплив навколишнього середовища на поведінку персонажа; та майбутньому, тобто пророчому. У сновидіннях, підкреслює дослідниця, немає жодних часових і просторових обмежень. Приклади з текстів, які вона наводить, переконливо підтверджують цей висновок.

Узагальнивши ретроспективний, актуальний і перспективний художній часопростір, авторка звужує аналіз сновидь до добового хроносу, зауважуючи, що «здебільшого нічні сни персонажів – глибокі та довгі, а денні та ранкові – переважно поверхневі, миттєві, інколи подібні до марень та фантазій» [1, с. 185]. Поетика сновидіння часто кореспондується з поетикою ночі, місяця, мороку, тиші. Тому нічна пора посідає вагоме місце в хронотопі Франкової прози й істотно впливає на душевний стан персонажів своїми таємницями, страхами, алюзіями, турботами, сумнівами, що простежується в сновидних сюжетах. При цьому ніч є: «час для злочинів» («Ріпник», «На дні», «Микитичів дуб», «Основи суспільності»); час активізації та панування

темних сил («Як Юра Шикманюк брів Черемош»); «час, коли оживають душі померлих» («Петрії і Добощуки»); «час відпочинку» з нав'язуванням здебільшого страхітливих, тривожних, моторошних візій («Петрії і Добощуки», «Навернений грішник», «Основи суспільності»).

Заглиблюючись у «секрети» онейричного хронотопу та з'ясовуючи закономірності його побудови, Х. Ворок досліджує поетику й семантику вертикалі, яка у Франкових творах маркується темними, сірими кольорами (рух донизу) або ж – здебільшого світлими (рух догори). Так, письменник часто змальовував у сновізіях простір, що змагає до безконечності: яму, глибину, безодню, далечинь. Загалом образ безодні характерний як для поезії, так і для прози І. Франка, але, як стверджує авторка, у різних текстах він має неоднакове смислове навантаження («На роботі», «Петрії і Добощуки», «Навернений грішник», «На дні», «Для домашнього вогнища» та ін.). Цікаво, що з хронотопом безодні пов'язаний зловісний образ руки, що з'являється і в сновиддях героїв («Злісний Сидір», «Терен у нозі», «Ріпник», «На дні», «Петрії і Добощуки», «Борислав сміється», «Перехресні стежки»), і в їхньому свідомому житті («Навернений грішник»). Дослідження сновізієвих топосів верху/низу, вертикалі/горизонталі засвідчує, що ці протилежні категорії співзвучні з відповідними емоційними станами персонажів: вершини символізують енергійність, бадьорість, радість, упевненість, задоволення, а низини – відчай, страждання, страх.

Заслуговує на увагу й аналіз онейричної топографії Франкової прози, адже багатовимірний і полісемантичний сновидний простір, крім вертикальних зрізів, охоплює також горизонтальні локальні картини. Христина Ворок вирізняє найпоширеніші онейричні топоси, що наявні у сновізієвих сюжетах багатьох творів письменника: ліс, річку, її берег, поле, зелені луки, дорогу тощо. Окрім того, існують також чужі й небезпечні межові локуси як канали зв'язку з потойбіччям: кладовища, перехрестя доріг, покинуті оселі, ниви, береги річок. Найчастіше у снах персонажів з'являється образ лісу («Петрії і Добощуки», «Рубач», «Злісний Сидір», «Воа constrictor», «Без праці», «Місія», «Під оборогом», «Мавка»). Авторка спостерегла, що Франкові сновізієві ліси поєднують як негативні, так і позитивні конотації, можуть викликати «страх, хвилювання, загрозу або ж, навпаки, – спокій, безпеку, замилювання» [1, с. 206], а також знаменувати щастя й символізувати безтурботні дитячі літа. Хронотоп ріки (водойми) у творах І. Франка має подвійне онейричне тлумачення: на експліцитному рівні вода є символом і провісником смерті, а на імпліцитному – реалізацією підсвідомого бажання очиститися від гріхів. Топоси поля, луки в оповіданні «На роботі» і в казці «Рубач» різко змінюють загальну тональність побаченого: від яскравих, позитивних вражень до гнітюче-депресивних відчуттів. Важливу роль відіграє і часопростір дороги (стежки), який виконує, на думку дослідниці, «сюжето-, формо-, жанротворчу, характерологічну, символічну функції» [1, с. 215] («Великий шум», «Злісний Сидір»).

Чітку й загалом послідовну архітектоніку монографії дещо порушує короткий особний уступ про роль онейричних елементів у структурі роману «Перехресні

стежки», адже інші не менш презентабельні твори прозаїка не виокремлені в самостійний підрозділ. Правда, своєрідною сатисфакцією за композиційну деструкцію може слугувати той факт, що художнє «сновидіння має власне біографічні подібності з долею самого Франка» [1, с. 217]. За спостереженням Х. Ворок, у сюжетному просторі роману провідним є онейричний топос дороги як з'єднувальної ланки між полюсами минулого, теперішнього й майбутнього. Образ ріки тут радше пов'язаний із утраченим часом, який не можна повернути. При цьому онейричний хронотоп – «це не лише відображення дійсності, а й особлива субстанція, яка впливає на конкретне рішення героїв, визначає їхню долю» [1, с. 221].

Кількома штрихами дослідниця описує також сновізі́йний інтер'єр приміщення в повісті «Для домашнього вогнища» та в романі «Основи суспільності». Зокрема, у сновидінні Ангаровича виникає локус дому-святині, актуалізований через зорові й слухові образи, що характеризуються ясністю, точністю, предметною визначеністю та яскравим колоритом. Зрештою, у сновізіях і капітана, і графині Торської простір дому, маркований як певна емотивна цінність, ідентифікується з антитетичними концептами «комфортності / некомфортності, затишку / тривоги, безтурботності / заклопотаності, спокою / неспокою».

Порівняно з дисертацією Х. Ворок збагачує текст монографії двома новими підрозділами «“У сні мені явилися дві богині”: онейрична імагологія» та «Наративний вимір художнього онейросу». У першому з них вона розшифровує символіку сновидійних образів, відповідно розділивши їх на шість умовних кластерів: фантазмагоричні та демонологічні істоти, реалістичні образи з життя, пейзажні ейдоси, анімалістичні образи, флористичні та числові символи. Найколеритнішою з казково-алегоричних персонажів у Франковій прозі виступає Задуха, володарка макабричного підземного царства безодні («На роботі»), глибоких ям-чудовиськ («Навернений грішник», «*Voas constrictor*»), що немилосердно пожирають життя ріпників на нафтових промислах. Натомість моторошні образи потопельників, яких бачать головні герої творів «Терен у нозі» й «Перехресні стежки», мають «глибокий екзистенційно-філософський та морально-психологічний підтекст», оскільки впливають на їхні подальші вчинки. До цієї ж групи авторка зараховує містичні й міфологічні істоти: божество («Для домашнього вогнища», «Великий шум») та мавку («Мавка»). До реалістичних образів, що заповнюють сні маленьких персонажів, належать олівець («Олівець») та пташка («Мій злочин»). Однак, аналізуючи перше оповідання, Х. Ворок допускає фактичну помилку, коли пише, що «малий Степанко у своїй сновізії бачить чужий олівець, втрата якого призвела до жорстоких мук друга» [1, с. 232]. Насправді, цей сон сниться оповідачеві, який притаїв злочасний олівець, через що й постраждав Леськів Степан від п'яного «професора»: «Які страшні сні снилися мені вночі, як я кричав, утікав ніби, ховався, як за мною бігали та літали ящірки з острою мордою і з великим написом “Mittel” на хребті, як мене кололо терня з жовтою блискучою корою і шестигранними кільцями, затемперованими при кінці, – се також нехай тоне в криниці забуття» [4, с. 82]. Дуже коротко авторка монографії розповідає про пейзажні ейдоси водойм

(«Перехресні стежки», «Ріпник») і лісу («Рубач»), про флористичні («Перехресні стежки», “*Boa constrictor*”) та числові («Петрії і Добошуки», «Перехресні стежки») символи. Трохи більше місця займає аналіз оніричних анімалістичних образів змії-гадюки (“*Boa constrictor*”), мухи («Без праці») та ведмедів («Петрії і Добошуки»). Загалом створюється враження деякої недовершеності, певної лапідарності цікавого за своїм задумом підрозділу про сновізічну символіку, який, сподіваюся, стане ескізом до майбутньої повноцінної студії.

І наостанок – ще одна класифікація художнього онейросу, цього разу крізь призму наративного виміру. Тут Х. Ворок виділяє у Франкових текстах, де зображені сновидіння, чотири типи оповіді. Спочатку вона характеризує третьоособову нарацію, коли сам автор, займаючи позицію спостерігача, переказує сонні видіння своїх персонажів («Навернений грішник», «Місія», «На дні», «Борислав сміється», «Основи суспільності», «Для домашнього вогнища», «Перехресні стежки»). У таких творах наратор максимально скорочує дистанцію між фокалізацією й викладом подій. При цьому письменник «майстерно вміє передати стан сновидця під час сну й описати ті враження, з якими він засинав і які виникли після пробудження» [1, с. 241].

У другій групі снів самі герої переказують власні видіння іншим персонажам («Петрії і Добошуки», «Захар Беркут», «Перехресні стежки», «На роботі»). Ці наративні конструкції дозволяють автору «“виразніше та емоційніше передати зміст онейричної події», а сновидцям – інтерпретувати їх і знаходити відповіді на болючі питання [1, с. 243].

До творів, де в наративі сновидінь переважає оповідь від першої особи, за спостереженням дослідниці, «домінує авторська свідомість, конкретизуються місце і спосіб здобуття інформації про описану подію» [1, с. 243]. У таких текстах співіснують дві, а то й три часові площини: час дії та час розповіді (теперішній або ж минулий у формі спогаду). Це здебільшого оповідання автобіографічного характеру – «Оловець», «Мій злочин», «Злісний Сидір».

Урешті, в останній групі зображені сни становлять уже самостійні художні твори й функціонують як форми онейричного дискурсу («Рубач», «Син Остапа», «Без праці», «Неначе сон»). Тут автор виступає в ролі головного персонажа, активної дійової особи, що бачить сон, розповідає про нього, а іноді й сам стає ірреальною фігурою. Особливу увагу Х. Ворок звертає на пізні новели «Неначе сон» і «Син Остапа», у яких «Франко вправно поєднав раціональне та ірраціональне, свідоме та позасвідоме, зовнішнє та внутрішнє, об’єктивне та суб’єктивне, таким робом наближаючись до сюрреалістичної мозаїчності, символічної умовності та імпресіоністичної враженевості» [1, с. 246–247].

«Висновки» фактично суголосні з основним змістом напроцуд цікавого й оригінального дослідження, що, без сумніву, стане окрасою сучасного франкознавства й привабить нових звеличників незвіданих таємниць позасвідомого людського буття. У дисертаційному відгуку, згадуючи слова Івана Денисюка, що «у науковій роботі немає меж для вдосконалення», я порадив Х. Ворок, коли готуватиме до друку свою студію про поезику Франкового онейросу, урахувати деякі зауваження стосовно

окремих творів української та зарубіжної культури, які б розширили змістові горизонти її майбутньої монографії. Відрадно було знайти в рецензованому тексті сліди моїх скромних доповнень у «магазині» імен і фактів, якими так багата перша «наукова книга» молодшої вченої, необтяженої стереотипами, міфами й догмами не таких уже й далеких «жорстоких часів», тепер уже, на щастя, *tempi passati*.

Список використаної літератури

1. *Ворок Х.* Поетика сновидінь у прозі Івана Франка. Київ: Наукова думка, 2018.
 2. *Котляревський І.* Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. Київ: Наукова думка, 1982.
 3. *Легкий М.* Кризь призму художнього онейросу // *Ворок Х.* Поетика сновидінь у прозі Івана Франка. Київ: Наукова думка, 2018.
 4. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 15: Повісті та оповідання (1878–1882).
-

Валерій Корнійчук – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури імені акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Valeriy Korniychuk – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: valeriy.korniychuk@lnu.edu.ua

Дата подання: 19 червня 2023 р.

ЧОЛОВІКИ І МАСКУЛІННІСТЬ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА

(Рецензія на видання: Шмега К. Дискурс маскулінності у прозі Івана Франка.

Київ: Наукова думка, 2022. 230 с.).

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

Жінка як глобальна метафора «Прекрасної епохи» помежів'я XIX і XX століть, яка стала способом омовлення та окреслення модерного мислення, аж до успішної когнітивної формули «модернізм – це фемінізм» (Соломія Павличко) поступово реалізувалася за п'ятдесят років в окремі феміністичні гендерні студії, що виймають «другу статтю» (Симона де Бовуар) із патріархального світу як світу чоловіків, світу, в якому на все воля Бога і мужчини, останній при цьому – «Ессе homo» – насамперед загальнолюдський зразок. Синонімізація, уподібнення маскулінного і загальнолюдського відсунуло «першу статтю» на маргінес гуманітаристики як щось загальновідоме, пізнане, звичне, традиційне, а значить «не нове», а «старе», за назвою літературно-критичної студії Івана Франка, в результаті маскулінні студії як академічна галузь міждисциплінарного характеру окреслилися значно пізніше.

Період «переступного віку» в історії української літератури перебуває на етапі реконструкції його повноти з окресленням імен учасників, структур, генераційних феноменів, встановленням поколіннєвих епонімів-носіїв ідей модерності і насамперед з осмисленням гендерної його природи як фемінної. Окреме і визначне місце у ньому займає життєтворчий феномен І. Франка. Свідомо обрана постава і практика «наукового реаліста» (Іван Денисюк) та літератора – «робітника на полі людського поступу», «вигодуваного твердим мужицьким хлібом» (І. Франко), спонукували митця применшувати прояви «нового» стилю у власних майстерверках, при цьому Каменяр залишався митцем-новатором модерного типу і прогресивно мислячим чоловіком, завдяки якому галицький феміністичний рух суттєво укріпився.

Звідси гендерне дослідження естетики та поезики маскулінності у прозі І. Франка, яке запропонувала Катерина Шмега, виводить означену проблематику з тіні феміністичних студій, де частково зачіпалася, щоби надати повноцінного наукового виразу, що є актуальним і науково своєчасним. Монографія скерована на стереометричне, поліаспектне прочитання маскулінного дискурсу Франкової белетристики як такого, що маркує і історико-літературний силует життєтворчості самого митця, і літературну епоху.

У зв'язку з інтердисциплінарним статусом наукової теми, її ключового поняття маскулінності, постає потреба адаптувати культурологічні, історичні, соціологічні, психологічні, політологічні теоретико-методологічні засади потрактування

маскулінності в історико-літературній площині гендерного аналізу, тому у структурі роботи закономірним і камертонним щодо формування власного дослідницького фокусу авторки та аналітичного апарату постає її перший, теоретичний, розділ. Занурення в історію й теорію гендеру дало змогу дослідниці встановити інтердисциплінарний статус поняття і його різновидів, підсумувати, що маскулінність як прояв соціальної статі є психосоціокультурним конструктом, із ширшим колом значень за біологічний.

На основі плюралістського контексту дефініцій літературної проблематики літературного гендеру авторка формулює придатні для власної концепції визначення ключових понять, найважливішим із яких є «маскулінність» – «елемент культури», сукупність змінних, «залежно від соціокультурного і часового контексту», «психофізичних і поведінкових ознак, які приписують чоловікам», а також «гендерна ідентичність» (переживання власної відповідності «нормам» соціальної статі) та «гендерна роль» (соціальна й усвідомлена гендерна ідентичність індивіда). При цьому значна сенсовірна роль надається «стереотипам маскулінності». Новим змістом наділено поняття образу героя; тут «маскулінний образ» є не узвичасним образом чоловіка взагалі, а репрезентантом «чоловічої гендерної ролі», якою наділений персонаж і яка має розлогу художню проєкцію. Повторення в маскулінних персонажах наборів психологічно-поведінкових ознак спонукає виокремлювати «маскулінний тип» як узагальнений образ-персонаж. Соціально-культурна природа поняття маскулінності потребує говорити про нього в широкому контексті прагматичних зв'язків та з увагою до гендерної специфіки мовленнєвої поведінки, тобто як про «дискурс», навіть про мовно-поведінкову специфіку гендеру, «гендерлект».

Відповідно обґрунтовані у першому розділі дослідницькі стратегії та термінологічний апарат застосовано у наступних розділах під час безпосереднього текстового аналізу художнього моделювання маскулінних образів.

Новими результатами і літературознавчими фактами, які виростають з аналізу збірки «Рутенці», творів «На дні», «Лель і Полель», «Борис Граб», «Перехресні стежки», «Ріпник», «Для домашнього огнища» тощо на перехресті історичного, соціологічного, типологічного, біографічного, психологічного, екзистенційного, структурного підходів є запропонована класифікація наскрізних маскулінних типів «реформатора», «наставника», «гешефтсмана» – «ділового чоловіка», «змарнованого чоловіка», «бунтівника». Такий підхід дав змогу по-новому прочитати твори «бориславського циклу» – як відбиток концепту «нової прекрасної епохи» – власне урбанізованої та індустріалізованої, яка детермінує маскулінний стан свідомості в широкій гамі екзистенційних вібрацій ріпників та перших промислових магнатів – у процесі становлення нового чоловіка як нової людини нової доби, а не просто соціально і класово дискримінованого пролетарія. Звідси і «робітничче побратимство» – не класове, а чоловіче братство на основі спорідненості етосів. Прикметно, що позитивні варіанти маскулінного типу є носіями концепту сили, яка, за І. Франком, доводить К. Шмега, є силою розуму, а отже, вони можуть претендувати на статус «вищої», «елітарної» людини, що його факт народження у вищому класі дати не

може. Так прокладається місток до ідеї «культурного героя» як маскулінного ідеалу І. Франка, обґрунтування якої здійснюється також на прикладі життєпису самого митця.

Типологічне портретування чоловіка через жінку також увиразнює гендерні сенси Франкових героїв, дає можливість побачити в образі маскулінному і фемінні риси (екзальтацію, манію, імпульсивність) і власне маскулінні, що дало змогу говорити про тип «фемінного чоловіка».

Авторку цікавлять мовленнєві прояви комунікативної поведінки чоловічого героя і типу, характеротворчі властивості мовлення, його гендерні ознаки вкупі з невербальною поведінкою у чоловічому та жіночому середовищі, художнє омовлення чоловічої тілесності. Виокремлення дослідницького ракурсу справедливо вмотивовано письменницькою стратегією Франка-прозаїка, за якою мовлення героя має суттєве естетичне навантаження – психологічне, соціальне, історичне, авторка ж творить власну нішу, з'ясовуючи гендерні особливості. Мовлення відрізняє типи маскулінному, «звірські» натури від «екологічних», діалоги і монологи є полем боротьби за розширення влади і впливу персонажа, означає маскулінну роль, яку персонаж грає в тому чи іншому комунікативному моменті. Проаналізовані розмови Франкових чоловіків-героїв ще раз утверджують у думці, що професійний та соціально-політичний аспекти життя нового чоловіка є визначальними для його гендерної ідентичності, компетентність у цих сферах потрактована знаком їхньої сили і оригінальним виокремленням «компетентного мовця» і «мовця-маніпулятора».

Динамічний психологічний портрет персонажа доповнює, крім аналізу його вербальної поведінки, також і аналіз невербальної – з фонологічним, тембральним, жестовим, мімічним, синтаксичним, лексичним ракурсами, а також аналіз умовчань-апосіопез та тілесності як єдиного простору душі й тіла. Цікаво, що услід за рецепцією власних героїнь, І. Франко потрактовує чоловіче тіло важливою складовою маскулінного ідеалу та взагалі «красоти людської». Справедливо підсумовано про рівновагу в поезії чоловічого портрета концептів «дух» – «тіло».

Розвідка постає першою комплексною студією маскулінності в белетристиці І. Франка на перетині соціокультурного й біографічного та психоаналітичного контекстів, новою є й робота авторки з «гендерним маскулінним аналізом» художнього героя і генералізація саме такої точки зору, дослідницької “point of view”, яка у підсумку спроможна дати об'єктивну, історично чинну оцінку Франкового феномена, не применшити його загальнолюдський і мистецький масштаб. Новаторство проявляється в гендерному наповненні персонажної характерології Франкового концепту чоловіка (гендерна парадигма із психолінгвістичними, міфологічними, тілесними, архетипними, психокомунікативними типологічними параметрами).

Маніфестований дослідницький ракурс буде цікавим не лише літературознавцям, але і спеціалістам із суміжних галузей гуманітаристики – історикам, культурологам, психологам, соціологам, філософам.

Ірина Роздольська – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури імені акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Iryna Rozdolska – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: yaremchuk.iryana74@gmail.com

Дата подання: 23 червня 2023 р.

• ЮВІЛЕЇ •

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4611>

«СЕРЦЕ ЧИСТЕЄ, ДУМКА ЧЕСНАЯ...»

(З нагоди 95-ліття Ірини Ощипко)

Тетяна ВИСОЦЬКА, Ірина КУЗЬМА

Початок весни викликає радісне відчуття, адже після холодної зими ми очікуємо на тепло і на пробудження природи. І саме в першоберезневий день своє новоріччя святкує наш дорогий і шановний Учитель – **Ірина-Володимира Йосипівна Ощипко**.

Цьогоріч уся філологічна родина Львівського університету з великим пошануванням щиросердечно вітала ювілярку, віншуючи її многая і благая літа!

Ірину Йосипівну як легендарного викладача української мови знають і шанують в освітянських колах не лише Львівщини, а й поза її межами. Адже її авторитет, принциповість і справедливість знані багатьом поколінням випускників філологічного факультету Львівського університету.

Народилася І. Ощипко в родині робітника. Як згадує в інтерв'ю, батько працював на фабриці «Кунц», був токарем, очолював цех. Мама й тато були членами «Просвіти»; у сім'ї прищепили дітям любов до рідного слова. Спершу вчительська професія не була до душі ювілярці, проте доля вирішила інакше. Ірина Йосипівна вступила на філологічний факультет. Вона зростала під науковим вишколом таких величних постатей у філології, як професор Євген Кротевич, академік Михайло Возняк, які, як каже Ірина Йосипівна, «своїми цікавими питаннями <...> змушували нас вирішувати складні філологічні проблеми, а їхнє ставлення до нас, студентів, вчило поважати кожну людину, бути вимогливим, але справедливим». Саме ці якості – вимогливість і справедливість передовсім до себе, а потім і до інших – стали візитівкою Ірини Йосипівни.

1954 р. І. Ощипко своєчасно завершила й захистила дисертацію «Лексична синонімія в бориславських повістях і оповіданнях Івана Франка» під керівництвом професора Івана Ковалика. Тож саме праця над дисертацією, хоч і з мовознавчої тематики, долучила її до когорти франкознавців. А потім упродовж усього наукового життя ювілярка не раз зверталася до творів Каменяра, на основі яких вивчала рідне слово («Із спостережень над іменниковою синонімікою художньої прози Івана

Франка», 1956; «Праця Івана Франка над вдосконаленням мови своїх творів», 1957; «До вивчення прикметникової та прислівникової синонімії в художніх творах І. Я. Франка», 1960; «Спостереження над авторськими лексичними змінами в прозових творах І. Я. Франка», 1968; «Структурні типи відприкметникових прислівників у поезії І. Франка», 1971; «Порівняння в поетичних творах Івана Франка (на основі поезій збірки “З вершин і низин”）」, 1983; «Робота І. Франка над словом (на матеріалі художньої прози）」, 1984; «Про укладання словника поетичних творів Івана Франка», 1990; «Лексика поетичних творів Івана Франка: методичні вказівки з розвитку лексики», 1990; «Лінгвістичне зіставлення двох авторських видань повісті “Захар Беркут”, 1998; «Робота Івана Франка над словом», 2014). Ірина Йосипівна брала участь у створенні картотеки поетичних творів І. Франка і в обговоренні принципів укладання «Словника мови Івана Франка».

Після аспірантури І. Ощипко стала старшим викладачем кафедри української мови, де читала різні дисципліни, а також розробила нові мовознавчі курси – з дериватології та практичної стилістики української літературної мови. Прикметно, що саме строга рецензія і рекомендація до друку підручника зі стилістики української мови Надії Бабич здружили Ірину Йосипівну з професоркою Чернівецького університету. У своїх споминах про першу зустріч з Іриною Йосипівною Н. Бабич писала:

«...Навчала бачити не окреме слово, а його контекст, не лише норму, а й стилістичну доцільність відступити від неї <...>, уміти чути звуковий комплекс як музичний лад...».

Дослідниця завжди прагнула поліпшити культуру мовлення у студентів-філологів і відтак підбирала відповідні теми для курсових і дипломних робіт. А її лекційний матеріал завжди був доступний, зрозумілий і з великою кількістю прикладів. Згодом Ірина Йосипівна радила нам, уже не студентам, готуючись до практичних занять, наводити такі приклади, аби студенти могли з легкістю осягнути теорію. Те саме стосувалося й опитування чи то на іспиті, чи то на парі: коли ставимо питання, маємо самі знати, яку відповідь на нього хочемо почути від студента. Пригадуємо її побажання словесникам: по-перше, добре знати предмет; по-друге, дуже ґрунтовно готуватися до кожного заняття; по-третє, любити й поважати того, кого навчаєш.

У 1960-х роках І. Ощипко разом із колегами брала участь у створенні збірника тестових завдань з української мови (виданий 1963 р.).

1970-ті роки позначилися чорною смугою для кафедри... Як згадує Марія Білоус, «...пронісся над кафедрою української мови маланчуківсько-кадебістський ураган, який знекровив її, позбавивши право на працю її ядро» – звільнили з роботи професорів Юліана Редька, Івана Петличного та Івана Ковалика. І тоді Ірина Йосипівна допомагала зростати вже новому поколінню викладачів, що прийшли на зміну кафедральним авторитетам.

Щодо наукових зацікавлень І. Ощипко, то, крім лексико-семантичного аналізу різних груп слів на матеріалі художньої літератури, говіркових матеріалів (неодноразово була учасницею діалектологічних експедицій), історичних пам'яток української мови,

центральною об'єктом вивчення ювілярка обрала морфологію і словотвірну структуру слова, зокрема прислівника. Як вихованка професора І. Ковалика, підтримала його дериватологічну концепцію у своїх наукових працях: тільки двобічна (структурно-семантична/семантико-словотвірна) характеристика похідних слів у дериватології забезпечує розуміння й висвітлення словотворчого процесу.

Загалом авторитет Ірини Йосипівни на кафедрі був непохитний. Адже її високий професіоналізм, мудрість, глибинні знання і водночас скромність та доброзичливість формують образ дорогого нам Учителя. І хоча зараз вона вже не працює на кафедрі, проте в телефонній розмові чи наживо питає: «Як справи на кафедрі? Що нового?» Її болить за колег, студентів, Університет, якому присвятила все своє життя. Для нас, її вихованців, важливо і приємно знати, що поруч є людина, до якої можна звернутися за порадою, чи то професійною, чи то життєвою, бо Ірина Йосипівна завжди має що сказати і чого навчити. За все це ми безмежно вдячні нашій дорогій Наставниці!

А ще І. Ощипко надзвичайно гостинна – завжди з радістю приймає гостей і любить товариство.

За багаторічну сумлінну працю, значний особистий внесок у підготовку й виховання висококваліфікованих учителів-словесників, плідну науково-педагогічну діяльність І. Ощипко свого часу нагородили нагрудним знаком МОН «Відмінник освіти України», нагрудним знаком Президента НАПН України «Ушинський К. Д.».

Тетяна Висоцька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Tetiana Vysots'ka – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Prof. I. Kovalyk Department of the Ukrainian Language, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: tetyana.vysotska@lnu.edu.ua

Ірина Кузьма – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Iryna Kuz'ma – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Prof. I. Kovalyk Department of the Ukrainian Language, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: iryna.kuzma@lnu.edu.ua

Дата подання: 23 червня 2023 р.

ПРИСТРАСНИЙ ПОЦІНОВУВАЧ «ТВОРЧОСТІ ДУХУ ІЗ ЛЮБВОЮ»

(Слово з нагоди 70-літнього ювілею професора Валерія Корнійчука)

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

24 квітня 2023 р. відзначив 70-річчя від дня народження відомий україніст сучасності, літературознавець, франкознавець, компаративіст, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського університету Валерій Корнійчук.

Майбутній науковець народився в селищі Оратів, що на Вінниччині. По закінченні школи він вступив на українське відділення філологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка, яке 1975 р. закінчив із дипломом із відзнакою. Після університету впродовж десяти років Валерій Корнійчук викладав у Львівському університеті російську мову на підготовчому відділенні для іноземних громадян. Одночасно в той період упродовж двох років (1979–1981) був викладачем російської мови у Конакрійському політехнічному інституті імені Гамалія Абделя Насера в Республіці Гвінея, а в 1984 р. мав стажування в Інституті російської мови ім. О. Пушкіна в Москві. У 1985–1988 рр. навчався в аспірантурі при кафедрі української літератури Львівського університету – і в 1989 р. захистив кандидатську дисертацію «Політична лірика Івана Франка (своєрідність поетики)» (його науковою порадиницею, керівником була незабутня відома дослідниця життя і творчості Лесі Українки, професорка Леоніла Міщенко). У 1989 р. Валерій Семенович завідував лабораторією Інституту франкознавства; у 1989–1991 – асистент, у 1991–2006 – доцент, а з 2006 р. до сьогодні – після успішного захисту докторської дисертації «Поетика лірики Івана Франка» – професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського університету.

У контексті статистики життєвих координат і здобутків вельми рясним виглядає співпричетність науковця до різних сфер інтелектуального життя Львівського університету, регіону й України. Адже він є дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, заступником голови Міжнародної асоціації франкознавців, членом Вченої ради Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка, віце-президентом Української асоціації викладачів зарубіжної літератури, головою фахової комісії, експертом з української літератури Українського центру оцінювання якості освіти, старшим екзаменатором, членом апеляційної фахової комісії з української літератури Львівського регіонального центру оцінювання якості освіти, головним експертом з української літератури Міжнародної гри “Sunflower” тощо.

Упродовж багатьох років літературознавець був членом спеціалізованих рад із захисту дисертацій у Львові та Чернівцях. Також відомо, що науковець неоднораз брав участь у складі журі Всеукраїнської студентської олімпіади з української мови та літератури, Львівської обласної премії в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури, а також очолював журі обласних конкурсів-захистів дослідницьких робіт слухачів Львівської обласної Малої академії наук. Окрім того, В. Корнійчук – член редколегії наукових збірників «Українське літературознавство», «Вісник Львівського університету. Серія філологічна» (обидва – видання ЛНУ ім. Івана Франка) та «MANUSCRIPT. Класична спадщина і сучасний літературний процес» (Київ). Звичайно, науковець є активним учасником регіональних, всеукраїнських і міжнародних наукових, науково-педагогічних та освітніх форумів – конгресів, симпозіумів, конференцій, нарад, колегій.

Валерій Корнійчук – автор монографій «Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поезики» (Львів, 2004), «Мов орґани в величному храмі...» Контексти й інтертексти Івана Франка (порівняльні студії)» (Львів, 2007), співавтор «Історії української літератури XIX століття (70–90-ті роки)»: у 2 книгах (Київ, 2003), 5-го та 8-го томів академічної «Історії української літератури: у 12 томах», «Концепції тесту загальної навчальної компетентності випускників загальноосвітніх навчальних закладів» тощо. Зважмо й на те, що навіть сумарний перелік публікацій вченого засвідчує неабияку інтенсивність його наукової та науково-педагогічної діяльності, неординарне наукове обдарування.

Професор В. Корнійчук чимало зусиль докладає для підготовки й виховання нових поколінь українців, викладаючи студентам цілий жмут спеціальних курсів і спецкурсів, зокрема, «Історію української літератури другої половини XIX століття», «Методику викладання української літератури», «Новаторство лірики Івана Франка» та ін.

Зазвичай у коротких біограмах Валерія Семеновича йдеться про те, що його улюбленими науковими доменами є українська література XIX ст., франкознавство та порівняльне літературознавство, або компаративістика. Але коли приглянутися поближче до творчих напрацювань ученого, то з'ясується, що його наукова евристика істотно перехлюпується поза окреслені рамки. Адже лише завдяки складній, тривалій і скрупульозній праці в архівах, у співпраці з професором Іваном Денисюком і в самостійних виступах, можна було зробити, без перебільшення, епохальне відкриття, опублікувавши нові матеріали до історії ліричної драми Івана Франка «Зів'яле листя» і докладно науково осмисливши непросте, скомпліковане плетиво «подвійного кола таємниць» збірки любовної лірики генія. Виразно несподіваними і, без сумніву, новаційними є експерименти науковця з пошуку «золотого перетину» у численних текстах Тараса Шевченка та І. Франка. Як слушно наголошував Богдан Тихолоз стосовно книги «Мов орґани в величному храмі...», В. Корнійчуку завжди вдається у нестандартний спосіб апробувати на практиці «стереометричний» аналіз різних духовних форм самоздійснення <...> особистості І. Франка – «цілого чоловіка»,

універсальний геній якого гармонійно, безконфліктно поєднував у собі гаряче серце й буйну фантазію поета з витонченим, навіть рафінованим інтелектом ученого», зробити «предметом дослідницьких рефлексій <...> не тільки традиційні для літературознавчої компаративістики кореляції в царині красеного письменства, а й наукові «діалоги» – синхронні й діахронні <...>. У величному храмі культури мистецтво й наука – потужні поліфонічні органи, які повносило звучать лише в багатоголосі творчих індивідуальностей. Наука й художня література не суперечать, а взаємно доповнюють одна одну, перехреснюючись у семіосфері Слова; естетичні й інтелектуальні ідеї епох зустрічаються в просторі Ноосфери, взаємно збагачуючись і примножуючись...»¹ І справді, без надлишку патосу можна констатувати, що й поетикальні, й історико-літературні, і зіставно-порівняльні Корнійчукові студії «текстів», «контекстів», «інтертекстів» демонструють його велетенську ерудицію, безкрай інтерпретативних векторів розпросторення літературознавчої аналітики, неповторну викладову культуру наукового мислення. Через відстеження еволюції естетичної свідомості, поетикальну симфонію жанрів, образного світу й ритму, а також через призму контекстуально-інтертекстуальних відлупнь образів, ідей, фактів і доль науковець ось уже майже впродовж п'яти десятиріч творить свою оригінальну літературознавчу матрицю.

За заповзятливу енергійність, працьовитість, виразну своєрідність у науковій і педагогічній реалізації різних проєктів та ідей, за життєлюбність, щирість, зичливість і непідробну людяність у професійному й товариському спілкуванні професора В. Корнійчука глибоко шанують рідні, друзі й колеги. Його інтенсивну діяльність високо цінують і представники державних та недержавних органів і організацій, нагороджуючи численними відзнаками та преміями, як-от: Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України, нагрудним знаком «Відмінник освіти України», грамотами департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, грамотою Форуму видавців у Львові, Почесною грамотою Союзу українців Румунії, медаллю «20 років відновлення Наукового товариства ім. Шевченка в Україні» та ін.

Своє професійне й життєве кредо, які Валерій Семенович сам заокреслив у короткому життєписі у двох загальновідомих афористичних формулах: «Жодного дня без рядка» і «Лиш боротись – значить жить... *Vivere memento!*» – учений успішно втілює у своїй копіткій щоденній науково-педагогічній і експертній фаховій діяльності, яку органічно доповнюють щасливі миті принагідних душевних «інтермецо» на лоні природи – риболовля й «тихе полювання» на різні природні смаколики. Словом, професор В. Корнійчук, як і головний «персонаж» його наукової творчості – І. Франко, прагне завжди і поскрізь залишатися «цілим чоловіком» і «в поті чола» у шляхетній поставі впевнено верстати свій життєвий шлях.

¹ Див. докладніше статтю «Золоті мости Валерія Корнійчука (замість післямови)» у книзі: «Мов органи в величному храмі...» Контексти й інтертексти Івана Франка (порівняльні студії). Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С. 282.

Із почуттям щирої поваги до В. Корнійчука, завзятого науковця, педагога й зичливої людини, яка в розповні сил інтенсивно розбудовує свої неповторні світи, побажаємо йому, міцного здоров'я, душевного спокою, натхненного творчого багатоліття, невомної наснаги для нових наукових відкриттів, а одночасно миру на нашій прекрасній українській землі, у нашій героїчній державі – Україні.

Юрій Горблянський – кандидат філологічних наук, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Yuriy Horblyans'kyi – Cand. Sc. (Philology), Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: yuriy.horblianskyi@lnu.edu.ua

Дата подання: 24 квітня 2023 р.

• PRO MEMORIA •

УДК 001.89-051"19/20"Б.Якимович

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4613>

ІЗ ФРАНКОЗНАВЧОГО ПОЛЯ І НЕ ТІЛЬКИ: БОГДАН ЯКИМОВИЧ

Михайло ГНАТЮК

7 червня 2023 р. минає рік від часу відходу з життя одного з видатних представників львівської гуманітаристики – професора Богдана Якимовича. З його непересічною постаттю пов'язані ряд значних здобутків історичної та філологічної науки, франкознавства за останні чотири десятиліття.

На межі 80–90-х років ХХ ст. в Україні мали нагоду спостерігати цікавий феномен, коли випускники технічних вишів ставали до лав творців нової держави. Багато з них проявляли неабиякий інтерес до історії та культури свого народу. Так було і з Б. Якимовичем: після закінчення Львівської політехніки успішний інженер та активний громадський діяч присвячує себе історії та філології.

У середині 1980-х років він стає здобувачем, а потім і науковим співробітником Інституту суспільних наук у Львові (зараз Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Далі була робота над дисертацією під керівництвом видатного українського історика Ярослава Ісаєвича.

Набутий на попередній адміністративній посаді досвід став у пригоді молодому науковцеві в роботі над проєктами, що їх здійснювала Академія наук України спільно з комісією тоді ще УРСР у справах ЮНЕСКО, зокрема Міжнародний симпозіум «Іван Франко і світова культура» (1986). Б. Якимович був, як і Я. Ісаєвич, одним із найдіяльніших членів оргкомітету форуму. Незважаючи на ідеологічні перешкоди того часу, до ювілею було завершено видання 50-томного зібрання творів І. Франка. Симпозіум ЮНЕСКО знаменував новий етап у розвитку української гуманітаристики, зокрема франкознавства. Уже тоді наша наука намагалася позбутися ідеологічної зашореності, витвореної в умовах совєтської окупації. Сьогодні можемо сміливо ствердити, що сам форум, а особливо видання 3-томового збірника «Іван Франко і світова культура» за редакцією Я. Ісаєвича та Б. Якимовича стали маркерами нового наукового мислення вчених України ще до часу проголошення нашої незалежності.

З того часу франкознавство стало одним із основних напрямів діяльності вченого. Із постаттю І. Франка пов'язані і кандидатська («Видавнича діяльність Івана Франка у 70-80-і роки ХІХ століття», 1994 р.), і докторська («Іван Франко як книгознавець і видавець (1890–1916)», 2008 р.) дисертації. На основі цих досліджень були опубліковані знані сьогодні книгознавчі праці вченого: «Книга, просвіта, нація: видавнича діяльність Івана Франка у 70-80-х роках ХІХ ст.» (1996), «Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти» (2006). Ці дослідження Б. Якимовича стали унікальними у франкознавстві студіями. Автор ґрунтовно осмислив видавничі серії І. Франка «Дрібна бібліотека», «Наукова бібліотека», «Літературно-наукова бібліотека («мала» і «нова» серії)», «Хлопська бібліотека», «Універсальна бібліотека», «Міжнародна бібліотека», «Всесвітня бібліотека». Істотним є те, що у своїх дослідженнях науковець акцентував увагу на впливі цих видань на розвиток видавничої справи в Україні.

Задля активізації франкознавчої діяльності в Україні та світі Б. Якимович став співорганізатором і заступником голови Міжнародної асоціації франкознавців. За його активної участі ця громадська організація провела низку наукових засідань у Львові, Бухаресті, Перемишлі, Варшаві, Черкасах, Кам'янці-Подільському, Дрогобичі, Стрию, Івано-Франківську, Коломиї, Хмельницькому, Острозі. За заслуги в розвитку франкознавства вченому присвоїли звання «Заслужений працівник культури України» (2006).

Із вивченням творчої спадщини І. Франка пов'язані й інші наукові проекти Б. Якимовича. Із його ініціативи як директора наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка було здійснене репринтне видання збірки І. Франка «З вершин і низин» (2004), «Листування І. Франка з М. Драгомановим» (2006). Учений був ініціатором видання серії науково-популярних книжок «Дрібненька бібліотека» за аналогією до Франкової «Дрібної бібліотеки» (започаткована у 2000 році, ця серія мала добру опінію серед учених-гуманітаріїв, студентів, широкої наукової громадськості). Невеликі за розміром, друковані у видавничому центрі Львівського університету праці знаних письменників, учених і до сьогодні зберігають свою актуальність. Тоді, зокрема, були опубліковані: малознана сьогодні праця М. Драгоманова «Українська література, поскрибована російським урядом», студія І. Франка «Українська література в 1904 році», габілітаційна лекція Ліни Костенко «Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала», стаття Романа Лубківського «Богорівний, бо правдомовний (Тарас Шевченко і сучасність)». Тут друкували дослідження викладачів університету: студію Б. Якимовича «Лев Жемчужников. Ювілейна силуетка», дослідження Богдана Тихолоза «Ерос versus танатос (філософський код «Зів'ялого листя»)». У серії «Дрібненька бібліотека» побачили світ силуети видатних учених Львівського університету Євгена Лазаренка, Івана Денисюка та ін.

Б. Якимович долучився до проведення наукових конференцій, присвячених творчості Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, які відбувалися в Києві, Ніжині, Черкасах, Переяславі, Чернівцях. Як професор історичного факультету Львівського університету він був головним редактором «Історичних зошитів», керівником цілої низки кандидатських і консультантом докторських дисертацій.

Справою життя Б. Якимович уважав повне видання спогадів Льва Жемчужнікова про Т. Шевченка, які є свідченням великої поваги та підтримки українського генія з боку російського культурного діяча. Учений звів спогад із рукописом, належним чином прокоментував його і підготував до друку. Над цим об'ємним проєктом учений працював близько 20 років. Нема сумніву в тому, що дочка професора Дарина Якимович-Чапран доведе справу батька до завершення.

Науковець був ініціатором, упорядником та автором післямови репринтного видання знаменитого «Кобзаря» Т. Шевченка у двох томах, який побачив світ у Львові за редакцією І. Франка 1908 р. заходами Наукового товариства імені Шевченка. До слова, це видання здійснене коштом самого Б. Якимовича.

Як голова фундації Андрія Чайковського, учений видав 4 томи публіцистичної та мемуарної спадщини цього видатного галицького письменника та громадського діяча й організував кілька конференцій про нього у Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Бережанах, Коломиї. Дослідження, які започаткував професор, продовжують його учні – докторанти та аспіранти.

Значну увагу вчений приділяв вивченню творчості видатних українських письменників і культурних діячів Василя Стефаника, Осипа Маковея, Теофіла Окуневського. У книзі «Визначні постаті України. Андрій Чайковський та Теофіл Окуневський» (2010) Б. Якимович уперше опублікував матеріали про адмірала австро-угорської армії, письменника Ярослава Окуневського, рідного брата галицького політика і правника Т. Окуневського та сподвижника І. Франка.

Вагомою для української гуманітаристики була багаторічна праця Б. Якимовича у Шашкевичівській комісії у Львові. Разом із Феодосієм Стеблієм, Михайлом Шалатою, Василем Горинем, Миколою Ільницьким він долучився до проведення конференцій і видання 6 збірників «Шашкевичіана». До останніх днів життя учений наполегливо працював над підготовкою 7, 8 і 9 томів «Шашкевичіани». Маємо надію, що ця праця буде завершена. Додамо до цього й численні його популярні статті до низки довідкових та енциклопедичних видань: «Енциклопедія сучасної України», «Шевченківська енциклопедія», «Франківська енциклопедія».

Ще з другої половини 1980-х років Б. Якимович заявив про себе як дослідник багатьох проблем національної історії. Його наукові інтереси виявилися в дослідженні, популяризації та відновленні української національної символіки. У 1988 р. за завданням дирекції Інституту суспільних наук молодий учений підготував першу в Україні довідку про нашу національну символіку. Це дослідження сприяло ламанню радянських стереотипів історії України та утвердженню державних символів незалежної України.

Одночасно Б. Якимович вів титанічну працю з дослідження військової історії України в європейському контексті, опублікувавши близько 50 праць, зокрема книгу «Збройні сили України. Нарис історії» (1996). Він був упорядником та співавтором видань «Історія українського війська» (1992; друга частина – 1996), збірки військово-історичних праць Івана Карпинця «Галичина: військова історія 1914–1921 рр.» (2005) та ін. Богдан Якимович був керівником авторських колективів, які створили

«Російсько-український словник для військовиків» (1995), українську редакцію загальновійськових статутів Збройних сил України. За працю в галузі військової історії та термінології учений відзначений численними відзнаками й нагородами.

Професор Б. Якимович активно працював як політик та громадський діяч. На зламі 1980 – 1990-х років він був одним із ініціаторів створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка (відновлене товариство «Просвіта»), одним із організаторів Народного Руху України, членом-співзасновником Демократичної партії України. У 1990 р. за рекомендацією В'ячеслава Чорновола науковець очолив Львівське обласне відділення Товариства зв'язків з українцями за межами України «Україна – Світ», головою якого був до останніх днів життя. Завдяки старанням Б. Якимовича до активної роботи Товариства були залучені непересічні особистості: музейник Борис Возницький, живописець Володимир Патик, композитор Богдан Янівський, скульптор Іван Самотос, поет і громадський діяч Р. Лубківський, літератори М. Шалата та Роман Пастух. За безпосередньої участі керівника Товариство організувало культурологічні заходи в Польщі, Румунії, Угорщині, зокрема святочні академії у Бухаресті, Будапешті, Перемишлі, Сяноку, Новиці, присвячені Т. Шевченкові, І. Франкові, Б.-І. Антоничеві, М. Вербицькому.

Професор Б. Якимович був організатором науково-пошукових експедицій товариства «Україна – Світ» на Сіверщину, Полтавщину, Черкащину, Київщину. У цих експедиціях наукові й освітні діячі Львівщини не тільки вивчали пам'ятні місця минулщини (Батурин, Чернігів, Гадяч, Полтава, Канів, Черкаси, Переяслав, Стеблів, Моринці, Керелівка, Городище), але й вели лекції, бесіди та зустрічі, які сприяли єднанню українців різних регіонів.

За місяць до відходу Б. Якимовича з земного життя вийшло друком репринтне видання збірки В. Стефаніка «Твори» (1933), яке він упорядкував і до якого написав ґрунтовну післямову.

До останніх днів життя Б. Якимович залишався оптимістом, будував широкі творчі плани, уболював за Україну та вірив у нашу Перемогу. Був турботливим чоловіком, батьком, дідусем, прадідусем і, безсумнівно, яскравою особистістю, із якою тісно пов'язане суспільне, наукове та культурно-мистецьке життя Львова, Галичини, України.

Світла пам'ять про великого життєлюбця та трудівника залишиться в серцях родини, друзів, приятелів і учнів.

Михайло Гнатюк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна).

Mykhaylo Hnatiuk – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Head Department of the Theory of Literature and Comparative Literature, L'viv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: mykhaylo.hnatiuk@lnu.edu.ua

Дата подання: 24 червня 2023 р.

• ХРОНІКА •

УДК 821.161.2-1/-9.09"18/19"І.Франко: [005.745:001]

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4614>

У ФОКУСІ ФРАНКІВСЬКОГО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАУКОВОГО СЕМІНАРУ «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ»

Науковий щомісячний семінар «Перехресні стежки» діє вже понад чверть століття. Його започаткували 1997 р. на філологічному факультеті Львівського університету з ініціативи відомої франкознавиці, директорки Інституту франкознавства, доцентки Лариси Бондар. Засідання семінару відбуваються щомісяця останнього вівторка о 15:15. У час повномасштабної війни росії проти України життя та творча спадщина Івана Франка залишається важливим предметом для осмислення й розбудови міжкультурного діалогу з різними культурами та націями світу, особливо з тими, хто подав Україні руку допомоги в цей трагічний час. Із 2023 р. за пропозицією директорки Інституту франкознавства Наталі Тихолоз семінар набув статусу міждисциплінарного, а до співорганізаторів, *Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка та Інституту Івана Франка НАН України*, долучився ще *Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка*. Упродовж 2023 р. відбулося 8 засідань наукового семінару **здебільшого у змішаному форматі**.

* * *

На першому засіданні семінару, 31 січня 2023 р., із доповіддю **«Наше все життя війна є...»: символічний капітал Івана Франка як об'єкт боротьби»** виступив кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Ігор Медвідь*. Модерувала засідання *Н. Тихолоз*.

Доповідач докладно охарактеризував численні символічні образи І. Франка, які створювали різні спільноти, починаючи від смерті письменника й до нашого часу, розповів про їхнє функціонування, модифікації й конкуренцію, а також про те, як ці моделі образу українського генія впливали на конструювання ідентичності суспільних груп. Доповідач пояснив, що користується поняттям символічного капіталу у значенні своєрідного семантичного ресурсу, який є інтелектуальною, політичною, соціальною цінністю для всього суспільства або для якоїсь групи людей. Людина, яка хоче стати частиною певної групи, здебільшого відпочатково засвоює символічний капітал,

тобто те, як учасники групи осмислюють ті чи інші образи, використовують різні символи в якості змістового, візуального чи мовленнєвого засобу вислову власного світосприйняття, у тому числі й образи видатних особистостей, які стають символами груп і їхніх ментальних орієнтирів. Позаяк сам І. Франко, за твердженням І. Медведя, динамічно еволюціонував упродовж усього життя, тому й представники суспільних груп сприймали його теж як певний символ, ведучи мову – через многоту образів, різні смислові іпостасі – не так про самого письменника, як радше про себе.

Доповідач зацентрував увагу слухачів на типології Франкових образів, які суспільні групи витворювали після смерті митця (посмертний образ краще надається до міфотворчості й символізації). «Донцовці» у «Вістнику» акцентували на тотальному ціннісному впливі М. Драгоманова, через що письменникові були притаманні раціоналізм, гуманізм, матеріалізм, тобто такі засади, які цілком мала ігнорувати «нова (волюнтаристська) людина», фанатик ідеї, що не має права на слабкість, зокрема на сумнів; група ж О. Назарука (із часопису «Нова зоря»), або «латинники», домінантою вважали Франкове вільнодумство, його неоднозначні релігійні пересвідчення, тому його світосприйняття подавали як незмінно релігійні. Так звані «восточники» репрезентували І. Франка як щирого християнина, світогляд якого, щоправда, зазнав значної еволюції. Протестанти у часописах «Стяг» та «Віра і наука» подавали митця як справжнього захисника християнських цінностей. У дискурсі «лівих», радянофілів (соціал-демократів, соціал-радикалів) наголошували на класовій парадигмі: І. Франко поставав як людина, яку постійно переслідували, цькували, як борець, який захищав права пригноблених. Для «правих» сил, які сконструйований образ І. Франка підпорядковували своєму світобаченню, письменник був українським Мойсеєм, національним пророком, лідером нації, що, зрештою, значно еволюціонував – від соціаліста до націоналіста; тема віри для них була периферійною – вони просто стверджували, що І. Франко все-таки був віруючою людиною. У радянській Україні створили образ І. Франка як борця проти буржуазного націоналізму та уніатського клерикалізму, ретранслятора головних засад радянської ідеології, а в діаспорному середовищі сформувався антиподний до радянського образ митця – як людини з глибокими патріотичними переконаннями. У пострадянський час І. Франка подають національним героєм (на думку доповідача, це є наслідком ефекту загроженої ідентичності, яка й зумовлює закритість, сакралізацію, представлення письменника як мученика за високі ідеали). Одночасно, на протигагу образу героя-мученика, формується погляд на автора «Мойсея» в ракурсах епатажності й нігілізму, тобто як антигероя: донжуана, гульвіси-зрадника, сифілітика, домашнього деспота, марнотратника, масона тощо. І нарешті останній – сучасний – символічний образ І. Франка – гармонійно розвинутої особистості, модернізатора, новатора, експериментатора, інтелектуала, причому категорично не ідеолога, пропагандиста. «Франко складний, а не простий, та водночас близький для нас. Із ним хочеться піти на каву, обговорити нещодавно прочитану книжку, прогулятися парком», – підсумував І. Медвідь характеристику сучасної візії українського генія.

Виступ І. Медведя викликав жваву дискусію, під час якої учасники семінару висловлювали свої спостереження щодо рецепції І. Франка й ролі його образу в формуванні ідентичності різних суспільних груп української суспільності у XX і на початку XXI ст.

* * *

28 лютого 2023 р. відбулося чергове засідання міждисциплінарного наукового семінару «Перехресні стежки», на якому з доповіддю **«Іван Франко і галицьке єврейство: ще раз до проблеми»** виступив голова Міжнародної асоціації франкознавців, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського університету, проф. *Михайло Гнатюк*. Резонанс заявленої проблеми підтвердив те, що завдяки платформи ZOOM, у семінарі змогли взяти участь понад півсотні осіб: окрім працівників установ-співорганізаторів, на зв'язок вийшли представники різних факультетів Львівського університету, численних міст України й Польщі, а також правнучка Івана Франка, онука сина Петра, Маріанна Макаруха, яка живе у США.

Лаконічним вступним словом розпочав засідання відомий франкознавець, завідувач відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України, проф. *Микола Легкий*, підкресливши контроверсійну поліаспектність теми. Своєю чергою і професор М. Гнатюк зацентрував на невичерпній широті та складності проблеми, яка має багато підводних каменів і про яку вже вели мову численні науковці – історики, соціологи, філософи і, звісно, філологи. Водночас, додав він, якою б незручною і складною не була тема, про неї треба вести мову, адже для наукового осмислення немає заборонених тем.

Вагомий внесок у висвітлення цієї проблеми зробили Михайло Лозинський, Василь Лев, Петро Кудрявцев, Ашер Вільчер, Роман Мних, Роман Кирчів, Андрій Скоць, Ярослав Грицак. Згадав М. Гнатюк і про спогад Василя Щурата, в якому йшлося про зустріч І. Франка з лідером єврейського сіонізму межі XIX – початку XX ст. Теодором Герцлем у Відні в кав'ярні «Централь». Як відомо, науковці р. Мних (книга «Іван Франко і єврейство») та Я. Грицак («Пророк у своїй Вітчизні. Іван Франко і його спільнота») опротестували спогадове свідчення В. Щурата, доказавши документально те, що, насправді, такої зустрічі не було. Але професор М. Гнатюк висловив припущення, що, на його думку, усе-таки мемуарист жодної потреби не мав через кілька десятиліть вигадувати історію про ту зустріч, лише, можливо, міг істотно змістити саму подію в часі.

Згадав доповідчак і про добре пам'ятну, гучну конференцію у Відні, яку зорганізував знааний професор-україніст Віденського університету Алоїз Вольдан із колегами на тему «Іван Франко та єврейське питання» після факту звернення до Віденського магістрату з вимогою – забрати пам'ятник «євресненависникові І. Франку» від церкви святої Варвари. За результатами конференції, у якій узяли участь науковці з України та інших держав, зокрема, Тамара Гундорова, Євген Пшеничний, М. Гнатюк, Григорій Грабович, Р. Мних, вийшов збірник наукових праць (спочатку німецькою, а згодом

у перекладі на українську мову) під назвою «На перехресних стежках». «Потрібно зважати на те, – ділився досвідом доповідач, – що під час висвітлення цієї непростой теми, що в час І. Франка термін «жид» не мав негативних конотацій, причому, як відомо, така етноназва й зараз цілком органічно функціонує в англійській, німецькій, польській та інших європейських мовах, а в українській її вважають лайливим словом».

Надалі доповідач застановився на життєво-біографічних фактах стосунків письменника з галицькими євреями і на згадках про них: у споміні про час навчання в Ясениці Сільній є пасаж про симпатичного хлопця Гавранка; чимало євреїв навчалося в Дрогобицькій гімназії (Ісаак Тігерман, Моріц Готліб (передчасно помер), Леон Штернбах (згодом відомий візантиніст, класичний філолог, професор Ягеллонського університету у Кракові), про яких є згадка у статті «Мої знайомі жиди» (написана на прохання Мартіна Бубера); на філософському факультеті Львівського університету, за свідченням письменника, євреїв-студентів було небагато. Після університетських студій І. Франко також часто контактував із представниками єврейського етносу, покликався на їхні праці, а саме: із Віктором Адлером, лідером австрійської соціал-демократії (у час співпраці письменника з часописом “Die Zeit”); із Натаном Бірнбаумом, автором поняття «сіонізм»; із Георгом Брандесом, відомим критиком, який свого часу був запрошений до Львова для читання лекцій про головні напрямки в тогочасних європейських літературах, а також – принагідно, із ініціативи М. Грушевського та І. Франка – мав виступити на засіданні НТШ, від якого під тиском поляків відмовився (згодом, відзначив доповідач, Г. Брандес писав, що німець І. Франко хотів використати його в боротьбі проти поляків); із Теодором Герцлем; із Ізидором Задлером, австрійським психоаналітиком, учнем Зигмунда Фрейда; із Германом Баром, із яким дискутував у «Вступних увагах про критику» у трактаті «Із секретів поетичної творчости» (як відомо, Г. Бар листувався з І. Франком – зокрема з приводу статті про Адама Міцкевича «Поет зради»); із Генриком Бігеляйzenом, викладачем польської гімназії у Львові, що був дуже близьким товаришем І. Франка і навіть порадником у творчій діяльності (він згадував, що застерігав письменника від опублікування статті «Поет зради», але той не послухав і був підданий численним акціям остракізму з боку польської громадськості). І. Франко часто цитував популярного на межі XIX – XX ст. психолога єврейського походження Макса Нордау, полемізував із Альфредом Носігом, стежив за публіцистичними виступами Вільгельма Фельдмана, який, до речі, був прихильником ідеї цілковитої асиміляції євреїв.

Для переконливого висвітлення проблеми професор М. Гнатюк неодноразово покликався на засадничі тези українського письменника-філософа зі статті «Семітизм і антисемітизм у Галичині», у якій той опонував єврейському діячеві лікарю Ліппе (працював у Яссах) щодо вирішення проблем життя євреїв у Галичині, спростовуючи некоректні його міркування, які могли зумовлювати фатальні міжнаціональні конфлікти: «Про жодне гноблення, про жоден визиск, про жодну апостазію чи то релігійну, чи національну, чи яку іншу в наших ідеалах нема ані мови. Жодна

релігія, жодне переконання, жодна раса і жодна народність не були й не можуть бути предметом нашої ненависті. *Таким предметом були й лишається на все тільки всякий утиск, усякий визиск і всяка облуда* (підкреслення І. Франка. – Ю. Г.)».

М. Гнатюк зацентрував також і на тому, що І. Франко дуже часто звертався до єврейської теми в художній практиці («бориславський цикл» прози, «Перехресні стежки», «Не спитавши броду» та ін.). Завершуючи виступ, доповідач наголосив на промовистих словах із Франкової статті «Радикали і жиди»: «Ми не є антисемітами. Говоримо це радикально і одверто...», і підсумував, що проблему «Франко і єврейство» треба висвітлювати лише на основі скрупульозних досліджень.

* * *

На черговому засіданні щомісячного франкознавчого семінару «Перехресні стежки», яке відбулося 28 березня 2023 року у змішаному форматі, із доповіддю **«Іван Франко про «платне москвофільство», або сікофантів»** виступив завідувач кафедри української літератури імені акад. Михайла Возняка, доктор педагогічних наук, доцент *Володимир Микитюк*. Ця доповідь була актуалізацією своєрідної підказки Івана Франка, як налагодити системне протистояння російській ідеологічно-пропагандистській і військовій інвазії в цивілізованих рамках європейського культурного націоналізму. Адже й досі для України, особливо в час повномасштабної війни, украй небезпечним є щедро фінансоване сікофантське русофільство.

Надалі В. Микитюк відзначив, що сучасними сікофантами є так звані «розумійники путіна» (із нім. – *putinverstehers*), що слово «сікофантський» у 2-й книзі 46-го тому 50-томника І. Франка витлумачене як «донощицький», а саме слово «сікофант» означає «виказник, кляузник, стукач, сексот, денунціатор». Доповідач додав, що І. Франко на прикладі російсько-японської війни «окреслив усі перипетії, весь психологічний підтекст мотивації цієї ординської недодержави» і дуже чітко пояснив суть москвофільства як «сікофантського та шпійонського», що дуже нагадує сучасний нав'язуваний російською державною машиною «вірус», який є дуже небезпечним і для України, і для Європи, і для всього світу. Те явище, яке видатний український письменник і мислитель висвітлював у своїх історичних, публіцистичних, педагогічних і філологічних працях, нагадує процес, який ми зараз називаємо «шрьодеризацією», тобто цинічний підкуп, щедро оплачуване «москвофільство». Властиво «сікофантами» І. Франко називав продажних політиків, які завжди й у всьому «мають свій інтерес», сповідуючи безпринципну й аморальну так звану «реальну політику» (від нім. *Realpolitik*).

Володимир Микитюк докладно зупинився на характеристиці феномену сікофантства й розповів про постать Юзефа Гендігера, про якого згадує в одній із праць І. Франко. Український митець закликав позбуватися від таких людей у суспільстві, які залюбки «беруть рублі» за підлу, шпійонську й сікофантську службу, адже й досі в Україні (а йшлося про кінець XIX ст., хоча такий стан спостерігаємо дотепер!) ще по-справжньому не здемасковані й не зазнали реальної «загальної погорди» люди, які «видають газети, мають у своїх руках «общества», грають роль політичну», що

є знаком «нашої національної немочі». Москвофільство як міжнародна «болячка» і досі (у XXI ст.) залишається у європейській простороні та й на обширах усього світу дуже впливовою силою. Прелегент наголосив, що «платне москвофільство» особливо зараз, у час жорстокої війни росії проти України, є чи не основною нашою проблемою: щоби перемогти на фронті, треба насамперед перемогти нам «власних сікофантів і гендігерів».

Юзеф Гендігер, за І. Франком, був яскравим прикладом сікофантства і втіленням своєрідного узагальненого образу національного відступництва. Адже, за словами доповідача, ідеться про завербованого імперською російською спецслужбою агента, поляка за походженням, якого за зрадництво рідне національне середовище піддало цілковитій обструкції, загальному осуду. А численні витівки, брехні, хитрощі, провокаторські афери сікофанта Гендігера нагадують дегенеративну діяльність представників російської «п'ятої колонії» в сучасній Європі.

Зрештою, підсумував доповідач, у 1892 р. Ю. Гендігера засудили судом присяжних у Кракові до 10 років ув'язнення, зокрема й за те, що він містифікував, «сфабрикував» ідею задуму замаху на російського царя Александра III, маючи на меті отримати винагороду від російських «спецслужб». Авантюристові частково це вдалося, адже він як денунціатор одержав від царського уряду 500 рублів, кинувши пляму сікофантства на реальних осіб зі Львова, Кракова й Варшави, хоча ті взагалі не були причетні до жодної змови, а тим більше не були репрезентантами «російського» руху. Детективна історія Юзефа Гендігера, який в Австрії удавав із себе «переслідуваного російською владою» польського національного діяча з Варшави, начебто «арештованого» в Петербурзі – а це у Львові давало йому змогу ходити по редакціях часописів і пропонувати свої послуги в образі героя-патріота, а в Росії видавати себе за русофіла, – дуже повчальна. Апогеєм його «діяльності» було те, що збори «тайняків», які нібито готували замах на царя Александра III, Й. Гендігер «влаштовував» у редакції «Кур'єра Львівського», а одним із «організаторів» того акту начебто був поет і кум І. Франка Ян Каспрович. Український письменник як працівник «Кур'єра Львівського», безперечно, знав про цю гучну аферу, а тому й використовував цей «збірний образ» тогочасного Юди, символ національного відступництва серед польського суспільства для осмислення наших національних реалій, – зрозумівав Володимир Микитюк.

Численні міркування І. Франка про явище національного відступництва й загрозу «безлично рафінованої системи брехень» російської бюрократичної орди, «масового божевілья» в «імперії зла», шалений вплив пропаганди на людей і про реальну загрозу «сікофантського русофільства» українській національній справі, на думку В. Микитюка, є пророчими і мають бути постійним важливим нагадуванням для українців і всіх європейських народів, що «платні російські агенти – явище міжнаціональне, характерне для багатьох європейських націй, вражених вірусом продажності та деморалізації».

Після виступу відбулася жвава дискусія, у якій всі охочі мали змогу поставити доповідачеві запитання й обговорити цю дуже актуальну і для нашого часу проблему.

Учасники засідання висловлювали свої міркування та пропозиції щодо ідентифікації сучасних «гендігерів», а також інструментів для подолання проблеми «сікофантства», проплаченого зрадництва, зокрема його впливу на національну систему освіти й академічну культуру.

* * *

На засіданні семінару 25 квітня 2023 р. з доповіддю «**Військова служба Івана Франка: нові факти до біографії**» виступила кандидатка наук з соціальних комунікацій, старша наукова співробітниця Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, провідна фахівчиня Інституту франкознавства Львівського університету *Наталія Дзьомба (Рашикевич)*. Засідання модерував професор *М. Легкий*.

Свою доповідь про «чи не єдиний щасливий епізод» із життя І. Франка Н. Дзьомба побудувала в діалогічно-драматизованій формі запитань і відповідей, чим удавалося їй тримати в постійній напрузі увагу слухачів. Як виявилось, питання перебування І. Франка на військовій службі майже завжди перебувало на маргінесі уваги франкознавців і досі залишається недовивченим. Саме тому на численні питання: «Де і коли відбував військовий обов'язок український письменник?»; «За яких обставин і чому його призвали?»; «У який період життя потрапив до війська, скільки тривала його служба і чому був звільнений?»; «Які сподівання мав письменник від служби у царському війську і як це позначилося на його творчій долі?»; «Де відбував військову службу і що змусило його повернутися у ту локацію після численних життєвих перипетій?» тощо – учасники семінару сподівалися отримати чіткі відповіді.

Як засвідчують різні джерела й документи, наголосила доповідачка, І. Франко служив не в Бережанах, як стверджувалося в одній краєзнавчій статті на Тернопільщині (що стала стимулом для наукового пошуку), чи в Самборі, а у Львові, у казармі, яка була розташована на вулиці Курковій (тепер вулиця Лисенка, 12). Недослідженим є й питання тривалості Франкової військової служби (побувають думки, що письменник служив чи то 2 роки 9 місяців і 10 днів, чи то всього лише 3 тижні і 3 дні): зі спогаду сина Тараса довідуємося, що для нього дивною видається цифра в майже три роки служби, після якої спеціальна медична комісія увільнила молодого чоловіка від служби у війську через непридатність у зв'язку з короткозорістю, хоча, найімовірніше, це сталося радше через нещодавній гучний соціалістичний процес над ним та друзями. Версій щодо причин звільнення можна вигадувати багато, але, як, зокрема, наполягає син Тарас, навряд чи І. Франка звільнили від виконання військового обов'язку через слабкий зір, бо ж відомо, що письменник навіть в останнє десятиліття свого життя не користувався окулярами. З огляду на фактологію, підкреслила Н. Дзьомба, І. Франко прослужив у війську недовго, мабуть, не більше, ніж три з половиною тижні після 1 жовтня 1879 р. (десь із 13–14 жовтня), адже – за абшидом – його звільнено зі служби «через непридатність» за дуже короткий термін – 7 листопада того ж року.

Важливо було з'ясувати ще одне питання: чому І. Франка звільнили від служби двічі, чому йому видали 2 абшиди? Доповідачка висловила здогад, що це сталося через так звану троїсту структуру військових сил у Австро-Угорській імперії – поділ

на загальне військо, «ландвер» та «ландштурм»; тобто І. Франка могли призвати до різних родів війська, і тому йому дали два увільнення від служби. Проте згодом, під час дискусії, учасник засідання Назарій Юрчишин пояснив, що в час І. Франка громадян Австро-Угорщини могли призвати на військову службу до 42 років, тому другий абшид від 31 грудня 1898 р. звільняв письменника від військового обов'язку якраз за віком.

Доповідачка актуалізувала також чимало інших супутніх питань і послідовно намагалася давати вичерпні на них відповіді, зокрема: які були передумови його рішення відбути військовий обов'язок; про сліди письменникового нетривалого в часі військового досвіду у художній творчості (твори «Гриць Турчин» та роман «Для домашнього огнища») та ін.

Доповідь викликала жваву дискусію. Богдан Тихолоз запропонував доповідачці для ширшого контекстуального осмислення теми долучити тези філософської статті І. Франка «Війни і військо в наших часах», а М. Легкий згадав промовистий сюжетний епізод із повістки «Гриць і панич» про вбивство панича («прошив кулею серце товариша, але здавалося, що собі прошив»), який також може бути рефлексом досвіду Франкового перебування у війську. Професор Валерій Корнійчук скоригував інтерпретацію вірша «Гриць Турчин», який, згадав він, був написаний у час перебування письменника в Коломийській в'язниці, що й могло позначитися на тому, що вірш зазвучав як перша поетично оформлена мілітарна програма для українців; одночасно науковець рекомендував пошукати документальні матеріали про військову службу І. Франка в архівах полку, які, вочевидь, збережені у Львові чи Відні.

* * *

Нам треба розвивати й популяризувати автентичні українські курорти, зокрема й під час різних наукових форумів, – наголосив кандидат філологічних наук, доцент, директор Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Богдан Тихолоз* на черговому засіданні міждисциплінарного франківського семінару «Перехресні стежки», яке відбулося 30 травня 2023 р. у Львівському університеті. Заявлена тема – **«Іван Франко та європейська курортна культура (несподівані контексти)»** – викликала у франкознавчій спільноті численні запитання, навіть своєрідне зніжковіння ще задовго до її виголошення, зокрема й таке, чи доречно актуалізувати тему про курорт у пору жорстокої, кровопролитної війни в Україні. Чи не тому модератор *М. Легкий*, наче долаючи оте зніжковіння, наголосив, що якби не та клята війна, то всім нам думалося би про Ліпик, Ловрану та інші прекрасні місця. Хоча, додав він, з огляду на широку життєву географію, топоси, мандрівки та їхні відлуння у Франковій творчості, «несподівані контексти» курортної тематики в житті І. Франка в контексті відпочинкової європейської культури, навіть за умов війни, не можуть не заінтригувати франкознавчу спільноту.

Розпочинаючи виступ, очільник Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Б. Тихолоз* відразу застеріг, що він не дбатиме про охоплення в доповіді всіх мандрівних біографічних локусів письменника, а

зосередиться суто на питанні «Іван Франко та європейська курортна культура». Актуалізувати тему Франкових курортів у трагічний для української нації воєнний час він, мовляв, вирішив саме у зв'язку з реабілітаційно-оздоровчими потребами для українських воїнів, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, матерів і дітей, волонтерів, які жили або живуть в обставинах постійного психофізіологічно виснажливого воєнного екстремуму. Бо курорт – це передусім історія оздоровлення й відновлення сили нації, оаза спокою та здоров'я, а курортна культура – це важлива частина національної культури, місце зцілення, духовного перепочинку, зустрічей і комунікації, міжкультурного діалогу, локус культуротворення тощо, – обґрунтував доповідач. Варто, урешті, змінити кут зору й на поняття «курортний роман» і спробувати в позитивному ключі зінтерпретувати його жанровий потенціал у світовій літературі (скажімо, у романі «Чарівна гора» Томаса Манна).

Доповідач відзначив, що у повсякденному трибі життя почасти складно почути його музику, тож саме завдяки курорту, місцю духовної паузи, своєрідного «інтермецо» в житті та творчості, вона, ота дивовижна мелодія, часто починає лунає у глибинах духовної матриці людської особистості. Курорти як спеціальні локуси для лікування, оздоровлення й відпочинку є одночасно й місцями мистецтва, творчості, комунікації, осередками творення мереж, спільнот, ідентичностей, культури. Саме тому 2021 р. до списку світової спадщини ЮНЕСКО внесли і транснаціональний об'єкт «Великі курортні міста Європи». За нашого часу важливо усвідомлювати, що таке курортна культура, і прагнути, освоївши європейський досвід курації (оздоровлення), курортної звичаєвості, розвивати нашу, українську, національну відпочинкову культуру. Сама ж курортна культура має нетривалу історію, адже формувалася з XVIII ст. (а якщо точніше – з другої половини XIX ст.) до 1930-х років, причому головні локації розбудовували переважно поблизу природних джерел мінеральної води, відвідування яких поступово переростало у своєрідну моду; тут і виформовувалася система, або ж культура, оздоровлення й відпочинку.

Чи був І. Франко курортником? На думку Б. Тихолоза, відпочинок, особливо активний (мандри, рибальство, збирання грибів тощо), відповідав динамічній і продуктивній природі І. Франка, мандрівника за натурою. Але чи були відпочинкові хвили для письменника місцями творчості, місцями відновлення сили й натхнення і яку роль відіграли в його біографії бальнеологічні та кліматичні курорти Буркут, Криворівня, Ліпик, Ловран та ін.? Доповідач запропонував поміркувати (на підставі архівних знахідок, результатів експедиційних мандрівок і практичному досвіді культурного менеджменту), яким чином І. Франко причетний до формування української курортної культури в загальноєвропейському контексті.

На думку науковця, Криворівня, до якої майже щороку письменник із родиною приїжджав у 1901–1914 роках (окрім 1905 та 1908), а також бальнеологічний курорт Буркут (1901, на запросини Лесі Українки, яка відпочивала там із майбутнім чоловіком Климентом Квіткою) були передусім «зеленими» відпочинковими локаціями, які оздоровлювали головно своїми кліматичними умовами. Курорти ж

Ліпик (1908) та Ловран (1909) у Хорватії І. Франко відвідав суто з оздоровчою метою, як термомінеральні лікувальні локації (ванни, масажі, культура їжі і, звичайно, вино, особливо червоне, яке письменник дуже любив). До того ж, якщо Ліпик Франкові не дуже сподобався (перебував там на стадії загострення хвороби і мав велике бажання побувати на морі), то в Ловрані (назва, либонь, походить від рясного кущовиння лаврів), де часто відпочивали родини Віткевичів, Шептицьких, Іван Труш, Михайло Рудницький, Петро Карманський, письменникові значно покращало, про що повідомляв Франків син Андрій у листі до Карла Бандрівського.

Прелегент також відзначив, що, на жаль, до сьогодні на світовій курортній мапі України нема, тому над цим треба багато працювати. До того ж, у сучасній українській курортній культурі викристалізувалися два загрозливі виклики, а саме: «буркутизація» (цілковитий занепад) і «буковелізація» (споживацтво), які потрібно згодом подолати, щоби у ближчій перспективі не залишатися пообіч світової відпочинкової культури. Тож практичний досвід інтенсивного мандрування та оздоровчого відпочинку І. Франка як одного з піонерів творення української курортної культури може стати цінним і важливим дороговказом у становленні сучасної національної відпочинкової культури, – підсумував Б. Тихолоз.

У рамках засідання відбулася також прем'єра спеціального випуску відеоблогу «Франко НЕ вдома. Мандруй з класиком» – «Поет і Птах. Франко в Ловрані», який відзняли з нагоди відкриття пам'ятного знака І. Франкові в хорватському містечку на узбережжі Адріатичного моря. Після прем'єри відбулося активне обговорення доповіді та фільму.

* * *

Через місяць, 27 червня 2023 р., у Львівському університеті на черговому засіданні наукового семінару про непрості обставини життя Ольги Франко з Хоружинських після одруження з генієм українського письменства й переїзду до Львова з доповіддю «**Ольга Франко та галицьке жіноцтво**» виступила авторка етапних франкознавчих монографій, професорка Українського католицького університету *Ярослава Мельник*.

Модерувала засідання директорка Інституту франкознавства Львівського університету Н. Тихолоз, яка стисло охарактеризувала ускладнену поліаспектність теми. Я. Мельник розпочала виступ зі згадки про головний, фатальний, вибір О. Хоружинської, коли напровесні 1886 р. «образована, читана» дівчина, слухачка Київських вищих жіночих курсів, випускниця Інституту шляхетних дівчат у Харкові, з дивовижною рішучістю вирішила стати дружиною відомого вже тоді західноукраїнського літератора та активного культурно-громадського й політичного діяча Івана Франка, вибравшись на постійний побут із Києва до далекої Галичини, щоби стати тут для нього опорою, підмогою, натхненницею. Отож у фокусі уваги доповідачки були численні питання, які досі залишаються контроверсійними, не до кінця фактологічно висвітленими моментами Франкової життєвої і творчої долі, як-от: як сприйняло галицьке жіноцтво Франкову дружину-наддніпрянку; хто перебував із нею у найближчих взаєминах; хто їй симпатизував, а хто недвозначно

творив негативну опінію; кому Ольга з Хоружинських, східнячка, яка до одруження жила в заможній дворянській атмосфері російської імперії й розмовляла майже цілком російською мовою, відповідала симпатією у спілкуванні, а до кого з галичан ставилася з застережливою обережністю і навіть із прохолодою; із ким перетиналися її стежки на громадських і літературних теренах; хто з жіноцтва запрошував і гостив її під час літніх вакацій та за інших нагод; які були взаємини Франкової дружини з жінками, які мали вагомий вплив на письменникові життя і творчість (із Ольгою Рошкевич (Озаркевич), Юзефою Дзвонковською, Целіною Зигмунтовською); хто опікувався дружиною письменника в останні роки життя і провів в останню дорогу; чи завжди справедливими були галичанки у ставленні до Франкової дружини.

Спочатку Я. Мельник зосередила увагу на цікавому феномені Франкового «фемінізму», сприянні численним представницям жіноцтва у їхньому прагненні самовиразитися, вибороти бодай якісь громадянські права – на працю, освіту, життєву і творчу реалізацію тощо (вагомий приклад – його причетність до підготовки альманаху «Перший вінок»).

У Галичині життєві стежки О. Франко перетиналися з численними представницями різних верств жіноцтва – і з освічених, інтелігентних верств, і зі священничих родів, і з гущі народу. Тож в інтенсивному спілкуванні з нею були: Наталя Кобринська, Олесь Бажанська (Озаркевич), Йосифа Олеськова (з її родиною Франки довго товаришували; І. Франко був дружбою на її весіллі, а вона хресною матір'ю Петра Франка), Феліція Прухнікова, Ядвіга Чайковська, Уляна Кравченко, Климентина Попович, Михайлина Рошкевич, Ольга Левицька, Гермін Шухевич, Ірина Гарасимович (зокрема, у справі численних жіночих віч; 1891 р. дружина І. Франка стала членкинею товариства «Просвіта», а також була завзятою й ініціативною учасницею «Клубу Русинок» у Львові). О. Франко вела активне листування з рідними та друзями з Наддніпрянщини, із Н. Кобринською, О. Кобилянською, Оленою Пчілкою, Ф. Прухніковою (щодо перекладів творів І. Франка польською мовою); в епістолярних діалогах значна увага зосереджена проблемам українського культурного та громадсько-політичного життя зламів XIX–XX ст.

Так, Н. Кобринська (за підказкою І. Франка) запросила О. Хоружинську в жовтні 1885 р. взяти участь у наповненні задуманого альманаху жіночої творчості «Перший вінок» (вийшов 1887 р., тобто вже після одруження з І. Франком; там надрукована єдина наукова праця О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне жите», причому її змістову «стійність» високо оцінила співупорядниця альманаху). Відомо також, що 1889 р. Н. Кобринська стала хрещеною матір'ю первістка Франків – Андрія, і, перебуваючи у Львові, відвідувала їхню домівку, дуже опікувалася хрещеником і часто запрошувала родину Франків у гості до Болехова (особливо, як зазначила доповідка, дві куми зблизилися під час двомісячного перебування в Болехові О. Франко з сином Андрійком у травні – липні 1888 р., під час і після якого відбувалося інтенсивне епістолярне спілкування власниці обійстя з І. Франком та його дружиною, де відчувається щире замилювання особистістю хрещеника та його матір'ю). Зближувало обох жінок і

жіноче питання. Загалом взаємини О. Франко з піонеркою емансипаційного руху в Галичині були «майже безхмарними», щоправда, в одному листі до Олени Пчілки від 25 листопада 1891 р. Франкова дружина безапеляційно – у контексті розвою тогочасних жіночих рухів – згадала, що одна пані в Галичині «забоячись нібито о загальнім добрі, свою рідну сестру за місяць до породи вигнала з матиного дому до жидівської халупи» й уточнила, що такий учинок зробила саме пані Кобринська. Дещо ускладнилися їхні взаємини після загострення спадкової ментальної недуги в О. Франко.

Цікаво розповіла прелегентка про стосунки О. Франко з жінками, у які свого часу закохувався І. Франко – з О. Рошкевич (Озаркевич), Ю. Дзвонковською (1862–1892), Ц. Зигмунтовською. Так, О. Рошкевич (Озаркевич) зверталася в лютому 1893 р. у листі до О. Франко, аби вона або переслала листа з запитом І. Франкові до Відня, або допомогла з відшукуванням франкомовної книги «Гегельянїзм в викладі о “Антигоні” Софокла» й уточнила, хто її автор; по-друге, згадала доповідачка багато нюансований спогад М. Рошкевич, в якій промовистим є момент, коли О. Франко вимагала віддати Франкові листи до сестри Ольги, аби «знищити, спалити, щоб їх зовсім не було», щоби взагалі не згадувати про цей знаковий період письменникової біографії. Після того інциденту, щоправда, О. Франко неоднораз прихильно комунікувала з Михайлиною (після знайомства на банкеті в Теофіла Окуневського, згадувала Михайлина, коли сестра Ольга мешкала на Підвалі у Львові у своїх дітей, Франчиха, будучи душевно хворою, часто заходила до неї й розповідала про своїх дітей). Із Ю. Дзвонковською О. Франко зустрілася чи не єдиний раз в 1887 р., коли та зі Станіславава приїжджала з матір'ю до Львова. Дещо багатша історія взаємин О. Франко з «маніпулянткою» – Ц. Зигмунтовською, яка навіть дуже часто (зокрема, 1912, 1914 та й по смерті письменника) була в садибі Франків, доглядала за порядком тощо. Професорка Я. Мельник згадала один цікавий факт, що письменник 1914 р. брав Целіниного сина із собою на відпочинок до Криворівні. Як відомо, збереглися численні свідчення про непрості взаємини Ольги з «маніпулянткою» Целіною (причому і про категоричні відштовхування, і про несподівані зближення), зокрема, у спогадах Марії Струтинської та Софії Дутко.

Прикрий штрих до образу О. Франко додають листи педагогині й письменниці Євгенії Бохенської, яка й безпосередньо в листі до І. Франка іронічно, причому в контексті похвали на адресу дружини, бештала останню за «довгий язик», про який їй начебто розповіли Коцовська з Білецькою. А в листі від 21–22 листопада 1912 р. до Франкового сусіда, М. Грушевського, вона навіть відверто неприхильно характеризувала Франкову родину як «анормальну». На думку доповідачки, «потаємки закохана» Є. Бохенська висловила суто суб'єктивний погляд на родину Франків, який можна легко спростувати «безпристрасними рядками» численних документів особистого архіву письменника, мемуарними свідченнями тощо.

Неоднозначно розвивалися і взаємини О. Франко з О. Кобилянською, які познайомилися під час святкування у Львові 25-ліття творчої діяльності І. Франка

(до речі, збереглися листи О. Кобилянської до О. Франко і навпаки, які Я. Мельник опублікувала й докладно прокоментувала у збірнику наукових праць Львівського університету «Українське літературознавство» (№ 86 за 2022 рік)). Переважно їхні стосунки псували різні плітки, як, скажімо, поголоска про «язикату» Франчиху від Марії Матковської щодо творчості буковинської письменниці, про які вона згадує в листі до Осипа Маковея: О. Франко начебто говорила, що вона має якогось помічника, «що перетолковує все на руське», бо ж усі люди знають, що насправді вона пише по-німецьки. Водночас лейтмотивним акордом їхніх взаємин (попри запевнення, що її такі «балакання» не болять) звучать слова прохання в листі до О. Маковея переказати вітання її новій львівській знайомій: «Поздоровте Франкову від мене. Се дивне, як вона мою симпатію здобула. Маленька така, а бистра – як чортик».

До честі І. Франка, наголосила Я. Мельник, що за різних контроверз і нарікань на якісь непорозуміння з дружиною чи дітьми письменник здебільшого безкомпромісно захищав своїх (прикладом можуть бути реагування на численні ескапади Михайла Павлика проти О. Франко). Мабуть, не випадково багаторічна подруга і хрещена мати Петра та Анни Валерія Коцовська писала своєму хрещеникові Петрові про О. Франко як про вірцеву жінку і матір, яка щиро дбала про комфорт і дозвілля своїх дітей і чоловіка.

Кількома мазками охарактеризувала дослідниця останні десятиліття життя О. Франко, особливо довоєнне десятиліття, 1930-і роки (Тарас із родиною в 1929 р. у Ряшеві, а потім у Станіславі, до Львова приїде аж 1945 р.; Петро з родиною з 1931 р. – у Харкові, повернувся додому наприкінці 1930-х, найвірогідніше 1937-го; дочка Анна – спочатку на Закарпатті, потім у Відні). Тому опікувалися дружиною І. Франка спочатку її подруги – Осипа Бандрівська (сестра Соломії Крушельницької, дружина Карла Бандрівського), «кумушка» В. Коцовська, а згодом – невістки, передусім її тезка Ольга (дружина Петра).

Останні кілька років (після відкриття Музею Івана Франка 10 жовтня 1940 р.) О. Франко опікувалися і провели в останню путь (померла 15 липня 1941 р.) працівники музею, зокрема, Лідія Кедринська, Федір Кулечко, С. Дутко і Марія Деркач. Саме ці люди були їй насправді «нечужими», підсумувала доповідачка, бо співчували, допомагали, як могли, були свідками її «остатньої частини» дороги. Як відомо, поховали О. Франко неподалік від чоловіка на Личаківському цвинтарі.

На думку проф. Я. Мельник, стереотипні візії О. Франко як жінки, яка зробила життя І. Франка нестерпним, потрібно долати, ретельно документуючи твердження вивіреною фактологією. Зрештою, без виразної індивідуальності постаті Ольги Франко з Хоружинських чимало втрачає історія

Доповідь викликала жвавий обмін міркуваннями з приводу докладно висвітленої теми. У дискусії взяли участь В. Будний, В. Микитюк, А. Швець, І. Роздольська, М. Зубрицький, А. Франко, Н. Тихолоз та інші учасники семінару, побажавши прелегентці віднайти ще не один такий евристичний «сюжет» у франкознавчій проблематиці.

* * *

26 вересня 2023 р. в онлайн-форматі відбулося чергове засідання міждисциплінарного семінару «Перехресні стежки», на якому із доповіддю **«Микола Лисенко та Іван Франко: світоглядно-творчі імплікації»** виступила докторка мистецтвознавства, професорка кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка *Оксана Фрайт*. Семінар модерувала директорка Інституту франкознавства *Н. Тихолоз*, яка відзначила актуальність осмислення контактних зв'язків І. Франка зі знаковими, почасти й геніальними, сучасниками, яким був композитор М. Лисенко.

Науковиця з Дрогобича спочатку подала енциклопедичну довідку про життєву і творчу долю М. Лисенка, а надалі зосередила увагу на спільних (перехресних) рисах творчої діяльності композитора й І. Франка. Їхні творчі долі, відзначила доповідачка, споріднювали численні моменти, зокрема: 1) професійний універсалізм; 2) широта позапрофесійної діяльності й надзвичайна їхня комунікабельність, що підтверджує епістолярна активність із багатьма кореспондентами; 3) ставлення до Т. Шевченка як до генія й символічної постаті українського національного культурного простору (М. Лисенко створив 80 творів на тексти поета, організовував щорічні ювілеї на його честь тощо, а І. Франко впродовж усього свого життя також різними способами, зосібна й у численних наукових і публіцистичних працях, популяризував творчість геніального попередника); 4) глибокі зацікавлення народнопоетичною творчістю та звичаєвістю (обоє активно збирали словесність та етнографічні матеріали, досліджували й інтерпретували їх); 5) наукове осмислення української минувшини й культури (обоє, до прикладу, досліджували феномен українського вертепного дійства); 6) обоє мали чітке бачення важливості духовності, релігії на становлення української національної ідентичності тощо. Характерним є й те, що вони навзаєм пильно стежили й почасти з неприхованим пістетом популяризували творчість один одного. Доповідачка принагідно згадала про численні музичні твори М. Лисенка на слова І. Франка: «Не забудь, не забудь», «Безмежнеє поле в сніжному завою», «Місяцю-князю», «Гімн», веснянки тощо; композитор також із голосу письменника записав 22 народні пісні. Підтвердженням універсалізму діяльності М. Лисенка були його численні ініціативи та співпричетність до різних подій національного значення (редагував біблійну «Пісню над піснями» в перекладі Пантелеймона Куліша, адаптував для російської цензури текст роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли...», був причетний до підготовки видання «Книги пісень» Гайнріха Гайне в перекладі Лесі Українки та Максима Славінського, був ініціатором створення музично-культурного осередку «Українські Атени», одним із співзасновників Літературно-артистичного товариства в Києві та ін.). О. Фрайт відзначила й безсумнівні літературні здібності композитора, що виявилися у його працях та кореспонденції, у яких відчутні оригінальний спосіб мислення, ерудиція, естетизована оздоба стилю (барвиста мова, тропи). Як і І. Франко, геніальний український композитор робив численні спостереження щодо національного характеру українців, вказуючи на його численні вади; досить

проникливо обоє трактували і справжню, ворожу для України, сутність російсько-імперського елементу. Цікаво (і, либонь, це не був випадковий збіг) прозвучало спостереження про знакову роль імені Ольга у життєвих долях двох геніїв: мама і дві дружини М. Лисенка були Ольгами, принаймні три Ольги мали вплив на життя І. Франка (дві наречені – О. Рошкевич, Ольга Білинська та дружина – О. Хоружинська).

Під час обговорення доповіді професорка О. Фрайт відзначила, що поміж Франком і Лисенком майже ніколи не було якихось непорозумінь, що, зокрема, можна пояснити шляхетним, старосвітським, зичливим характером композитора: він узагалі не був конфліктною особистістю, дещо різкуватим бував хіба що з хором під час репетицій.

* * *

Оскільки наприкінці жовтня відбулася щорічна Франківська наукова конференція «До великого моменту...», то наступне засідання семінару «Перехресні стежки» відбулося 28 листопада 2023 р. На семінарі з доповіддю «**Карпати у житті Івана Франка**» виступила кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України *Наталія Мисак*. Прелегентка наголосила на історико-біографічному та краєзнавчому ракурсах осмислення інтенсивної присутності в житті І. Франка карпатського регіону, на неймовірній залюбленості українського генія в розкіш цього природного середовища. У виступі дуже докладно, у хронологічному перерізі, із рясними апеляціями до мемуарних свідчень, епістолярію сучасників і самого письменника, науковиця накреслила мапу численних Франкових мандрівок Карпатами з різних нагод, а також вкотре зацентрувала на улюблених способах його відпочинку (рибальстві, збиранні грибів тощо) та особливостях творчої праці під час мандрування.

Отже, на підставі цього огляду можна зробити висновок, що кожне щомісячне засідання Франківського міждисциплінарного наукового семінару «Перехресні стежки», як правило, стає резонансною подією української наукової гуманітаристики, що, звісно, сприяє популяризації й розвитку франкознавства в Україні та світі.

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

Юрій Горблянський – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Yuriy Horblyans'kyi – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: skelia@ua.fm

Дата подання: 24 січня 2024 р.

УДК 821.161.2-1/-9.09"18/19"І.Франко: 378.4(477.83-25):[005.745:001]
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4615>

ЗУСТРІЧІ «КНИЖКОВОЇ ФРАНКІАНИ»

2023 рік, незважаючи на трагіку української сучасності – екзистенціальну жорстоку війну росії проти Української держави, української нації та культури, – був досить продуктивним для франкознавчого видавничого дискурсу. Уже стало традицією презентувати знакові книжкові новинки з промоційною метою в різних локаціях Львівського університету. У 2023 році такі зустрічі відбувалися в рамках серії презентацій франкознавчих видань «Книжкова франкіана», яку ініціювала директорка Інституту франкознавства Львівського університету *Наталія Тихолоз*. Упродовж року відбулися презентації шести книг, присвячених постаті та творчості Івана Франка:

- художнього біографічного роману Степана Процюка про Івана Франка «Руки і сльози», Київ: Видавництво Холодкевича «Тундрайв», 2022 (7 березня, у співпраці з факультетом журналістики ЛНУ імені Івана Франка);
- книги Миколи Ільницького «Іван Франко: антиномія природи і духу», Львів: Апріорі, 2023 (20 березня);
- книги Богдана Тихолоза «Франко як текст: досліді і досвіди», Львів: Простір-М, 2021 (6 квітня);
- книги Ярослави Мельник «Подзвінне Франкові», Дрогобич: Коло, 2023 (26 травня);
- монографії Катерини Шмеги «Дискурс маскулінності у прозі Івана Франка», Львів: Наукова думка, 2023 (21 червня);
- монографії Ігоря Медведя «Пророк чи еретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством», Львів, 2023 (27 серпня).

Усі презентації, крім першої, організував Інститут франкознавства у співпраці з Інститутом Івана Франка НАН України, Львівським національним літературно-меморіальним музеєм Івана Франка, Науковою бібліотекою ЛНУ імені Івана Франка. Більшість зустрічей відбулась у змішаному форматі.

«Книжкову франкіану» розпочали 7 березня 2023 р. презентацією в Дзеркальній залі Львівського університету нового **роману** відомого сучасного письменника **Степана Процюка «Руки і сльози»** (Київ: «Тундрайв», 2022). Зустріч з автором книги, яку назвали «Повернення Івана Франка», організували факультет журналістики та Інститут франкознавства Університету, а модерувала доцентка кафедри зарубіжної преси та інформації факультету журналістики *Ольга Квасниця*. Діалогічно-дискусійний формат презентації дав можливість усім учасникам (наживо і в режимі онлайн) ставити запитання письменникові й ділитися своїми міркуваннями з приводу роману й лейтмотивної теми про «повернення Івана Франка». Сам автор на початку

заходу прокоментував свій задум як спробу створення власного образу І. Франка, його духовної реінкарнації в сучасній Україні. Інтенсивній інтелектуальній атмосфері не завадила навіть звична для воєнного часу повітряна тривога, бо ж і в підземеллі Університету, в укритті, а невдовзі знову в урочистій атмосфері Дзеркальної зали С. Процюк щедро обмінювався своїми переживаннями, настроями, які опосідали його під час написання роману про І. Франка, ненав'язливо розкриваючи таємниці розкодування океану фактологічної бази з життя і творчості одного з найбільших геніїв України та світу, щоби зліутувати цей матеріал у романний психологічний наратив. Обговорення книги відбувалося у ритмі поважної, хоч і емоційної, дискусії, після чого учасники презентації мали добу нагоду набути собі книгу «Руки і сльози» з особистим автографом автора.

* * *

Через два тижні, 20 березня 2023 р., у рамках задуманого циклу презентацій відбулося обговорення книги **«Іван Франко: антиномія природи і духу»** (Львів: Априорі, 2023) відомого літературознавця, українського критика, поета, перекладача, члена-кореспондента НАН України, професора кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства, заслуженого професора Львівського університету **Миколи Ільницького**.

Як відомо, М. Ільницький у своєму багатовекторному й багаторічному творчому пошуку чимало часу присвячував і дослідженню творчості І. Франка. І хоча в книзі «Іван Франко: антиномія природи і духу», продукту багаторічних розмислів, зібрані статті з різних збірників наукових праць і періодичних видань, презентація франкознавчих писань видатного українського гуманітарія сучасності стала знаковою культурною подією.

Франкознавче слово професора М. Ільницького стане «животворною краплею в алгоритмах нашої комп'ютеризованої епохи» й істотно доповнить багатющу духовну скарбницю Львівського університету, – наголосив в. о. декана філологічного факультету *Роман Крохмальний*. Професор *Володимир Качмар*, проректор з науково-педагогічної роботи та соціальних питань і розвитку Львівського університету, підкреслив: «Ця презентація вкотре засвідчує, що університет як інституція – це не просто якась споруда, а люди, особистості, часто живі легенди, які щоденною наполегливою працею творять особливий духовний та інтелектуальний мікроклімат, зокрема й досліджуючи життя і творчість І. Франка».

Модераторка заходу Н. Тихолоз запросила поглянути на франкознавчий доробок професора М. Ільницького через призму його «перехресних стежок» із постаттю та творчістю І. Франка. Під час розмови синхронно на великому екрані демонстрували презентацію про книги та здобутки професора М. Ільницького, багатогранної і вельми продуктивної творчої особистості, людини, яка стала взірцем для цілих поколінь українців усієї України, вражаючи гідною поставою й упевненістю у власному голосі всупереч будь-яким життєвим обставинам.

Професор М. Ільницький розповів про етапи своїх наближень до спадщини великого земляка, бойка. Професор зауважив, що його нова книжка, результат

тривалого наукового осмислення розмаїтої франкознавчої проблематики, не є класичною монографією, проте виказує один засадничий момент його наукового пошуку – наголос «на нюансах», вишукування суто своєї теми, проблеми чи аспекту. Найскладнішим, за твердженням науковця, в осягненні Франкової творчості є те, що, і для самого письменника, і для нього недоз'ясованим назавжди залишається розуміння кінченості й безмежжя природи та людського духу. Бо що таке вічність за І. Франком: вічність у тобі, тобто у кожній окремій особистості. Автор книги також відзначив, що важливим інтелектуальним стимулом для нього до франкознавчих шукань стали писання самого І. Франка, а також Миколи Євшана (Федюшки) й неокласиків (Миколи Зерова, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари), які, на його погляд, дали зразкові франкознавчі студії.

Надалі спостереженнями про книгу «Іван Франко: антиномія природи і духу» та її автора поділилися знані львівські літературознавці: професорка кафедри філології гуманітарного факультету Українського католицького університету, авторка передмови до книги *Ярослава Мельник*, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського університету, професор *Михайло Гнатюк*, директор Інституту Івана Франка НАН України, член-кореспондент НАН України *Євген Нахлік*, директор Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка *Богдан Тихолоз*, завідувач відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України, професор *Микола Легкий*, професор кафедри української літератури імені академіка М. Возняка ЛНУ імені Івана Франка *Валерій Корнійчук*, доцент тієї-таки кафедри *Ростислав Чопик*, онук автора *Данило Ільницький* та інші.

Професор В. Корнійчук, зокрема, наголосив, що М. Ільницький – учитель, який безперестанку продукує нові ідеї й охоплює нові світи. І хоча автор не вважає свою книгу монографією, але ж конститує її сама постать І. Франка та його творчість. Він також зазначив, що йому особисто дуже імпонує дослідницька метода М. Ільницького, адже кожна його студія стимулює до нових інтелектуальних пошуків, і увінчав свій виступ промовистим подячним вигуком визнання: «Ваша праця спонукає до праці... Честь Вашій праці!»

* * *

Невдовзі, 6 квітня 2023 р. в Науковій бібліотеці Львівського університету відбулася презентація книги **«Франко як текст: досліди і досвіди»** директора Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка, доцента кафедри української літератури імені акад. Михайла Возняка **Богдана Тихолоза** (Львів: Простір М, 2021). Захід відбувався у змішаному форматі. Модерував це «свято книги» колишній багаторічний директор Наукової бібліотеки Університету, а тепер керівник Централізованої бібліотечної системи для дітей Львова, доцент *Василь Кметь*, який наголосив, що всі, хто пише про І. Франка, мусять дуже добре усвідомлювати, наскільки це відповідально, бо ж згодом твоя книжка починає жити своїм життям. Автор монументального видання (близько 1000 сторінок тексту) розповів про своє перше знайомство з Франком, яке згодом переросло у велике захоплення творчістю і самою

постаттю митця; причому особисто його вразило Франкове вміння просто й чесно говорити про складні речі, навіть про те, про що говорити незручно. Книга «Франко як текст», – додав Б. Тихолоз, – це проміжний підсумок його багаторічних студій про життя і творчості І. Франка; у книгу увійшла понад сотня різножанрових текстів, написаних та опублікованих у 1996–2021 роках, об'єднаних свідомою орієнтацією на системну розбудову інтегрального франкознавства: мультидисциплінарного, багатожанрового, поліметодологічного, заснованого на надійному джерельному й фактологічному фундаменті.

Своїми імпресіями про книгу поділилися численні відомі науковці й колеги: голова Міжнародної асоціації франкознавців, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського університету, професор *М. Гнатюк* («ця книга змушує замислюватися над Франковими текстами і самим Франком, а тому буде завжди актуальною»); директор Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України, академік НАН України, Почесний доктор Львівського університету, професор *Микола Жулинський* (схвально оцінив книгу, назвавши спробу системної розбудови інтегрального франкознавства успішною, адже він репрезентує стереометричне осягнення феномену І. Франка); професорка кафедри філології гуманітарного факультету Українського католицького університету *Я. Мельник* (відзначила універсалізм Б. Тихолоза, який надзвичайно цікавий і часто непередбачуваний у своїх дослідницьких пошуках); професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка В. Корнійчук; старший викладач кафедри філології Українського католицького університету, автор післямови до книги *Данило Ільницький* (порівняв Тихолозову працю з Біблією: «це книга, яку необов'язково читати повністю, у кожному місці, де відкриєте, можна обрати сюжет, який виявиться дуже доречним, потрібним і актуальним»); професор кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства, член-кореспондент НАН України *М. Ільницький* (звернув увагу на інтегральну стереометричність книги та її притягальну силу: «коли починаєш читати якийсь розділ, він не хоче тебе відпускати, і ти мусиш дочитати його до кінця»).

Наприкінці презентації Б. Тихолоз підсумував, що геній автора «Мойсея» завжди був пробним каменем української гуманістики, «височенною гранітною скалою», яка часто відлякує невідповідності своєю колосальною величиною, міццю й титанічною енергетикою, але хто завзято візьметься до праці, то переконається, що «Франко як текст – це вогонь, а не попіл», адже «досліди і досвіди» кожного науковця підживлюють отой могутній вогонь Франкового глибокодум'я, передаючи його величний інтелектуальний заповіт наступним поколінням українців і всьому світу.

* * *

Ще одна презентація серії «Книжкова Франкіана» відбулася в рамках програми вшанування світлої пам'яті Івана Франка; цього разу партнерами Інституту франкознавства ЛНУ імені Івана Франка став ще й Український католицький університет. Презентували монументальне зібрання «Подзвінне Франкові» (Дрогобич: Коло, 2023), упорядницею якого стала докторка філологічних наук,

професорка Українського католицького університету **Ярослава Мельник**. Зустріч відбувалась у змішаному форматі у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка.

«Подзвінне Франкові» – найповніше наразі зібрання різножанрових текстів із нагоди відходу у вічність І. Франка: клепсидр, некрологів, пам'ятних телеграм, промов, виголошених на похороні, а також спогадів про його смерть і похорон тощо. Ідея книги, як зазначила упорядниця, постала давно – ще 2016 року, в ювілейне століття від часу смерті І. Франка. Презентоване видання стало логічним продовженням фундаментальної праці Я. Мельник – монографії «І остання часть дороги. Іван Франко: 1908–1916 рр.». Однією з особистісних спонук, за словами франкознавиці, стала згадка про те, що по смерті І. Франка були звернення до його рідних зібрати некрологи, клепсидри, пам'ятні листи на смерть письменника, однак через тогочасні історичні суспільні й особисті обставини діти і дружина не змогли це зробити. А зробила цю колосальну роботу Ярослава Мельник, нехай уже й через 107 років. Праця над новою книгою була тривалою, копіткою і об'ємною.

Про складнощі відбору матеріалів до видання та співпрацю з вимогливою упорядницею поділився представник видавництва *Роман Скиба*. Обсяг книги врешті склав аж 487 сторінок, а чимало матеріалів не увійшли до видання, тож у планах Я. Мельник робота над 2 томом, який матиме трохи іншу концепцію.

Богдан Тихолоз, директор Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка і модератор події, наголосив на тому, що нова праця Я. Мельник – це книга не про смерть і не про кінець, а про продовження Франкового буття між нами. Тому символічно, що презентація «Подзвінного Франкові» відбулася в меморіальному музеї І. Франка – місці, де пам'ять про нашого видатного мислителя живе і надалі житиме. Саме ця ідея, визначальна щодо суті й концепції цього видання, стала провідною на презентації. Адже об'єм книги вкотре оприявнює для нас велич і вагу постаті І. Франка і для сучасників, і для нас. «Подзвінне Франкові» – це ще одна лепта в нашій спільній праці зі збереження пам'яті про І. Франка.

* * *

21 червня 2023 року «Книжкова франкіана» запрошувала в гості до Інституту Івана Франка НАН України на презентацію наукової монографії вченої секретарки Інституту Івана Франка, кандидатки філологічних наук **Катерини Шмеги** «Дискурс маскулінності у прозі Івана Франка» (Київ: Наукова думка, 2022). Праця вийшла в рамках проєкту Інституту Івана Франка «Наукова книга (Молоді вчені)» і стала вислідом кількарічних студій молодшої франкознавиці у сфері гендерної проблематики творчості І. Франка, які завершилися захистом кандидатської дисертації. Книга К. Шмеги – комплексне міждисциплінарне дослідження, присвячене різним виявам маскулінності у прозі І. Франка з урахуванням чинників психобіографії самого автора та соціокультурного контексту періоду його творчості – друга половина XIX – початок XX ст.

Подія відбувалась у змішаному форматі: очно (в Інституті Івана Франка НАН України, вул. М. Драгоманова, 18) та на платформі Zoom. Презентацію провадила

наукова редакторка монографії, докторка філологічних наук, заступниця директора з наукової роботи Інституту Івана Франка НАНУ Алла Швець. Модераторка привітала колегу з виходом у світ до широкого кола читачів цікавого сучасного дослідження, визначаючи його як книгу-експеримент, книгу-студію, книгу-відкриття, «енциклопедію різних чоловічих типів», спробу реконструкції образу чоловіка Франкової епохи.

Катерина Шмега розповіла про свій шлях від тексту дисертації до виходу монографії. Разом зі своєю колись науковою керівницею, а тепер колегою та доброю порадицею А. Швець, авторка книги згадувала про перипетії вибору дослідницької теми й виклики, які поставали перед нею в процесі написання. А. Швець також поділилася враженнями від роботи з К. Шмегою, починаючи з перших кроків до постановня на її очах зрілої вдумливої науковиці. Окремо авторка звернула увагу на концептуальність обкладинки, на якій зображено картину Казимира Малевича «Спортсмени»: множинність чоловічих фігур візуально у метафоричній формі втілює розмаїття маскуліностей і чоловічих характерів у Франковій творчості.

Потім діалог авторки з модераторкою плавно перейшов у жвавий полілог із гостями. Своїми враженнями від книги поділилися рецензенти видання – доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника *Роман Голод* та докторка філологічних наук, професорка кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського університету *Ірина Роздольська*. До розмови долучилися директор Інституту Івана Франка НАН України, член-кореспондент НАН України *Є. Нахлік*, завідувач відділу франкознавства Інституту, доктор філологічних наук *М. Легкий*, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки *Сергій Романов*, директорка Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка *Н. Тихолоз* та інші учасники презентації.

* * *

Наступною цікавою подією «Книжкової франкіани», яка відбулася 27 серпня 2023 р., стала презентація **монографії** заступника директора Дому Франка, кандидата історичних наук **Ігоря Медведя «Пророк чи сретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з греко-католицьким духовенством»** (*Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2023*). Модерувала подію, що відбулась у Домі Франка, *Н. Тихолоз*.

У книзі осмислена найбільш скомплікована й контroversійна проблематика сучасного франкознавства – ставлення письменника до Греко-католицької церкви, його взаємини з духовенством, особиста релігійність тощо.

Автор книги спробував висвітлити численні складні питання Франкового життя в широкому релігійному, суспільно-політичному й національному контексті. Значна частина монографії присвячена проблемі вільнодумства й релігійності як важливих моментів українського суспільного життя другої половини XIX – початку XX ст., на особливостях діяльності Греко-католицької церкви в модерну добу, що

є, на переконання І. Медведя, важливими темами для якомога переконливішого висвітлення взаємин І. Франка з греко-католицьким духовенством. Для цього автор вдається до осмислення численних підтем: Іван Франко і Сильвестр Сембратович, Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький, «радикали й попи», дискусії довкола «культу» І. Франка в Галичині в міжвоєння 1919–1939 рр. та ін. Саме такий стереоскопічний спосіб висвітлення проблеми дає змогу стверджувати, що книга істотно змінить оптику інтерпретації засадничих світоглядних переконань І. Франка навіть у дуже компетентного читача. Звісно, на презентації прозвучали й численні критичні зауваження з приводу тих чи інших аспектів книги, зокрема, щодо спроби виокреслювати засади письменникового світогляду на основі перипетій у художніх творах тощо. А проте більшість учасників презентації наголошували, що монографічне дослідження І. Медведя – дуже цінна праця у франкознавчому дискурсі. Один із гостей презентації, професор УКУ *Мирослав Маринович* зауважив, що якби такої книги ще не було, то її конче треба було би написати. Адже в ній автор істотно – фактологічно й доказово – укладає й випрозорює розуміння специфіки Франкової релігійності та його взаємин зі священниками і дає відповіді на чимало й досі драстичних запитань.

Тож 2023 рік став для нас щедрим на нові франкознавчі досліді і здобутки, які особливо цінні в трагічний час війни. Але навіть в таку пору невпинна праця науковців обіцяє нам нові зустрічі на «Книжковій франкіані» й наступного року.

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ, Зоряна ДРОЗДА

Юрій Горблянський – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Yuriy Horblyans'kyi – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: yuriy.horblianskyi@lnu.edu.ua

Зоряна Дрозда – кандидат філологічних наук, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Zoriana Drozda – Cand. Sc. (Philology), Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: zordrozda@gmail.com

Дата подання: 24 січня 2024 р.

УДК 821.161.2.09"18/19"І.Франко:378.4(477.83-25): [005.745:001]
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4616>

ПОКЛИКАНІ «ДО ВЕЛИКОГО МОМЕНТУ...»

(37-ма Франківська щорічна наукова конференція
у Львівському університеті)

26–27 жовтня 2023 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулась 37-ма Франківська щорічна наукова конференція «До великого моменту...», присвячена 150-й річниці від початку творчої діяльності письменника. Організатором традиційно став Інститут франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, працівники якого вже багато років поспіль збирають до наукової бесіди колег із усієї України. Долучилися до організації та проведення зустрічі також Інститут Івана Франка НАН України, Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка і Наукове товариство ім. Шевченка.

37-ма Франківська конференція об'єднала до наукового полілогу понад 50 вчених різних поколінь з Києва, Львова, Івано-Франківська, Дрогобича. У секціях виступили співробітники й аспіранти Львівського національного університету імені Івана Франка, Інституту Івана Франка НАН України, Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Українського католицького університету, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робота тривала протягом двох днів. Участь у конференції взяли і відомі франкознавці, такі як *Олег Баган, Соломія Бук, Тетяна Голяк, Лариса Бондар, Михайло Гнатюк, Мар'яна Комариця, Валерій Корнійчук, Ярема Кравець, Богдана Криса, Микола Легкий, Олена Луцишин, Володимир Микитюк, Ігор Медвідь, Ярослава Мельник, Євген Нахлік, Олександра Салій, Богдан і Наталя Тихолози, Назар Федорак, Алла Швець* та ін., і, звісно, молоді науковці – аспіранти і магістранти, ті, хто лиш робить перші кроки в науковому осягненні Франкової спадщини.

Перший день наукового зібрання розпочався з пленарного засідання, на якому учасників конференції привітали проректор з наукової роботи ЛНУ ім. І. Франка *Роман Гладішевський*, директор Інституту Івана Франка НАН України *Євген Нахлік* та директорка Інституту франкознавства ЛНУ ім. І. Франка *Наталя Тихолоз*. На пленарному засіданні доповідачі окреслили головні проблемні русла, якими протікала бесіда й решти учасників конференції.

«Ювілейним» приводом до полідисциплінарної академічної розмови стала знакова дата: півтора століття від «великого моменту», що його сам Франко вважав «точкою відліку» на своєму творчому шляху, – часовою «міткою», від котрої вів

рахунок своєї бібліографії та творчої діяльності. Ідеться про 1873 р., яким датовані перші опубліковані твори письменника («Пісні народні» і «Котляревський»). Недарма 25-літній та 40-літній ювілеї його творчої праці, були урочисто відзначені за життя автора «Каменярів» та «Мойсея» відповідно 1898 і 1913 рр. – отже, сучасники відштовхувалися саме від 1873 р.

Фокусну тему конференції розвинув і проблематизував директор Дому Франка, к. філол. н. *Богдан Тихолоз* у своїй пленарній доповіді «З чого починається Франко? Проблема “точок відліку” в координатах формативного досвіду». На думку франкознавця, джерела становлення унікального феномена письменника-мислителя, візіонера і полімата, слід шукати не тільки в радикальних історичних трансформаціях епохи «весни народів» і зламу романтизму й позитивізму, а передусім у формативному періоді його дитинства та юності (1871–1878), коли під впливом низки ініціацій, травм і випробувань були закладені фундаментальні ціннісні підвалини й орієнтири подальшої світоглядної й творчої еволюції.

Окремою важливою темою стала тяглість наукових традицій, розмову про яку розпочав завідувач кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, д. педагог. н. *Володимир Микитюк* в доповіді «До генези наукового франкознавства: Огоновський vs Возняк». У доповіді він окреслив основні віхи діалогу поколінь у франкознавстві, який розпочався ще на зламі XIX–XX століть і триває й досі.

Ще однією фокусною темою 37-ої Франківської конференції стала тема пам’яті, якій було присвячено, зокрема, виступ завідувачки відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника д. філол. н. *Мар’яни Комариці*, яка зосередилася на проблемі вшанування пам’яті Івана Франка в історичному зрізі («Ювілейна франкіана міжвоєнної Галичини: пресовий дискурс»).

Проблемне поле франкознавчих досліджень розширилося, і не лише завдяки увазі до природно болісної й актуальної теми війни. Зокрема, заступниця директора Інституту Івана Франка, д. філол. н. *Алла Швець* у виступі «“Історія хоч повторюється, але все з варіантами”: антиімперський дискурс у творчості Івана Франка» зацентрувала на емоційному суголосі Франкових антиімперських текстів у нашому сьогоденні, яке, до слова, дощенту руйнує стереотип, набутий із радянського минулого, про І. Франка як лояльного до російської культури письменника.

Конференція засвідчила і те, як науковці шукають і знаходять нові, часом несподівані, стежки у франкознавстві, зокрема в розмовах про франкознавчі студії в контексті розвитку сучасних цифрових технологій, а вектор бесіди тут запровадив в. о. декана філологічного факультету, к. філол. н. *Роман Крохмальний* в доповіді «Реалії епохи інструментів AI: генерація тексту і насолода літературного читання». Актуалізуючи проблему впливу сучасних технологій на розвиток гуманітаристики і наводячи дані статистики у сфері читання на прикладі текстів І. Франка, доповідач окреслив ризики і виклики, що от-от постануть перед тими, чия професійна діяльність пов’язана з креативним письмом, рерайтингом, перекладацтвом і не тільки.

Конференція тривала в двох форматах – наживо й онлайн. І особливо радісним та цінним стало саме живе спілкування, тож більшість доповідей відбулася саме офлайн у секціях, роботу в яких модерували на різних засіданнях *Назар Федорак, Мар'яна Гірняк, Олена Луцишин, Катерина Шмега, Валерій Корнійчук, Наталя Тихолоз, Марія Ланій*. Роботу онлайн-секції провадила *Зоряна Дрозда*. Традиційно щедрою була увага франкознавців до текстів І. Франка, дослідники зверталися як до маловідомих творів, так і до знаних, відкриваючи нові грані у Франкових писаннях. Питання генології, поетики, текстології, інтертекстуальності, теорії літератури тощо – це лише частка проблемного спектру доповідей, які прозвучали в рамках роботи секції «Тексти, образи, сенси: сучасні акценти інтепретації Франкової спадщини» (два засідання).

Окрім традиційних інтерпретаційних і методологічних пошуків у читанні-перепрочитанні текстів І. Франка, окрему вагому частку в конференції склали доповіді про Франка і його сучасників: їхні контакти особисті чи в листуванні, взаємини і взаємовпливи, діалоги особисті чи інтертекстуальні. Цій проблематиці була присвячена робота секції «Контакти, рецепції, паралелі: «людський світ» та історичні контексти» (два засідання). Окрему увагу доповідачі приділили приятелям, знайомим, дослідникам та родині І. Франка, зокрема пролунали доповіді, головними героям яких стали Олександр Колесса (проф. *В. Корнійчук*), Андрей Шептицький (к. іст. н. *І. Медвідь*), Михайло Возняк (к. філол. н. *Т. Голяк*), Петро Шекерик-Доників (к. філол. н. *О. Салій*), Іван Калинович (проф. *Є. Нахлік*), Мелетій Кічура (к. філол. н. *О. Нахлік*), Дмитро Козій (к. філол. н. *О. Баган*), Кость Паньківський (к. філол. н. *М. Котик-Чубінська*), Михайло Павлик і Агатангел Кримський (к. філол. н. *М. Ланій*), Ольга Франко (проф. *Я. Мельник*), Анна Франко-Ключко (к. філол. н. *Н. Тихолоз*), Петро Франко (к. іст. н. *А. Франко*). А поза тим укотре йшла мова про універсализм І. Франка та його реалізації яко літературного критика, перекладача й компаративіста, видавця, громадського діяча тощо.

На конференції можна було побачити й почути науковців різних поколінь франкознавчої школи, і тут особливо цінно завважити, що завдяки різним доповідачам між нас продовжували лунати голоси тих колег, кого вже, на жаль, немає поряд, зокрема Івана Денисюка й Андрія Скоця, франкознавча спадщина яких стала предметом виступів аспірантки *Христини Онішечко* («Літературна ретроспектива Івана Денисюка: детективні пошуки щоденника самогубця») та к. філол. н. *Юрія Горблянського* («Домінанти франкознавчих пошуків Андрія Скоця: концепти, жанри, специфіка наративу»).

У рамках 37-ої Франківської конференції відбувся круглий стіл «Проблеми і перспективи оцифрування творчої спадщини Івана Франка», модератором якого був директор Дому Франка у Львові *Б. Тихолоз*. У розмові взяли участь музейники, працівники архівів, текстологи, бібліотекарі та ін. Досвідом оцифрування архіву Івана Франка поділилась молодша наукова співробітниця відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, к. філол. н. *Т. Голяк*. Про особливості оцифрування музейних експонатів розповів головний

зберігач фондів Музею Івана Франка, к. філол. н. *Віктор Мартинюк*. *Н. Тихолоз* розповіла про специфіку книжкової книгозбірні Інституту франкознавства ЛНУ ім. Івана Франка та роботу над її оцифруванням. Учасники розмови окреслили критичні й побіжні акценти в заявленій проблематиці, виклики, які постають перед ними в процесі роботи. Бо окрім браку коштів, стратегічно важливими залишаються питання критеріїв якості оцифрування, технічні можливості, особливо в контексті шалених темпів, з якими розвивається сфера технологій, питання підготовки кадрів, налагодження міжнародної співпраці та вихід українського культурного продукту на цей особливий ринок, питання безпеки та виклики, пов'язані з удоступненням загалу до раритетних матеріалів зі спадщини, зокрема й Івана Франка.

А приємним подарунком для учасників конференції стала екскурсія «Тасмниці університетської бібліотеки: мандрівка за лаштунки», яку люб'язно провела *Вікторія Грень*, працівниця сектору промоції Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка. Гості дізналися про давню історію університетської бібліотеки й особливості її функціонування колись і тепер, побували у сховищах та відвідали реставраційну майстерню, де спостерігали за таїнством порятунку книги в умілих руках реставраторки.

37-а Франківська конференція стала плідною і вагомою подією у житті нашої франкознавчої спільноти. Нагадавши вкотре про роль Франкового слова і його постаті в історії української словесності, наукове свято ювілею творчості Івана Франка стало звучним вступним акордом до святкування 175-річного ювілею кафедри руської словесності Львівського університету. Утім, 2024 рік несе нам нові ювілеї, зокрема вже самого Інституту франкознавства ЛНУ ім. Івана Франка, і нові зустрічі на 38-й Франківській щорічній науковій конференції у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Зоряна ДРОЗДА

Зоряна Дрозда – кандидат філологічних наук, провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Zoriana Drozda – Cand. Sc. (Philology), Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 University Str., 79000, Ukraine).

E-mail: zordrozda@gmail.com

Дата подання: 14 листопада 2023 р.

УДК 811.161.2:378.4.096(477.83-25)(091)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4617>

175 РОКІВ ІСТОРІЇ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

(Міжнародна наукова конференція «Українська філологія: школи, постаті, проблеми», присвячена 175-річчю від часу заснування кафедри української словесності у Львівському університеті)

Упродовж 23–24 листопада 2023 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбувалася Міжнародна наукова конференція «Українська філологія: школи, постаті, проблеми», присвячена 175-річчю від часу заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. Організаторами конференції виступили кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка, кафедра української мови імені професора Івана Ковалика, Інститут франкознавства ЛНУ імені Івана Франка і Наукове товариство імені Шевченка.

Наукове зібрання відкрив в.о. декана філологічного факультету доцент *Роман Крохмальний*. Учасників конференції привітали Ректор Університету, член-кореспондент НАН України, професор *Володимир Мельник*, голова Наукового товариства імені Шевченка в Україні, директор Інституту прикладних проблем механіки і математики імені Ярослава Підстригача, академік НАН України, професор *Роман Кушнір*, директор Інституту Івана Франка НАН України, член-кореспондент НАН України, професор *Євген Нахлік*, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академік НАН України, Почесний доктор ЛНУ імені Івана Франка, професор *Микола Жулинський*.

На пленарному засіданні *М. Жулинський* окреслив основні параметри інституційної тягlosti та роль окремих особистостей у розвитку наукової гуманітаристики в доповіді «Бурхливо-енергійний Тарас Салига, або Щемлива нестерпність пам'яті». Стереометрично і через сучасну оптику на вже класичну для українського літературознавства суперечку Івана Франка і Лесі Українки про шляхи розвитку національної культури глянув у виступі *Микола Ільницький*. *Михайло Наєнко* в експресивній і структурованій доповіді «Академік Іван Дзюба і його шевченкіана» окреслив визначну роль шевченкознавства для осмислення феномену І. Дзюби як науковця. Історико-літературний період часу «мовчання і діалогу» Омеляна Огоновського та І. Франка (1875–1894) у широкому контексті стильової і світоглядної парадигми та значення першої університетської кафедри української словесності для національної самоідентифікації окреслив *Володимир Микитюк* у доповіді «Консерватизм versus модерна: Омелян Огоновський та Іван Франко». *Зоряна Купчинська* виголосила слово «Внесок учених Львівського університету в

розвиток слов'янської ономастики», де панорамно і в загальноєвропейському ракурсі оглянула цю важливу галузь мовознавства. Особливим і несподіваним став погляд на розвиток української літератури, її стильової «повноти» у резонансній доповіді *Ігоря Набитовича* «У пошуках Снарка. Український бідермаєр: просторові локації та літературні ареали». Заслужена професорка Львівського університету *Богдана Криса* привернула увагу філігранним дослідженням «Метафізичні проєкції українського барокового вірша: карби традиції чи традиція карбування». Органічно провадив пленарне засідання «вершинами і низинами» історії української наукової словесності професор *Михайло Гнатюк*.

Після завершення пленарного засідання робота конференції продовжилася у секціях відповідно до напрямів – «Українська філологія у Львівському університеті: історія в датах і постатях», «Середньовічна, ранньомодерна та класична українська література», «Українська література XX–XXI століття у постанні та силовому полі інтерпретацій», «Актуальні напрями дослідження української мови в синхронії та діяхронії», «Франкознавчі студії», «Українське літературознавство: проблематика, методика, методологія, концепти», «Фольклористичні студії», «Українська література і театр: на перехрестях часу і простору». Вісім секцій працювали у змішаному режимі в четвер 23 листопада, ще п'ять секцій продовжили роботу в п'ятницю 24 листопада.

Незважаючи на несприятливі обставини воєнного стану, більшість учасників вибрали очний («живий») формат наукового спілкування і можливість безпосередньої дискусії. На жаль, із 153-х зареєстрованих безпосередню участь у конференції взяло 103 особи. 79 учасників виступили із доповідями наживо, а 24 – в онлайн-форматі. «Географія» представництва доволі широка: 97 науковців представляли Україну (Київ 8, Донецьк / Вінниця 3, Дрогобич 2, Луцьк 2, Рівне 1, Острог 1, Ужгород 1, Одеса 1, Харків 1, решта 78 – Львів), а також по 2 учасники зі США і Польщі, одна учасниця з Хорватії.

Якщо ж урахувати, що в рамках святкування 175-річчя від часу заснування кафедри української словесності у Львівському університеті раніше відбулася XXXVII Франківська щорічна наукова конференція 26–27 жовтня 2023 р. «До великого моменту...» (приурочена до 150-ї річниці від початку творчої діяльності Івана Франка), у якій взяло участь 55 науковців, то загальна кількість учасників склала 157 осіб. Під час попереднього наукового зібрання Інститут франкознавства провів круглий стіл «Проблеми і перспективи оцифрування творчої спадщини Івана Франка»; 23 листопада в Дзеркальній залі університету було організовано виставку наукових видань філологічного факультету за 2018–2023 рр.

Усім учасникам, які виголосили свої доповіді, безпосередньо під час конференції було видано сертифікати за участь у професійній програмі стажування (30 годин, 1 кредит ECTS), а доповідачам в онлайн-форматі згодом також надіслали.

Висловлюємо щиру вдячність ректорату університету та деканату філологічного факультету за методологічний та організаційний супровід конференції, Профспілковій організації університету (*Юліанові Беку*, *Юлії Гриценко-Качмар*) за матеріальну і

моральну підтримку наукового симпозіуму. Особлива дяка завідувачам факультетських кафедр, директорці Інституту франкознавства ЛНУ імені Івана Франка *Наталії Тихолоз*, ученому секретареві конференції *Тарасові Пастухові*, секретареві конференції *Юрію Горблянському*, членам організаційного комітету викладачам кафедри української літератури імені акад. Михайла Возняка *Ірині Роздольській*, *Орисі Легкій*, *Назарові Федораку*, *Адріані Генц*, голові Наукового товариства студентів філологічного факультету ЛНУ ім. Івана Франка *Анастасії Салюк* за активну співучасть і важку працю, аспіранткам і працівницям кафедри української літератури *Христині Онішечко*, *Анастасії Королишин*, *Діані Шикор* за виявлену турботу про учасників конференції.

Секція 1. «Українська філологія у Львівському університеті: історія в датах і постатях». У роботі секції було виголошено 8 доповідей із 11 запланованих. Виступили *Лариса Бондар*, *Валерій Корнійчук*, *Марія Котик-Чубінська*, *Олег Баган*, *Ірина Кузьма*, *Ольга Сорока*, *Софія Булик-Верхола* та *Тетяна Висоцька*. У засіданні не взяли участі *Ярослав Гарасим*, *Петро Іванишин* та *Ольга Шелюх*. Керували роботою секції *В. Корнійчук* та *О. Баган*. Секретарем секції був *Олександр Ковальчук*, який дуже добре, кваліфіковано організував її мультимедійну частину. Всі доповіді викликали живий інтерес, обговорення, що переростало в дискусію.

Доповіді *Л. Бондар* про історію катедри української літератури часів відлиги 1958–1963 рр., *І. Кузьми* про життя і діяльність професора Івана Ковалика, *О. Сороки* про болгаристику у Львівському університеті, *Т. Висоцької* про наукові й педагогічні здобутки доцента Дмитра Гринчишина та *С. Булик-Верхоли* про свого батька – відомого музикознавця *Зиновія Булика* – викликали щемливі спогади серед слухачів, які знали особисто видатних педагогів і науковців, що залишили нестерті сліди в історії Львівського університету.

І. Кузьма, *О. Сорока*, *С. Булик-Верхола* та *Т. Висоцька* супроводжували свої розповіді цікавими презентаціями з використанням мультимедійних засобів.

Актуальною виявилася доповідь *М. Котик-Чубінської* про подорожні нариси *Омеяна Партицького*, яка вкотре засвідчила про дикість, брутальність, заздрість, агресивність, зазіхання на чужі землі північних варварів. Усі доповіді відбувалися наживо, а спогади *С. Булик-Верхоли* – онлайн. Керівники секцій не обмежували час доповідачів з огляду на цікаву тематику, а тому свою роботу секція завершила найпізніше.

Секція 2. «Середньовічна, ранньомодерна та класична українська література». Перше засідання секції 2, присвячене проблемам середньовічної та ранньомодерної української літератури, відбулося під головуванням *Б. Криси*, яка свою доповідь виголосила під час пленарного зібрання конференції. Відтак професорка зосередилася на модеруванні й ініціювала дискусії-обговорення кожної з трьох доповідей, які було виголошено. На жаль, із різних причин не змогли взяти участь у конференції анонсовані у програмі *Зоряна Ланцута* з темою про «"Повчання" Володимира Мономаха» як літературну екзегезу автора» і професорка-музикознавка *Наталія Сиротинська* з доповіддю про прочитання львівської «Просфонеми» 1591 р. в контексті поезики середньовічної гимнографії.

Натомість прозвучали виступи доцентки кафедри української фольклористики ім. акад. Філарета Колесси *Олени Сироїд*, асистентки кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка *Лілії Бомко* та доцента тієї ж кафедри *Назара Федорака*. О. Сироїд висвітлювала доволі широку картину вивчення явища духовної пісні в українському літературознавстві II пол. XIX – I пол. XX ст., а також акцентувала аспекти зацікавленості цією темою на межі літератури і фольклору з боку академіка М. Возняка. Доповідачка навила приклади кількох відкриттів ученого, які стосувалися виявлення та публікації віднайдених його зусиллями текстів доховних пісень. Л. Бомко спробувала розкрити вияви діалогічності у проповідях Йоаникія Гаятовського. Доповідь викликала жваве обговорення, яке завершилося побажанням молодій медієвістці структурувати виявлене в казаннях Йоаникія Гаятовського явище діалогічності й порівнево розглянути його в публікації за підсумками конференції. Доцент Н. Федорак презентував літературознавчо-медієвістичні ідеї Олександра Колесси, висловлені в його публікаціях поч. XX ст. на сторінках «Записок НТШ». У доповіді було наголошено, що сучасна українська літературознавча медієвістика раз у раз повертається до озвучення та спроб вирішення тих самих проблем культурно-історичного характеру та національної літературної спадщини, які доводилось актуалізувати і вирішувати деяким попереднім поколінням наших дослідників у часи загострення світоглядного, а часом – як-от сьогодні – й мілітарного протистояння України варварській московській експансії.

Друге засідання секції 2, присвячене проблематиці класичної української літератури, провадили *Володимир Микитюк* та *Микола Легкий*. Прикрою реальністю стала відсутність двох важливих заявлених доповідей (Швець Алла (Львів), Малиновський Артур (Одеса) – відрядження і проблеми із мережевим зв'язком), натомість доповіді львівських науковців *Валентини Прокіп* про епістолярій Олени Пчілки у несподіваному сучасному ракурсі; *Ростислава Чопика* про загальноєвропейський контекст національного месіянства кирило-мефодіївців; синтетичний і стереометричний аналіз прози Марка Черемшини на зламі століть через літературознавчу оптику *М. Легкого* спричинили зацікавлену і тривалу дискусію.

Безпосередньо долучилась до обговорення у Дзеркальній залі університету науковиця із Луцька *Маргарита Жуйкова*, яка виголосила також свою цікаву доповідь «Агатангел Кримський та його переклади: на перехрестях України і Сходу».

Онлайн виступили із оригінальними доповідями про – здавалось би – класичні теми і проблеми дослідниці із Дрогобича *Галина Сабат* («Оповідання Стефана Коваліва “На прічках” – перша українська “робінзонада”») та Острога Янковська Жанна («Народна сміхова культура крізь призму оповідань Олекси Стороженка: дихотомія комічне / трагічне»).

Секція 3. «Українська література XX – XXI століття у постанні та силовому полі інтерпретацій» відбулась у два етапи.

У четвер провадили *Ірина Роздольська* і *Мар'яна Гірняк*. Власне, присутніми на засіданні 1 секції «вдалося» таким учасникам: *І. Роздольська, М. Крупач, А. Тимченко, Дж. Райт, р. К. Мітчелл, М. Гірняк, М. Зьола*. На жаль, через проблеми із мережевим

зв'язком не приєдналися Ю. Берлінська та О. Утріско. *Надія Колошук* планувала на другий день приєднатися, що й успішно реалізувала.

Отже, 23 листопада 2023 р. на першому засіданні секції «Українська література XX–XXI століття у постанні та силовому полі інтерпретацій» прозвучали доповіді працівників кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського університету доцента *М. Крупача* «Москва проклята» у ранніх візіях Євгена Маланюка», аспірантки *М. Зьоли* «Мотиви ліричного універсуму Івана Гнатюка», професорки *І. Роздольської* «Літературна група “Митуса” (1921–1922) і галицький літературно-ідеологічний напрям “естетиків”», доцентки кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства *М. Гірняк* «Світ митця і митець у світі: мистецький дискурс у повісті Юрія Мушкетика “Старий у задумі”». Ішлося про реконструкцію тягlosti історіософського візіонерства на основі поетичної практики Євгена Маланюка, про виміри концептів естетичного, етичного, національного у діяхронії – від 1920-х років («Митуса») – і до 1960–1970-х років (І. Гнатюк, Ю. Мушкетик).

Відкриттям секції став життєтворчий феномен Ігоря Муратова, омовлений у спільній доповіді доцентки із ХНУМ ім. І. П. Котляревського *Антоніни Тимченко* та американських колег *Джона Райта* і *Різ Кевіна Мітчелла* через представлення поліфонічного герменевтичного прочитання поезії Муратова «У сні».

24 листопада секція продовжила роботу у змішаному режимі і було озвучено низку історико-літературних та літературно-критичних тем, які стосувалися внеску Миколи Дубаса у збереженні пам'яті про в'язнів радянського ГУЛАГу (*Надія Колошук*); особливостей перекладу роману «Радіо ніч» Ю. Андруховича хорватською мовою (*Дарія Павлешен*); метафізичних вимірів в українській романістиці 1990-х рр. (*Т. Пастух*); біблійного мотиву Каїна та Авеля в «Казці про калинову сопілку» О. Забужко (*О. Легка*); наративних стратегій «Карбонітського щоденника» В. Неборака (*Наталія Філоненко*); екфразису в новелах В. Портяка (*Олександра Салій*); поетики епатажу в романі О. Ульяненка «Серафима» (*Лідія Король*), літературного портрета Юрія Руфа (*Анастасія Топорович*), проблеми генерацій у збірці оповідань К. Бабкіної «Мій дід танцював краще за всіх»; традицій та перспектив кафедри української літератури у Львівському університеті (*Р. Крохмальний, Ю. Горблянський*).

Робота секції визначалася живим обговоренням проблемних питань, які були окреслені у доповідях і виникали в процесі їхнього озвучення. Присутні виявили спільне розуміння того, що тексти XX і початку XXI ст. вимагають різнопланових прочитань, які спираються на здобутки герменевтики XX ст., а також на сучасні методологічні підходи, які стосуються біографічних, гендерних, соціологічних, естетичних вимірів літератури. Російсько-українська війна, яка триває тепер, відображається в художній літературі і стає об'єктом літературно-критичних розвідок. Також ця війна задає нове перепрочитання / розуміння певних образів, ситуацій та мотивів, які поставали в творах української літератури XX і XXI ст.

Секція 4. «Актуальні напрями дослідження української мови в синхронії та діяхронії» мала три засідання.

Перша підсекція засідала 23 листопада у формі онлайн; головували *Флорій Бацевич* та *Тетяна Космеда*. Практично всі доповіді виголошували із супроводом презентацій, їх жваво обговорювали: учасники секції ставили багато питань, давали слухні поради, важливі рекомендації, спонукали до подальшої роботи. Була висловлена подяка секретареві секції *Людмилі Юрсі* за надання потрібної допомоги під час трансляцій презентацій та виникнення технічних проблем. У роботі секції взяли участь 6 науковців; крім учених Львівського національного університету імені Івана Франка (докт. філол. наук, проф. *Ф. Бацевич*, докт. філол. наук, доц. *Соломія Бук*, канд. філол. наук, доц. *Л. Юрса*), викладачі Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця) (докт. філол. наук, проф. *Т. Космеда*), Ужгородського національного університету (докт. філол. наук, доцентка *Віталія Паніш*) та Волинського національного університету імені Лесі Українки (магістр *Ю. Калищук* / *Онищенко*), тобто 4 докт. філол. наук, 1 канд. філол. наук і 1 магістр.

Проблематика доповідей торкалася важливих теоретичних питань сучасного мовознавства, зокрема, *Ф. Бацевич* (Львів) презентував глибоке дослідження, що було спроектоване на огляд розвитку нового актуального напрямку – лінгвістичної девіатології: розкрито етапи становлення цього напрямку саме в Україні, указано на його базові методологічні засади, метамову та широкий спектр виокремлених аспектів; наголошено, що попри добрі напрацювання учених у цій галузі мовознавства вона потребує поступу, має велику перспективу. Важливе питання української лінгвоісторіографії висвітила *В. Паніш* (Ужгород), зауваживши, що саме у Львові в другій половині ХХ ст. сформувався науковий осередок із вивчення теоретичних та прикладних питань психолінгвістики, зокрема яскравими представниками цього львівського осередка доповідачка вважає *Ф. Бацевича* (вивчає психологію сприйняття художнього тексту; ознаки абсурдного чи «одивленого» тексту; причини лінгвістичних девіацій; мовлення лінгвоперсон з відхиленнями від норми; психолінгвістичні проблеми міжкультурної комунікації та ін.), *Т. Космеду* (саме львівський період її діяльності охоплює прагнення висвітлити своєрідність комунікативної та мовної компетенції *І. Франка*; его-текст *Тараса Шевченка* в діалозі його *Его* й *Альтер Его*; особливості щоденникового дискурсу як різновиду сповіді та ін.), *Н. Бутенко* (заклала основи української асоціативної лексикографії), *С. Мартинек* (продовжила розробляти теорію української асоціативної лінгвістики, сформулювавши принципи укладання нового словника асоціативних норм). *С. Бук* виокремила для аналізу не менш важливий напрям сучасного українського мовознавства, що розробляється і в ЛНУ ім. *І. Франка*, – корпусну лінгвістику, зосередивши увагу на її інформаційно-семіотичному потенціалі. *Т. Космеда* (Донецьк / Вінниця) сфокусувала увагу на феномені епістолярного дискурсу *І. Франка*, який досліджувала в аспекті теорії Я-лінгвістики, запропонувавши багатоаспектну його класифікацію. Молода науковиця *Л. Юрса* (Львів) запропонувала доповідь у фокусі важливого лінгвістичного напрямку –

еколінгвістики, що має широкий діапазон проблем, однак дослідниця обрала для аналізу саме антропонімікон Волині, виокремивши важливі проблемні питання. Як довела *Ю. Калишук (Онищенко)* (Луцьк), у полі зору сучасних українських мовознавців залишаються питання діалектології української мови, оскільки залишаються певні лакуни, які потребують всебічного вивчення: ідеться про діалектну метеорологічну та астрономічну лексику української мови.

Друга підсекція 23 листопада під проводом *Ірини Кочан* і *Наталії Сокіл-Клепар* відбулась у змішаному форматі в ауд. 233. Усього було задекларовано 9 доповідей, із них представлено 6. Доповідачка *Л. Шевченко* сповістила про бажання презентувати власну доповідь в ауд. 344.

Наживо з доповідями виступили *Н. Сокіл-Клепар* («Топонімічні питальники: порівняльний аспект») та *Н. Годованець* («Прізвиська з подвійною мотивацією в бойківському говорі»). У режимі онлайн доповідали *І. Кочан* («Опрацювання лінгвістичного аналізу тексту на мовних катедрах ЛНУ ім. І. Франка»), *Л. Асіїв* («Фонетико-фонологічні та морфонологічні студії на кафедрі української мови Львівського університету»), *Г. Кутня* (Синтаксична тематика праць Івана Петличного) та *О. Войтович* («Львівський осередок дослідження термінології: історія і сучасність»).

Основний акцент більшості доповідей був на історичному й сучасному доробку викладачів кафедри української мови. Доповіді були цікавими, викликали жваве обговорення та дискусії у слухачів.

Третє засідання секції «Актуальні напрямки дослідження української мови в синхронії та діахронії» (керівники *Зоряна Мацюк* та *Ірина Процик*) відбулося в змішаному форматі 24 листопада. Члени кафедри українського прикладного мовознавства, на якій відбувалося засідання, головню взяли участь у конференції дистанційно, окрім присутньої в аудиторії секретаря засідання – *Наталії Фарини*. Велике слово вдячності директору бібліотеки *Олександрові Седляру*, який організував зв'язок через свій ноутбук. Наживо виступили *Ірина Фаріон* (актуальна доповідь «Англізація: новий виклик старого ксенофільства»), *Наталія Фарина* («Досвід викладання української мови у Великобританії»), *І. Процик* («Назви українських футбольних команд із Опілля у XX-XXI ст») і власне *О. Седляр* («Проблема української /руської/ літературної мови у дискусіях щодо реалізації ідеї просвіти народу в Галичині (1848-1871)»). Дистанційно доповіді виголосили *Клавдія Панасюк*, *Єлизавета Пересада* і *З. Мацюк*. Єдина з присутніх, хто не зумів доповісти – *Леся Антонів*. Окрім згаданих осіб ставили питання і долучалися до надзвичайно цікавої дискусії професори *З. Купчинська* і *Т. Космеда*. Внаслідок плідної полеміки засідання перевищило ліміт запланованого часу на понад годину.

Секція 5. «Франкознавчі студії» упродовж двох днів конференції засідала в Інституті франкознавства. Із урахуванням попередньо проведеного наукового франкознавчого форуму (55 учасників!), франкознавство як наукова галузь очевидно здомінувало у відзначенні 175-річчя кафедри української словесності у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

На першому секційному засіданні, 23 листопада, головували директорка Інституту франкознавства *Н. Тихолоз* і наукова працівниця Інституту Івана Франка НАН України *Христина Ворок*. Науковці заслухали доповіді *Євгена Нахліка* («Орест Кузьма – популяризатор Франкової творчості мовою есперанто»), *Н. Тихолоз* («Львівський університет і родина Франків: (не)забуті сюжети»), *Катерини Копиш* («Образ першого інтелігента-інтелектуала-націоналіста у романі «Перехресні стежки» Івана Франка»), *Х. Ворок* («Праця як особливий поліестетичний художній код та основа буття людини (на матеріалі малої прози Івана Франка)»), *Ірини Шалати-Барної* («Незреалізована помічниця Івана Франка: праця Ольги Хоружинської в царині книговидавничої справи Галичини»), *Катерини Дронь* («Збірка «Полуйка і інші бориславські оповідання» Івана Франка спроба зіставлення з розвідкою «Дещо про Борислав»»), *Ірини Горошко* («Чудова музика любові...»: акустичні ефекти у прозі Івана Франка). На франкознавчому засіданні також був присутній директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, акад. *М. Жулинський*.

На другому франкознавчому засіданні, 24 листопада, головували проф. кафедри української фольклористики ім. акад. *Ф. Колесси Святослав Пилипчук* і доц. *Іван Теплий*. Цього дня з доповідями виступили *С. Пилипчук* («Фольклорний контекст Франкової повістки «Як Юра Шикманюк брів Черемош»»), *Андрій Франко* («Співпраця Михайла Грушевського та Івана Франка в НТШ»), *І. Теплий* («Іншомовний дискурс Івана Франка як явище в історії української літератури»), *Дзвенислава Ястремська* («Сюрреалістичні пуанти «Великого шуму» Івана Франка»), *О. Ковальчук* («Танатологічні та еротичні аспекти Франкової малої прози»).

Після кожного із франкознавчих засідань відбулася жвава дискусія.

Секція 6. «Українське літературознавство: проблематика, методика, методологія, концепти» працювала 23–24 листопада на двох засіданнях.

На першому засіданні керівниками були *М. Гнатюк* та *Ореста Баса*, секретарем – *Юлія Тепла*. На засіданні «наживо» заслухали 7 доповідей: *М. Гнатюка*, *Т. Вірченко*, *р. Козлова*, *Ю. Теплої*, *О. Баси*, *В. Будного*, *У. Федорів*, *С. Земляної*. На жаль, на секції були відсутні доповідачі, які зазначені у програмі: *К. Якубовська-Кравчик*, *Л. Мацевко-Бекерська*, *р. Кохан*, *Б. Тихолоз*. Усі доповіді викликали жваву дискусію, що є свідченням уваги до проблем теорії, методології літературознавства, літературознавчої компаративістики. Допрацьовані доповіді будуть надіслані на адресу оргкомітету до середини грудня 2024 р.

Друге засідання цієї секції відбувалося у п'ятницю, 24 листопада 2023 р., у змішаному форматі: наживо та онлайн. Головували на засідання *Олена Галета* (онлайн) і *Тарас Лучук* (наживо), секретарювала знову *Ю. Тепла*. Наживо учасники засідали на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства. Передусім *О. Галета* окреслила формалістичні пошуки *Юрія Меженка* в контексті його щоденникових записів. Далі *Ольга Кіх-Маслей* із Ягеллонського університету в Кракові говорила про постаті та проблеми краківської україністики упродовж XX і на самому початку XXI ст., з чого можна було зробити висновок про невтішні перспективи розвитку

власне україністики в цьому одному з найдавніших вищих навчальних закладів Центральної Європи. Опісля *Оксана Левицька* ознайомила присутніх (наживо та онлайн) з белетризованими біографіями художників, поставивши наголос на потужний розвиток цього жанру за останні сто літ. Донкіхотський міт із погляду «теорії кордонів», зокрема, в літературі чікано, проаналізував *Олександр Пронкевич*. Аспірантка кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства *Наталія Герилів* говорила про художній текст як притулок для правдивого минулого. *Михайло Сокульський*, ще один аспірант цієї кафедри, окреслив присутність Духу в повісті Валерія Шевчука «Ілля Турчиновський» в контексті феномена (не)сакрального. *Мар'яна Челецька* повела бесіду про особливості створення інтермедіальної емпатії на прикладі «Непростих» Тараса Прохаська в артбук-форматі. Молода дослідниця *Ангеліна Паращина* здійснила спробу теоретичного осмислення невидимості жіночого старіння в «чорнобильській літературі». Наприкінці засідання *Т. Лучук* ознайомив учасників засідання з невідомим перекладом Миколи Зерова з Вергілія: це епілій під назвою «Шинкарка». Таким робом, програма другого засідання була виконана на всі сто відсотків, адже були заслухані й обговорені всі 9 заявлених у програмі доповіді.

Секція 7. «Фольклористичні студії». Проводили у перший день конференції *Василь Івашків* і *Лілія Яремко* (наживо та онлайн). Із дев'яти заявлених учасників у засіданні взяли участь шестеро – всі викладачі та аспіранти кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси. Професор *Ганна Сокіл* у своїй доповіді «Традиція героїчного в українських піснях національно-визвольних змагань» питання героїчного в повстанській пісні висвітлювала у контексті категорій естетичного й трагічного. Доповідь супроводжувалася презентацією.

Характеризуючи елементи весільної обрядовості у творі М. Шашкевича «Олена», доцент *Л. Яремко* зазначила, що написана у романтичному ключі, новела Маркіяна Шашкевича порушує актуальну і для нинішнього часу тему: зображення опришківства «як форми і засобу боротьби поневоленого народу» (Роман Кирчів). Органічно вплетено у канву твору фольклорно-етнографічний матеріал – це змалювання колоритного українського весілля.

У доповіді на тему «Весільні ладканки до барвінку – як особливий маркер бойківської традиції» аспірантка *Галина Гафич* проаналізувала один із найбільш давніх обрядів, який і сьогодні побутує у бойківському традиційному весіллі – барвінковий обряд. За допомогою цікавої презентації та відео-матеріалів з власних польових досліджень Г. Гафич вдалось не лише всебічно розповісти про барвінкові обряди Бойківщини, а й показати фрагмент зрізання барвінку та благословлення вінків.

Доцент *Ігор Гунчик* у доповіді «Індивідуально-охоронні фольклорні молитви із Західного Полісся: функціональні різновиди та поетика тексту» схарактеризував тексти фольклорних молитов, записані впродовж 1995–1999 років на території історико-етнографічного району Західного Полісся. Розглянуто основні мотиви цих

магічно-сакральних текстів, здійснено типологію їх персонажів, виділено регіональні особливості художньо-поетичних засобів.

Професор *В. Івашиків* привернув увагу до четвертої частини знаменитої «Історії літератури рускої» О. Огоновського, яку той так і не встиг викінчити. Значущість «Історії» О. Огоновського дуже добре розуміли сучасники автора. Доповідач припустив, що певний брак аналітики у висвітленні тенденцій історико-літературного (тут історико-фольклористичного) процесу міг бути пов'язаний власне із незавершеністю цієї об'ємної праці. Водночас «Історія» має цікаву лаконічну передмову (сторінки 1–5), але автор, думаю, не встиг написати висновки. В цій частині «Історії» головний акцент зроблено на аналізі спадщини найбільш відомих українських фольклористів, причому їхню народознавчу працю часто схарактеризовано у контексті літературної. Підкреслено, що ця частина «Історії» О. Огоновського цінна не лише для сучасних істориків фольклористики, а й літературознавства та літератури.

Виступаючи із доповіддю на тему «Фольклор у наукових зацікавленнях Михайла Возняка», аспірантка *Оксана Шумейко* відзначила багатий спектр фольклористичних зацікавлень академіка, котрий досліджував обрядовий (різдвяну та новорічну поезію, веснянки) та позаобрядовий (казки, легенди, думи, народні перекази) фольклор, а також фольклористичну спадщину діячів “Руської трійці”, П. Куліша, І. Франка та інших вчених. Дослідниця також акцентувала на питанні ролі і місця фольклору в контексті «Історії української літератури»: тут цікавими та водночас дискусійними видаються судження окремих дослідників, котрі зазначали, що М. Грушевський та М. Возняк, наслідуючи І. Франка, об'єднали «усну творчість і писемну літературу в синтетичне поняття української словесності та акцентували на безперервності зазначеної єдності».

Секція 8. «Українська література і театр»: на перехрестях часу і простору» засідала у змішаному режимі 23 листопада.

На секції «Українська література і театр: на перехрестях часу і простору» виступили з доповідями *Володимир Працьовитий* (Львів) «Реконструкція вертепної драми у повісті «Розгром» Івана Багряного», *Галина Біловус* (Львів) «Сучасні бібліографічні посібники з української лексикології – важливий складник інформаційного забезпечення галузі», *Райса Тхорук* (Рівне) «Дискурс божевілля в драмах другої половини XIX ст.: естетичний та міметичний аспект», *Роман Лаврентій* (Львів) Українська «класична» драматургія XIX ст. у театрах Галичини 1920–1939 рр.: перезавантаження сценічної традиції», *Тамара Федик* (Київ) «Втрачене і (пере)освоєне: архетип Дому в антології актуальних українських п'єс «Неназвана війна», *Христина Новосад-Лесюк* (Львів) «Музика, народжена словом: особливості роботи композитора з драматургією», *Юлія Шукіна* (Харків) «Три сценічних втілення шевченківських формозмістів у постановках Степана Пасічника», *Анна Галас* (Львів) «Українська драматургія війни як носій колективної пам'яті».

Усі доповіді були цікавими і на належному науковому рівні. Дискусія відбулася з приводу доцільності написання драматичних творів по свіжих слідах сучасної війни проти московської орди, оскільки драматургія потребує вистояного матеріалу.

Окреме слово подяки керівникам і модераторам секцій, які допомогли зредувати та анотувати перебіг конференції, доцентам *Н. Федораку, Н. Тихолоз, Т. Лучукові, І. Процик, Н. Сокіл-Клепар*, професорам *Т. Космеді, І. Роздольській, М. Гнатюкові, Т. Пастухові, В. Працьовитому, В. Івашику*.

Володимир МИКИТЮК

Володимир Микитюк – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Volodymyr Mykytiuk – Dr. Sc. (Pedagogy), Head, Acad. M. Vozniak Department of Ukrainian Literature, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: ilkovycz@gmail.com

Дата подання: 15 грудня 2023 р.

УДК [82:001.32]:069.15

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4618>

ІЗ ЛЮДЬМИ І ДЛЯ ЛЮДЕЙ

(Виставкова та екскурсійна діяльність
Інституту франкознавства у 2023 році)

2023 р. Інститут франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка провадив активну екскурсійну та виставкову діяльність, спрямовану на популяризацію постаті Івана Франка серед учнівської та студентської молоді, учнів Малої академії наук (МАН), абітурієнтів, учителів і громадськості.

Працівники Інституту (Н. Тихолоз, З. Дрозда, В. Корнійчук, Н. Рашкевич, Ю. Горблянський) брали участь у проведенні лекцій, екскурсій, вікторин, квестів для учнівської та студентської молоді у рамках літньої школи «Від культури мови до культури народу» (12 червня, спільно з КЗ ЛОР «Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді»), проєкту «Uni Week» (24 квітня), програми «Амбасадори Університету» у рамках літньої школи «Франко Сатр» (21 липня), освітньо-наукових проєктів «Welcome Week» (11–15 вересня), «Тасмний Український Університет» (8 жовтня, у співпраці з Профкомом студентів ЛНУ ім. Івана Франка), проєкту «Поринь у світ науки» (29 вересня, спільно з КЗ ЛОР «Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді» в рамках обласного форуму позашкільної департаменту освіти і науки Львівської обласної військової адміністрації), інтелектуальної гри «Ліга Франка» (10 жовтня, у співпраці зі Студентським урядом ЛНУ ім. Івана Франка) тощо.

Наукові працівники Інституту організували 34 екскурсії для учителів і учасників олімпіади з української мови і літератури (4 квітня), студентів-філологів Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (8 травня), для учнів шкіл та ліцеїв міста Львова і області (Львівський ліцей ім. В. Симоненка; Соснівський навчально-виховний комплекс № 13»; СШ с. Козьова; Вище професійне училище №7 м. Калуша), а також для абітурієнтів і студентів різних факультетів Львівського університету.

Почесними гостями Інституту франкознавства у 2023 році були зокрема: письменник Степан Процюк, академік Микола Жулинський, професорка Варшавського університету Валентина Соболев, правнучка Івана Франка й почесна голова Асоціації українців Іспанії Іванна Міліянчук та її донька Марта Гуменецька та ін.

Великий успіх у студентів та загалом громади міста Львова мав новий екскурсійний маршрут «Львівськими стежками Франка: від старого до нового Університету», який розробила й неодноразово провадила для студентів і гостей франкознавиця Н. Тихолоз.

Інститут узяв участь в організації циклу подій «Франкова весна у Львівському університеті», присвячених дню відходу у вічність Івана Франка, а також із нагоди

167-ї річниці від дня його народження. На урочистій академії 25 травня з доповіддю *«Іван Франко та європейський вибір України»* виступив професор Михайло Гнатюк, а 27 серпня на площі перед Львівським університетом біля пам'ятника Івану Франкові – професор Андрій Дахній.

27 серпня, у день народження Івана Франка, в Інституті франкознавства відбувся день відкритих дверей. Усі охочі, що завітали до Інституту того святкового недільного дня, мали змогу ознайомитися з новою виставкою *«Раритети книжкової франкіани»* (куратори Зоряна Дрозда, Наталя Тихолоз) та пригоститися франківським «Іменинним пирогом», який щедро приготувала за родинним рецептом для університетської спільноти праправнучка Івана Франка – Марта Гуменецька.

Знаковим виставковим проєктом цього річ стала мобільна виставка *«Петро Франко. Повернення (з) легенди»*, що була організована у співпраці з ГО «Асоціація музеїв Івана Франка», Львівським національним літературно-меморіальним музеєм Івана Франка за фінансової підтримки Фундації «Змін» (кураторка і наукова консультантка Н. Тихолоз). Виставка репрезентувала забуту й викреслену на тривалий період постать молодшого сина Івана Франка – пластуна, спортсмена, ученого-вихідника, інженера-хіміка, письменника, видавця, дипломата – Петра Франка. Упродовж 11–14 вересня мобільну виставку можна було оглянути в холі головного корпусу Львівського університету, а далі успішно відбулися її презентації у Національній академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного (19 вересня), Ліцеї ім. Івана Франка № 51 Львівської міської ради (27 вересня), Львівській академічній гімназії при НУ «Львівська політехніка» (17 жовтня), Ліцеї № 80 Львівської міської ради (6 листопада), Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності (27 листопада), Національному університеті «Львівська політехніка» (6 грудня), Ліцеї № 28 Львівської міської ради (19 грудня).

Гарним науково-популяризаційним додатком до мобільної виставки «Петро Франко. Повернення (з) легенди» стала супровідна лекційно-дискусійна програма *«Петро Франко. Формула долі»*, що виявилася в циклі п'яти відеоінтерв'ю:

1. «Петро Франко і його доля. Розмова з Наталею Тихолоз. Інтерв'юєр І. Медвідь» (<https://www.youtube.com/watch?v=Z1mtuM31CSw>);
2. «Петро Франко і його епоха. Розмова з Олександром Зайцевим. Інтерв'юєр І. Медвідь» (https://www.youtube.com/watch?v=d-O_5tWtUrw);
3. «Петро Франко і українська авіація. Розмова з Андрієм Харуком. Інтерв'юєрка Н. Тихолоз» (<https://www.youtube.com/watch?v=YUkhkPXk1X0>);
4. «Петро Франко і його родина. Розмова з Іванкою Міліянчук, онукою Петра Франка. Інтерв'юєрка Н. Тихолоз» (<https://www.youtube.com/watch?v=aZFmTuWQLl0&t=810s>);
5. «Петро Франко: повернення (з) легенди. Авторська відеоекскурсія від Ігоря Медведя» (<https://www.youtube.com/watch?v=HWAmu6xvrF8&t=47s>).

Віriamo, що 2024 р. принесе нам довгоочікувану Перемогу та можливість реалізувати нові виставкові проєкти та гарні екскурсійні зустрічі.

Наталія ГАМАДА

Наталія Гамада – провідний фахівець Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Nataliia Hamada – Chief Research Associate, Ivan Franko Studies Institute, Lviv Ivan Franko National University (1 Universytetska Str., 79000, Ukraine).

E-mail: ilatana@i.ua

Дата подання: 28 грудня 2023 р.

УДК [82:378.4.091.27](477.83-25)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4620>

ПЕРША ФРАНКОЗНАВЧА ОЛІМПІАДА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

23 березня 2023 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася Перша франкознавча олімпіада. У змаганні, присвяченому постаті патрона Львівського університету, взяли участь студенти різних факультетів і спеціальностей. Організував олімпіаду Інститут франкознавства Львівського університету. 27 березня 2023 р. організатори конкурсу оголосили переможців.

Серед гуманітарних спеціальностей бакалаврату переможцями стали:

- 1 місце – Кароліна Голич (факультет журналістики, II курс);
- 2 місце – Надія Батюк (факультет журналістики, I курс);
- 3 місце – Станіслава Маслівеч (філологічний факультет, I курс).

Серед негуманітарних спеціальностей бакалаврату переможцями були:

- 1 місце – Аліна Калінська (географічний факультет, II курс);
- 2 місце – Андрій Пікалюк (географічний факультет, I курс);
- 3 місце – Дарія Баранова (географічний факультет, I курс).

Серед магістрів переможцем став Кирило Івлєв – студент історичного факультету.

Нагородження переможців відбулося 25 травня 2023 р. на Урочистій академії з нагоди вшанування пам'яті Івана Франка у Львівському університеті. Призи та сертифікати учасникам і переможцям олімпіади вручив ректор Володимир Мельник.

Сердечно вітаємо всіх переможців франкознавчої олімпіади і бажаємо їм не зупинятися в пізнанні Франкового універсального генія!

Patriae decori civibus educandis!

Освічені громадяни – окраса Батьківщини!

Дата подання: 1 червня 2023 р.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- ІЛ** – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.
- ЛННБ** – Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.
- ЦДАВО** – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- ЦДАМЛМ** – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.

ЗМІСТ

БІОГРАФІСТИКА. ФАМІЛІСТИКА

Наталія РАШКЕВИЧ • «Це, здається ми, єдине щастя, яке ми в житті без власного старання спало, мов сніг на голову»: історія служби Івана Франка у війську Австро-Угорщини	3
Ярослава МЕЛЬНИК • «Се єдина наукова річ, написана Українкою»: Ольга Франко в «Першому вінку».....	20
Наталія ТИХОЛОЗ • Франкіана Анни Франко-Ключко: проблематика, жанри, стиль	31

КОНТАКТИ. РЕЦЕПЦІЇ. ПАРАЛЕЛІ

Лариса БОНДАР • Леся Українка в епістолярному дискурсі Івана Франка.....	52
Валерій КОРНІЙЧУК • Іван Франко й Олександр Колесса «на скрижалях нашої історії і нашої культури»	61
Ігор МЕДВІДЬ • «Радикал у тактиці»: Осип Назарук та еволюція його ставлення до Івана Франка	76
Ярема КРАВЕЦЬ • Італійське прочитання Івана Франка: Вольфанґо Джусті	89

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАНКОВОГО ТЕКСТУ

Володимир ПРАЦЬОВИТИЙ • Дидактичний компонент у драматургії Івана Франка.....	94
---	----

ПУБЛІКАЦІЇ

Тетяна ГОЛЯК • Спогади Володимира Дорошенка про Михайла Возняка.....	106
Дорошенко В. Академік Михайло Возняк (його життя і діяльність)	137

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ

«Книжкова франкіана»

Ольга ПЕТРЕНКО-ЦЕУНОВА • Терапія від зневіри (Рецензія на видання: <i>Франкові «Чуда» святого Миколая / Упоряд. Ярослава Мельник, передм. Ярослави Мельник і Наталі Тихолоз.</i> Львів: Папуга, 2022. 80 с.)	137
Наталія ТИХОЛОЗ • Документальний роман «Руки і сльози» Степана Процюка: думки на берегах (Рецензія на видання: <i>Процюк С. Руки і сльози. Роман про Івана Франка.</i> Київ: Видавництво Холодкевича «ТунДрайв», 2022. 384 с.)	141
Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ • «Я ріс і росту на Франкові...» (Рецензія на видання: <i>Ільницький М. Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації.</i> Львів: Априорі, 2023. 264 с.)	143

Ярослава МЕЛЬНИК • Праця, на яку чекали: релігійний світогляд Івана Франка в оптиці Ігоря Медведя (Рецензія на видання: <i>Медвідь І. Пророк чи єретик: релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством</i> . Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2023. 424 с.)	147
Михайло ГНАТЮК • Нове прочитання Франкової прози (Рецензія на видання: <i>Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці</i> / ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 608 с.)	150
Валерій КОРНІЙЧУК • «Я бачив дивний сон...» (Рецензія на видання: <i>Ворок Х. Поетика сновидінь у прозі Івана Франка</i> . Київ: Наукова думка, 2018. 256 с.)	157
Ірина РОЗДОЛЬСЬКА • Чоловіки і маскуліність у прозі Івана Франка (Рецензія на видання: <i>Шмега К. Дискурс маскуліності в прозі Івана Франка</i> . Київ: Наукова думка, 2022. 230 с.)	167

ЮВІЛЕЇ

Львівська франкознавча школа

Тетяна ВИСОЦЬКА, Ірина КУЗЬМА • «Серце чистее, думка чесная...» (З нагоди 95-ліття Ірини Оципко)	171
Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ • Пристрасний поціновувач «творчості духу із любовою» (Слово з нагоди 70-літнього ювілею професора Валерія Корнійчука)	174

PRO MEMORIA

Михайло ГНАТЮК • Із франкознавчого поля і не тільки: Богдан Якимович	178
--	-----

ХРОНІКА

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ • У фокусі Франківського міждисциплінарного наукового семінару «Перехресні стежки»	182
Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ, Зоряна ДРОЗДА • Зустрічі «Книжкової франкіани»	197
Зоряна ДРОЗДА • «Покликані до великого моменту...» (37-ма Франківська щорічна наукова конференція у Львівському університеті)	204
Володимир МИКИТЮК • 175 років історії кафедри української словесності у Львівському університеті. (Міжнародна наукова конференція «Українська філологія: школи, постаті, проблеми», присвячена 175-річчю від часу заснування кафедри української словесності у Львівському університеті)	208
Наталія ГАМАДА • Із людьми і для людей. (Виставкова та екскурсійна діяльність Інституту франкознавства у 2023 році)	219
Перша франкознавча олімпіада у Львівському університеті	222
Список скорочень	223

TABLE OF CONTENTS

BIOGRAPHY STUDIES. FAMILY STUDIES

Nataliya RASHKEVYCH • “This, It Seems to Me, Is the Only Happiness Having Precipitated Onto Me, with No Effort of Mine, Like a Bolt out of the Blue Sky”: the History of Ivan Franko’s Military Service in the Austrian-Hungarian Army	3
Yaroslava MELNYK • “This is the Only Research Thing Written by a Ukrainian Lady”: Ol’ha Franko in “The First Garland”	20
Nataliya TYKHOLOZ • The Frankiana of Anna Franko-Klyuchko: Problems, Genres, Style	31

CONTACTS. RECEPTIONS. PARALLELS

Larysa BONDAR • Lesia Ukrayinka in the Epistolary Discourse of Ivan Franko	52
Valeriy KORNIYCHUK • Ivan Franko and Oleksander Kolessa “on the Tablets of our History and our Culture”	61
Ihor MEDVID’ • “A Radical in Tactics”: Osyp Nazaruk and the Evolution of His Attitude Towards Ivan Franko	76
Yarema KRAVETS’ • An Italian Reading into Ivan Franko: Wolfango Giusti	89

IVAN FRANKO’S TEXT INTERPRETATION

Volodymyr PRATSIOVYTYI • The Didactic Component in Ivan Franko’s Dramaturgy	94
---	----

PUBLICATIONS

Tetiana HOLIAK • Volodymyr Doroshenko’s memoirs on Mykhaylo Vozniak	106
Doroshenko V. Academician Mykhaylo Vozniak (His Life and Activities)	137

REVIEWS. SURVEYS

Frankiana in Books

Olha PETRENKO-TSEUNOVA • Therapy for Despair (Review: <i>Ivan Franko’s “Miracles” of Saint Nicholas</i> / Compiled by Yaroslava Melnyk, foreword by Yaroslava Melnyk and Nataliya Tykholoz. Lviv, Papuha Publishers, 2022, 80 pp.)	137
Natalia TYKHOLOZ • The Documentary Novel <i>Ruky i sliozy</i> by Stepan Protsiuk: Thoughts on the Margins (Review: <i>Protsiuk S. Hands and Tears. A Novel on Ivan Franko</i> . Kyiv: Kholodkevych’s “TunDrive” Publishers, 2022. 384 pp.)	141
Yuriy HORBLIANS’KYI • “I’ve Been Growing and Grow on Ivan Franko...” (Review: <i>Il’nyts’kyi M. Ivan Franko: The Antinomy</i>	

<i>of Nature and Spirit. Explorations. Interpretations.</i> Lviv, Apriori, 2023. 264 pp.).....	143
Yaroslava MELNYK • The Work They Have Been Waiting For: Ivan Franko's Religious Outlook in Ihor Medvid's Optics (Review: <i>Medvid I. A Prophet or A Heretic?: Ivan Franko's Religious Outlook and His Relationships with the Clergy.</i> Lviv: UCU Publishers, 2023. 424 pp.).....	147
Mykhaylo HNATIUK • A New Reading into Ivan Franko's Prose (Review: <i>Lehkyi M. The Prose of Ivan Franko: Poetics, Aesthetics, Reception in Critique</i> / "The Ivan Franko Institute, National Academy of Sciences of Ukraine" State Institution; the Ivan Franko National University of Lviv. 2021. 608 pp.).....	150
Valeriy KORNIYCHUK • "I dreamed a wondrous dream..." (Review: <i>Vorok Khr. The Poetics of Dreams in the Prose of Ivan Franko.</i> Kyiv. 2018. 256 pp.).....	157
Iryna ROZDOL'SKA • Men and Masculinity in the Prose of Ivan Franko (Review: <i>Shmeha K. The Discourse of Masculinity in Ivan Franko's Prose.</i> Kyiv, Naukova Dumka, 2022. 230 pp.).....	167

JUBILEES

The Ivan Franko Studies School of Lviv

Tetiana VYSOTS'KA, Iryna KUZ'MA • "The Heart is Pure, the Thought Honest..." (On the Occasion of Iryna Oshchypko's 95 th Birthday Anniversary).....	171
Yuriy HORBLIANS'KYI. The Passionate Connoisseur of "the Spirit Creativity with Love" (On the Occasion of Professor Valeriy Korniychuk's 70th Jubilee).....	174

PRO MEMORIA

Mykhaylo HNATIUK • From the Field of Ivan Franko Studies and Not Only: Bohdan Yakymovych	178
--	-----

CHRONICLE

Yuriy HORBLIANS'KYI • In the Focus of the "Crossed Paths" Ivan Franko Interdisciplinary Scholarly Workshop	182
Yuriy HORBLIANS'KYI, Zoriana DROZDA • The Frankiana in Books Meetings.....	197
Zoriana DROZDA • "Summoned to the Great Moment..." (<i>The Ivan Franko 37th Annual Scholarly Conference at Lviv University</i>).....	204
Volodymyr MYKYTIUK • 175 Years of the History of the Ukrainian Literature Department at Lviv University ("Ukrainian Philology: Schools, Statutes, Issues": International Scholarly Conference Dedicated to the 175 th Anniversary since the Foundation of the Ukrainian Literature Department at Lviv University).....	208

Nataliya HAMADA • With the People and for the People (<i>Exhibition and Excursion Activities of the Ivan Franko Studies Institute in 2023</i>)	219
The First Ivan Franko Studies Schoolchildren's Olimpiad at Lviv University	222
List of Abbreviations.....	223